

Невена Негелчева

Мута молитва

..Разкази..Спомени..Пътписи..

Невена Неделчева

ЧУТА МОЛИТВА

София, 2014

Невена Неделчева

ЧУТА МОЛИТВА

РАЗКАЗИ, СПОМЕНИ, ПЪТЕПИСИ

Издателство „Бяло Братство“
София, 2014

© Невена Неделчева
© Издателство „Бяло Братство“
ISBN

ЗА АВТОРА

Невена Георгиева Неделчева

(19.08.1908 г. – 20.04.1995 г.)

Тя е родена в малкия провинциален Симеоновград, заобиколен с високи планински склонове. Душата ѝ пристига на този свят, изпълнена с копнеж за нещо ново, неизвестно, чудно, прекрасно. Нейната романтична нагласа от дете я води към мечтата да пътува, да отиде някъде далече, в неизвестни страни; на тази мечта е подчинен и стремежът ѝ да овладее есперанто, с което се справя съвършено.

След като завършва профилираната гимназия за учителки в гр. Стара Загора, тя работи известно време в тази професионална сфера.

Решаваща в оформянето на нейната представа за света и за достоен жизнен път е срещата ѝ с Учителя Петър Дънов. За нея тя разказва: „Бях ученичка във Втора девическа гимназия в гр. София. По това време извън града се залесяваше едно празно пространство с млади борчета. Денят беше празник на залесяването. Изведоха цялата гимназия и залесяхме до обяд. По едно време се отправихме към мястото на дъновистите – Баучер. Отидохме на поляната. Извикаха Учителя Дънов. Тогава Го видях за първи път. До Него стоеше стенографка и записваше думите Му. Онова, което говореше, ме поразя: „Да бъдем чисти и светли като светлината“. Много ми хареса. После отидох, поисках беседата и с мои пари я отпечатах през 1926 г. След това я раздавах безплатно. Беседата „Чист и светъл“ бе държана от Учителя на 05.04.1926 г. в 14 часа на поляната на Изгрева по желание на ученичките от гимназията. От всички ученички само аз дойдох на Изгрева. И затова тази беседа ми е толкова скъпа...“.

След тази среща Невена остава на Изгрева и скоро започва да създава своите първи разкази и приказки. Отивала с новите си творби със свито сърце при Учителя, но и с надежда, с вяра в Божествените Му всестранны знания, и оттам винаги излизала окрилена. Той кротко ѝ казвал: „Пиши! Гребни, вода има много, давай да пият жадните за чистота“.

Ето какво сподели тя за романа „Марга“: „Когато го написах, грабнах черновата и отидох при Учителя с надежда да Му прочета няколко страници и Той да ми даде мнението си. Започнах да чета, а Той слушаше внимателно. След известно време понечих да спра, а Той мълчаливо ми даде знак да продължа. И така, страница след страница – няколко часа, докато не изчетох целия роман. Само от време на време ме прекъсваше и ми даваше своите указания и допълнения. Благодарих Му сърдечно, а дълбоко в душата си почувствах Неговото благословение...“.

Така Невена книга след книга написва 18 романа, детски разкази, приказки, някои отпечатани на есперанто, за което получава благодарствени писма от цял свят.

През 1971г. взема участие в литературен конкурс за разказ на есперанто в Италия и печели трета награда с диплом и медал. Малко по-късно с друг разказ – „Светлина“, печели първа награда в Испания.

В своето творчество тя вражда Словото на Учителя, използвайки езика на литературата. Невена Неделчева е прекрасен разказвач, а нейните произведения оказват своето въздействие върху всички хора с духовни интереси.

С много любов ние, които я познавахме и обичахме, искаме да ѝ благодарим за светлината, с която щедро даряваше душите ни, и да пожелаем на настоящия роман „Добър път!“ към сърцата, които го очакват толкова отдавна...

Георги Петков

ПРЕДГОВОР

ПРОБУЖДАНЕТО НА ДУШАТА

Срадост представям на читателите на Невена Неделчева изданието с нейните разкази, спомени и пътеписи, защото то показва от по-различен ъгъл таланта на писателката. В него тя е все същата и същевременно – много различна. Познатото в книгата е това, че Н. Неделчева пречупва житейските проблеми, изследва пътищата, душите и сърцата на героите си през призмата и в светлината на Великото Учение на Учителя Петър Дънов: пориви, противоречия, погрешки и добродетели. И разбира се – вечната Любов, която осмисля всичко в пътя на човека.

Различното и новото се определя от жанровата специфика на разказа като кратка едносъбитийна творба. Разполагането на действието и на героите в това тясно пространство и ограничено време отново показва таланта на Н. Неделчева. Тя е отхвърлила дребното и незначителното като проблематика и в сложната колизия на човешкото съзнание е уловила миговете на пробуждането, на преобразението в човешката душа – на раждането на доброто, на победата на добродетелта над злото; успяла е да забележи онези стъпки на героите, които ги извеждат из мрака на старото и ги завеждат до пътя на светлината на Новото Учение. Всички разкази в тази книга представят кулминацията на едно новораждане, случващо се в сърцето или в ума на героите. Спомените не се различават по нищо от

от тях освен по факта, че в основата им седи действителна случка.

Друга особено важна характеристика на разказите на Н. Неделчева е фактът, че голяма част от тях започват или съдържат в центъра си мотив, разказан от Учителя в беседите или лекциите му под формата на притчи или на пример от действителния живот. Всички познаваме тези разкази в Словото на Учителя, с които той илюстрира или допълва, за да ги направи по-разбираеми, знанията за природните сили или нравствените закони. Тези кратки притчи от Словото са разработени и разширени от писателката и героите в тях са се превърнали в пълнокръвни художествени образи, но са запазили същото внушение и посланието си – на изразители на житейска мъдрост или на светъл идеал, който води към доброто, любовта и просветлението, който показва истинските ценности в живота. По този начин в художествената литература се втъкват нишките на идеите на Новото Учение, което Н. Неделчева си е поставила за цел в цялото си творчество.

Най-силни и въздействащи в това отношение са разказите „Всичко е за добро”, „Лъжлива клетва”, „При болния”, „Доброто не се забравя”, „През очите на обичта”, „Майчина жертва” и др., които говорят достатъчно дори само със заглавието си.

В разказа „Доброто не се забравя” сърцата на селяните са обсебени от страха от бушуващата зимна буря в планината и от суеверието, свързано с вековния и сковаващ ужас от преданията за юди и самовили, идващи от традиционната народна митология. Това спира героите в порива да сторят добро и да помогнат на пътници, сковани от студа и от внезапна болест на самодивската поляна в планината над селото. Само селският учител, победил в себе си предразсъдъците на старото и носещ в сърцето си благодарността за

стореното добро и обичта, родена от него, решава да тръгне по трудния път на саможертвата, подхранвана от любовта. С това той разчупва леда на страха в сърцата на селяните и ги преобразява, за да станат и те готови за смелостта на героичната жертвоготовност и да се притекат на помощ на изпадналите в беда хора.

Преображението на душите е основна тема и в разказа „Чута молитва”. Дядо Гено и баба Минка са започнали вражда със собствените си синове и снахи заради имуществено и до такава степен са принизили душите си, че почват крамоли с тях заради шепа плодове, откъснати от градината им. Когато омразата в семейството поражда внучката им Минка – чисто, добро, нежно, светло и обичливо дете, тогава старците осъзнават прегрешението си и отправят молитви към Бога за прошка. Чудодейното съживяване на Минка и измъкването ѝ от ноктите на смъртта е чутата молитва на разкаялите се и преобразени души.

Героинята на разказа „Нина” е богатата млада жена, омъжена за заможен човек. Но тя се чувства неудовлетворена от живота си и не намира смисъл в еднообразното съществуване на човек, който не върши нищо полезно. Едва когато малките гладни врабчета, които храни на прозореца, я насочват към мисълта, че може да помага на страдащите, Нина открива смисъла в живота си в това – да помага на бедните деца на своята улица – да ги храни и да им създава радост.

Христо от разказа „Добре, че учи, добре, че остана на село”, е млад инженер, завършил в чужбина. Вместо да отиде след това в града, където би могъл да си осигури богат живот и блестяща кариера, той остава в селото си и започва неуморна работа за просвещението на съселяните си. Плод на неговия труд е изграждането на ново читалище и училище, на канализация и на нови светли къщи в

селото, където хората внасят нова светлина и в бита си, и в съзнанието си. А Христо открива щастието в служенето на хората.

Пътеписът „От Монастир до Сахара” разказва увлекателно за пътуването на писателката в Тунис. Тя е там на обучение по есперанто, но иска да се запознае с природата, с бита и характера на тунизийците и предава преживяванията си с усет към психологията на човека и с тънка наблюдателност.

Във всички разкази и спомени от тази книга, в която са събрани творби от няколко сборника на Н. Неделчева, издадени между 1938 и 1947 г., е вложено светлото зрънце на доброто и любовта, които обновяват човека. Това благодатно зърно чака да бъде посято в сърцата и на съвременните читатели, за да даде своя плод за преобразяването на човешката душа.

Спаска Миховска

ВСИЧКО Е ЗА ДОБРО¹

Звънецът плахо се разнесе из стаята и замря. Жената, която шиеше, трепна, но наведе ниско глава. Мъжът четеше вестника си, а децата се занимаваха в своята стаята. Сякаш трепереща ръка отново натисна звънеца и плахият му звън пак изпълни въздуха.

– Той ще е пак, познавам го по звъненето – каза мъжът с троснат глас и намести очилата си.

Жената стана с тръпнещо, свито сърце, като недоумяваше какво да прави.

– Слушай – обърна се мъжът към нея, – да се разберем веднъж завинаги. Аз не съм се оженил за целия ви род... Най-последно... Или...

И той не довърши. Жената се присви като под удари на камшик, засуети се малко из стаята и когато за трети път плахият звън се разнесе из стаята, тя отвори вратата, мина през коридора и откряна външната врата. Посрещна я студен вятър, примесен със снежинки. На стълбите стоеше той. Тя знаеше това, но пак попита:

– Иво, ти ли си?

– Да, аз съм, Лина.

– Какво искаш? – попита го тя, когато той опита да влезе в коридора.

Младежът се спря изведнъж. Вятърът брулеше, снежинките танцуваха около него и сякаш му се надсмиваха за нещо. Той повдигна глава да погледне сестра си. Привечерният здрач не му позволи да види лицето ѝ, но гласът ѝ, хладен и чужд, наново докосна слуха му и го запита пак:

– Какво искаш?

– Какво искам? Търсех сестра си, но нея я няма тук, затова нищо не искам.

И той поиска да си тръгне, но тя го хвана за ръката, тръсна я и му каза:

– Ти трябва да си намериш работа, така не може, не си дете! Всички работят – и ти трябва да работиш!

В гласа ѝ прозвуча хладен упрек, който като студен вятър нахълта в сърцето му и обруляше красивите и нежни чувства, които хранеше от дете към сестра си.

– Да – продължаваше да му говори тя, като го държеше за джобовете на палтото му, – ти трябва да работиш, никой не ти е задължен.

– Знам – процедиха стиснатите му от болка зъби, – знам, но къде? Къде да работя?

– Търси, ще намериш!

Той постоя още един миг, после се обърна, слезе по стълбите и се изгуби в полумрака. Вятърът свиреше, снежинките прехвърчаха и танцуваха около него, а в сърцето му още отекуваше хладният глас на тази, която му бе някога сестра... Той имаше само нея, тя му бе едничката опора... А ето сега и нея я няма... Там стои една жена на богат мъж с две хубави деца. Но тя не е неговата сестра... Сърцето му горчиво заплака. Хладните снежинки моментално се стопяваха върху бузите му, по които, без той да усеща, течаха горещи сълзи. Бе загубил всичко в света – и вярата, и надеждата, и упованието... В душата му се бе вмъкнало съмнението и рушеше всичко, всичко...

Лина постоя още няколко мига на прага и гледаше как изчезва в тъмнината фигурата на братчето ѝ, което сякаш отнасяше със себе си част от нейното сърце, после затвори вратата и като се захлуши на една от стените на тъмния коридор, заплака. Нещо се разкъсваше в нея. „Къде ще отиде сега той – мислеше си тя, – в тая виелица и студ? Има ли клечка дърва? Ял ли е от вчера или от оня ден? И какво можеше да направи тя за него?“

Лина стискаше зъби, но мъката бе тъй силна, болката

– тъй дълбока, че тя не можеше да се въздържи и глухи ридания отекваха в гърдите ѝ. „И какво ще прави той сега – продължаваше да си мисли през сълзи тя, – къде ще ходи в тая тъмна студена нощ? Ако той бръкнеше в джоба си и намереше това, което му бе пуснал там, без да му каже, ще има поне за храна. Но ако джобът му е скъсан, ако парите са изпаднали, без да ги види?“ И нейното въображение рисуваше най-страшни и ужасни картини, а сърцето ѝ се свиваше и плачеше от болка.

„Да работи – мислеше си Лина, – но къде? Да беше си взел поне изпитите... Да беше му помогнал мъжът ѝ, докато си вземе изпитите, тогава по-лесно би могъл да си намери работа, а така... А той, мъжът ѝ, има, има...“ И тя отново се заливаше в сълзи в хладния тъмен коридор.

– Лина – извика мъжът ѝ, разтворил вратата на стаята, – Лина!

– Какво? – попита тя през сълзи.

– Какво правиш там?

– Нищо!

– Но защо не влезеш тук?

– Ще вляза.

Когато тя влезе и той я видя със зачервени от сълзи очи, не се стърпя и избухна в поток от думи. Лина мълчеше, само сълзите ѝ тихо капеха.

– Аз зная – викаше ядосан той, – ти децата си не жалиш толкова, колкото брат си! Все за него, все за него! Не те ли виждам? Той не е бебе, да върви да работи! Дарби имал... какви дарби? Все за него ще ми плачеш. Колко пъти съм ти казвал, че за тебе съм се оженил, не за брат ти... да го храня и него! Ако много го обичаш, хайде, още тая вечер върви при него, развивай му дарбите, гдето ги няма! Какъвто е брат ти, такава си и ти, такъв е и целият ви род, дотегнало ми е вече. Махай се от главата ми, казал съм ти това неведнъж. Ако плачеш за брат си, върви си, не искам да те зная! Ти него жалиш и обичаш повече и от мене, мислиш, че не го виждам ли? Но аз такава жена не искам, разбери го веднъж

завинаги. Или си гледай работата и децата, или пътят ти е отворен. Върви, гдето щеш, но в къщата си не те искам... Някой път няма да се стърпя и ще те набия най-последно, че да ме познаеш кой съм!

Жената слушаше и се навеждаше все по-ниско от тежките думи, които се стоварваха като удари върху нея, а сълзите ѝ продължаваха да падат безмълвни. Тя не продума нито дума. Не му каза, че брат ѝ за нея е още почти дете... че е останал съвсем от малък сираче, без баща и все сам, с труд и мъка си е пробивал път... Че той си е лягал гладен и е осъмвал в студена стая... Че е учил при големи несгоди и всеки намек да му помогне е бивал отхвърлян от мъжа ѝ със същия поток от груби думи и със същите заплахи... Че ако Бог е дал на едного, то е, за да помага на тия, които нямат. Бог им е дал, за да проявят милостта Му... Божията милост да проявят, затова им е дал Бог...

Но тя мълчеше и търпеливо слушаше всичко. Най-последно той се умори от викане, излезе, тръшна вратата след себе си и се заключи в спалнята си...

На вечерята децата плахо гледаха сълзите на майка си, после тихо обгърнаха шията ѝ и милваха косите ѝ. О, как обичаха този хубав, тих, кротък вуйчо, който им разказваше приказки, който им измиваше шушоните, вместо слугинята, когато идваше, помагаше им за задачите и ги изпитваше за уроците.

Майката ги гледаше. Те бяха като нея и Иво – това бяха брат ѝ и сестрите им. И се обичаха тъй нежно... О, дано съдбата никога не ги постави на подобно изпитание като нея!

На другия ден мъжът поиска извинение и прошка от Лина, както винаги след такава буря. Той я молеше да забрави тежките думи, уверяваше я в безграничната си обич, обгръщаше я с ласки и нежности... Тя се усмихваше, говореше, искаше да забрави и забравяше, но там, нейде дълбоко в сърцето ѝ, оставаше една незатворена рана, от която струеше кръв...

След пладне мъжът тайно от всички ходи да търси Иво, но не го намери. Върна се у дома си и нищо не каза. Дните минаваха, Иво вече не идваше. Лина дълбоко в душата си тъгуваше, мъчеше се, плачеше скритом, но никога не каза нито дума на мъжа си. След известно време той пак ходи да търси брат ѝ. Казаха му, че Иво е излязъл от квартирата и не го знаят къде е.

Съвестта полека-полека пропъгълзваше в душата му и го питаше: „Къде е това дете? Да, той все пак беше още дете. Какво е станало с него? – продължаваше да го пита съвестта. – Ако твоят син някога изпадне в същото положение и в такава нощ го изпъди мъжът на твоята дъщеря, какво би станало с него? И ти знаеш ли докога ще си жив? Знаеш ли докога твоето богатство ще е твое? Един случаен пожар, едно земетресение, едно падане и счупване на глава, на крак – и ти можеш за една нощ да осъмнеш не това, което си бил. Ти какво направи за този младеж, който винаги те е уважавал и почитал? Знаеш ли какво готви съдбата за твоите деца, които тъй много обичаш?“.

Той навеждаше глава ниско-ниско и мълчаливо слушаше суровия глас на съвестта, която го намираще навсякъде, където и да биваше той.

„Ти тъгуваш – казваше му гласът – за твоите малки сестрички, които изгуби една след друга през епидемията, и жалиш, че поне една от тях не е жива. В твоето въображение никнат спомените и ти въздишаш дълбоко по тях, които в детинството си обичал тъй много. И ако една от тях ти потропаше на вратата в такава зимна привечер, когато виелицата танцува по улиците, какво би направил? Не би ли скочил, не би ли разтворил широко вратите и не би ли я прегърнал от радост? Защо забраняваш на жена си да стори същото? Имотът бил твой, парите били твои... А тя не работи ли ден и нощ? Ако ти умреш утре, чии ще бъдат тези пари – твои ли ще са пак? И ще ги вземеш ли със себе си?“

Той махваше с ръка, но гласът не стихваше и продължаваше да му говори.

Мъжът ходи няколко пъти в квартирата на Иво, но напразно – той нито се завръщаше, нито имаше някаква следа от неговото съществуване. Най-после той се реши да се срещне с другаря му и да го разпита. От него научи, че Иво е отпътувал за чужбина, но как и къде, не му каза – обещал да пази тайна.

Когато влизаше къщи, той виждаше жена си все така тиха, но четеше в погледа ѝ спотаена дълбока мъка по изгубения брат. И никога тя не го запита, и никога никакъв укор не изказа. Тогава той осъзна, че през всичкото време на техния общ живот тя е била все така тиха, нежна, кротка, любяща.

Времето минаваше. Дните се заменяха със седмици, седмиците – с месеци, а месеците – с години.

Лина знаеше само, че Иво е в чужбина, но къде е, как преживява? Не търпи ли там лишения, глад, оскъдица? О, ако тя тогава му бе казала една ласкава дума, една утеха... а можеше ли да стори това? И въпреки че сърцето ѝ се разкъсваше от болка заради него, тя бе тъй жестока.

Години минаха, децата отраснаха. Един ден мъжът на Лина влезе в стаята с усмивка и ѝ подаде един вестник. Тя го разтвори, ахна и се заля в сълзи. Там, на първата страница, беше образът на нейния брат. Той беше възмъжал, сериозен, но от погледа му лъхаше все същата кротост и дълбока замисленост. Лина изтри бликащите си сълзи и прочете под портрета: „Новият гениален труженик в областта на науката, откривател на неизвестни досега лъчи, които могат да лекуват много болести...“.

Лина притисна до гърдите си вестника, а сълзите падаха върху ръцете ѝ.

Оттогава тя следеше всички вестници и това, което намереше за Иво, се превръщаше за нея в светиня, която Лина прибираше и скъпваше в специално чекмедже. Мъжът ѝ ѝ носеше чуждестранни вестници и списания,

където образът на младия учен и материалите за неговото откритие красяха страниците им. В няколко от списанията редом до снимката на Иво имаше и снимка на стар белобрад човек, която младият учен бе сложил от благодарност и го сочеше като свой благодетел.

На едно място имаше кратка биография на Иво и оттам научиха, че в същата нощ, когато той е тръгнал от дома на сестра си, е срещнал свой другар студент, чийто богат, но болен дядо е трябвало да отиде на лечение в чужбина. Всичката трудност била там, че не могли да намерят подходящ човек, който да го придружи и да му слугува. Тогава Иво веднага предложил своите услуги. Приели го и отпътувал с болния старец. Там от благодарност старият човек му създал условия да може да се учи и да се издигне. Както изглежда, старецът е обикнал своя прислужник твърде много, за да му стане благодетел.

Минаха се още няколко години. Вестниците писаха за идването на младия откривател у нас. Сърцето на Лина щеше да изхвъркне от радост.

На гарата между официалните посрещачи, представители на науката, имаше едно младо хубаво момиче – и до него стоеше неговият по-малък брат: децата на Лина. Когато влакът спря и от него слезе този, когото очакваха, те се хвърлиха с радостен вик:

– Вуйчо Иво!

Той се спря за миг, погледна ги продължително и после ги прегърна сърдечно.

– Къде е майка ви? – бе първият му въпрос.

– Вкъщи е. Вчера внезапно се разболя. От радост може би...

Последваха официалните приветствия. След това децата на сестра му го поканиха да отидат у дома. На прага на външната врата ги посрещна баща им и ги въведе в стаята, където Лина, опряна на възглавници, ги очакваше. Като видя брат си, тя протегна ръце и извика:

– Иво!

Той също разтвори ръце и братът и сестрата се прегърнаха след толкова много години. Лина не можеше да сдържи щастливите си сълзи и да се нарадва на своя скъп брат.

След като минаха първите братски приветствия, мъжът на Лина се приближи към Иво, хвана го за ръката и му каза кротко:

– Иво, братко, прости ми, аз бях много жесток към тебе някога, но вярвай, че сега те посрещнах с такава радост не защото си гениален изобретател... Аз толкова много страдах още тогава заради жестокосърдечието си...

Иво хвана ръката на сестра си и тая на мъжа ѝ и като ги стисна сърдечно, им каза:

– Аз съм ви благодарен от сърце за всичко, защото ако тогава не беше станало тъй, сега нямаше да съм това... Все пак на вас дължа много и затова само трябва да ви благодаря...

Децата ги гледаха усмихнати, радостни.

– Всичко в добро се обърна – промълви сестрата.

– Да, всичко е за добро – повтори братът и стисна отново сърдечно ръцете им.

КОПНЕЖ ПО РОДИНАТА

Лекарят отпусна ръката му, поклати глава и отмина към друго легло.

Болният го проследи с поглед, после се обърна и се загледа в прозореца. О, той знаеше, че не може да се излекува тук! И когато идваше неговият сънародник, той протягаше към него ръце и го молеше:

– Приятелю мой, нареди да ме изпратят в родината, разбери, на мене ми трябва роден въздух, родна атмосфера. Тук всичко е чуждо, всичко, а на мен ми трябва мекият, топлият лъх на родината. Повярвай ми, приятелю, тук, в гърдите ми, в душата ми всичко е оглозгано до кости от тия чужди хора, от чуждите планини, от всичко чуждо, което виждам наоколо. А моята душа жадува за топлинота, за близост. Искам да си отида у дома, там ще оздравея. Там Слънцето по-топло грее, там то праща по-изобилно своята светлина. Там цветята цъфтят и те галят с цветовете си, а тук всичко е чуждо и всичко граби, граби от тебе... Ограбва душата ти, сърцето ти... и в тебе остава само пустота.

Сънародникът го слушаше и очите му се пълнеха със сълзи. Нима не го разбираше?! Нима смятат той в привечерни часове не е копнял по милата родина, по бащината стряха, по близките хора, които му бяха свидни на сърцето? Ако бе имал средства, би го изпратил в родината, но тя беше далече, много далече, а средствата не достигаха за такова далечно пътуване. Той ходи в легацията няколко пъти – там обещаваха, но досега нямаше никакъв резултат.

– И днес ще отида – казваше приятелят и се сбогуваше, като искаше да го насърчи и утеши.

Болният лежеше с часове неподвижен и погледът му, вперен в прозореца, бързо преминаваше през него и летеше, летеше с хиляди километри... и достигаше бащиното село. Ах, ето... ето го прашния път, по който вървят коли. Тоя прашен път, колко му е мил и скъп сега! И самият прах, който той гълта, сякаш храни изгладнялата му душа. Ето къщите, плевниците, големите дворове, кошарите и малките цветни градинки, заградени с плет, за да не ги газят добитъкът. И всичко е тъй мило, тъй скъпо. Душата му се изпълва с радост. Той вдига глава. Наоколо му се усмихват ведрите планини. О, те го посрещат с любов и го канят в своите прегръдки както някога, когато като дете тичаше из горите и поляните им. Той им кима весело с глава. Да, ще отиде там, но най-първо ще отиде у дома... И той бързо преминава кривите тесни улички и спира със затаен дъх пред бащините двори. Портата както винаги е широко отворена. Големите рошави кучета се хвърлят с радостен лай върху него. Той ги прегръща като родни братя и лицето му се облива цяло в сълзи. Ето, изскача старата белокоса майка, втурва се като луда към него.

– Синко, синко, ти ли си?

Врати се разтварят и сестрите му тичат.

– Брате, дойде ли си – и всички се прегръщат. А той хълца от радост.

– Защо пак плачете? – пита сестрата и държи болния за ръка. Той идва на себе си. Възглавницата е цяла обляна от сълзи. Той гледа сестрата с още влажни очи.

– Изпратете ме в родината – шепне той, – изпратете ме. Аз там ще оздравея. Моля ви, сестра, кажете на доктора – тук ще умра, а там, там въздухът, родният въздух ще ме излекува...

И наистина всички виждаха и съзнаваха, че е необходимо болният да се изпрати в родината. Това бе един човешки живот и те се чувстваха задължени да направят необходимото. Лекарят направи постъпки в легацията. Отпусна

се безплатен билет. Приятелят трябваше да придружи болния. И макар че той бе съвсем здрав, при радостната вест залитна като болен...

Една сутрин болният бе сложен в парахода, приятелят му стоеше до него и те заплуваха към жадувания роден край...

Минаха месеци. Болният закрепваше на село, заобиколен от нежните грижи на старата майка и родни близки. Той често казваше:

– О, тука родният въздух храни душата, храни сърцето, а там всичко те граби, граби до дъното!...

И той не се уморяваше да гледа разцъфналата круша, гъмжащите пчелици, нацъфтелите в малката градина цветя – и погледът му се хранеше, а душата му се изпълваше с тиха радост и тишина.

ДОБРОТО НЕ СЕ ЗАБРАВЯ

По-умните селяни се измъкнаха от кръчмата още като разбраха каква е работата, а другите останаха да се разправят с непознатия човек. Вън снежната буря бушуваше с такава сила, че пламъкът на газената лампа потреперваше от време на време и гласовете на говорещите се губеха всред някакъв особен тътнеж, който всички познаваха, откакто се бяха родили – тътнежът на планината при буря.

– Касае се за живот, бе хора, няма не ви е жал?

– А че, господин докторе, не видите ли каква е веявица и буря? Ние ще изгинем до един. Ти благодари, че си се спасил по чудо, а за другите не бери грижа.

– Аха, по чудо – добавяше друг, – и не другаде, ами на самодивското хорище. То там посред лято, по бял ден хиляди да ми дават, не стъпвам, че сега ли? Где се е чуло и видяло?

– Ами то там лете, като завие онзи ти ми вятър, че не ти дава да си поемеш сулука, а сега ще ти вземе душата веднага. Там самодиви играят. Не току-така е кръстено „Самодивско хорище“. Малко ли стари хора са ги виждали да играят и да лудеят?

– Това е суеверие, бре хора, моля ви, не сте жени, суеверие е! Ще загине онзи човек там, ще го завее снегът!

– Ех, дотолкова ще да му е бил животът – забеляза един от селяните иронично, зачервен от доста изпитото вино. – Пък за суеверието, г-н докторе, ти другиму ги разправяй. Знаем ви ние вас, учените – туй суеверие, онуй суеверие, но ние, които сме се родили и живеем всред тази планина, най-добре знаем кое е суеверие и кое не е. Че туй там, гдето пици в дефилето, какво го мислиш, че е?

– Навярно вятър от някакво течение.

– А бе то все е вятър, но нека те завее този вятър, че да видиш дали ще останеш жив. Там самодиви се гонят и пищят. Зиме завари ли го някого вихрушка – и това си е. Най-напред самодивите му вземат душата, да не може да вдъхне, и после го затрупват. Ето и лани... най-хубавия ни момък нали така го умориха самодивите? На бас ще се хваща, че можел при вихрушка да мине оттам... Но с такива работи шега не става!

Селяните, обикновено човечни и готови да помогнат, сега стояха, като че ли в гърдите си нямаха сърца, и не се трогваха от молбите на непознатия човек, чийто автомобил бе заседнал в това самодивско хорище всред снега, и вътре беше болният му приятел.

– Грях ще имате на душата – там един човек загива, а тук сте седнали да ми разправяте дивотии и суеверия. Ако да бих могъл сам, не бих ви молил. Казвам ви, няма да ви бъде току-така услугата.

Гласът му се изгуби в подрънкването на стъклата и в грохота на планината.

– А бе, господин докторе, ако вие сте луди, ние не сме. Че какво ни мислиш ти? И ние си имаме жена, деца. Като ме завее там в снега, утре кой ще отвори вратата ми да ги погледне? Ако на вас ви е мил приятелят, на нас ни е мил животът!

А бе то да е на друго място, както и да е. Но ей го, преди две недели на същото това място Минко козарчето падна горе от скалата. Нечисто място е там, зли сили си играят. Вие, господине, ще дойдете и ще си отидете, но ние, които живеем, откакто сме се родили, всред тази планина, знаем на кое място какво върлува, и ако сами не се пазим, няма кой да ни пази.

– Не ви осъждам, бе хора – каза докторът с глас, в който се преплиташе и мъка по загиващия му приятел, и негодувание срещу това небивало коравосърдечие на селяните, и съжаление над жалкото им суеверие.

„Наистина има нещо твърдо, неподдаващо се на нищо у този прост народ“ – заключи с горчивина в себе си докторът, а после добави:

– Молих ви, обещавах ви какво ли не, да дойдете да спасим този болен човек, вие не искате. Това е ваша свобода!

– Не е тук до свободата. Там човек с кон е бил затрупван... Пък и в такова време – никой не е намерил живота си на пътя най-после!

– Тогава аз ще се върна сам.

– Като си луд!

В това време вратата неочаквано се отвори и заедно с лудо нахлулия вятър и сняг в кръчмата влезе блед, едва държаш се на краката млад човек.

Всички селяни станаха отведнъж на крака и в един глас викнаха:

– А бе, даскале, що щеш тука?

Но той като че ли не ги виждаше, не ги чуваше – и като се обърна към непознатия възрастен човек, каза със слаб хрипкащ глас:

– Хайде, господин докторе, да вървим... аз ще дойда с вас.

Непознатият човек го гледаше с недоумение. Виждаше бледото му лице, слабата фигура, горящите от температура очи, изгълнени с някакъв странен блясък, и не можеше да разбере нищо.

– Хайде, господин докторе – повтори му младият човек, – аз ще дойда с вас. Нали там, в планината, е вашият приятел с автомобила?

– Но вие сам се нуждаете от помощ, къде ще вървите?

– Не го слушайте, докторе – обади се един от селяните, – той от две недели е болен. Сега бълнува. Какво стоите, бре хора – обърна се той към съселяните си, – я го хванете, че го занесете в леглото му! Не му ли виждате очите? Бълнува.

– Не, не бълнувам, драги селяни – заговори тихо и хриптящо младият човек, – не бълнувам, но аз познавам

този човек и заради него съм готов да направя много повече от това, да отида в планината в една такава нощ. Вие не го познавате, но аз го зная и помня. В моето детинство има един образ, който никога няма да изчезне – това е неговият. Колко добрини е направил той, вие не знаете, но аз зная. Затова на вас ви е простено да имате каменни сърца, но на мене – не! Затова аз ще отида. Хайде, господин докторе, да вървим! Всеки миг там онзи човек може да бъде затрупан в автомобила със сняг.

И той, като си загърна палтото, тръгна към вратата.

– А бе, даскале, ти луд ли си? Я поглеж каква фъртуна е вълна.

Но младият човек нито дори се обърна, нито му отговори.

– Я го хванете бе, какво го гледате, или искате да умре на пет крачки отук. Такъв човек като него не се намира лесно.

Някои от селяните се помъчиха да го хванат, но той отведнъж сякаш се преобрази. Очите му запушаха мълнии и като вдигна слабата си ръка, той каза отсечено:

– Никой да не се е приближил до мене! Какво като умра! Нали и там, горе, умира един човек? Какво ви става на вас, нали вие ще останете живи?

– То не е така, даскале. Ти си наш човек, ние за тебе си милеем. Кой утре ще ни учи дечурлигата?

– Учители има много. Друг ще ги учи вместо мене.

– Не е тъй то, ние те познаваме, знаем добрината ти. Никой не може да те замести. По-добър от тебе не можем намери.

– Но за да съм такъв, ето, този човек – и той посочи към доктора – е причината. А сега махайте се и си вървете при жените и децата.

– Какво ще вървим, не можем те остави тъй... сам да вървиш да да мреш. Утре наша Марийка да ми ревне... Тя ми е рекла, че при друг даскал няма да ходи да учи. Ако ще мреш ти, и ние с тебе ще мрем!

– Тъй ами, че то можем ли те остави сам да вървиш, като се е разлудяла тая хала? И ние ще дойдем!

– Не ми трябва вие! Този човек цял час стои тук и ви моли, а вие сякаш нямате Господ в душата си. Махнете се от очите ми! Хайде, господин докторе, да вървим. Всяка минута е скъпа. Оставете този народ, който е безжалостен тъкмо когато неговата милост е най-необходима.

– Немой, даскале, да говориш така. Ами не е за какво да е място. Автомобилът е заседнал на самодивското хорище. Знаеш колко хора не са се върнали оттам.

– И този, болникът в автомобила, няма да се върне, но не от лошото сърце на вашите самодиви, а от вашето жестоко сърце. Но какво ли се разправям с вас? На мен не ми е мил животът, нямам жена и деца. Хайде, господин докторе – и хванал го за ръката, той го задържа към вратата.

Докторът гледаше цялата тая сцена и недоумяваше. Къде можеше да върви с този болен човек, който имаше нужда сега от най-внимателни грижи?

– Хайде да вървим – повтори с особена сила младият човек и хвана дръжката на вратата.

Точно в същия момент вратата се отвори и стрина Неда влезе, завита в шал.

– А бре, сине, тука ли си – обърна се тя към младия учител, – изкарах си акъла. Той Стойко имал право. „Тичай – рече, – към кръчмата, там трябва да е...“ Зер, нали ти разправи за автомобила... Хайде, прибири се!

– Ти, даскале, си иди – каза един от селяните, – пък ние ще идем с човека.

– Стрино Недо – обърна се младият учител към влязлата жена, – повикай, моля те, Митко и другарите му, те ще ми помогнат да отидем...

– Стой, стрино Недо, младите няма да викаме. Ние ще отидем! Самодивите ще вземат някого от тях. Ние сме стари и да умрем, живели сме поне.

– Или вървете, или аз отивам – каза с особено повелителен тон младият човек.

– Тръгваме, даскале – отговориха няколко души – и като загърнаха ямурлуците си, тръгнаха към вратата.

– Вземете шейна и дрехи, да ги занесете за човека.

– Ще вземем, даскале.

Докторът гледа един миг, после, като поръча на жената да прибере веднага младия учител вкъщи, тръгна със селяните към самодивското хорище.

Бяха се изминали две недели от тази паметна вечер. В къщата на бай Стойко, където живееше селският учител, се бяха събрали мнозина край топлата печка в стаята на учителя. Той беше вече по-добре и облегнат на възглавницата на леглото, разговаряше с гостите си. Разговорът винаги се свеждаше към онази нощ, когато спасиха от явна смърт почти затрупания със сняг в автомобила човек.

– И ти, даскале, беше решил да отидеш, а? – запита го един от селяните.

– Ти знаеш, че за да дойда, решил съм.

– Знаем те ние тебе – речеш ли, шега няма – правиш го. И затова си те обичаме.

– А този човек, доктора де, наистина добър човек бил. Ти, кайш, го познаваш от малък.

– Да, помня го. Неговият образ никога няма да изчезне от съзнанието ми. Едно време той беше в нашето село доктор. Тогава той бе млад, а аз бях дете, но от онези деца, които с часове гледаха шишето, пълно с бонбони на прозореца на бакалницата, и си мечтаеха за него, без да имат възможност да накарат бакалина да бръкне поне веднаж в стъклото и да им даде за някой лев бонбони.

– Сиромаш си бил, с една дума казано – рече един пълен червендалест селянин.

– Да, да – отговори тихо селският учител.

В това време едно дете се втурна в стаята и каза:

– Господин учителю, гости ви идват.

Селяните станаха на крака и по-любопитните заизлизах навън. Стрина Неда влезе да даде по-добър вид на стаята, но нямаше възможност. На прага застана засменият доктор, а до него – младо непознато момиче.

– Ето, този там, гдето седи облегнат на възглавницата, той спаси татко ти – каза докторът, като посочваше младия учител на момичето.

Учителят, малко изненадан от появяването на гостите, искаше да стане, но докторът го потуша по рамото и рече:

– Не можех да не изпълня желанието ѝ, искаше лично да те види и да ти благодари.

– Няма за какво – каза малко свенливо младият учител, като срещна черните хубави очи на момичето.

– Как няма за какво, благодарение на вас е жив баща ми. Когато е съвсем добре, той сам ще дойде да ви благодари.

– Благодарете не на мен, а на господин доктора.

– Естествено, той се е молил, но ако не сте били вие...

– Да, но ако той не бе някога, и аз не бих бил сега.

– Хайде, вие си поприказвайте – обади се докторът, а аз ще отида да прегледам едно дете, за което съм донесъл лекарства.

– Винаги е все същият – каза младият учител, когато докторът излезе, последван от стрина Неда, за да го заведе до болното дете.

– Кой? – попита момичето, което бе седнало до леглото на болния.

– Докторът. Така го помня от дете.

– Ти, даскале, беше захванал да ни разправяш за него, че прекъсна.

– Да, господин Иванов. Вие ме заинтересувахте. Казахте, че на чичко доктор трябва да благодарим, но защо?

– Ще ви разкажа. Ние бяхме пет деца, едно след друго през година родени. Баща си не помня. Аз бях четвъртият, а сестричката ми, най-малката, се родила един месец след смъртта на баща ми. Как съм живял и отраснал, един Бог знае, пък и всички знаят. Сиромашията не е невиджано чудо.

– То се знае – каза авторитетно кметският наместник.

– Да... бедни бяхме! Майка ми работеше, за да ни изхрани всички. Веднъж, не помня колко годишен съм бил,

се разболях. Сигурно съм бил много болен, за да се реши майка ми да повика новия лекар, който отскоро беше пристигнал на село. Нищо друго не помня от прегледа, освен че гледах с особен интерес добре облечения господин. Той ме потуша гальовно по бузичката и каза неочаквано:

– Какъв искаш да станеш, като пораснеш?

– Бакалин.

– Тъй ли? – засмя се той. – Защо?

– За да имам едно шише бонбони.

Не помня какво е казал той и кога си е отишъл. След не знам колко време, когато се събудих, майка ми ме погали с твърдата си, издраскана от работа ръка, и ми каза:

– Виж, чеденце, какво ти е донесъл чичо доктор.

Аз направих неимоверно усилие да погледна и тъй си останах неподвижен. Майка държеше пред мене разтворена голяма кутия, пълна с шоколадови бонбони. Аз дълго ги гледах и по цялото ми същество се разли чудно блаженство. Майка отпосле ми казваше, че така съм притворил очи и с усмивка съм заспал.

Когато оздравях, тичал съм през няколко улици, за да видя доктора. За мене той не беше като другите човеци. На другата година, когато бях вече ученик и учителката ни разказваше приказки, там, където се разказваше за вълшебен човек или за Дядо Коледа, аз винаги си го представях в образа на доктора. Пък може би и не само аз, а и всички деца, защото той винаги имаше в джоба си бонбон, круша, ябълка, а понякога и само шарена лъскава книжка от шоколад, които даваше на нас, децата, защото не можеше да не дава. А ние го гледахме с обожание и любов. Когато минаваше по нашата улица, всички деца, кое където биваше, тичахме да го видим и да получим неговата тъй желаната от нас милувка по бузичката или по рошавата глава.

Тогава в моята глава се зароди желанието да стана като него. Като порасна, да стана като него... През всичките години, докато завърша училището, образът на доктора, който отдавна беше напуснал нашето село, беше в моята

душа. През най-трудните моменти, когато съм гладувал и студувал, през затворените си очи аз виждах разтворената голяма кутия с бонбони, която някога държах на колените си през всичкото време, докато оздравея. И от тази кутия се вливаше в душата ми чудна топлина и сила, за да пре-възмогвам всичко.

Учителят замлъкна и се загледа в отсрещната стена. Някои от селяните се позакашляха. Очите на момичето го гледаха широко отворени, събрали съчувствието на сърцето и умилението на душата в хубав топъл поглед.

Един от селяните праметна крак връз крак и рече:

– Доброто не се забравя.

– Точно така – потвърди с авторитетния си глас кметският наместник. – И наш Тончо всеки ден ми показва онази книжка, даскале, гдето си му я донесъл от града, с шарените картинки.

Учителят леко се усмихна. О, той знаеше с колко малко можеше да се направи щастливо едно детско сърчице!

Вратата се отвори. Стрина Неда и докторът влязоха, зачервени от студа. Всички селяни станаха на крак. И за тях докторът не беше вече като другите хора. Доброто, което бяха чули за него, го озаряваше като със светъл ореол.

ЗАВЕТЪТ

Когато бях учителка в Скопие, между многото, с които се запознах там, беше и един учител, който ми направи странно впечатление още от първия момент. Очите му бяха черни, с някакъв устрем към нещо далечно, а леко посребрените му по слепите очи коси омокотяваха този устрем и му придаваха благородство.

Не зная кое кара хората да се сближават и понякога тяхната дружба, макар и за кратко време, да оставя в душата дълбок спомен.

Бяхме на конференция и отегчена от дългия реферат, в който не намирах нищо ново, аз излязох в коридора. Не бях изненадана, че видях там доста учители, които се разхождаха или на малки групички край прозорците споделяха тихичко свои впечатления. Тръгнах с цел да изляза понастрани и като възвих по напречния коридор, видях да върви сам именно този отскоро познат ми учител. Като ме видя, той леко се усмихна и тръгна към мен. Когато беше съвсем близко, каза:

– Мислех за вас и се радвам, че излязохте.

Погледнах го малко учудена, но той махна с ръка и каза:

– Считам ви за малко по-различна от другите и затова съм искрен с вас. Вярвам, че ще бъда разбран.

– Да – кимнах с глава аз.

– Всичко това, което говорят там, ми е страшно скучно. Думи, думи и само думи... А ако хората говореха по-малко и вършеха повече, навярно би било по-добре. Какво ще ми каже този професор за училището и за живота в него? Бил ли е някога учител? Не. Специално за него зная, че не е.

Какво знае той за селото, за училището и децата в него? Нищо; т.е. знае това, което е чел или видял, когато случайно е преминавал през селата. Но той никога не е бил в допир със селската душа, никога не е виждал селските деца да припкат по скали и по чукари, за да дойдат в училището. И аз бих могъл да му разкажа много повече за тях, отколкото знае той. Виждал съм толкова неща... Животът може да научи човека повече от кой и да е професор.

– Да – отговорих аз, – но все пак не могат да се отрекат познанията, които дават учените.

– Това е право, но ако тези знания бяха произлезли непосредствено от опита и наблюдението, думите им биха били по-сочни, защото щяха да имат живот. А така всичко чувствуваш, че е книжно, само книжно...

Замълчахме. Аз мислех, че той е прав, и чувствах, че наистина този човек се е учил от живота, и то добре се е учил.

– Много ли години сте учителствали? – запитах го аз.

Той ме погледна със странния си поглед и каза:

– Доста, и на най-различни места. Като ви гледам сега и доколкото съм имал случай да ви виждам, все ми се струва, че вие бихте могли да бъдете жителка на едно от най-чудните селища, в които съм учителствал. Струва ми се, че ви виждам да вървите из тамошните каменисти, стръмни улички и да ми се усмихвате благо, както жените, които ме срещаха някога там.

Погледнах го с леко недоумяващ поглед, а той, като се усмихна, продължи:

– Животът е тъй чуден и колко много неща не можем да си обясним. Измежду толкова многото учители само вас видях като жителка от онова село. Там бях учител първите години. И бих казал – най-хубавите. Боледуването и смъртта на майка ми ме върнаха у дома. След това ме назначиха другаде учител и аз никога не се върнах вече там. А и... боях се.

– От какво? – запитах аз.

– Може би... от себе си. Струваше ми се, че времето, прекарано в града и по другите места, гдето учителствах, ме бяха променили и аз не можех да отида вече там.

– Защо?

– За да не наруша красотата нито в моята душа, нито в душата на тези, които ме бяха приели като свой.

Видях как погледът му, унесен някъде, се изпълни със златиста светлина. Устните му се усмихнаха със странна усмивка и той говореше, като че виждаше красиво видение.

– Там те всички бяха едно. Земята около селото беше камениста, но горе, в планината, имаха хубави ниви и ливади. Ръжта, ечемикът и картофите даваха винаги изобилен плод. Селището, заселено някога от двама млади, които са се обичали и са забягнали в планината, беше далече от другите. Никога няма да забравя времето, което прекарах там. Старците ме имаха за син, младите – за брат, а малките – за баща. Никъде не съм се чувствал повече у дома си, отколкото в това селце, гдето всички жени бяха майки, всички мъже бяха бащи. Там нямаше сираци.

Когато ме срещаха млади жени с пълни кошници с плодове или с намятани изпрани дрехи върху дървени кобилици, те се спираха и разговаряха с мен като със свой брат, усмивката им беше блага и сърцето ми си почиваше като при родни сестри. Старците знаеха само едно име, с което наричаха по-младите: „Сине” – име, с което наричаха и мен. Седнал всред тях, аз чувствах как струи от косматите им гърди топла бащина обич и през тези две години забравих, че нямам баща, защото те всички ми бяха такива. Понякога си мисля, че ако светът беше едно такова голямо селище, наистина никога човек не би се почувствал сирак и самотен.

Селището не беше голямо. Състоеше се от няколко колена, а всички те образуваха задругата. То беше като някакъв оазис, запазило старите си нрави и обичаи, далече от културата на града и на другите селища. Понякога се питах кое дава този благ характер на тези хора – дали

планината, всред пазвите на която живееха, или бистрите потоци, които слизаха с буен устрем между склоновете? Или може би беше първата обич на двамата, забягнали преди толкова години млади хора, която е преминавала като живи струи от поколение на поколение и е създала този задружен живот?

Те работеха, работех и аз с тях. И тогава имах най-красивото чувство, което съм имал някога в живота си – че съм частица от тях, че съм едно с тях. Чувствах как пулсира едно огромно сърце и всички ние – жителите на това селище и аз – бяхме клетки на това сърце, което с всяко свое туптене даваше живот на всички и всички даваха живот на него. Никога друг път не съм чувствал, че е грях да кажеш: „Това е мое“, както когато бях там, защото да присвоиш, значи да ограничиш. А така всички живееха едни за други и животът нямаше граници.

Всичко това бе преди двадесет години. Тогава тук, в нашата страна, ги нямаше тези пътища и съвременната култура мъчно проникваше из пазвите на планината. Затова и никога не пожелах да се върна там: исках да имам един светъл кът в душата си – спомена за това селище. Като в слънчево пристанище съм се приютявал в този спомен, когато страдания са гостували в сърцето ми. Тогава мислено тръгнах по стръмните пътеки на селището, изкачвах се по планината, обгръщах с поглед нивите, ливадите – и душата ми си почиваше като в бащин дом. Всичко бе едно – и нивите, и ливадите. Хората от селището бяха едно голямо семейство, което ги обработваше задружно и всички се ползваха общо от богатата им.

Седнал на някой камък, моят вътрешен взор ги виждаше, насядали около огромна трапеза, където децата гледаха със засмените си очи своите майки и бащи, а старците с дълбоко спотаена в гърдите обич искаха да запечатат своя завет на синовете си: „Обичайте земята, но не я делете, защото тя е като майка, еднаква е за всичките си деца. Не я обсебвайте, защото всички ще я оставите, както ние вече я оставяме, защото сме пътници.“ Като лъх на зряло жито

преминава заветът на старците в душите на младите. Те вдъхват дълбоко и техният поглед, твърд и блестящ, говори без думи, че ще опазят завета.

Ето, разбирате ли сега защо не съм отишъл вече в това селище? Оттогава аз живея с мисълта това село да се прелее във всички селища. Вие вярвате ли, че ще може?

– Вярвам. Толкова е хубаво! Струва ми се, че видях всичко, което ми разказвахте, сякаш бях там. Видях младите, усмихнати с блага усмивка жени, старците, калени в дългогодишен упорит труд, и младите мъже, поемащи с твърда десница завета на своите бащи: да обичат земята, но да не я делят, защото тя е майка, еднаква за всички.

– Харесва ви това, нали?

– Много!

– Така си и знаех. Затова и ви видях като жителка от това селище. И сте такава, нали?

Погледнах го зачудена. Той се усмихна и каза:

– Където и да сме, на който и край на света, ако ние мислим и живеем с този завет, ние сме жители на това селище.

Слушах го, приковала поглед в очите му, и през тях видях да се люлеят зрелите жита на чудното селище, което се беше разпростряло надлъж и нашир – и никъде не се виждаше граница.

Усетих как някой ме хвана под ръка и видението, обляно в слънце и красота, изчезна. Като се обърнах, видях, че бе една от колежките ми – и сивата делничност отново ме обгърна.

След конференцията вече не видях този странен учител. Бе си отпътувал за селото, гдето учителстваше.

Сега, след толкова много години, споменът за много мои тамошни колеги избледня, но за него остава все така ясен, все така хубав. Сякаш още чувам думите му: „На който и край да сме на света, ако пазим този завет и живеем с него, ние сме жители на това селище“. И отново пред погледа ми се разстилат огрените от Слънцето люлеещи се жита – и никъде няма граници... никъде няма предели...

ВТОРА МАЙКА

Бях на шест години, когато изнесоха майка ми, обкичена с цветя и облечена в най-хубава бяла рокля – и после тя никога не се върна. Малкото ми братче също бяха изнесли по-рано от нея, пак обкичено с цветя. Помня, че тогава майка ми много плака. И то никога не се завърна.

Аз останах самичка с татко, който заран отиваше на работа и се прибираще вечер късно. Идваше една жена да извършва домашната работа, но аз знаех, че тя е чужда, и не можех да се привържа към нея.

Когато излизах на улицата да играя, а това бе почти постоянно, чувах децата да говорят за майките си, да разправят какво са им купили и ушили, а аз няхах майка – и когато се връщах у дома, горчиво плачех.

Вечер, когато се връщаше татко, аз плачех и го молах да имам мама. Той ме прегръщаше и плачеше заедно с мене.

Така мина дълго време. Когато постъпих в училище, ми беше още по-тежко. Аз виждах как другарките ми ги изпращат майките им до улицата, как преглеждат дрешките им, а мене татко ме обличаше, т.е. аз се обличах, а той само ме поглеждаше и ме караше да бързам, за да не закъснея. И на мене ми ставаше все по-мъчно и по-мъчно – и копнежът ми да имам майка растеше заедно с мен.

Когато децата си приказваха и някое запитваше за мене, сякаш беше необходимо другите най-напред да кажат:

– Не, тя няма майка.

Тези думи ме пробуждаха и обикновено отивах някъде да плача.

А жената, която работеше у дома, постоянно ме плашеше, когато според нея нещо не съм послушна, с

мащехата. Тя винаги ми викаше високо: да чуя, че когато дойдела тя, втората ми майка, тогава щяла съм да видя и да разбера... И в моята малка душица се преплитаха и страх, и копнеж по тая майка, когато чувах, че щяла да дойде незнайно откъде за мен.

Моята майка аз твърде малко я помнех иначе, освен както е надвесена все над леглото на по-малкото ми братче, което боледуваше постоянно. И затова тя никога не ме милваше и целуваше, а аз тъй много жадувах някой да ме помилва, както виждах да гаят и да целуват моите другарки.

Моите тетрадки никой не ги преглеждаше. Татко, още преди да му покажа решените си задачи, ми казваше:

– Добре, добре, много добре – и бързаше за нещо, а аз пак плачех и нямаше кой да ме утеши.

Веднаж татко ми отпътува и го нямаше повече от две седмици. Бях вече във второ отделение. Връщах се един ден от училище, а жените от улицата ни ме посрещнаха с думите:

– Имаш майка, татко ти ти доведе майка!

Едва не се вкамених от възнение. Майка! О, как съм копняла ден и нощ за нея! Но коя е тя, каква е тя?

И аз полетях изведнъж като стрела към дома, да я видя...

Когато влязох в двора, татко ми, облечен в новия си костюм, ме посрещна и искаше да ме целуне, но аз, горяща от нетърпение, го запитах:

– Къде е мама?

– Там, вкъщи.

И аз, без да чакам, се втурнах в стаята на татко. Там видях една млада, много, много хубава жена – не жена, а момиче.

– Ти ли си моята мама? – попитах я плахо аз.

– Да, аз съм – каза ми тя, дойде при мен, прегърна ме и ме помилва по косите.

Аз я гледах с широко отворени очи и сърцето ми тупаше тъй силно, като да изхвъркне.

– Мама, мама, имам си вече мама! – си повтарях непрекъснато на ума аз.

Татко в това време дойде при мене и ме попита:

– Харесваш ли мамичка?

– О, да, много, много! – казах аз и в тези си думи изглежда съм вложила всичкия ентузиазъм на сърцето си, защото те и двамата се засмяха и ме помилваха.

През целия ден аз търсех случай да ѝ кажа за нещо „мамичко“ – и цялото ми сърчице трепереше от радост.

Тя ме уми. О, колко отдавна не е бивало това! Облече ме с нова хубава рокля, която бе ми донесла, с нови чорапи – и аз отърчах на улицата, където се бяха събрали много деца и жени, и извиках в изблик на радост:

– Вижте, вижте и на мен мамичка какво ми донесе!

Те, жените, ме оглеждаха, приказваха, но аз нищо не чувах и не разбирах. Пред очите ми бе светлата, хубава, много хубава майка, която ми бе донесла много други подаръци освен новата рокля и чорапите.

Вечерта не помня кога и как съм заспала с блажената мисъл, че си имам майка, но утрината никога няма да я забравя.

Както спях, усетих, че някой ме целува по челото. Отворих очи и видях нея, хубавата ми мама. Какво изпитах в този момент от тая тъй хубава целувка, не мога да го опиша с думи, само помня, че аз обгърнах шията ѝ с ръце и плаках, много плаках. Тя също плака, не зная защо, но ме целува, много ме целува, а аз не исках да се отделя от нея.

Оттогава тя ме изпращаше до пътната врата, посрещаше ме с десетки въпроси как и какво сме имали в училището, преглеждаше ми тетрадките, изпитваше ме за уроците и ме милваше, галеше, целуваше.

И всяка сутрин тя идваше в моята стая да ме събужда с целувка по челото, като ми казваше:

– Мило дете, време е за училище.

Но аз никога няма да забравя оная първа утрин, когато в полусън почувствах устните ѝ на челото си, а заедно с това и чувството, че моята майка се е завърнала...

ЛЪЖЛИВА КЛЕТВА

От три дена съседите на Хаджи Димо изничаха из стоборите, гледаха през прозорците на къщите си и се мъчеха да разберат какво става у стария хаджия. Всички предугаждаха нещо важно, но какво? Жените през плетовите се събираха, шушнеха и кимаха към Хаджи Димови.

– Ще го годяват май, тъй се вижда.

– Ще го годяват, ама коя ли, горката, ще изгори! Ууу, не е лесно, мари, не е лесно. Дума да не ти проговори, гласа му да не чуеш...

– Е, барим ще рахатува. Пари, имоти, колкото щеш – обади се Радка, сиромашката, от другия край на плета.

– Ти пък, мари, опустяло му имането и парите, когато като с дърво ще живееш.

– Я, вижте, булка Иваница излиза от Хаджи Димови – забеляза Митювица, – Я, каква се е пременила, като за сватба.

– Мари, Иванице, къде бързаш? – викнаха жените из един глас.

– По работата си – махна им Иваница с ръка и леко звъннаха сребърните ѝ гривни.

– Има, има нещо – думаха си една на друга съседките и се разотиваха, защото бобът щеше да загори на огъня.

След пладне у Хаджи Димови запишя гайда, а подир малко и кавал заизлива медени звуци. В двора и край пътя около къщата се бе събрало, кажи-речи, цялото село. Из големите стаи шетаха булки, моми пременени черпеха гостите.

В приемната стая седяха най-видните селяни от селото и се веселяха, като си подаваха голямата паница един на

друг. Хаджи Димо ги подканяше често. Зачервеното му от възненение лице се обливаше в пот. Едничък син женеше. И хем му бе драго, хем сърцето му се свиваше. Ами ако се откаже момичето? Доведоха го уж само да се видят с момчето, после поискаха да го сгодят, а най-после решиха да ги оженят набързо. Не пуснаха момичето да излезе от двора навън. Какво не ѝ показаха, какви жълтици, гривни, обици, алтъни, сандъци, пълни с черги, само да се съгласи. Не е лесно момиче да се задоми с такъв човек като неговия син, той сам го виждаше, но годините преминаваха, утре може да се търкулине да умре, кой ще се погрижи за това момче, което не може дума да продума, което е готово хапката от устата си да даде на този, който му я поиска. Кой ще се втурне да работи за този имот? Ще го разграбят роднините... И Хаджи Димо избърсваше потното си чело, като въздъхваше дълбоко.

Гайдата засвири на двора. Младите моми и момци извиха кръшно хоро. Излезе и Хаджи Димо да ги погледа.

– Де да бе жива баба Димовица – помисли си той, – да се порадва и тя. – Син женеше, син – шепнеха устните му, а пък желязна ръка стискаше сърцето му. Но тоя син не водеше хорото, до него не тропаше млада невеста – и сълзи избликнаха от старческите му очи.

Скачаха и викаха момците, а до тях в кръшен смях потрепваха момите. Жените, насядали по камъните, ги гледаха и си приказваха. Децата се гонеха измежду играещите и насядалите.

– Видяхте ли Хаджи Димо? Проплака, горкият – обърна се една невеста към насядалите жени край нея, всяка от които държеше кърмаче.

– Ще проплаче ами, не е лесно.

– Хе, стари грехове плаща – обади се най-възрастната от тях. – Тежко на момчето, а още по-тежко на момичето. Видяхте ли я? Капка, хубост невиждана! През три села ходили да я вземат. Добра била. Като го видяла, разтопило ѝ се сърцето, жал ѝ станало за него и решила! А от тукашните никоя не се реши.

– Ами как ще се реши, като знаят бащиния му грях и ги е страх клетвата да не мине в друго коляно.

– Да бяха почакали поне светата неделя!

– Как ще почакат, ами ако се раздума?

– Наистина не е лесно. Сиромаш да е, ама да ти продума. Тежко на тая мома, гдето взима глух и ням човек!

– Ех, заради бащината си клетва пострада това момче.

– Каква клетва? – попита булка Димитра, която скоро бе дошла от друго село.

– Каква клетва ли? Нима не знаеш? – учудиха се в един глас две-три невести. – Попитай баба Яна да ти разкаже, тя с очите си е видяла всичко.

Баба Яна, седнала на един камък до тях, като си чу името, веднага се обърна.

– Ти, невесто, мене питай. Ние с хаджията сме израсли от деца, гдето се казва. Всичкото им знам. И крава да се отели, и на воденица да отидат, и някому да прилошее от тях – все моята майка викаха. Бог светлина да ѝ дава! Тоя Пешо, когато онемя, аз бях родила Петранка. Те са, кажи-речи, връстници с него. Бащата на хаджията беше голям чорбаджия още от турско. Хаджията като млад обичаше да походва, да попейва, да се весели. Затова не хващаше окоето на баща си.

– Ще пропилее имането тоя син – думаше си той ѝ взел, че поскрил в една делва жълтичките си. А другия имот го поделил още приживе на всичките си чеда по равно. Добре, ама хаджията и булката му подушили гърнето и една нощ го изровили изпод бялата черница. На сутринта – олелия до Бога. Реве старецът, бащата на хаджията. Събра се махалата да гледа. И аз взех Петранка на ръце, та излязох да видя какво става. Реве старецът и вика:

– Отидоха париците ми!

Събра се челядта му да видят каква е работата. Всички хвърлиха съмнение в хаджията – той ги е откопал.

– Не съм, та не съм – вика той и се кълне като врачка. Такъв му беше адетът, да се кълне като жена. Но никой не

му вярваше. Баща му беше разумен човек и като подойде на себе си, му каза:

– Слушай, Димо, ако си ги вземал, халал да ти са. Пак за тебе и за братята ти съм ги оставил. Каж ми само ти ли си ги взел, да не бедя хората.

– Не съм – викна хаджията, – не съм!

До него стоеше Димовица с малкия Пешо на ръце. Хаджията се обърна и каза:

– Ето жена ми, ето и детето ми – ако съм ги взел, в детето си се кълна – да онемее и да оглушее.

– Стой, не думай, сине – викна старецът. – Млъкни, не казвай такива страшни думи, че не знаеш в какъв час ги казваш.

– Не ме е страх мене от часове – позакашля се хаджията.

Всичко като че ли с нож се преряза. Млъкнаха хората и взеха да се разотиват. Хаджията преви гръб сякаш под голям товар и се прибра вкъщи. Всички усетиха, че стана нещо страшно, и си отидоха по работата. И какво, не се минаха три дена и лютата клетва го стигна. Разболя се малкият Пешо...

Къде не ходиха да го лекуват, къде не търсиха лек за него, но пустият огън го изгори. Едва го отърваха от гроба – и като се посъвзе, не можеше думичка да продума, а беше на годинка и половина. Пък моята Петранка бе на девет месеца, но тя ми е трето дете, а Димови дълго си нямаха деца и Пешо им беше първата рожба. Ето такива работи стават по света – заключи баба Яна, – да си знае човек езика, на лош час да не го отпуща...

– Тъй, мари – думаха жените една през друга – в лош час всичко се случва.

Чу се тъжната плачевна песен на кавала. Гайдата пригласяше. Някаква болка се вмъкна в сърцата на всички. След малко една врата се отвори и двама ергени изведоха едно момче, хванали го под мишци. Булка Елена със запретнати бели ръкави носеше паница с вода.

- На, пийни си, ще ти мине – казваше тя на момчето.
- Кое е това момче, мари?
- Братчето на булката.
- Ууу, горкото!
- Прилошало му – плаче, не може да се отдели от нея.

Нали са сираци, без баща и майка, само нея си има – заразправя Пенка всезнайката, както я наричаха в село. – Като момиче нарежда, разплака и булката, и цялата къща. Не се е делило от нея. „Не може, каже, да се върна на село самичък...“

Някои от невестите, дошли от други села, заобърсваха с престилки насълзените си очи.

– Така е то, мъчно е, кога се дели човек от своите – продума булка Димитра. – Мъчно му е за сестра му.

– Как да не му е мъчно. Че да бяха живи майка им и баща им, за глух и ням ли щеше да се жени мома като гълъб?

– Ех, Божа работа!

– Божа ами, Божа! Хаджията чак на Божи гроб ходи да моли за прошка. То лошото лесно става, но мъчно се поправя.

– Ще почва венчавката – каза някой и всички се размърдаха.

Голямата приемна бе препълнена с гости. Пред една маса бяха сложени потребите – и до нея сам поп Костадин с епитрашила чакаше да почне работата си. Пред него стояха изправени младоженците.

– Пък хубав ма! – шепнеха си една на друга жените. – Какви очи, какви вежди гайтани. Да му се не нагледаш!

– Хубав, ама я виж какъв е преbledнял!

– Ех, и ти да си на неговото място...

– То се знае.

– Да не беше тоя кусур, момите да са се изпокарали за него.

– Пък кротък инак, милозлив!

– Ами пък и тя, каква хубост! И младо мари, младо!

– Е, пък и гладно не се седи. Само с гола хубост не се живее – сопна се пак Радка сиромашката, която бе успяла да се нареди на най-личното място.

– Ти пък все – „гладно“. От жалост се е съгласило момичето...

Дядо поп започна и всичко утихна.

Очите на младата булка се отпавиха нагоре. По нея и другите моми и невести погледнаха към небето – и трепет премина през сърцата им. Ако да би станало чудо! И много устни прошепнаха тиха молитва...

От очите на Хаджи Димо течаха сълзи, които не успяваше да избърше с ръкава си. „Ако ще Бог да стори чудо – мислеше си той. – Кога ли ще ме прости Господ?“ Себе си да бе прокълел тогава, а не това чедо хубаво. Езикът да му бе изсъхнал, преди да бе изрекъл страшната клетва. Ама не стига... На внуци и правнуци ще разправя лъжлива клетва да не изричат, за пусто злато да се не мамят. Че пустото злато с пари се купува, но Бог се с пари не подкупува и от лъжливи думи хас не струва...

Мисли си така дядо Хаджи и гледа младоженците. Де да му проговори този хубав син сега! Нали е чувал, че в приказките е ставало някога това чудо.

Венчавката се свърши, кавалът и гайдата подхванаха хоро. Момите и момците излязоха на двора. Старците се черпеха за здравето на младоженците.

Минаха се дни, месеци. Селото се почуди с дядо Димовата снаха. Едни я коряха, други я благославяха, но от голямото и преголямо имане на хаджията и половина не остана. Работна, разумна и угледна бе младата невеста, но на, повярва на мълвата, която се носеше за светия човек в планината, и придума стария хаджия да отидат при него. И за чудо – послуша я той. И отидоха. Оттогава раздаваше невестата имането и сам дядо Димо ѝ помагаше, като се молеше дано е Бог милостив и клетвата му остане до първо коляно. Така ги научил светият човек – да дават и да раздават имането, взето с лъжливата клетва, на бедни

и сиромаси. Че сиромашката радост и благодарност, като достигнат до Бога, жив ходатай ще му бъдат и лютата клетва няма да премине в друго коляно.

Един ден дядо Димо заплака от радост – роди му се внуче. И когато то растеше и почна да гука, да си обръща главичката, като го повикваха по име, а по-късно да казва и първите сладки думички, от плещите на дядо Хаджи се смъкна голям товар. Господ му бе простил. И той чу тази прошка чрез скъпия гласец на милото внуче!

ДЕЛБА

Една сутрин цялото село ахна и занемя в почуда. Петима братя се бяха сбили, петимата синове на дядо Ставри – за пусто имане. Имане, което се под глава не носи в гроба, имане, което молец го яде и ръжда го разяжда.

От два дни бе починал дядо Ставри, ала баба Ставревица не искаше тялото му да положи в земята, докато не дойдат синовете да си вземат сбогом и да се простят с баща си. Трите дъщери бяха на село задомени, но синовете бяха изучени и живееха в града.

Пратиха им хабер веднага да дойдат и ето – снощи пристигнаха един по един.

Разплака се баба Ставревица, като ги видя, излязоха сестрите с черни кърпи и със зачервени очи да целунат ръка на по-старите братя.

На сутринта – съмнало не съмнало, синовете на дядо Ставри поискаха книгата от старата майка, за да видят на кого какво е оставил бащата. Ала дядо Ставри бе склопил очи неочаквано. Вечерта се навечерял, легнал и заспал. През нощта баба Ставревица чула, че дядо Ставри изпъшкар изтежко два-три пъти, но на кой да му мине лоша мисъл – той замлъкнал и тя пак заспала. Като станала на сутринта, какво да види – дядо Ставри се вкочанясал. Разплакала се баба Ставревица, заудряла се по коленете, разгичала се да извика от горния кат най-малката си дъщеря Виолетка. Събрали се всички. Дошли и другите дъщери. Повикали селския фелдшер да го прегледа, да не би да се е задушил нещо или да е само примрял, но той поклатил глава – с дядо Ставри било свършено. Надошли съседите. Бабите носели китки с цветя, завити с кърпи – за мъртвец така

се носи завито – и си казвали една на друга: „Блазе му на стареца, такава лека смърт. Де всички така да си отиват от тоя свят, а то какви мъки прекарват, докато душицата им се откъсне от тялото.“

Отиде си дядо Ставри и не остави поръка как да се подели голямото му и преголямо имане. Знаело се, че има и гърне с жълтици, но къде е заровено – и самата баба Ставревица не знае. Едни предполагат, че е в мазата под голямата бъчва със старото вино, други – в нивата, гдето вечер играе огън, колкото човешки бой, а трети – в голямото лозе под бялата череша.

Има още имот много – ниви, лозя, градини и голяма къща в долния край на селото, построена нарочно от дядо Ставри за синовете и снахите, когато дойдат през лятото да летуват. Но всеки иска лозето с бялата череша, нивата, гдето играе огънят, и старата бащина къща.

Всяка от жените на дядо Ставревите синове изпрати мъжа си с девет поръки: да прави, що прави, но да не отстъпя за нищо от заровеното в земята имане.

Събра се цялата челяд в стаята при мъртвеца. Свещите горят, препращават и осветляват восъчното вкаменено лице на стария. Едното му око сякаш се е поотворило и той като че ли гледа синовете си, които не дочакаха да изпратят тялото му, а бяха почнали вече да се карат и да се заплашват едни други. Братята не отстъпваха, но и сестрите също. На всички гърнето с жълтиците бе влязло в очите и им пречеше да видят, че са родни братя и сестри. Пустото злато в камък обърна сърцата им, да не усетят и познаят, че в жилите им тече еднаква бащина кръв.

Селяните, от които се криеше гърнето със златото, ги съветваха да теглят жребий.

– По-добре ще е – казваха те, – отколкото да грабнат колове и да се изгрепят.

Но те не искаха. Всеки се боеше, че гърнето ще се падне не на него, а на другия. И караниците, и заканите се усиливаха от минута на минута.

– Чеда – плачеше старата майка, – какво не ви остави баща ви, на какви науки не ви изучи, за какво се карате още? За всички ви има...

– То не е твоя работа – изкряска най-старият син – Не ни се бъркай сега, че...

– Лозето, лозето – викаха всички. Така им се втълпи, сякаш дяволът им го втълпи в ума, и те наскачаха едни срещу други с вдигнати юмруци, със зачервени очи. Братята се бяха разделили на две и се нахвърляха едни върху други. Писнаха жените:

– Мале, избиха се!

Дотърчаха съседите да ги разтървават. На старата майка ѝ прилоша.

Окото на мъртвеца се отвори като че ли още повече, но налитащите братя не го виждаха. В ръката на един от братята блесна нож и той го надвеси над главата на по-малкия си брат.

– Олеле, избиха се! – извика някой.

Изведнъж някакъв далечен гръм и светкавици раздраха небето. Свещите, които бяха по ръцете на стареца, паднаха на земята и ръката му махна във въздуха.

– Мале! – писнаха жените, които видяха това. Ножът се отпусна от разтрепераната ръка на брата и падна на земята. Паника облада всички. Къщата се разлюля и запука. От стените и тавана започна да пада вар. Нечуван рев идваше като че ли от дълбочините на земята. Всички се втурнаха един през друг и вратата стана малка и тясна.

Вън бе тъмно и валеше пороен дъжд. Като обезумели се гледаха всички.

Какво бе това, краят на Земята ли дойде? Второто пришествие ли настана? Земята трепереше под нозете им, къщите се люлееха навсякъде, пукаха и аха – да паднат...

Едни от жените се втурнаха да търсят децата си, други паднаха на колене на двора, дигнаха ръце към небето и викаха:

– Боже, смили се над нас! Боже, смили се над нас!

Земята притихна, но на всички им се струваше, че тя още потръпваше. Братята, бледи като восък, стояха с наведени очи.

– Боже – викаха селяните, – проплака небето, разпука се сърцето на земята и тя ревна с всички си глас, като видя родни братя да се избиват над бащиния си груп. Не дочакаха да сложат костите му с мир в земята, не дочакаха молитва да му прочетат, за далечния път да го изпроводят... И мъртвецът се смая, та вдигна ръка да спре обезумели чеда...

– Такъв, какъвто е станал сега светът – думаша си старите жени една на друга, – няма да ни държи Господ. Ще се разтвори някой ден земята и ще ни погълне. Огън ще пусне от небето да ни изгори, че ний братя с братя се бием и трепем за нищо и никакво!

– Не, не ще ни търпи Господ вече – клатеха глави жените, – не ще, че всички сме тръгнали наопаки. Забравихме и род, и почит, забравихме и Господа съвсем. Боже, прости ни! – допълваха те и пребраждаха без нужда забрадките си отново.

Следобед дъждът престана. Разведри се небето и огря Слънцето. Цялото село изпрати дядо Ставри.

Когато се завърнаха, в къщата на дядо Ставри не се чуваше ни глъч, ни шум. Сестрите шетаха, братята приказваха с гостите, но никой ни дума не спомена за делба и имане. Като че ли всеки от тях разбра най-важното: че имане се под глава не носи, а си остава тук. Какво взе баща им? И какво щеше да стане с имането, ако се бе съборила къщата от земетресението и ги беше затрупала? Можеха под тежките греди да се задушат, можеха и да оживеят с изпочупени глави, крака, ръце, можеше и око да им се извади – тогава за какво щеше да им е това имане? Пак бе благ и милостив Господ, че ги запази живи и здрави...

Три дена софрите се не дигнаха.

– Да си хапнат сиромасите – казваше набожната баба Ставревица.

– Да си хапнат – отговаряха синове и дъщери едио-
душно, разбрали, че само доброто и сладката дума остават
на земята, а всичко друго си отива, и поднасяха нови,
пресни пити, пълнеха паниците с гозби и даваха дарове
ризи и кърпи...

Тръгнаха си братята за в града и за делба дума не казаха.
Говорили бяха с мъдри старци от селото, съветвали се бяха и
бяха решили да се не делят, да се ползват общо от имота.

Майка им бе жива – да се порадва и тя на труда на ръцете
си и на сговорна челяд. Имот имаше за всички, а и на сиромасите да раздадат – защо им трябваше да се делят?

Оттогава пример се взема в село от тях – братя и сестри
да се не делят, за делба да не говорят, за имот да се не
карат...

СИВУШКА

Винаги, когато става въпрос за това – доколко животните имат съзнание, чувство и разум, пред въображението ми изпъква образът на най-кроткото животно, което съм виждал – една слабичка кравичка – Сивушка, за която всички казваха, че има човешки поглед – тъй дълбок и смислен израз имаха очите ѝ.

Помня, бях студент и през една от ваканциите бях поканен от един мой приятел да прекарам лятото у тях на село. Приех поканата с радост, защото обичах да се скитам из горите и планините, а неговото селце бе стуснено в пазвите на красивия Балкан. Отидохме и това, което ми направи впечатление още на другия ден, бе една слабичка кравичка, която майчински лижеше едно 5–6-годишно момиченце. Когато изказах изненадата си на приятеля си, той се засмя и ми каза, че винаги, когато майка му удряла за нещо сестричето му, то плачешком отивало при добрата кравичка, както я наричаха всички, за да търси утеха. Сякаш бедното кротко животно го разбираше и почваше майчински да го утешава, като го лизваше по челцето или по бузите. И детето много често играеше около нея като при стара приятелка.

Но не само малката Минка търсеше дружбата на кравичката, всички махленски деца я обичаха и вечер, когато я връщаха от ливадите, където я пасяха, виждах главата ѝ, обкичена с цветя, или венец около малките ѝ рога. Тя вървеше скромно, тихо, сякаш съзнаваше честта, която ѝ правеха децата, и се стесняваше от това.

Майката на другаря ми, като видя интереса, който показвам към Сивушка, ми разказа, че макар и слабичка,

тя раждала най-здрави и силни теленца и давала по чудо много мляко. Сякаш давала всичкия си живот и сили на малките си четириноги деца, а за себе си оставяла толкова, колкото да може да преживее.

Кой знае как и аз се привързах към тая малка бедна кравичка. Често си слагах ръката на челото ѝ и я милвах, а тя ме гледаше така умно и ми се струваше, че ме изучава – нали никога по-рано не бе ме виждала! После тя смени своя изпитателен поглед с друг, по-дълбок, в който, без да искам, прочетох симпатия.

Понякога, когато всички биваха заети с работа, аз и Минка отивахме в планината, а Сивушка кротко пасеше край нас.

Вечер, когато се разделяхме с нея, аз си слагах ръката за милувка на главата ѝ, а тя се обръщаше към нас и нейните умни очи ни следяха с тих поглед, докато вратата на обора се затваряше.

Един ден казаха, че наближава храмовият празник на селото – „Света Неделя“. Аз не обърнах внимание на това, но когато след няколко дни научих, че по този случай – за празника – Сивушка ще бъде жертвата, сърцето ми се сви от жал.

Сивушка била вече стара... и слабичка... Още малко... и съвсем щяла да бъде негодна за работа...

В деня на жертвоприношението исках да се махна от селото. Бог знае защо, не можех да понеса смъртта на това кротко животно. Взех раницата си и когато минавах през двора, видях един селянин да извежда Сивушка, вързана с връв, за да я заведе в двора на храма. Сърцето ми леко се сви. Аз се доближих до бедното кротко животно и сложих ръка на челото ѝ. Погалих я за последен път... На единия ѝ рог още стоеше венчето увехнали цветя, което децата бяха сложили предния ден, връщайки се от ливадите...

Селянинът дръпна връвта, аз прекарах пак ръката си по челото ѝ и тръгнах. Когато бях направил няколко крачки, обърнах се – като че ли някой ме викаше. Останах като

закован на мястото си. Сивушка, въпреки опъването на връвта, бе извърнала към мен глава и ме гледаше. И в тези очи имаше толкова мисъл, толкова чувство, че усетих как очите ми овлажняха, и аз, като ѝ помахвах за сетен поздрав с ръка, тръгнах към планината...

Когато привечер се връщах, случайно минах край двора на храма. Там още горяха огньовете, над които имаше няколко казана. Наоколо по тревата бяха насядали селяни и селянки. Други раздаваха в паници от това, което имаше в казаните...

Бедната Сивушка, след като бе работила цял живот, като бе дала живот на толкова теленца, като бе давала толкова много мляко, след като бе раздавала цял живот живота си, най-после тихо и безропотно даде и тялото си.

Помня, че всичките махленски деца говореха с оживление за Сивушка. Тя сама била наклонила главата си, когато ѝ забили ножа в гърлото. И ни рев, ни звук, ни стон...

Очите на децата заблестяваха и в този блясък се виждаше всичката онази жал към бедната тяхна приятелка, която неведнъж бяха довеждали с венци на главата в селото.

Но от всички най-много жалеше за Сивушка малката Минка. Тя с дни ходеше в обора да я търси и плачеше безутешно за нея. Тогава аз отивах, вземах я на колените си и се мъчех да я утеша, като ѝ разказвах приказки за Сивушка.

Бог знае защо споменът за Сивушка гнетеше и мене дълго време. И често си мислех – когато един ден се представим всички същества пред Господа Вишни за съдба, не зная кого би турил Той отдясно Си – дали нас, които Му правехме жертвоприношение, като убихме Сивушка, или бедната слабичка кравичка, целият живот на която бе постоянна жертва, дори и самата ѝ смърт?

НИНА

Врабченцата плахо прехвъркваха и кацваха по парапета на балкона, после се спускаха бързо, грабваха по една голяма троха хляб, хвъркваха отново и кацваха на някое близко дърво.

Нина ронеше трошици с белите си дълги пръсти, а сърцето ѝ трептеше от радост, че врабците са се опитомили и вземат трошици още в нейно присъствие. Най-голямата ѝ радост и най-приятна забава напоследък бе да рони трошици на гладните врабци.

Когато мъжът ѝ се връщаше за обед, тя с възторг започваше да му разказва за малките си хвъркати приятели. Той я слушаше и ѝ се радваше.

В един студен, мрачен есенен ден тя пак бе излязла на балкона да рони трохи на врабците. Няколко по-големи късчета хляб се търкулнаха по бетона и паднаха долу, на плочника. Нина се наведе над парапета и погледна по улицата. Погледът ѝ бе привлечен от три дечица – двете бързо събираха късчетата хляб от земята и ги подаваха на малко момиченце, което с една ръка държеше престилчицата си, гдето пускаха хляба, а с другата поднасяше парченце до устата си.

За миг Нина остана неподвижна, после се отдръпна, за да не я забележат децата. Тя отиде в кухнята, взе едно голямо парче хляб и го пусна долу. Децата възкликнаха от радост и се затичаха да го вземат.

След това тя влезе в стаята, застана зад прозореца и проследи децата. Те постояха още малко, поглеждайки към балкона, после си тръгнаха. Като завиха зад ъгъла на голямата кооперация, гдето тя живееше в хубав апартамент

на първия етаж, децата се изгубиха от погледа ѝ. Тя изтича в друга стая към улицата, по която възвиха децата, и ги видя да влизат в малка къщица, съседна на кооперацията.

Нина се почуди, че никога досега не бе забелязала тая малка къщица в усойното дворче, засенчено от голямата кооперация.

Като седна на стол пред наредената вече трапеза, тя се замисли. Събирането на хляба от тия дечица я бе развълнувало, то бе отметнало някаква завеса пред очите ѝ. Тя живееше в светъл, слънчев дом, имаше в изобилие всичко, а до нея няколко дечица чакаха като врабчетата късче хляб, за да утолят глада си с него.

Нина не бе преживявала лишения и никога в малкия провинциален град, гдето бе израснала като дъщеря на заможни родители, не бе виждала такава нищета. Може би тя не съществуваше там, а може би само Нина не бе я забелязала. Пък и где ли би могла да я види? От училище – къщи, на кино, на театър, у другарки, които живееха охолно като нея – где би могла да види такава гледка?

Наистина, у тях често идваха жени, на които майка ѝ даваше разни вързопчета, но това съвсем не интересуваха Нина. Понякога майка ѝ я запитваше ще носи ли още някоя рокля и ако отговорът беше „не”, Нина никога вече не я виждаше, но бе толкова заета с други мисли, че и наум не ѝ идваше да пита майка си где изчезват нещата, които не ѝ трябват.

Когато свърши гимназия, тя мечтаеше да замине да следва. Но още същото лято се запозна с Валентин и следването остана само мечта.

Тук, далеко от родителите ѝ, той се грижеше да я обгради с всички възможни удобства, правеше всичко възможно тя да не почувства никакво лишение. Отначало Нина прекарваше дните си в непрекъснато очакване на своя съпруг, после свикна с отсъствието му през работното време, почна да чете, но времето без него пак ѝ се виждаше пусто. Тя се чудеше с какво да го запълни. Не познаваше

никого в големия град, пък и да би се запознала, съпругът ѝ бе дал да разбере, че не му е приятно тя да излиза сама. Той се страхуваше от познати и приятелки, от журовете, гдето се събираха млади дами и господа.

Един ден в началото на есента тя трепна от уплаха, когато чу, че някой тропна по прозореца. Обърна се и видя малко врабче, което се бе ударило о стъклото. От този ден Нина почна да му хвърля трошици.

Съпругът ѝ, много по-възрастен от нея, бе доволен от невинното ѝ занимание с врабците и за да я насърчи, сам проявяваше особено внимание към нейните малки гладни приятели.

А сега тя видя, че гладуват не само врабците, че гладуват и хора, които ние отминаваме, без да подозираме за глада им.

– Тинке – обърна се тя към слугинята, – кой живее в малката къщица, долепена до кооперацията?

– Чувам, че някой кашля там – отвърна слугинята, като се мъчеше по погледа на господарката си да разбере дали трябва да говори за хората в малката къщица с пренебрежение или със съчувствие. Когато разбра, че госпожата ѝ сериозно се интересува от тия хора, тя разказа подробно, че там живеят мъж и жена с четири деца. Най-голямото било на девет години, а най-малкото – на две или три. Тя ги познавала, защото нейният приятел и бащата работели в една и съща фабрика. Но бащата се разболял и го уволнили. Майката ходела да работи по чуждите къщи, но не всеки ден намирала работа, а шестте гърла чакали всеки ден храна от нейните две ръце. Макар още млад, бащата не можел вече да работи, а възнаграждението, дадено при уволнението му, отдавна се свършило.

След обяд Нина отиде в една странична стаичка. Оттам се виждаше стаята, гдето живееше семейството на уволнения работник. Едното стъкло на прозореца бе счупено и залепено с хартия. Тя постоя, погледа, но в стаята на съседите бе тъмно и не се различаваше почти

нищо. А пък в малката стаичка стана студено и тя побърза да се върне във всекидневната – там бе просторно, топло, светло...

– Тинке – извика тя слугинята, – иди доведи тук дечицата на съседите.

– Ама, госпожо, те са кални, цял ден се влачат по улиците... Какво ще направят тук?

– Ами ти, Тинке, откъде си?

– От село.

– Там няма ли кал?

– Има.

– Ами тогава? Иди по-скоро ги доведи!

Тинка излезе, без да може да проумее какво става. „Какво са я прихванали тая заран моята госпожа – мислеше тя. Не си гледа работата, ами седнала да се грижи за тоя и оня!”

„Странно – мислеше Нина, – това момиче е уж от народа, а не милее за него. Тук, в тая стая, биха се стоплили не три, а десет деца. Как не съм се сетила досега за това?”

След десетина минути слугинята доведе трите дечица, които се държаха за ръце и гледаха плахо наоколо си. Дрешките им бяха вехти, ръчичките – подути и зачервени от студ.

Нина погледна момченцата, после погледът ѝ се спря на малкото момиченце със сини очички и светлоруси къдрици, които се подаваха изпод червената плетена шапчица. То се държеше за братчето си и поглеждаше ту него, ту Нина, която стана и отиде при децата.

– Где е майка ви? – попита тя.

– Пере у едни хора – отговори по-голямото момченце.

– А татко ви какво прави?

– Лежи. Той е болен.

– Студено ли ви е?

Децата се спогледаха, но не казаха нищо.

– Гладнички ли сте?

Двете момченца наведоха засрамено глава, а момиченцето се усмихна и очичките му светнаха.

– Как е името на сестричката ви? – попита пак Нина.

– Росица.

– Гладничка ли е Росица?

Малката пак се усмихна и ситни бели зъбки се показаха зад устничките ѝ.

– Ела, Росице – посегна да я прегърне Нина, но момиченцето се държеше за братчето си и не мръдваше.

– Елате по-близо всички! – сети се Нина, като видя, че децата още стоят до вратата. Те пристъпиха плахо.

Нина накара слугинята да измие децата и да им сложи да закусят.

Докакто се хранеха, Росица се обръщаше от време на време и се усмихваше на Нина. След като се нахраниха, децата станаха по-свободни. Нина им намери играчки, почнаха да разговарят и след един час малките бяха вече като у дома си. Росица се настани на коленете на Нина, галеше се и се смееше радостно.

От тоя ден трите дечица, а понякога и по-голямото им братче, когато не беше на училище, идваха при Нина и оставаха по цял ден. Тя им даваше играчки, купи им бои, научи ги да рисуват.

Майката скоро дойде да благодари, трогната до сълзи. И тя беше руса и синеока като Росица, само че бе вече състарена от грижи и труд.

С неизказана радост Нина разказа на съпруга си за новите си приятели, като го помоли да изпрати на село, в чифлика на свекъра ѝ, болния баща. Бащата бе изпратен на село и след една-две седмици беше вече много по-добре.

Наближиха Коледните празници. Нина непрестанно мислеше как да зарадва новите си приятели. Срещу Рождество Тинка се преобрази на белобрад Дядо Коледа, който носеше цяла торба подаръци.

Нина бе разказала на децата за Дядо Коледа, така че те го чакаха с нетърпение. От малката стаичка Нина наблюдаваше със съпруга си какво става в малката къщица.

С голяма тояга в ръка Тинка пристигна и потропа на вратата ѝ, после с престорен глас извика, че Дядо Коледа пристига. Децата се развикаха от радост, майката излезе и покани Дядо Коледа. През прозореца ясно се виждаше как Дядо Коледа раздава подаръците, а децата скачат и се радват около него. Майката изтриваше радостните си сълзи и се смееше заедно с децата.

– Скъпа моя – каза Валентин, като прегърна Нина, – това е най-хубавият Бъдни вечер, който съм прекарал в живота си.

Когато целуна жена си по бузата, той почувства сълзите ѝ, защото и тя се бе радвала със сълзи на радостта на дечицата.

ЗОВЪТ НА РАВНИНАТА

Наоколо му се извисяваха все мощни върхове. Нощта бавно мятеше тъмното си було над тях, а звездите една по една потрепваха като елмази на небето. Той стоеше в сред скалите и се взираше някъде в далечината към обширната равнина, която не виждаше, но ясно чувстваше зова ѝ. Каква неизразима тъга, какъв непреодолим копнеж към тая необятна равнина, която протягаше сякаш към него невидими ръце!

Часовете минаваха. Луната се показва иззад скалите и обля със сребриста светлина всички околни върхове. А той продължаваше да стои там, между канарите – неподвижен, с поглед, впит в далечината.

Защо планината му е чужда и далечна, а равнината – така родна, така близка?

Колко пъти като дете лягаше на земята в сред росната ливада и притаил дъх, чуваше сякаш огромното сърце на земята! Това сърце туптеше с обич към него и към всичко живо. Не тя ли откърмяше на своята гръд всички земни твари? Той се чувстваше неин син и неведнъж в дни на горчива болка бе плакал, притискайки се о нея, и ѝ бе изказвал всичката си мъка. Той знаеше, че тя го чува, и тъгата му се топеше и изчезваше.

Как обичаше да ходи той из тая просторна равнина в ранна пролет, когато снагата ѝ бе покрита с безброй цветя! В нея отвсякъде бликаше живот, изобилие и радост... По-после, когато житата залюлеят златни класове, той с радост виждаше как тая майка земя стократно връща вложеното в нея.

Колко пъти бе ходил той из натрупаните снопи и бе вдъхвал изпълнения с аромата на зряло жито въздух! Този въздух хранеше душата, сърцето му...

В тихата нощ той по-ясно дочуваше зова на равнината: „Ела, върни се при мен...”.

Някаква безименна тъга се разливаше в сърцето му и безумният копнеж по равнината ставаше все по-силен и по-силен.

Когато побягна от бащиния край, той се бе зарекъл никога да не се върне, никога да не помисли за мястото и хората, които му бяха причинили толкова страдания и скръб...

За хората той наистина не пожали и сърцето му не проплака по тая, заради която забягна. Но равнината – светлата обширна равнина го зовеше ден и нощ. Тя се промъкваше в сърцето му и го викаше:

– Върни се! Върни се! Върни се!

Там земята беше наистина жива, нейното сърце наистина тупаше и го призоваваше... А тук скалите бяха голи, канарите – пусти, и горите го приемаха като чужденец.

Той не помнеше майка си – земята бе негова едничка майка. Тя го викаше сега, зовеше го всяка нощ.

Времето минаваше, копнежът по равнината ставаше все по-мощен, по-непреодолим... Една нощ, когато нейният зов бе изпълнил цялото му сърце, той тръгна. Стъпките му сами го отведоха към равнината. Цялото му същество се изпълни с тиха радост, душата му запя песента на необятната шир:

– Бъди благословен, роден простор!

Цял ден прекара той на върха, отдето се разкриваше равнината, а привечер стъпките му отново поеха нагоре... Но в душата си той отнесе светлия образ на родния край.

ЧУТА МОЛИТВА

– Не е за добро – думаха си съседите едни на други, – не е на добро, гдето тия хора са се вдигнали така едни срещу други. Какъв род бе, какво нещо, а като влезе дяволът под кожата им – настръхнаха едни срещу други като диви зверове.

– Не е за добро – клатеха селяните глави, – не е за добро това, дете баща е грабнал вила срещу синове, а синовете за нищо и никакво се нахвърлят върху баща си.

Като дядо Гено и баба Мина нямаше едно време – дом, ниви, лозя, всичко в тях бе най-първо наредено. А сега вместо песните, които се чуваха преди, клетви и ругатни се разнасяха. Снахите да не видят свекървата – старата майка се бе обърнала във вещица – кълнеше и проклинаше младите си невести и левенти синове. Стариият Гено като вълк дебнеше из къщите и дворовете, а синовете като зли кучета се хвърляха върху него.

Смаяха се селяните: придумваха ги, говореха им... Ала те не чуваха от нищо – не искаха да се помирят. Кой пищов тъкмеше, кой бе забил нож в пояса – като най-върли врагове се гледаха помежду си едни други.

Нивите пустееха, лозята се оронваха необрани, овощията презряваха по дърветата – никой не ги поглеждаше. Омразата се бе вгнездила в сърцата им, заслепила бе очите им – и те не гледаха друго, освен как един друг да се нагрубят и да си напакостват.

– Ще се случи нещо в тоя дом – казваха старите жени, – не излиза на добро, кога дяволът размъти главите на един род. Докато не заровят някого, няма да се укротят дядо Геновите синове и снахи.

Хората в празник отиваха на Бога да се помолят, а в дядо Генови грабнали вили, тояги – налитаха едни на други и цяло село се събираше да ги разтървава за срам и присмех. Язък за такъв род, който бе за пример и показ на селото по-рано.

И за какво вдигаха тия крамоли? Гдето се казва – за нищо и никакво. Някоя от снахите ритнала чехлите на старата, друга лиснала вода, та напръскала някого, и от дума на дума стигаха до клетви и бой.

– Дяволът си няма работа – шепнеха си жените, – само търси да скарва хората, но ще се случи нещо... Бог да пази... – и се прибираха по домовете си.

И наистина – случи се! Една нощ съседите на дядо Генови скочиха от постелите си разтревожени, излязоха по дворовете.

– Боже, какво е това!

Письци и олелия от дядо Генови. Разгичаха се хората да видят какво има. Ще се изпотрепят тия хора...

Пак са се скарали. Скарал се старият Гено с най-младия си син, че невестата му откъснала от ашламата под прозореца на баба Мина круши, от дърво, което за първи път раждало. Да се чуди човек, че за такива работи могат да се скарат хората. Ама кога е влязъл в тях рогатият, и крушата като камила голяма се вижда.

Скарали се: този викал, онзи викал, най-после, като станали и двамата, та като се вчепкали... Грабнал младият пищова, лъснала в стария камата, писнала младата невеста... Събудила се от писъка шестгодишната Минка, която била заспала. Като видяла ножа в ръцете на дядо си, изпискала, паднала и не мръднала.

– Пукна ѝ се сърчицето – викнала майката и се хвърлила върху рожбата си.

Изпуснал старият Гено ножа, захвърлил младият пищова и вдигнали Минка примряла. От устничките ѝ, гдето ги захапала със зъбките си, капели капки кръв.

Пищяла майката – първата ѝ рожба била...

– Отиде детенцето ми. Отиде милото ми детенце!

Като чула старата свекърва, обърнало ѝ се сърцето – тя това дете от всички най-много обичала. Та и кой ли не го обичаше! То беше хубаво – да му се не нагледаш. Ония руси къдрици, ония сини очички като небето, бяло личице – също на майка си прилича. А умно, хитро, добро и великодушно – да се смаеш. Старите го заплюваха да не урочаса. От целия дом само то като че ли напомняше за предишния род на дядо Гено с тихата си и добродушна усмивка... Само него всичките снахи обичаха и на него никои ръка не вдигаше, че с всички беше благо и услужливо. Мъдро бе като старица, добро и хубаво, като от рая излязло – тъй го знаеха и в цялото село.

Лежеше Минка и очи си не отваряше. Дотърчаха и другите снахи и синове на дядо Гено. Жените ревнаха, мъжете наведоха глави, децата, които се бяха разбудили, хлипаха.

Баба Мина, седнала на земята до леглото, гдето се беше изопнала Минка, тупаше се по коленете, триеше рукналите си като река сълзи с престилката и редеше, и се вайкаше.

Пратиха веднага за фелдшера, други – за жени баячки, и по чудо като че ли дяволът се пукна. Снахите една през друга тичаха, услужваха, коя с каквото можеше, като че ли никога не са се карали.

Дядо Гено, навел глава, седеше до краката на бялото като мъртвец детенце като вкаменен.

– Прости ми, Боже, че стар човек, си загубих акъла – шепнеше наум молитва той. – Ти мене да беше ударил, мене да беше халосал, та това дете невинно да си е живо и здраво... Боже, прости ми, Боже, прости ми... – продължаваше той еднообразно и не искаше да мръдне отпред краката на детето.

Дойде фелдшерът, прегледа Минка, поклати глава и каза:

– Пратете за доктор в града, опасно е – и триеше и той безпомощно ръце пред това хубаво дете, притворило очите

си. Голямото му чело, по което падаха светли къдрици, бе бяло като мрамор.

Дойдоха баби, които лекуваха с неznайни сили, разтвориха си бохчичките и извадиха зелени панички с китки босилек.

– Уплаха е, голяма уплаха е това – казваха те, – едва не му се е пукнало сърцето или пък не си е глътнало езика.

Куршум му ляха, на три различни места му баяха, но детето лежеше ни живо, ни мъртво. Слаб дъх едва повдигаше гърдичките му и показваше, че душичката му не е още излязла.

Мина се пладне, мина се вечер, Минка не мръдваше. Извървя се селото да я види и да приплаче край нея. Всички казваха, че това е Божие наказание, че кавги и крамоли само това докарват – и тайно се молеха да не ги сполети и тях такава напаст.

На другия ден дойде лекарят от града, откъдето го доведоха двамата по-стари братя на Минкиния баща. Лекарят извади слушалката си, прислуша почти вкамененото телце, поклати глава, после му сложи инжекция. Цялата челяд на дядо Гено се бе събрала и бе се обърнала само в очи, които следяха очите на доктора – да познаят, да разберат какво ще стане с Минка.

– Три дена – каза той, – три дена може да изтрае, но не повече. Сътресението на нервната система е много силно. Сърцето едва е изтраяло...

– Жалко за такова хубаво дете... – и той не довърши, защото хълцанията на едва сдържащата се майка се обърнаха в плач, плачът – в писък, а по нея – и другите снахи и зълви.

Затупа се баба Мина по колените.

– Боже, Ти ни наказа! Ти ни наказа, че бяхме се изумили! Боже, Ти ни наказа! Аз да бях пукнала, та това дете да е живо. Боже, това дете сърцето ми откъсна – нареждаше тя безспирно.

Лекарят я смъмри кротко, но тя не чуваше, не искаше да разбере нищо.

Дядо Гено никои не го видя и не го чу втория ден. Разтичаха се синовете да го търсят и го намериха в плевника – коленичил и тъй плаче и се моли. Моли се за прошка, загдето на стари години се изумил и си изгубил акъла, та го връхлетяла такава напаст Божия. Минка, най-любимата му внучка, Минка, за която той казваше, че прилича на Божията майка по хубост и доброта, тя, която бе най-свидна на сърцето му, сега лежеше, изтегната като мъртвец. И защо? Защото той бе грабнал камата. И срещу кого? Срещу тоя левент син, който Бог му бе дал, който му бе гордост пред село. И Бог се почуди на тая бащина кръвожадност, махна ръката си от него и го прокле.

Като го видяха синовете, разтопиха се сърцата им, сълзи изпълниха очите им и те грабнаха старата бащина ръка, целунаха я и молеха за прошка.

Като го изведоха на двора, селяните се смаяха. Стопил се бе за една нощ старецът, побелял бе съвсем, очите му се бяха изплакали. Смъкнал се бе до вчера издръжливият дядо Гено. Развърза той мазната кесия, която носеше винаги в пазвата си, извади от нея златни наполеони и ги подаде на доктора.

– Всичките ще ти ги дам, господине, само върни в живот детето.

– Парите не дават живот, дядо. И цялата Земя да ми харижеш, пак не ще даде живот на детето, ако не изтрае голямото сътресение. Каквото мога да направя, ще го направя и без пари, защото ми е жал за това хубаво дете. Но твоите жълтици не помагат сега.

Разплака се дядо Гено като дете. Захвърли кесията, която цял живот висеше на шията му. Събраха се старци край него да го тешат.

– Господ ме прокле – каза той, – Господ ме прокле, че аз, стар човек, на звяр се бях обърнал.

Шетаха и ходеха снахите и дъщерите на баба Мина, тичаха една през друга да услужват, каквото трябваше, и

в цялата къща бе тихо, тихо! Само понякога се чуваше да изплаче някой, да писне майката по отиващото си дете.

Втори ден превалияше, а Минка, бяла като мрамор, лежеше изопната, немърдаща. Който я видеше, казваше, че такова хубаво дете не е виждал. Като че ли то на смъртното легло хубавееше, за да откъсне с по-голяма болка сърцата на тия, които бяха причина за прекъсването на нежния и млад живот.

Докторът бдеше над малката главичка и слагаше от време на време инжекции, но животът си отиваше от малкото красиво телце.

На третия ден, който лекарят бе определил за края на земния живот на Минка, всички се бяха събрали в голямата стая, гдето на бели завивки лежеше мраморно бялото тяло на детето.

Родът на дядо Гено бе голям – много синове и дъщери имаше той, много снахи и зетьове и още по-много внуци и внучки. Глас не бе останало у младата Минкина майка да плаче, сълзи не бяха ѝ останали на очите.

Докторът отново сложи инжекция на Минка, но тя остана неподвижна като камък.

– Свърши се – каза лекарят, – повече не може – и той разтвори безпомощен ръце.

Тогава старата баба Мина стана.

– Рожби – обърна се тя към всички, – рожби мили и драги, сгрехихме пред Бога. Прощка искам от вази – докато Минка е още тука, прошка да искаме от Бога всички.

И като падна на колене, баба Мина викна, колкото ѝ глас държи:

– Божичке, мили Божичке, ако ми чедото върнеш на живот, в стъпките Ти, Боже, ще вървя. Зла дума няма да кажа, клетва няма да изрека. Чедата си, Боже, няма да хокам. Земя ще, Боже, да стана, по мене всички да ходят и на всички, Боже, ще казвам в мир и сговор да живеят. Върни ми, Боже, чедото, от снахи прошка ще искам...

В стаята всички се разплакаха. Минкиният баща коленичи до майка си и през сълзи продума:

– Моли се, мамо, моли се, дано ни Бог чуе, дано ни върне детето.

До него коленичи майката, а до баба Мина дядо Гено сне калпак и не коленичи, а падна на земята. След него един по един всички коленичиха и с общ глас, със сълзи и плач се молеха. Молеха да се смили Бог и да върне живота на Минка. Чуваше се треперещия глас на дядо Гено да обещава мило и драго, да дава имане и добитък на сиромаси, да дава клетва пред Бога, че гласа си няма да повдигне за зла дума и хула, че в мир и сговор ще живее с цялата си челяд.

Всички молеха, всички обещаваха пред Бога, че по нов път ще тръгнат, по пътя към Бога, само да ги чуе и да върне живота на малката Минка. Докторът, който гледаше тая невиджана досега от него картина, бършеше сълзите, които не можеше да сдържи.

Всички в един глас плачеха, молеха и обещаваха.

И като по чудо вкамененото тяло на Минка се размърда, ръчичките ѝ се протегнаха и тя разтвори небесните си светли очички.

– Мамо, мамо! – чу се слабият глас на Минка.

– Боже! – викнаха в един глас всички и удариха чела о земята.

Разхълцаха се отново всички. Прегръщаха се братя, целуваха се снахи и зълви от радост. Майката се хвърли върху оживялото си дете, което Бог ѝ върна...

Дядо Гено го вдигнаха синовете му и го положиха да легне, че голямата радост сякаш му взе силите...

Оттогава минаваха дни и години. В дядо Генови се чуваше само радостният глъч на децата, песните на младите и кроткият глас на баба Мина. Минка растеше, нежна като лилия, с кротка усмивка и неземна хубост – жив образ на великата Божия милост...

– На добро се обърна всичко – казваха селяните на дядо Гено, като гледаха сговорната му челяд и разработения му имот.

– На добро се обръща всичко, кога хората се обърнат към Бога – отговаряше той с блага усмивка.

ТРИ ПИСМА

Мила Ели,

През тази седмица, когато прекарвах през съзнанието си моите близки и познати, на които бих могла да поверя мъката си и същевременно да получа съвет, спрях се на тебе. Не зная защо ми се струва, че в дадения случай ти би могла най-много да ми бъдеш полезна.

Спомням си колко много си ми говорила и писала за хубавия си семеен живот и колко много си се хвалила със свекърва си. Трябва да си призная, че някога малко обръщах внимание на това. Естествено е, мислех си аз, да си щастлива, щом имаш за съпруг човека, когото ти така много обичаше. Също естествено е да се хвалиш и със свекърва си – нали тя е майка на този, когото обичаш? А ето, колкото времето минава, аз виждам, че ти може би владееш някакво особено изкуство, за да можеш да си създадеш един такъв красив живот, какъвто ми го разказваше неведнъж, когато си бивала у нас на гости.

А аз какво да кажа? Само това, че в много работи горчиво се разочаровах. Всичко най-красиво и хубаво, което си бях мечтала като момиче и което исках да приложа като женена, се провали. Може би наистина твоята свекърва е благородна и добра жена и затова така много и двете сте доволни една от друга. Но тук, при мене, случаят е много труден – и как ми е мъчно за това.

Да знаеш с каква радост дойдох в този дом! Да знаеш колко много обичам човека, който ми даде своето име! Заради него бях обикнала всичко, което беше негово, близко. Обикнала бях и сестрите му, и братята му, дори и познатите – само от това, което ми беше говорил той за

тях. Всичко, за което той милееше, милеех и аз! А майка му!.. О, майка му ми се струваше, че я обичам най-много от всички.

Мислех си, че ще целувам сребърните ѝ коси, ще милвам отслабналите ѝ от труд и грижи бузи – и всичко ще бъде хубаво, хубаво... Аз ще работя, а тя ще се занимава със своето плетиво. Но мила Ели, как всичко излезе обратно на това, което мислех! Когато отидох в новия си дом, толкова много се радвах. Ето ме –нова, млада домакиня. Ще имам свободата да наредя по свой вкус и както аз разбирам домакинството си.

– Майко – обръщах се аз към свекърва си, – ти си седи, аз всичко ще направя.

Наистина, тя сядаше, но след малко отиваше и се захващаше за някаква работа.

– Майко – повтарях ѝ аз, – ти си вече стара, стой, почивай си, аз всичко сама ще свърша.

Тя се обръщаше, поглеждаше ме, оставяше поетата работа и отиваше на двора. После се връщаше и почваше да приготвя лука, да бели картофите за приготвяне на обета.

– Още е рано – казвах ѝ аз, – като привърша тази работа, ще приготвя обета.

Но тя като че ли не чуваше и продължаваше да работи. Тогава аз млъквах. След някое време, белейки картофите, почваше да ми разказва как ги обичал Асен. Когато бил малък, най-много обичал пържени картофи... Как веднъж от бързане си изгорил езика. И така, заприказвала се, искаше пак както някога да изпържи тя картофите. А аз знаех и разбирах защо искаше да направи това. За да може, когато Асен се завърне, да каже, че тя ги е приготвила. Трябва да си призная, че това ме дразнеше. А Асен! Лицето му цяло греиваше в усмивка и казваше, че картофите са чудесни...

През моето сърце минаваше сянка. Асен сякаш чувстваше това и похвалваше яденето, което бях наготвила аз. Той винаги го познава, защото се различава много от вкуса на майчините му гозби.

Минаваха дните.

– Боже мой – мислех си аз, – докога старата ще ми се меси в домакинството.

– Майко – казвах ѝ меко аз, – вкусът на Асен е променен... пък и защо да се мъчиш? Ти седни, аз ще приготвя всичко...

Нямаш представа, Ели, каква радост изпитвам всичко сама да си приготвя. Да сложа бялата покривка на масата, да наредя чиниите и да чакам да се завърне Асен от работа.

Трябва да ти кажа, че с времето успях да отстраня свекърва си от кухнята. Но уверявам те, че с това не можах да имам онази хубава пълна радост, която очаквах. Свекърва ми мълчи, нищо не казва. Тя даже не се противи вече на нищо и не се прави, че не чува. Веднага оставя работата, която съм ѝ казала да остави. Но в това мълчание има нещо страшно тежко. Недоволна е. Но Боже мой, защо? Това недоволство тегне като облак над цялата къща и потиска душата ми.

Когато Асен се връща заобедили за вечеря, той поглежда към майка си, поглежда и към мене и сяда мълчалив на масата. Понякога си мисля, че и той е неблагодарен като майка си. Какво иска повече от мене? На обед се забелязва как той оказва някак, като че ли съвсем случайно, внимание към майка си. Тогава тя веднага просиява. Тихото и съсредоточено в себе си лице се озарява от невидима светлина.

Ето, мисля си, вечната история на майка и син. Тази жена никога няма да ме обикне. Напразно си мечтаех неговата майка да бъде и моя. Тогава, да си призная, понякога в тълпите на очите ми се събираха сълзи, които Асен сякаш не виждаше, докато бивахме тримата. Едва когато се прибирахме в спалнята за следобедна почивка, той ставаше ласкав и нежен. И искрено да си призная, само неговата обич, нежност и хубавата топла ласка бяха едничката ми радост и щастие сред горчивините на живота ми.

Сега съм бременна. Асен не може да намери начин как да изкаже радостта си и нежността му няма край. Аз

също се радвам, но понеже не всякога съм добре, Асен взе момиче, за да ми помага.

Преди старата казваше, че работи, за да ми помага, но сега помощта ѝ е съвсем излишна. Имам си момиче, следователно какво остава на нея? Нищо! Само да си почива. Но тя какво мислиш, че прави? Нарочно става сутрин рано и почва да мете двора. И зная... само за да я види Асен, който обикновено става по-рано от мене. Тогава чувам как Асен се шегува с нея, говорят си... Веднъж, когато повдигнах завесата на прозореца, видях майката с най-щастливия израз на лицето ѝ, какъвто никога дотогава не бях виждала. След като си излезе Асен, казах ѝ меко:

– Майко, защо ставаш толкова рано, почивай си сутрин. Без това знаеш, че момичето след тебе втори път мете бетона. Ти си вече стара, съвсем естествено е да не можеш да го изметеш така добре.

Тогава, Ели, стана нещо необикновено... бих казала страшно. Лицето на старата се сгърчи и като впери пламнал поглед в мене, каза с горчиво остър тон, че не е толкова стара, колкото я мисля... Искаше още нещо да каже, но изведнъж избухна в плач и си влезе в стаята. На обед каза, че ѝ е лошо, и не слезе в обедната. Това беше демонстрация. Асен, като видя, че майка му я няма, сви вежди, но като разбра, че може да ме натъжи, веднага се засмя и беше много весел и ласкав през време на обедата, както изобщо не е бивал напоследък. Но веднага след това се качи горе, при майка си, и прекара следобедната си почивка при нея, вместо при мене, както правеше обикновено. Аз се почувствах страшно сама и плаках много. Когато Асен трябваше да отиде на работа, той дойде, прегърна ме, целуна ме за довиждане и сякаш не виждаше сълзите ми. Оттогава е страшно тежко. Когато описах на майка ми всичко това, тя ми каза, че свекърва ми е груба и неблагодарна жена и че Асен не се показва на висотата, на която трябва да бъде, че той не трябва да бъде майчин син, но сериозен мъж.

Ето, близо една година вече мина, и трябва да ти кажа,

въпреки че работя, че се старая и грижа за всичко, все още не съм се почувствала истинска домакиня. Старата, макар и да мълчи, със самото си мълчание като че ли ме прави да се чувствам чужденка в собствения си дом. А това е страшно, ужасно страшно. И като си помисля как съм мечтала да живеем всред обич, не мога да не плача над мъртвите си мечти. Ужасно ми е тежко, Ели. Ти си ми братовчедка и едничка моя сестра, с която съм израсла от детинство. Ти ме познаваш много добре – кажи ми, аз ли съм виновна за нещастията на дома ми? Зная, че всъщност не е кой знае какво нещастие и че има много и много страдания в света. И аз тъкмо с това се утешавам, но все пак...

Пиши ми, моля ти се, веднага. Ти си разумна и вярвам да можеш да ми дадеш известна светлина и съвет.

Поздрави добрата си свекърва, мъжа си, а на тебе и на трите ти сладки дечица много, много целувки.

Анна

Мила Анна,

Получих писмото ти и всичко разбрах. Отначало исках да ти напиша много дълго писмо, но после помислих, че е по-добре да те поканя да ми дойдеш на гости за две седмици. Без това толкова пъти си се канила да ми дойдеш на гости, но и досега никога не си сторила това. Казах на Богдан, той одобри идеята. Децата, като научиха, много се зарадваха. А старата ми свекърва веднага се разшета из къщи да помага за чистенето, да не би гостите да заварят непочистено. Така че всички сме в очакване. Богдан пое грижата да ходатайства пред Асен да те пусне за две седмици при нас, макар да знае, че на Асен ще му бъде малко мъчно да се отдели, дори и за малко време, от теб.

Друго няма да ти пиша повече, защото ще те очакваме още от часа, когато пусна писмото. Телеграфирай ни, за да излезем на гарата да те посрещнем.

Много поздрави на Асен и на майка му, а на тебе много целувки от всички ни.

Елисавета

Мила Ели,

Може би за цял живот ще ти бъда признателна за поканата ти да гостувам у вас. Трябва да ти призная, че у вас прекарах рядко хубави дни. Сякаш душата ми си отпочина и се възроди... Това, което видях, никога няма да го забравя. И сега, каквото и да правя, все си мисля какво би казала ти, ако бе на моето място, какво би направила ти в този случай. И тогава те виждам весела, с чудно хубава усмивка на устните, а край тебе се суети старата ти свекърва като върно куче, което не може да се отдалечи от своя господар. Ти прощавай за сравнението, но то пак е от стария ми живот и от стария начин на гледане на нещата. Сега вече съм друга – и трябва да ти призная, че промяната у мен стана благодарение на гостуването ми у вас. Във влака, докато идвах насам, си преповтарях всичко, което ми беше казала. И най-вече това, което ми бе казала: никога да не забравям, че всеки има нужда да се почувства необходим. И че да го лишим от възможността да се чувства такъв, то значи да му отнемем възможността да живее.

Едва сега, когато бях при тебе, разбрах колко е право това. Ти имаш всичко, което аз мечтаех да имам – и го нямах въпреки всичките ми усилия. И разбрах защо: аз го исках насила, а на тебе ти се даваше с радост.

Гледах те: ти не си много по-голяма от мене, а всички във всичко питаха тебе. Това отначало ме изненада много, но после разбрах защо. Най-добре го разбрах, когато ти молеше свекърва си да свърши някоя работа. А тя мърмореше, че къщната работа никога не се свършва, но бе щастлива, че все пак я считат за човек, и то за човек, още необходим, и тъгреше полувдървените си крака, бързаща да свърши възложеното. Но най-чудно ми беше как ти

имаше доверие да повериш най-малкия си син на нейните треперещи ръце. Боже мой, какво доверие имаш ти в тази стара жена! И когато веднъж ти казах това, помня – твоите очи ме изгледаха със странно учудване и после ми каза:

– Тази стара жена е моя майка и майка на децата ми. Тя знае много повече да обича от всички ни тук. И уверявам те, че нейните треперещи ръце по-здраво стискат детето ми, отколкото моите, защото аз зная, че тя го обича повече от себе си...

Когато си дойдох тук, сърцето ми трептеше. Как ли да започна новия живот? Из целия път си мислех: „Не съм аз, а Ели. Да, Ели съм. Ето, Ели се връща вкъщи. Какво би направила Ели, след като се е завърнала от двуседмично гостуване?“. И наистина не бях аз, която се завърнах тук, а сякаш ти, Ели, се завърна заедно с мене, в мене. И когато скочих от влака и най-първо прегърнах свекърва си, която тихо, полунавела глава, стоеше до Асен, и когато, влезли вкъщи, засмяна я попитах има ли нещо сготвено, че умирам от глад, все не бях аз... Сякаш ти, Ели, беше в мене и аз те наблюдавах. И нямаш представа как всичко като по магия се промени. За първи път видях устните на свекърва ми да се усмихват, а очите ѝ да грейват в светлина.

Вечерта Асен нямаше предел в своите ласки и нежности. Той бе така доволен. А аз заспах и уверявам те, заспах за първи път щастлива и за първи път почувствах, че съм у дома си. Разбрах, че там, в другата стая, лежи будна в нощта моята майка...

Оттогава при различни случаи, когато трябваше да се справям с нещо, аз отново идвах мислено у вас. Тогава виждах децата да играят с други деца в градината и как ти, макар и отдалеч, вземаше участие в игрите им с възкликания, одобрения или насърчения. Виждах старата ти свекърва да чисти ориза и как после, подавайки ти го, казва:

– Ех, все още не съм остаряла, че да съм безполезна. Щом още мога да чистя ориз, значи добре съм, държа се.

– О, разбира се, майко – казваше ѝ ти, – ти никога няма да остарееш. Ето, че оризът е очистен.

– Но ти, Елке, го прегледай, дъще, че може някое камъче да съм пропуснала. Пък нали знаеш, камък ли е, косъм ли е, все на Богдан ще се случи...

И тя се впускаше да разказва кога как се е случило той да си намери косъм в чинията. Как веднъж схрускал едно камъче, но нали зъбите му били яки като пили, нищо не му се случило. А когато бил жив, Бог светлина да му дава – мъжът ѝ, как също като на Богдан, все какво има, на него ще се случи. И как веднъж, когато имали гости и тя го черпила, да се случи черешата в неговата лъжичка да е с костилка. Той глътнал костилката, но всички разбрали, защото той бил строг и не обичал разсеяността. А на нея ѝ идвало да потъне в земята... Виждах те, Ели, да я слушаш с внимание. И особено когато започваше да ти разказва за детинството на Богдан. Когато те попитах не се ли отегчаваш, ти се засмя така хубаво. Тогава видях благородството на душата ти и възжелал да съм като тебе.

Веднъж ти ми каза, че трябва преди всичко да се цени душата на човека, независимо дали тя е облечена в дрехата на млад или на стар човек. И когато размислям върху това, виждам колко мъдра си ти... Свекърва ми не може да не е забелязала промяната, но дължа да кажа, че и аз виждам промяна в нея. И това пак дължа на тебе. Помня, когато Богдан се връщаше от работа от полето, как ти през време на обедата бързаше да му кажеш колко много е работила майка му. Направо като млад човек. И фактически това не беше лъжа, защото и аз самата имах случай да видя, че под старческите гърди трептеше любящо сърце, което никога не остарява.

Когато се касаеше за някой въпрос, ти никога не забравяше да кажеш: „Ще попитам свекърва си“. Аз тъй много се учудвах на това, защото ми се струваше безполезно. Но после разбрах колко си ти разумна и благородна. Всички знаеха, че ти си домакиня в този дом, защото

можеха ли да разчитат на загасващите очи, на треперещите вече ръце и на полувдървените ѝ крака? Само ти никога не даде да се почувства това. И тогава видях най-красивото, най-хубавото – ти бе в свекърва си и тя бе в тебе; и че бяхте едно семейство, истинско семейство, гдето всичко е едно, защото във всички има обич.

Сега разбрах колко жестока съм била, когато нищо не споделях с майката на Асен и я лишавах от възможността дори да работи в собствения си дом... Но все пак се радвам, че имаме занаят дни и години, когато можем да живеем тъй, както трябва. Сега ясно виждам, че дребните, наглед незначителни неща, нанизани едни след други, създават добрия или лошия, нещастния живот.

Сега, когато Асен се връща вкъщи и ни види, лицето му засиява. И когато яденето е вкусно, аз бързам да кажа, че се дължи на това, че мама е взела живо участие в приготвянето му. Бедната стара майка, тя е щастлива! Разбрах колко малко е нужно на човека, за да е щастлив, и какви сме скъперници ние в тези мънички неща, с които бихме могли да го създадем.

Колко много съм ти благодарна за всичко, което научих от теб при гостуването си у вас – не мога да го изкажа! Достатъчно е все пак да знаеш, че откак съм се завърнала, съм имала най-хубавите дни от живота си. И това дължа на тебе.

Много поздрави на добрия ти съпруг. Все още сякаш виждам неговото обгоряло от слънцето лице, засмяно и озарено от светлината, която блика от очите му, играещ с децата, след като се е завърнал от полската си работа.

Поздрави и милата си стара майка, към която храня най-добри чувства. Приеми също поздрав от Асен и от мама, която седи до мене, плетейки мъничка дрешчица за малкото гостенче, което очакваме всички с радост.

Много сърдечни целувки на малките палавници и на тебе.

Анна

ДОБРЕ, ЧЕ УЧИ, ДОБРЕ, ЧЕ ОСТАНА НА СЕЛО

Крачеше из стаята дядо Коле и недоумяваше. Защо бе това учене, защо бе това харчене на пари, когато Христо отново ще впрегне воловете и ще отиде да оре, като кога никак да не бе учил. А така ли бе мислил дядо Коле? Така ли бяха приказвали с баба Лала не една зима край огнището, когато от Христо идваха писма от далечна чужбина и той им пишеше, че е добре, само малко пари да изпратят?

Всички настояха Христо да се изучи. Най-големият му брат като същински син го имаше и настоя пред баща си – да се изпрати Христо да учи. Че той навремето си не можа – след него имаше по-малки братя и сестри и трябваше да помага на родителите си. Но ето, Христо е най-малкият, няма за кого баща им да скътва и събира – нека поне той се изучи. И сестрите му, и другите му братя настояха. Не са най-послед сиромаси, дядо Коле има събрани парици – нека го изпрати момчето да се учи, като учението му е по сърце.

Пък и съседите, на които дядо Коле разправяше ядовете си, му казваха:

– Де, дядо Коле, хрисим е Христо, добър е, няма да те посрами. Един ден с него ще се гордееш. Проводи момчето да учи.

В душата си дядо Коле мечтаеше да изпрати Христо да се учи, но тъй, на думи не скланяше, за да не рекат по-старите му братя и сестри: „Ето на, Христо праща да учи, а нас не иска и до трети клас да пусне да учим.“

А и старата как ли не му говореше, какво ли не му думаше. Сутрин, вечер – все за Христо:

– Ти това дете ще го изучиш, или ако не щеш, аз алтънните си ще продам, всичко, каквото имам, ще дам, но ще го пратим да учи. Не мога да го гледам да ходи из дворовете като сянка и да жали за това учение.

И пусна го дядо Коле. Пусна го и му даде колкото пари трябваше, да отиде Христо в чужбина да учи. И учи, учи – не бе година, не бе две, а цели шест години. Що пара се пръсна по него. И ето сега, когато трябваше да види хаир от ученето, той се завърна на село, запретна ръкавите на бялата си риза и тръгна подир ралото. Че за него ли беше хич тази работа? Станал един висок, хубав, деликатен като момиче...

Отначало никой за нищо не го задиряше.

– Нека се порадва момчето на бащиното си имане – думаха всички, – да си отпочине от това учение.

Но когато Христо им каза, че не мисли да отива в града, старците прехапаха език, а братята и сестрите закимаха неодобрително глава:

– Хич да не бе ходил да се учи, ако ще върви след ралото, че за него учение не се иска.

Един ден дядо Коле така, издалеко се помъчи да заговори с Христо. Че какво, инженер е, дето се казва, не мисли ли да отиде в града и да се хване на работа. Толкова инженери се наредиха, а за Христо всички казваха, че най-добре свършил, от всички бил най-захвалван.

Христо погледна баща си с хубавите си кадифени очи и като се усмихна, каза:

– Е, тате, вярно е, мога и аз да си намеря работа, но защо да я търся другаде, като мога да намеря и при тебе.

– А бе, то така е, ама... нали толкова години учи... човек да станеш я...

– Всички са човеци, тате – и учените, и простите...

Дядо Коле наведе глава и не му каза нищо повече. Право казваше Христо, че всички са човеци, но все пак не беше всичко в ред, не беше тъй, както той си бе представял работите. Колко вечери с баба Лала, като не можеха да

заспят, са си приказвали за Христо – как ще завърши, как ще отиде в столицата, как ще си намери работа. После ще си купи хубава къща и ще се нареди в нея царски.

И неведнъж старецът беше надничал в големите магазини, когато бе ходил в града, и бе гледал хубавите канапета и меките столове. Ето, Христо от тия може да си купи. И с меки килими да си постели стаите. Всичко ще лъщи от хубост... И като се върне на село, има да разправя: „Така и така наш Христо се нареди. Не смее да седна на меките му канапета и столове... То кухнята му от нашата приемна стая е по-хубава.“

А сега с какво да се похвали на селяните – че Христо разорал нивите му? Та туй и Гено циганчето знае да прави... Не виждаше ли, че селяните му се подсмиваха, а и момите се задяваха с него.

– Тюуу, бре – викаха му те, – язък му за учението, като е тръгнал подир ралото. Поне даскал да бе станал, а то... – и се смееха.

А Христо не вдигаше очи да ги погледне. Всичките бяха едни дяволити, едни шегобийци – отвикнал бе на закачките им.

И всичко това лягаше като камък на дядо Колевоото сърце. Как си мислеше той, а как стана! Колко моми се канеха преди за него – дъщерите на най-богатите. Но дядо Коле нито една не намираще достойна за неговия Христо. Нали инженер щеше да стане – няма да вземе мома от село я! А пък сега? Сега какъв ти инженер, бе брате – прост орач и копач си стана. И то поне да не бе доизучил, да нямаше диплом, ами то всичко имаше – нали Христо бе показал документите си пред братята и сестрите си! Но като не ще да види хаир от учението, това си е!

Минаваше времето: минаха седмици, месеци, година... Около Христо се събраха всички младежи от селото. Какво ги учеше, какво ги правеше в малкото салонче на читалището, дядо Коле не знаеше, но всички почнаха да четат и да се надвесват вечер над дебели книги. Сам Христо имаше

пълни сандъци с книги – и като свършваше работата, почваше да ги разтваря и да чете. А и старците го обикнаха – где какво стане, до Христо ще се допитат. Умен беше Христо, можеше във всичко да ги упъти.

Радваше се дядо Коле, драго му ставаше, като хвалеха малкия му син, но все имаше скрита тъга в душата си по несбъднатите си мечти за голямата къща в града и за нейната хубава уредба.

– Не бой се, тате, тук ще я направим – каза му един ден Христо, – тук, че и ти да живееш в нея и да се радваш.

– То вече с мене е свършено – каза дядо Коле, – но вие, младите, гледайте да се наредите добре.

Минаха се още година-две и всред селото бе издигнато хубаво ново училище, нова фурна с баня и пералня. Голямата улица, която минаваше през цялото село, стана също като градска – постлаха я с хубави равни камъчета, та на всеки му беше драго да мине през нея. Много жени и деца, макар и пътят им да не беше оттам, обикаляха, само и само да минат и да вървят по нея. Целият площад, гдето ставаше хорото, също го постлаха с такива камъчета. Не ставаше вече в пазарен ден през дъждовните дни голяма кал, а също и не се вдигаха облаци прах през лятото.

До малкото тясно читалище се издигна хубава жълта сграда с голям салон, гдето младежите често даваха представления и свикваха мало и голямо да гледа и да се радва.

И всичко това беше благодарение на Христо и само на Христо. Ходеше той в града, събираше се с познати, с приятели, след това се връщаше на село и говореше на младите в читалището. Полека-лека край младите започнаха да изничат и главите на възрастните. В сърцата на всички пламваше огнецът на вдъхновението и на желанието да постигнат по-хубавото, по-чистото, по-доброто...

Селото страдаше от малко вода. Какво им говори Христо, какво им каза, но един ден хората от съседните села видяха Христо и мъжете от цялото село с мотики, с кирки

и лопати да отиват на Момина ливада, където извираше голям буен извор, който даваше толкова вода, че можеше да се направи във всяка къща чешма. Копаха, работиха, докараха цимент, а нали Христо си беше инженер, всичко си вървеше леко и хубаво. Направиха резервоар, събраха водата и после прокопаха ровове за тръбите, по които щеше да мине водата. Един ден селото осъмна с три хубави чешми сред село с големи корита. А който искаше, можеше и в дома си вода да отведе.

Баба Лала говореше на съседките и им казваше:

– Боже, Боже, тоз наш Христо не стига, че доведе водата пред портите, ами и в двора. Че не му стигна в двора, ами и в кухнята. Че то цял ден да си мия ръцете, няма да ми омръзне. То, дето се казва, водата в ръцете ми тече... Какъв човек излезе тоз наш Христо, от леснина по-голяма леснина ми прави. А сега дума – и къща ще направи и на мене, и на стария, голяма стая щяло да има. Че за какво ни е, думаме му със стареца, че ние вече сме с единия крак в гроба, гдето се казва, то за вас, младите, си правете. Но той не иска и да чуе. И хем ще я направи – каквото каже, не отстъпва.

Наистина направи Христо голяма къща и хубава, слънчева стая за старците. Не може баба Лала да се нахвали на съседките, а дядо Коле – на селяните... Сега разбрали, че живеят, разбрали защо са се трудили цял живот... Да си отпочинат костите им на меко легло и в чиста стая... Че Христо им бил поръчал да не влизат с гумениците направо в стаята... Тоз Христо, тоз Христо, на какви ли работи не ги учи, какви ли чудесии не прави из къщи...

Току бе приготвил Христо къщата, и назначиха млада лекарка в селото. И какво, не минаха няколко месеца – и тя влезе в новата къща като невеста на Христо. После всички разбраха, че те се познавали от по-рано, но Христо я чакал да се завърне от чужбина... Това бе голяма радост за рода на дядо Коле и за цялото село.

Дядо Коле пак крачеше из голямата си хубава стая и си мислеше: „Не отиде Христо в града, но хубостите и добрините на града докара тука. То чешмите му, то улиците

му, радиото – сякаш не си в предишното прашно и кално село. И май и тези селяни като че ли заразна болест ги зарази – всички като почнаха, че бре нова къщица, бре плочи или цимент пред портите, бре чешма в дворовете, бре градинка с цветя пред къщите – като минаваш, да ти е драго да ги гледаш... Всичко се измени, всичко стана друго... Тия учени, гдето идат, всичко преобръщат. И в земеделието направи промени, и в пчеларството, и в овощарството... Где по-рано такива плодове в нашето село и такива зеленчуци... Цял ден работиш – и драго ти е, а вечер, ако искаш, пусни радиото и слушай свирни от цял свят... И съм се чудил, и съм се маял за това радио. Там си говори човекът – в София, а аз си стоя тук, на село, в стаята, и го слушам... Чудни работи стават по тоя свят... И младежите станаха други – работят, правят нещо, опити ли го думат, какво, а вечер се събират в новото читалище и се надвесват над дебелиите книги – гледат някакви картини и чертежи. И аз ги гледам, но нищо не мога да проумея и да разбера... Друг стана светът, друг. Вчерашни деца, а по-разбират от мене... Пък и снахата – докторката – не е като по-раншните жени. Все е наред с Христо. Кроят планове, правят опити – и момите, и ергените не се отделят от тях. И току измислили и направили нещо ново в селото – като детски градини, здравна станция, дом за майките – и още какво ли не... Та сега разбрах. Добре било, гдето Христо е учил толкова години, добро било, гдето си остана на село, ами аз навремето не го разбирах и проумявах... Но сега да е жив и здрав, да е жива и снахата, па и всички да са живи и здрави – да работят и да се радват на живота.“

– Какво си мърмориш, Коле – запита го баба Лала, която влизаше по домашни чехли в стаята.

– Мисля си за наш Христо.

– Ох, и аз все за него си мисля, че където мина, каквото видя, в него все наш Христо виждам – нали за всичко той тича, подтиква, нарежда... Добре, че остана на село, да видим и ние на стари години, пък и цялото село, хаир от него и от учението му.

ИМА ЛИ ДРУГ СВЯТ² ИСТИНСКА ПРИКАЗКА

Чуйте о, вие, които живеете по-безгрижно от пеперудите, за които светът е забава и животът е даден само за наслада – за всичко се плаща!

Чуйте и вие, които тъгувате, скърбите, роптаете и негодувате – след всяка скръб иде радост, но и скръбта, и радостта сами си създавате.

Родих се веднъж син на цар. Гледан бях като зеницата на окото и думата ми бе закон за околните ми.

Аз растях, ставах силен и смел и не знаех що е препятствие – пред моята воля и власт отстъпваше всичко.

Аз знаех само едно – „искам“, и пред него се прекланяха всички. Там, където не достигаше силата, насилието правеше необходимото. Пред моята воля подгъваха коляно всички, но аз – пред ничия. Погледът ми имаше стоманата, а езикът ми беше по-остър от меч. Каквото поисквах, протягах ръка – и аз го имах. Тогава се усмихвах и тази усмивка смразяваше всички.

Аз бях цар – свободен, а те всички бяха роби – под моята власт.

И когато умрях, чух как всички си отдъхнаха с облекчение...

Минаха години, стотици може би – родих се млад и силен, но бях роб. Палатите, в които живеех, бяха от розов мрамор, но в тях живееше тиранин господар. Аз тичах, работех от сутрин до вечер, и не сварвах да изпълнявам хилядите заповеди, с които ме отрупвах. И често в моите гърди пламваше огънят на негодуванието, а в очите ми блъсваше мълния, но стисках зъби и юмруци безсилен – аз

бях роб! Всякога, когато престъпвах мярката на позволеното за роба, моите ръце се заключваха в желязо и аз лежах дни във влажната тъмница. Там, сред студ и влага, питах – питах защо се родих и защо живея? Кой ме прати на Земята и защо? Защо е тая неправда и защо няма справедливост на Земята? Удрях глава в каменните зидове, по които се стичаше вода, и питах... О, кой създаде тоя свят, пълен с неправди?

И чувах нечий глас дълбоко в мене да казва: „Ти!“. Тогава почвах да се смея и мислех, че съм луд.

А годините, колкото безконечно дълги и да бяха, пак минаваха.

Веднаж аз легнах на одъра си, за да не стана вече. И когато смъртта бе дошла в стаята ми да ме вика след себе си, някоя невидима ръка се сложи на очите ми – аз прогледнах, видях и разбрах. Видях себе си като цар, а моят сегашен господар бе някогашният ми роб, към когото съм бивал най-жесток.

Тогава се усмихнах и тръгнах след смъртта, а над тялото ми плачеше моята жена, която ме мислеше за умрял...

Минаха векове – родих се като единствен син на богати родители. Наричаха ме Феб Аполон, @ тъй красив бях. Майка ми коленичеше до моето креватче и държейки ми ръцете в своите, ми пееше песни, целуваше очите ми, косите ми, а аз се смеех доволен и безгрижен.

Растях и не знаех що е скръб. Майка ми за мен бе готова на всичко и аз го приемах, без даже да ѝ благодаря и да ѝ отвърна със същата обич – аз мислех, че всичко тъй трябва да бъде.

Когато пораснах, много момински свенливи очи срещаха моите смели и пълни с пламък очи и отстъпваха пред моите желания, свеждайки покорно глави.

Аз мислех, че Слънцето грее заради мене, че цветята цъфтят само за да ме радват и да изпълнят душата ми с благоуханието си, че животът е даден, за да го изживея в безгрижие и веселие. Аз посягах към всичко, което ми

харесваш, и мислех, че щом го искам, трябва да го имам...

Обичах свободата си и разнообразието – еднаквостта ми дотягаше и ме отегчаваше. Аз казвах от цвят на цвят като златокрила пеперуда и пиех радостите на живота от устните на тези, които ми ги поднасяха с обич, защото вярвах и мислех, че и аз ги обичам...

Аз бях хубав, богат и търсех красотата и любовта в нови и нови образи, а никога не се запитвах що става с тия, които изоставях...

И когато умирах, аз чух сподавен плач, болезнен стон и хиляди въздишки...

Отново минаха години – родих се младо хубаво момиче на нежна майка и благ баща. Косите ми блестяха като злато и бяха меки като коприна. Очите ми бяха като кристално бистри планински извори, а кожата ми – нежна и чиста.

Когато станах на 16 години, обикнах буен и своенравен младеж. Погледът му бе смел и очите му, в които бляскаше пламък, ме викаха ден и нощ. Устните му обещаваха много, а моето сърце вярваше и тръпнеше в непреодолим копнеж по него... Един ден блянът стана действителност и аз безумно се радвах, бях щастлива... Но след време очите му ме гледаха и не ме виждаха вече, сърцето ми се сви болезнено – знаех, той вижда със замечания си поглед друга...

И дойде страшна болка и безутешна скръб. Аз кърсех пръсти – напразно... Любовта не се иска, тя само се дарява...

След време една топла ръка се сложи на нараненото ми сърце и болката притихна. Две светли очи ме гледаха с усмивка и устните изпиха съзвите ми. И аз помислих, че сега щастие то наистина е дошло... Но уви, смеещите се светли очи ме напуснаха един ден... и моята скръб бе още по-голяма, болката – по-дълбока и горчива... Аз проливах потоци съззи и питах, питах с какво заслужих всичко това? Защо светът е такъв, изпълнен с измама и лъжа, где е Бог и защо мълчи?

По-късно се омъжих и имах деца, които обичах безумно, но които не ме обичаха. Баща им ме тормозеше, измъчваше ме без жал. Жестоко и кораво бе сърцето му. А те, децата, като птички изхвъркнаха от гнездото и не се завърнаха никога вече. А аз плачех и мислех ден и нощ за тях...

О, каква жестока съдба! Какъв горчив дял от живота ми даде тя!

И аз роптаех и плачех, а дълбоко из самата мен чух пак тихият глас да ми казва ясно: „За всичко си виновна ти!“.

– О! – извиквах в горест и скръб. – Кому направих зло, та така ми се отвърна?

Наоколо ми бе всичко тихо, тихо... Бог мълчеше и аз Го считах за жесток и несправедлив. И когато умирах, отново някой отвори очите ми – тогава всичко разбрах, но беше твърде късно...

И пак минаха години, отново се родих със смътен спомен за минали погрешки и с жажда да науча верния път в живота.

Аз гледах живота на околните ми и отвърщах глава – аз го бях минал и знаех плодовете му. Виждах радостите и скърбите на човеците – опитал ги бях вече и те не можеха да запълнят и осмислят живота ми. И тъй растях – с постоянната жажда в душата си да науча защо дойдох на Земята и как трябва да живея.

След лутане и търсене стъпките ми стихнаха при вратите на Учителя. Попитах Го:

– Как да живея?

Той ме погледна и рече благо:

– Бъди като извор – обичай и давай!

ПРИ БОЛНИЯ

От няколко нощи тя виждаше все същия болен млад човек. Не можеше да разбере сънува ли, или е будна, но тя много ясно виждаше бледото му голямо чело, слабите хлътнали страни и големите черни, горящи очи, които гледаха с трескаво очакване.

Кой беше този човек? Тя никога не го бе виждала, не го познава. И къде беше?

Тя знае, знае, че трябва да отиде при този болен човек. И знае, че когато реши, ще чуе пак онзи тих глас, който ще ѝ заговори вътре в нея и ще ѝ посочи къде да намери болния...

И въпреки че знае всичко това, в нея се раждат пак мисли, пълни с безпокойствие: „Как да отиде, като е непозната? Какво ще каже? Ами ако е в болница, както тя тъй ясно усеща, как ще влезе между толкова много непознати болни? И какво ще кажат сестрите?“.

Тихият глас мълчи... И когато той мълчи, тя знае, че е на погрешна страна...

И така е било от детинство, откакто се е запомнила. Още като съвсем малка тя чуваше в себе си постоянно един глас, който ѝ говореше и ѝ казваше какво да прави. И този глас я прашаше при майка ѝ, преди тя още да я е повикала, караше я да прави това, което трябваше, преди още да ѝ са казали близките ѝ. И майката с радост и свито сърце констатираше необикновеността на това дете, което тъй много се различаваше от другите ѝ три деца.

И когато дъщеря ѝ заговорваше за гласа, който чува, за красивите картини, които вижда, за светлите същества, които ѝ се усмихват, майката тревожно я милваше и я

молеше никому да не казва, защото ще я помислят за луда. И тя истински се безпокоеше за нормалността на малката си дъщеря.

И колкото момичето порастваше, толкова гласът, който говореше, ставаше все по-тих, но затова пък тя го чуваше и разбираше много по-ясно. Но заедно с това тя ставаше по-затворена и скриваше дълбоко всичко в себе си, защото винаги, когато имаше доверчивостта да каже някому нещо, я гледаха с широко отворени, изумени очи, и я съветваха да отиде при лекар.

И когато тя порасна, околните ѝ искаха с развлечения и веселия да я избавят от този незнаен глас, да я избавят от ненормалността ѝ. Затова я водеха на театър, на концерти, забави... И тогава, странно, тя чуваше един нов глас, който ѝ казваше:

– Ето, виж, това е животът! Погледни танцуващите двойки, те пият с пълни шепи от радостите на живота, а ти? Погледни искрящите очи на влюбените, които за един миг, прекаран в щастие, са готови да дадат цял живот... А ти ще минеш край извора, без да пиеш от него...

Тя слушаше с притаен дъх.

Да, вярно беше всичко това... Тя живееше от дете сякаш в други светове и никога не бе вкусила от радостите на живота... И някаква горест и тиха тъга изпълваше сърцето ѝ.

Ето, другарките ѝ живееха, да, истински живееха. Те ходеха с весели компании, пиеха, пушеха, радваха се на младостта си... а тя? А нейната младост? И тъга и скръб я обхващаха.

Тя се вглеждаше във влюбените двойки и ги виждаше млади, жизнени, любещи се, но странно, те бързо почваха да се променят. Сякаш някоя невидима ръка въртеше бързо колелото на живота и на лицата им се сменяха маска след маска – и тя ги виждаше застарели, груби един към друг, невъзможни... Или пък стари, повехнали, като избелели страници на написана книга, по които вече нищо не може да се чете...

И тогаз из самата дълбочина на нейната душа се обаждаше тихият глас и я питаше:

– Това ли искаш да станеш?

– О, не! – отговаряше мислено тя.

– Знай – започваше тихо да шепти гласът, – тези радости са кратки и тленни... Ти сама виждаш как лицата посърват, как сърцата се изгълват със злоба, с омраза, и как нищо хубаво не остава в тях. А има една радост, която не притихва – тя е да нахраниш гладния, да облечеш голия, да утетиш скърбящия, да облекчиш страдащия...

Има една младост, която не остарява – тя се поддържа от непрекъснатата любов към всичко живо. И когато тя е в сърцето на човека, в него няма място за омразата, лъжата, измамата... И за следващите тоя път няма смърт, а само живот, който никога се не свършва. И те продължават да работят между светлите същества, които ти виждаш в сънищата си и наяве. Кое предпочиташ?

– Това, което казваш Ти!

– Тогава стани и ела след мен.

– Да – отвръщаше мислено тя и ставаше

И напущаше веселата компания, изпращана от десетки учудени очи, от презрителни усмивки, зад които се криеха недоизказани подигравателни мисли.

– Отивам си – казваше тя на питащите я – и никой не можеше да я спре. Нито увещанията на тоя, който тъй много я обичаше, нито това, че не е довършена пиесата, нито думите, че ще следва най-хубавата част от концерта, можеха да бъдат претекст да я задържат.

Когато излизаше на улицата, тя се спираше и питаше тихо:

– Къде?

И тръгваше тогава по вътрешен усет, водена от невидима ръка, за да спре при бедна къщичка, където майката е болна, а невръстните дечица плачат край нея...

Тя влизаше като непозната и излизаше... като от години позната, с хиляди поръки пак да дойде, а децата не я пускаха.

Друг път почукваше с треперещи пръсти и свито сърце на покрит със завеси прозорец, където се показваше разплакано лице на отчаяно човешко същество... И нямаше по-голяма радост за нея от това, да види след някое време сълзите, проблеснали в усмивка, отчаянието, превърнато в надежда. Тогава тя мълком благодареше на Провидението, което ѝ бе определило благата част в живота...

Но майка ѝ вечер я мъмреше и я упрекваше, че тъй, както живее, дом и род няма да има. А тихият глас шепнеше в нея: „Всичките домове, в които носиш радост и мир, са твои. Всички деца са твои, щом ги обичаш...“.

И сега тя знаеше, че трябва да отиде и да намери болния, когото от няколко дни наред виждаше. Провери за приемния ден в голямата болница, взе няколко книги под мишница и отиде един следобед, когато в болницата пусяха посетители.

Тя премина през големите обширни градини и влезе в чистите коридори. Сърцето ѝ трепереше в гърдите да не я запитат кого търси. Но нима можеше да каже, като самата тя не знаеше името му?

Спря пред едно разклонение на коридора и се запита тихо в себе си: „Накъде?“. Невидимата ръка пак я поведе и тя спря пред стая №1. С трепереща ръка натисна бравата и отвори вратата. Посрещнаха я десетки любопитни погледи. Слаба руменина покри хубавото ѝ лице. Очите ѝ търсеха да видят тоя, за когото е дошла. Тогава сякаш някой изви главата ѝ настрани и тя видя горящи черни очи, вперени в нея.

Тя се спря и погледна като вкаменена. Същото чело, същите бели като на скелет ръце, сложени върху одеялото, същите изпити страни.

Не снемайки очи от нея, той направи нечовешки усилия и седна на леглото. Тя се приближи и се усмихна с блага, приветлива усмивка.

Останалите болни седяха по леглата си и протягаха шии, за да гледат това необикновено младо момиче, което

накара безнадежно болния да се надигне и сам да седне в леглото си.

– Братко! – каза му тихо тя.

Сякаш тая дума проникна в самата му душа, той хвана подадената ѝ ръка с двете си, останали кожа и кости ръце, и изведнъж нещо в гърдите му се разтопи, той захлупи глава над ръцете ѝ и горчиво заплака.

О, тя никога през живота си не е виждала мъж да плаче, и то тъй особено. Полека в гърдите ѝ се вдигна вълна от болка за тоя човек, който тъй много е страдал, и едри бисерни сълзи затрептяха по клепките ѝ.

В голямата стая бе тихо като в храм. Най-после болният се успокои, повдигна глава и гледайки я с очи, пълни с благоговение, прошепна:

– Аз ще живея!

– Да – каза му тя, – затова дойдох, да ви кажа, че ще оздравеете.

– Аз го знаех вече. Още щом ви видях, щом пристъпихте към мене, аз разбрах, че вие ми носите живота...

– Аз само ви казвам, но друг го праща...

– Знам. Това го видях в светлината, която блика от очите ви. Аз ви чаках, от две седмици ви чакам. Аз чувствах, че ще дойде един, който ще ми донесе живот, ще ми вдъхне сили... въпреки че лекарите ме намират за безнадежден... Аз съм сам, съвсем сам. Лежа тук от месеци – никой, никой, сестричке, не е дошъл да ме види. Аз умирах от болки и страдания – и разбирате, никой не отвори за мен вратата, никой не приседна на леглото ми и не ме запита какво ми е... И изведнъж всред най-голямото ми отчаяние, всред най-голямата ми болка и безутешна скръб, когато питах има ли Бог, който да чува, усетих, усетих тогава с всичкото си същество, че Бог чува... Оттогава почнах да чакам и да се надявам, че ще прати някого при мен...

И той говори, разправи много неща за себе си, питайки я често не я ли отегчава, не прекалява ли с нейната доброта. Тя поклащаше леко глава и го гладаше с хубавите си, пълни със съчувствие и благодост очи.

Тя го слушаше с внимание: той трябва да се изкаже. Това, което се е набрало от дни, от седмици, от месеци, сега, пробило някаква преграда, се изливаше в поток от думи. Той виждаше нейното внимание и търпение и ѝ бе тъй много благодарен в душата си.

Когато тя си тръгна, той я помоли да му обещае, че пак ще дойде...

* * *

След една седмица болният стана от леглото и можеше да ходи из стаята. В душата му бе светло, а в сърцето му незнайни певци пееха химни...

Той я очакваше, броящ дните, часовете, минутите, изпълнен с нов живот, с нови сили, които ясно усещаше, че прииждаха в него с всяко идване на младото момиче, около чийто образ, носен постоянно в сърцето му, той бе сложил светъл ореол като на същество, не от Земята. И нито веднъж не я запита коя е тя, откъде е, защото той знаеше само едно, че тя за него е пратеница от Небето.

Той виждаше как тя отгатва мислите му, предугава исканията му – и не можеше да не бъде възхитен и очарован.

Нейната трептяща чистота в отворените ѝ очи сякаш бе за него океан от светлина, в която душата се къпеше и ставаше чиста и възвишена...

Дните минаваха. Лекарите с изненада и учудване констатираха странната промяна в хода на болестта и бързото оздравяване на безнадеждния.

– Природата – казваха те, – природата е чудна. Какви ли не изненади може да ни приготви тя.

И все пак това бе Природата, но в един по-висок и по-всеобемач смисъл, отколкото те можеха да схванат...

Болният оздравяваше не с дни, а с часове. Неговата душа се бе превърнала в устрем по нещо незнайно и красиво, което той реално усещаше в присъствието на младото

момиче. Да я слуша да му говори за неща, които стояха по-високо от земния мир, неща, които ѝ нашепваше тихият глас или които четеше в особени книги, за него бе най-хубавата музика, която галеше слуха му, изпълваше сърцето му, душата му – и той чувстваше, че там нейде, вътре в него, се разтваря един нов свят, изпълнен със светлина.

Най-после денят за изписването от болницата дойде. С треперещо сърце и с бързи крачки той измина коридорите, където бе внесен на носилка, махна весело на другарите си по стая, които седяха по-скамейките в градината, и излезе на улицата.

На отсрещния тротоар го очакваше тя... Той не премина, а сякаш прелетя по улицата и стигна до нея.

– На теб дължа всичко – здравето си, живота си – говореше ѝ той в изблик на радост, стискайки искрено ръцете ѝ в своите.

– Не на мене, а на Този, който ме прати.

– Е да, водата е ценна за жадния, но тя става много по-ценна, когато е поднесена от една хубава любяща ръка.

– А може би водата прави ръката и чашата скъпи, защото без нея те нямат значение за умирация от жажда.

– Да, така е. Но слушай, аз искам сега да направя нещо за теб. Ти бе тъй добра към мене. Ти идваше всеки ден, за да вдъхнеш вяра и надежда в живота на един умиращ. Ти не пожали нищо – ни време, ни труд. Сега и аз искам да направя нещо за тебе. Кажу, искай – и аз съм готов да направя всичко, което пожелаеш.

Тя го гледаше със светлите си тихи очи и лека усмивка премина по устните ѝ, когато срещна неговите големи, черни, искрящи от радост очи.

– Щом искаш да направиш нещо, ще ти кажа – подхвана тя. – Ето какво – прави това, което се направи на тебе. Ти чрез страданията се докосна до Реалността, до Извора на Живота. От този Извор черпи живот и носи на тия, които го нямат. И тогава ние ще имаме една обща радост – да сме ръцете, които носят живата вода на умиращите от жажда.

И когато пият, да оживяват... Искаш ли?

Очите му отговориха „да“, преди още устните му да го изрекат. О, колко малко му искаха в сравнение с това, което той беше готов да направи!

Те продължиха да вървят. Времето бе хубаво. Пролетта им се усмихваше през синьото чисто небе, през трепкащото златно слънце, през чистия въздух, през усмихнатите очи на минавачите и през техните сърца, които бяха изпълнени със светла радост...

ЛЕГЕНДА

Със злато и пурпур се усмихва зората. Лек прохладен ветрец подухва, въздухът е свеж и приятен.

Големите враги на Светилището леко се откrehват и пускат да излезе един от учениците, комуто предстои задачата да носи любов в света.

С леки стъпки се изкачва той по хълма. В славата му никнат Божествени мисли, а сърцето му потръпва от невнятни, непознати досега копнежи.

Той върви нагоре. В чистите му очи се отразява синината на небето, а върху главата и раменете му сякаш зората е разхвърляла своето злато.

На хълма горе той дълго гледа изгряващото Слънце, потопен в незнаен мир, вдълбаващ се във великите природни закони. И когато най-после свежда погледа си към земята, сърцето му неволно потръпва...

Тя идва с бавни стъпки към него – нежна, с неземна хубост, обляна от слънчевата светлина, тъй както от много утрини вече. В младежките му гърди трепти нещо ново, безкрайно красиво... Тя приближава към него – най-нежното същество, което някога Земята е създала, и го гледа със своя немигващ поглед. Той знае – тя е сляпа... и тъй прекрасна все пак...

Колко дни откак тя идва там, на върха, при него? Той не знае и не иска да знае, защото пътят за него е друг. Великата задача го чака – и всеки миг забавяне е загуба за хилядолетия може би...

Той тръгва към нея. Сърцето му като лекокрила птичка трепти и иска да изхвъркне. Когато вече е съвсем близко до нея, той отправя поглед към небето и лек звук, приличен

на въздишка, се изтръгва от младенческите му гърди: „Господи, чуј молбата ми!“. И той се свежда над младото нежно създание, обгръща главата му с трептящи пръсти и целува очите му.

Изведнъж булото от очите ѝ пада и тя вижда две очи, в чиято благост и кротост се потапя като в златисто море, в което вековете се отразяват. Като че ли цялата Природа зазвучава в дивна мелодия и тя, полюлявайки се като младо нежно стъбълце, пада на земята.

Ученикът тихо минава край нея и не след много вратите на Светилището го прибират отново. И той никога вече не се изкачва на хълма, където го чака тя. Неговият път е друг, не както на обикновените човеци, и той знае, че тези, които истински го любят, ще го намерят, преминали през смъртта – там, при нозете на Живия Бог, чиято воля желае да изпълни той!

ЗА КАКВО МЕ ОБИЧАШ

Когато най-напред я срещна, той се спря и дълго гледа след нея. Гладко вчесаните ѝ коси, голямото ѝ бяло чело и чудно хубавите очи, изпълнени сякаш с мечти, го облъкнаха с някакъв непознат дотогава за него лък. И прибирайки се у дома, незнаен певец пееше в душата му радостна мелодия.

По-късно той се запозна с нея и търсеше често случаи да я вижда и да разговарят.

Оставайки сам в дома си, той се питаше коя е тя, каква е тя? Защо понякога, когато е при нея, тя става тъй далечна, загадъчна и неуловима? Какво има в нея, което я прави така различна от другите? И как винаги нейното присъствие внася струя от свежест в душата му!

С какво живееше тя, какво мислеше и какви светове обитаваше, та неговите блянове за един общ, съвместен живот с нея, в нейното присъствие сякаш се стопяваха, изчезваха, и разговорът им минаваше съвсем не върху темата, за която той обикновено бе мислил.

Веднаж дори той ѝ каза, че я обича. Тя само го погледна и каза:

– Това е добре...

Той остана с широко отворени от недоумение очи. Толкова бе мислил как да ѝ го каже, толкова бе мечтал за това! За него сякаш целият живот се включваше в тая обич, а ето, изведнъж тя така просто му отговори, така кратко, като че ли това бе обикновено и естествено нещо. Тя не отхвърли любовта му, не му каза, че не я иска, но въпреки това той замлъкна и нищо не можа да каже повече от намислените по-рано красиви думи.

Когато в друг случай той ѝ повтори колко много я

обича, тя пак го погледна в очите, като че ли искаше да провери колко много – и пак кратко му отговори.

– Много добре!

И разговорът естествено премина върху това, което тя работеше – един реферат, който мислеше да изнесе между своите състуденти. Тя беше студентка по педагогика и учеше, но нима това можеше да ѝ попречи да поговорят за неговата обич? Нима за нея съществуваха само книгите и науката?

Понякога той си позволяваше да мечтае гласно пред нея за един общ бъдещ живот, но тя като че ли не бе там, т.е. слушаше, но не чуваше, гледаше, но не виждаше...

„Боже мой – мислеше си той, – на нейно място всяко младо момиче би се поласкало да има моята обич, моята дружба, и би имало желание да ми бъде спътница в живота. А тя? Като че ли е съвсем равнодушна към онзи приказан свят, който ѝ рисувам и в който мисля да я отведа. Ще има всичко в изобилие... Всичко, каквото пожелае. Няма да бъде лишена от нищо. Аз съм едничък син. Баща ми е много богат... И когато ѝ говоря за всичко това, тя стои така, като че ли ѝ говоря за обикновени неща. Ни един трепет, ни едно учудване, нито един признак на радост. Нищо – само едно „добре“, което не е отказ, но което не дава никаква надежда, никаква вяра, че може да стане някога това, което тъй много желая.“

Веднъж те бяха двамата. Той пак ѝ говореше за своята безгранична обич. Тогава тя спря хубавите си очи върху него и го запита:

– За какво ме обичаш?

Отначало той се изненада от въпроса ѝ, но после отговори:

– Обичам те за теб самата.

– Но какво познаваш ти от мен?

– Как какво?! Аз от толкова време те познавам, виждам те... Твоите очи са тъй прекрасни, усмивката – всичко, всичко в теб е хубаво...

– Да, но това, което ти виждаш, не съм аз.

Той я гледаше учуден, а тя продължи:

– Ще дойде ден, когато може би гладката кожа на лицето ще се обниже с бръчки, очите ще помръкнат... Ако една болест отнеме хубостта, от която ти се възхищаваш... тогава питам, ще ме обичаш ли пак? Не, не ми отговаряй – зная думите, които ще кажеш сега... но те ще бъдат само думи, а животът ще покаже истината. Очите ми – това са прозорците, с които гледам света, тялото ми е къщата, в която живея. Ти виждаш нея, но самата мен никога не си виждал. Ето, виж ръката ми – тя не съм аз. Един ден тя пак може да бъде тук, но мен да ме няма... И тогава ще бъде това, което съм била, преди да слеза на Земята – жива душа... А да живее човек като душа и тук, на Земята – това е най-хубавото, което може да постигне.

– Да – отговори ѝ той, – всеки човек има душа, но ние сме човеци и животът, който ни е даден, трябва да го изживеем.

– Вярно е, че трябва, но трябва разумно да го изживеем.

– Хиляди и милиони хора живеят този живот, към който те викам – няма той е неразумен?

– Резултатите показват колко разумно се изживява един живот.

– И нищо ли повече няма да ми кажеш? – питаше я той след дългото мълчание, което настъпваше между тях.

– Какво трябва да ти кажа? – учудено питаше тя.

– Тъй бих искал да зная... дали поне малко ме обичаш...

– Бих искала и много да те обичам, а също и всички хора да обичам. Човек, за да живее, трябва да обича.

Той навеждаше мълчаливо глава. Не, тя не искаше да го разбере. Не искаше да разбере неговата мъка по нея, неговата безгранична обич, която се усилваше с всеки настъпващ ден, и затова му говореше така. За нея като че ли той и всички други бяха еднакви. А за него тя бе една

и не можеше да я сравни или замени с никоя друга. Или може би тя говореше на непознат нему език?

След такъв разговор, когато се връщаше у дома, всичко му ставаше безразлично и безсмислено. За какво му бяха тази хубава къща, тези богато наредени стаи, когато нея не я радва всичко това? Защо му е богатството, което баща му ще му остави, когато за нея то не представлява нищо? Тя дори не го е запитвала за нищо друго, освен какво чете, каква музика обича, каква художествена изложба е посетил и с какво изпълва свободното извън всекидневната си работа време.

Може би тя съвсем не разбира реалния живот и не може да разбере, че днес без парите не може. Че все пак богатството е, което може да осигури един добър и безгрижен живот на човека.

Той дори неведнъж бе мислил да ѝ каже за всички ония хубости, с които би бил изпълнен техният общ живот. Колко много радости би ѝ създал. И целият им живот би бил като приказка. Но нищо не можеше да ѝ каже – всичките му красиви мечти ставаха дребни и жалки в нейното присъствие.

И той дълго вървеше из стаята си от стена до стена, мрачен и изпълнен с тъжни мисли. О, навярно тя никак не го обичаше и затова всичко е така! И страдаше, ужасно страдаше...

На следния ден той пак отиваше при нея. Тя го посрещаше, както винаги – със светла усмивка, която стопляше измъченото му сърце. Но през целия им разговор, докато той биваше при нея, тя си оставаше все така далечна и непостижима.

– Слушай – каза ѝ веднаж той, – защо не искаш да станеш моя жена?

– Хиляди хора са се женили – отговори му тя, – но нима смисълът на живота е в женитбата?

– Но тогава в какво седи смисълът на живота?

– Вучението. Да учи човек – това е смисълът на живота. А защо ти толкова много настояваш за тази женитба?

– Аз тъй бих искал да бъдем постоянно заедно. Така мъчително преживявам времето без тебе.

– Мислиш ли, че механическата близост е наистина близост? В Природата има други закони и според тях, когато двама ученици се учат добре, те вървят заедно от клас в клас. Когато двама души работят една и съща работа и си помагат, те са близко, защото близостта им е необходима за работата. Когато двама души имат един и същ идеал, тогава служенето на този идеал ги кара да вървят рамо до рамо и близостта им има разумен смисъл.

Той слушаше – думите ѝ му се виждаха верни и истинни. Но откъде беше научила тя всичко това? Толкова млада отде имаше тая мъдрост?

И размислящ върху това, което тя му казваше, той един ден разбра, че дотогава той се е интересувал от нея само като от красива статуя, която е искал непременно да притежава. Но никога не бе пожелавал да вникне дълбоко в мислите, които изпълваха нейния ум и които хранеха нейната душа. И че за да се доближи до нея, душата му трябва да е проникната от същите високи идеали и умът и сърцето му да съдействат за реализирането им в живота. Когато разбра това, той усети изведнъж, че преградата, която постоянно чувстваше между него и нея, падна, и че едва сега започва да я обича истински. Да я обича като душа, служеща на висок и възвишен идеал.

От този ден той разбираше думите ѝ и не страдеше, както преди. Еднаквият им път и еднаквата цел в живота – да изпълнят волята на Великия Творец, носейки обич и мир между човеците – ги свързваше не само за през краткия им земен живот, но и през вековете...

ГРИЖА ОТ ДРУГИЯ СВЯТ

Бяхме се събрали пак у мадам Хедвиг, защото тя притежаваше нещо като магнит, който ни привличаше. Може би тоя магнит бяха слуховете, които се шепнеха от уста на ухо, че тя има връзки с невидимия свят, че може да вижда и говори със заминалите.

Това бе абсолютна тайна – и все пак всички я знаехме и всички се надявахме тя да ни каже нещо за някой наш заминал, както наскоро бе направила с една млада майка, на която било умряло 4–5-годишно момиченце. Тя отишла с една приятелка у мадам Хедвиг с тайната мисъл да ѝ каже нещо за детенцето. И наистина, мадам Хедвиг ѝ каза, че вижда детенцето точно с тия дрешки, с които то било погребано, но че вървяло, накуцвайки, и казало да помолят майка му да му даде други обувки, защото тия са му малки и трудно върви.

Младата майка се заляла в сълзи и каза, че тогава много набързо вуйчо му излязъл да купи дрешките и обувките. Но не знаейки колко големи да ги вземе, обувките излезли по-малки и едва били обути на измръзналите крачета.

Тези и още много разправяни случки забулваха мадам Хедвиг с един тайнствен ореол, който с невидими нишки ни теглеше все у тях, при нея.

И тъй както си работехме и приказвахме, позвъни се и слугинята внесе донесената поща. Мадам Хедвиг погледна писмата, взе едно по-голямо, което носеше чуждестранни печати, и усмихнато каза:

– Ах, дъщеря ми пак се е сетила за мен.

– Как дъщеря ви? Нима Елизабета не е тук? – почти в

един глас попитахме ние, а аз допълних, че ми се струва, сякаш вчера я видях на улицата отдалеч...

– Да, Елизабета е тук, но голямата ми дъщеря Биси е там, в Германия, с мъжа си.

– Но това е невъзможно, вие сте толкова млада, как може да имате женена дъщеря – обади се една от дамите.

– Да, имам, само че не съм я родила аз. Нейната майка от невидимия свят ми каза да я взема.

– Но как може това нещо – извикахме едновременно почти всички, – това е много чудно!

– И чудно, и обикновено – усмихна се мадам Хедвиг.

– Но моля – обърнах се аз, – това е толкова странно. Казвате, че от невидимия свят са ви казали, но как може така? Разправете ни, това е тъй невероятно и интересно...

– Да, Хедвиг – обърна се най-близката ѝ приятелка, – моля те, разправи – вярвай, че никой нищо няма да каже на господин Херц.

– Моля, разкажете – обадиха се всички останали с оживени лица и светещи очи. Сякаш тайнственото в тия случаи караше, неизвестно защо, очите да проблясват със странен блясък.

Най-после мадам Хедвиг се съгласи и започна.

– То беше много отдавна. Елизабета и Хенрих бяха още съвсем малки, по на няколко години. Аз бях отишла в Германия да получа наследството си, което бе оставил наскоро заминалит ми баща. Една вечер, както си лежах в моята моминска стая, гардеробът изпука няколко пъти. Аз се сепнах и се вгледах. Тези шумове ми бяха познати – с тях много често си служат заминалите, умрелите. Помислих си, че баща ми ми се обажда, и се вгледах в ъгъла между гардероба и вратата, където почна да се оформя една бледосинкава, прозрачна воалена фигура. Колкото се вирах в нея, толкова тя по-ясно се очертаваше – и за моя изненада вместо баща ми се появи образът на непозната млада жена. Най-после тя съвсем ясно се очерта и аз я попитах какво иска...

– Но нима не ви беше страх – попита една от дамите, обръщайки се към мадам Хедвиг...

– Не, не се боях. Колкото трябва да се боя от вас, толкова и от нея. А при това аз бях вече свикнала, защото не за първи път виждах подобни неща. И тъй, на въпроса ми тя веднага започна с гореща молба да прибера едничкото ѝ момиченце, което наскоро щяло да загуби и баща си и щяло да остане съвсем самичко.

Аз се двоумях. Първо, аз самата имах две деца. Отговорността за възпитанието на едно дете и за неговото отглеждане е голяма. Но най-главното – как ще кажа на мъжа си?

Но тя ме молеше и тъй сърцераздирателно кършеше своите прозрачни пръсти, че най-после се съгласих, като предоставих на нея да уреди въпроса с мъжа ми. Тя се усмихна, благодари ми и изчезна.

Върнах се при децата и при мъжа си след около две седмици, но в никакъв случай не можех да му разкажа за случката със заминалата майка, защото отново щеше да вика лекар да проверява здравословното състояние на нервната ми система, както бе направил преди години, когато като младоженци му доверявах всичко.

Така се изминаха, мисля, около два месеца, когато стана едно силно земетресение и избухна голям пожар в едно малко градче наблизо. Пожарът, поради силния вятър и липсата на бързо доставяне на вода в голямата суматоха, се разпространи и обхвана доста голяма част от града, а и колкото оцеля от пожара, беше разрушено от земетресението. Тогава нашият град като най-близък и богат се притече на помощ и даде подслон на тия пострадали, които нямаха никакъв покрив, още повече, че след земетресението започнаха проливни студени дъждове.

Мъжът ми и аз отидохме на гарата, гдето пристигнаха пострадалите, с намерение да вземем някое по-голямо момиче, което хем да има добри условия за преживяване, хем да ми помага, като се занимава с децата.

Тъкмо говорехме и викахме едно младо момиче, което плачеше за изгубения си брат и искаше непременно да се завърне и да го търси, когато едно малко, около 8–9-годишно момиченце, босичко, със златисти къдрици, дръпна мъжа ми за пардесюто и му каза:

– Чичо, вземи мене, вземи ме... Вземи мене...

Херц, без даже да го погледне добре, го отместа с едната си ръка и пристъпи към друго момиче.

Аз се взрях в двете сини, просълзени очички, и изведнъж видях до него, държаща го за ръка, същата оная жена, която ми се яви в моята стая в Германия. Тя ми се усмихна. Озърнах се – нея никой не я виждаше. Тя ме погледна умолително и аз ѝ отговорих несъзнателно гласно: „Ти знаеш, аз съм съгласна, но не зависи от мен“.

– С кого говориш, Хедви? – изведнъж ме попита Херц, като се обърна към мене.

– С една жена.

– Коя? – и погледът му изведнъж ме предупреди да внимавам за ума си.

Той винаги ужасно избухваше, когато и най-слабо долавяше моята връзка с невидимия свят, и аз се стараех да скривам по възможност всяко нещо, което би му дало повод за такова избухване.

Продължавахме да търсим момиче, но всички отказваха по най-чудноват начин. Херц се нервираше, но аз гледах и виждах как водещата малкото си момиченце жена им нашепваше да не се съгласяват, като им излагаше разни доводи.

Понякога трябваше да турям ръка на устата си, за да не извикам, гледайки картината от двете страни. В момента, когато момичетата отказваха, майката бързо тикаше детето при Херц и го караше да го моли да вземе него – че ще помага, ще гледа децата.

Детето тъй трогателно молеше, че най-после Херц се наведе и го погледна.

– Но как ще помагаш, ти си толкова малка? – ѝ каза той.

– Нищо, чичо, аз мога, мога... ще гледам децата. Вземи ме мене.

И хубавите ѝ светли очички, изпълнени със сълзи, го гледаха умолително.

В този миг видях как майката протегна ръката си и я сложи на сърцето на Херц. Той погледна наоколо, поиска да отстрани детето, но изведнъж се взря в него, поглади му косичките и каза:

– Ех, щом толкова искаш, ела с нас.

Майката ме гледаше с чудно хубава усмивка, подаде ми ръчичката на детето, която държеше, и ми каза: „Когато ти потрябвам, помисли за мене и ме повикай, аз винаги ще идвам и ще ти помагам“.

Кимнах ѝ едва забележимо и тя изчезна от вътрешния ми взор.

Детето се чувстваше съвсем като у дома си. На мене казваше „майко“, на Херц – „татко“. Обикнахме го като наше. И аз много често виждах силуета на майка му около него да му помага, когато му възлагах да се грижи за Елизабет и Хенрих. И макар Биси да бе малка, аз винаги оставях с голямо спокойствие децата при нея, защото знаех, че има и друг, по-голям, който бди над тях...

Така се минаха няколко години. Един ден дойде брат ми от Германия да ни види. Биси бе на 13 години, мисля. Още щом я погледна, спря се и дълго не сне поглед от нея.

Когато си тръгваше, ми каза, че от първото виждане обикнал това дете и че един ден, когато Биси порасне, ще дойде да я вземе за жена.

Той отпътува. Дните и годините минаваха. Биси растеше и хубавееше. Бе нежна и който я виждаше, не можеше да остане равнодушен. Започнаха да я искат. Няколко младежи явно идваха да поискат ръката ѝ. Аз се намерих в недоумение: на кого да я дам? Знаем ли дали ще бъде щастлива? Ако не бъде, нали аз ще съм отговорна? Най-после трябваше да се избира между трима. Но кой от тях бе най-добрият? И изведнъж помислих да повикам майка ѝ, тя да посочи. Тя

веднага се отзова на повикването ми, както много други пъти. Изложих ѝ положението. Тя ми каза:

– Не, нито един от тези! Точно след два месеца от днес ще дойде един да я поиска – на него ще я дадете.

На сутринта повиках Биси и ѝ казах това, което майка ѝ ми говореше. Тя прие думите ѝ като абсолютни и на кандидатите беше отказано. След това записахме датата и почти всичко се забрави.

След някое време дойде брат ми и за обща изненада той поиска Биси. Той бе устоял на думите си – беше я чакал да порасне и сега идваше с намерение да я отведе в Германия!

Когато погледнахме в тефтерчето – точно два месеца оттогава, когато ми говори майката. Аз не се възпротивих на волята ѝ и дадох съгласието си. Биси ме гледаше изумена от радост – тя най-малко очакваше подобно щастие.

Тя отпътува за Германия. Когато влакът потегляше, майката дойде при мен, поблагодари ми, сбогува се и каза, че тя е завършила работата си вече на Земята и се оттегля нягде другаде, и че никога няма повече да можем да се виждаме.

Влакът бавно потегли, после се засили и изчезна от очите ни. Заедно с влака изчезна и образът на майката, която наистина оттогава вече никога не видях. А Биси ми пише много често, тя все още не може да свикне там без мене.

Мадам Хедвиг отвори плика, който през цялото време държеше в ръцете си, извади писмото и като се извини, се зачете в него.

„Колко странности се случват в живота“ – мислех си аз, а може би и всички останали, които се бяха замислили дълбоко.

МОЛБА³

Всички се учудват на моя втори брак, но ето как стана той.

Бях неутешим. Изминали се бяха няколко месеца, откак моята скъпа Кети си бе заминала от Земята, но аз продължавах да плача горчиво всяка вечер самичък в празното легло.

Ден и нощ тъгувах по това нежно, хубаво, мило същество, което със заминаването си от мен взе със себе си и светлината на деня, и красотата на нощта. Нейният чист детински поглед, лъчезарната ѝ усмивка и нежната ѝ ласка ми бяха необходими като самия въздух и аз не можех да не роптая против тая несправедлива съдба, която откъсна твър рано нейния млад живот, пълен с благородство. И много често мисълта да свърша със себе си ме спохождаше след дълбока печал по изгубеното скъпо същество.

Нейните и моите близки се мъчеха да ме утешат, но аз, останал сам, хапех устни от болка, търсех я из празната къща и кърших пръсти – нея я нямаше...

Една нощ, в едно безумно отчаяние от мъка и скръб, в необикновената си жажда да я видя ако не на тоя, то на онзи свят, аз извадих револвера си и го сложих на масата. След това взех хартия, за да напиша последната си воля.

В същия миг в стаята нещо изплющя като скъсване на струна от цигулка. Обърнах се – нищо нямаше. Взех перото и го потопих в мастилото. Шум от поместване на стол ме накара да се обърна. Всичко си беше тихо и спокойно. Най-после написах няколко реда на листа и в момента, когато посягах към револвера, усетих особено докосване до рамото си и лек ветрец погали челото ми, после премина по устните ми.

Изведнъж се сепнах. Почувствах особеното чувство, както когато Кети прекарваше нежните си пръсти по челото ми.

– Ти ли си, Кети? – извиках неволно аз.

– Да, аз съм – отговори нейният глас и полека-лека започна да се оформя на няколко крачки от мен нейната фигура, изтъкана сякаш от прозрачни воали, излизаща от синкавобелезникав облак.

– Людмиле – каза ми тя, – ти тъй много искаш да ме видиш, но защо по тоя начин?

– Нима не знаеш? – отвърнах аз и направих крачка напред към нея.

Тя цяла трептеше в нова, непозната за мен дотогава прелест.

– Слушай, Людмиле, твоята постоянна скръб и сълзи са едно голямо страдание за мен. Не тъгувай повече!

Аз я гледах като безумен – нима това ми говореше моята Кети?

– Чуй ме – продължи тя, – нещата от тоя свят изглеждат съвсем различни, не както се виждат от вашия свят. Тук има само души без плът, които се ръководят от висшите закони на Природата. Искаш ли да изпълниш една моя молба и да ме облекчиш много?

– О, разбира се, Кети!

– Тогава изслушай ме, но без да ми възразяваш. Аз имам една сестричка, която ти никога не си виждал, защото не е живяла при нас. Тя е дъщеря на втората ми майка от първият ѝ брак – и ти трябва да се ожениш за нея.

– Аз!? Кети, ти си безумна!

– Не, ти ми обеща. Но слушай, по много причини от миналото и от настоящето – кармични причини, както ги наричат в книгите, които напоследък ти тъй много четеш, заради доброто и на теб, и на мен, е необходимо ти да се свържеш с нея. Помни това!

И полека след тая последна фраза ефирната фигура се разтлея и Кети изчезна.

Отново се сепнах. Халюцинация ли беше, или реалност? Аз тъй безумно исках да я видя. Молах и исках това ден и нощ. Четях книги и бях правил самичък какви ли не опити дотогава да повикам духа ѝ, но все напразно. И ето сега, в момента, когато бях решил аз сам да отида при нея, тя дойде – и какво ми поиска? О, не, това е невъзможно – нейна нееднокръвна сестричка! О, ами аз никога не бих могъл да я обичам! Не, това е абсолютно невъзможно... Аз не искам, не искам това...

На другата вечер Кети пак дойде и пак ме помоли за същото. За нея било такава мъка и такава страдание да се материализира, но затова пък ако съм се съгласял, би било голямо облекчение за нея.

Оттогава тя всяка нощ идваше, говореше ми, обясняваше ми много закони – и свършваше със същата молба. Това за нея би било от голямо значение. Най-после тя ме молеше да сторя това заради нея, в името на оная голяма обич, която съм имал към нея.

Аз се блъсках денем като луд. Хиляди мисли се преплитаха в мозъка ми: „Ами какво ще каже обществото? Как ще погледнат на това родителите ѝ? И аз самият как да привикна с мисълта, че из стаите на моята къща ще ходи не Кети, а друга?“

Но когато настъпваха вечерите, Кети отново се явяваше и настоятелно ме молеше да направя тая жертва за нея, да не слушам обществото. За жителите на другия свят нещата изглеждат другояче и общественото мнение няма значение. Там всичко се дирижира от закони, по-високи от човешките.

Тя тъй трогателно ме молеше, тъй много искаше да изпълня това нейно едничко желание, което би я облекчило и би докарало в равновесие известни кармични отношения, че аз най-после се съгласих.

За миг Кети цяла възсия от радост, светлина премина през цялата ѝ воалена фигура – и тя, усмихвайки се, благодарейки ми от сърце, изчезна...

На мен не ми оставаше нищо друго, освен да изпълня единствената гореща молба на най-любимото си същество.

Да, зная, мнозина ще се усъмнят, както и аз бих се усъмнил, ако това не бе се случило с мен, и ще попитат: „Истина ли е това?“

Да, истина е! Истина е, че нашите скъпи заминали са живи, тъй както и самите ние, макар и в един друг, непознат за нас свят.

КОГАТО ЛЮБОВТА ЗАГОВОРИ⁴

Тя стоеше непрестанно над главата му и вперила поглед в горящото му чело, избърсваше с влажна кърпа от време на време устните му, които пареха като жар.

Колко време откак стои така над главата му? Тя не знае и не мисли за това. Какво ще кажат хората, които идват при майката на болния, какво ще кажат родителите ѝ, когато научат за нейната постъпка, какво ще стане с изпитите, които трябваше да вземе тия дни? За нея всичко това няма значение. Важно е само едно – да се спаси този, над когото бди!

Вратата се хлопна и се отвори. Влязоха майката на болния и един господин.

– Ах, докторе – обърна се към него младото момиче, – във вас ми е едничката надежда! Вие сте приятел на семейството ни, помня ви от малка, вярвам във вашето знание и добросъвестност и имам само една молба към вас: спасете го!

Докторът я погледна, видя пълните ѝ със сълзи очи и разбра. Той бързо се приближи до болния и почна да го преглежда.

Когато след малко си тръгна, за да се върне след някой час да бди заедно с младото момиче, той се помъчи да каже няколко утешителни думи, но те спряха неизречени на устните му. Той кимна с глава и излезе. На лицата хладен вятър облъхна челото му. В душата му се събаряше всичко, градено ден по ден в досегашния му живот. Като на кинематографска лента пред него се нижеха картини от живота му, той видя детинството си, пълно с нищета и лишения, видя старата си майка, която го пращаше да

учи занаят, видя малкото момиченце на богатия съсед, което бе обикнал с всичката си душа... Редуваха се нощи на мразовити зими, когато той четеше зъзнец или работеше, стоплян от едничкия блян, от едничката мечта – да се издигне и достойно да може един ден да подаде ръката си на тая, която растеше безгрижно под бащиния си покрив.

В най-големите страдания и в най-голямата нищета, когато с дни нямаше какво да сложи в устата си, когато скъсаните обуца пропускаха уличната кал и мокреха изстиналите му нозе, само един образ озаряваше душата му и му даваше сили да работи и да учи. А сега, когато мислеше, че е достигнал края, че е вече близо до нея и ще може да ѝ дари обичта си, да ѝ каже, че заради нея е учил и е стигнал дотук, той я виждаше да трепери за живота на друг, виждаше в очите ѝ съзри от обич и мъка за тоя друг, появил се незнайно отгдето...

Тъй дълго, толкова години той бе крил своята обич в душата си заедно с образа ѝ, обкръжен със светъл ореол! А днес? Той се спира... В главата му минават хиляди мисли, сърцето му горчиво оплаква това, което бе рухнало из основи.

Има ли смисъл занаят неговият живот? Има ли към какво още да се стреми? Не! Той тръгна като насън, но се сблъска с някакъв минувач и изведнъж се сепна. Где отива? Ах, да – тя го чакаше... Изведнъж нещо проблесна в него: някаква светлина обилно озари душата му. Кой му забранява да я обича и сега?!

Някога, в студените студентски нощи, не мислеше ли той, че ще бъде най-щастлив, ако може да жертва живота си за нея? Не мечтаеше ли да даде всичко, което има, само да я види радостна и щастлива? Не правеше ли във въображението си какви ли не жертви и подвизи за нея, когато тя дори не подозираше за неговата обич? Сега съдбата му предлага случай наистина да направи нещо за нея – да възвърне радостта и щастието ѝ, ако това е все още възможно.

Той я обичаше до днес, при все че тя е обичала друг, без той да знае това. Можеше ли обичта му да се измени от това, че сега знае?

Тежкият товар, който бе притиснал гърдите му, падна отведнъж и той въздъхна с облекчение. Нещо леко и приятно проникна в душата му и той тръгна с бързи стъпки и окрилено сърце.

* * *

Болният се мятеше и блънуваше. Майката влизаше и излизаше на пръсти, коленичеше пред иконата и горещо се молеше или седаше до нозете на болния си син, а насълзеният ѝ поглед минаваше от пламтящото му лице към нежното младо момиче, което непрекъснато бдеше край чедото ѝ. Когато дойде, тя каза, че е милосърдна сестра, но по всичко личеше, че е много богата. Съзизите, които като бисери се търкаляха по бузите ѝ, говореха за нещо друго, което майчиното сърце веднага разбра.

„Как се е решила – мислеше си майката – да влезе в малката схлупена къщица?“ Наистина, синът ѝ е вече инженер, но той едва преди месец се върна от чужбина, гдето с труд се бе издържал сам. Оттук тя му пращаше от време на време нещичко и сега нямаше пара в ръцете си, гдето се е рекло... Но когато любовта заговори, мислеше майката, за нея няма сиромашия и богатство...”

Глух стон, изтръгнат от гърдите на болния, я сепна и тя наново започна да шепне молитви, изтривайки бликналите слъзи.

– Докторът се забави – каза тихо майката.

– Забави се – отвърна с дълбока въздишка момичето и пак смени стоплената кърпа от челото на болния. А погледът ѝ, вперен в притворените му клепки, виждаше неговите големи хубави очи, които я погледнаха за първи път на планината и останаха завинаги в нейното сърце. Как един миг решава понякога съдбата на хората!

По светлината, която бликна в неговия поглед, когато заговори, по песента, която зазвуча в душата ѝ, когато слушаше гласа му, тя разбра, че обичта бе разцъфнала изведнъж в техните сърца...

Тя отново смени кърпата, разтвори ризата и избърса гърдите му. Колко бе слаб! В очите ѝ мина сянка... Защо му позволи да съблече дрехата си, когато слизаха от планината? След последните изпити той и без това бе вече много изтощен. Но той така упорито я молеше да приеме дрехата му, че тя не можа да откаже. А дъждът и вятърът го бяха пронизали и възпалението дойде...

На вратата се похлопа. Майката и момичето трепнаха едновременно. Беше докторът. Момичето се втурна към него, като че идеше спасението.

– Колко сте блед! – каза тя, като приближи. – Какво ви е?

– Нищо. От бързането навярно... Но да видим болния сега!

Три дни и три нощи младото момиче и докторът бдяха край болния. Най-после кризата мина и той отвори очи. Светлина озари погледа и усмивка просия на устните му, когато видя надвесеното над него младо момиче. Той беше вече във всяка опасност.

Радост и тиха болка преминаха през сърцето на доктора, но той само се усмихна.

Болният притвори морно клепки и заспа дълбок сън, който щеше да възстанови силите му. Младото момиче гледеше доктора със светещи от радост очи. Като протегна и двете си ръце, тя го попита с какво може да се отблагодари за всичко, което бе сторил за болния и за нея.

– С нищо – отвърна докторът, задържайки леко подадените ръце. – Стига ми това, че можах да ви бъда полезен.

Когато докторът излезе, старата майка си мислеше: „Когато любовта заговори в сърцата на хората, тя върши чудеса, които с нищо не могат да се платят...”.

Със своя майчински усет тя бе отгатнала скритата обич на доктора и бе разбрала, че нейният син бе спасен чрез обичта на двамата, които бдяха край него.

Младото момиче се наведе пак над главата на болния. По устните му се разливаше щастлива усмивка.

А докторът крачеше бавно из улицата, разбрал вече своя път и своята цел в живота – да живее, да работи и да помага на другите.

Тази, която обичаше, щеше да озарява тоя път като светла звезда.

РЕНЕТА

Тя наведе отново глава над работата си и дълбоко въздъхна. Детето тихо проплака в люлката, сякаш в отговор на нейната въздишка. Тя протегна ръка, залюля го полека и пак продължи да шие. Беше вече късна нощ, а тя все още шиеше и чакаше... Сърцето ѝ болно се сви – той пак ще се върне късно. В главата ѝ се мяркат хиляди мисли, които отекват болезнено в сърцето... Тя продължава да шие, а мислите ѝ бродят из миналото. Колко време има оттогава? Десет, да – десет години, а сякаш бе вчера. Погребала бе вече две дечица, оплакани с поток сълзи, с безкрайна скръб и мъка... Детето в люлката бе последната ѝ радост и утеха... Когато се погледне в огледалото, тя с болка отвърща поглед. В него не я гледа вече младо, палаво момиче, със светещ поглед и буйни коси, каквото виждаше там преди десет години... Страданията и скръбта бяха оставили своя белег по лицето ѝ. Как се променя човек!

Мисълта ѝ все по-дълбоко навлизаше в миналото... Бал... Тя лети сияеща в прегръдките на тия, които непрестанно я канят за танц. А той? Седнал край една от близките маси, той я гледа с упорит поглед, гдето се чете тиха тъга по неизпълнени мечти... Тя все по-често и по-често срещаше тия очи, изпълнени с печал, и накрая престана да приема поканите на кавалерите и седна при родителите си. Обзе я някаква необяснима тъга. Някой я побутна по рамото, тя се обърна и видя с изненада своята приятелка заедно с него... Големите му черни очи я гледаха, тя подаде ръка, без да може да отдели поглед от него... „Какво има в тоя човек“ – мислеше тя по-късно същата вечер, когато си лягаше. Сънят дълго бягаше от клепките ѝ, пропъден от две големи черни очи, които я гледаха, без да мигват...

Когато се срещаха след тоя ден – а то ставаше все по-често и по-често, тя го слушаше да говори за своята жена като за човек, чиито разбирания напълно се различават от неговите. Друга култура, други идеали... Принуден да живее с нея, душата му оставала винаги жадна за другар, с когото би се разбирал, с когото би споделял всичко...

След такива разговори тя се връщаше тъжна и до късна вечер мислеше как да му помогне, как да внесе малко радост в живота му... Веднъж, когато му изказа гласно мислите си, той възкликна от радост, привлече я до себе си, погледна я с горящите си очи и дълго, дълго я целува по устните.

– Ето – каза той, като я отдалечи от себе си, – ти си моята радост в живота...

Така започнаха... Тя не мислеше за слуховете, които се носеха като буреносни облаци над нея, не мислеше за упреците на родители и близки, не мислеше и за оная жена, която бе виждала само веднъж през прозореца, загледана навън с големи, изгълнени с мъка очи... Тогава тя не мислеше за нищо... Дните бяха очакване, а вечерите – безкрайна радост.

Жена му заболя от туберкулоза и той получи развод.

Венчаха се, но като че ли по някаква магия поезията от ден на ден отлиташе от живота им и делничността тайно и невидимо се вмъкваше в дните им. Децата внесоха малко оживление и радост, но смъртта им ги отнесе заедно с малките им телца...

Кой се промени – мислеше тя с часове, – аз ли, или той? Сега той мълчеше с дни. Ако му заговори, той обикновено отсичаше: „Остави ме, моля ти се, малко на спокойствие“. Това „малко“ продължаваше с дни... със седмици... Тя го виждаше – изправен до прозореца, загледан тъжно, неизвестно где. Сърцето ѝ се свиваше: той тъгуваше. За какво? За първата си жена може би? Може би разкаяние тровеше дните му? Но нали я бе уверявал, че не е обичал жена си, че само случайността и сляпата съдба я бяха изпречили на пътя му? Тя се приближаваше до него, обвиваше ръце

около шията му и искаше да го утеши. Но той отмахваше ръцете ѝ с досада.

По цели нощи тя плачеше тихо и не можеше да заспи... Когато най-после образът на една друга жена изпъкна в живота ѝ, тя само ахна, прехапа устни от болка... и нищо не каза. Тя научи за думите, които е говорил на младото момиче, за скърбите, които му е доверявал. И за превръщането на тия скърби в радост... Сега, когато се изправяше пред прозореца да го чака в привечерния здрач, пред погледа ѝ се изправяше друг образ, изпълнен с тиха тъга... Тя разбираше сега мъката в тоя образ и страдаше... за нея и за себе си. Да би знаела тогава за тая огнена болка, която сега гори гърдите ѝ, никога не би постъпила така. Но по онова време тия чувства ѝ бяха непознати. Хълцайки, тя молеше за прошка своята мъртва съперница. Да би знаела, че тая жена е страдала тъй много, би отишла при нея, би я прегърнала и целунала, би я утешила – и никога вече не би се срещала с него...

След толкова мъки и скръб Ренета потърси опора, потърси стълб, о който да се закрепи, защото чувстваше, че всичко се руши под нея.

Детето пак заплака. Ренета стана да го залюлее. То размърда ръчички. Когато приближи до него, майката видя търсената опора.

ПИСМО

Ина се прибра в малката си таванска стаичка, сне ръкавиците от премръзналите си пръсти и се огледа с поглед, който виждаше това, за което тя мислеше, а не скромната обстановка на стаята. После съблече връхното си палто, запали печката и със същия съсредоточен поглед седна до масата, потърси хартия, взе перото и започна да пише:

Мила сестричке,

Наричам те така, защото ми се струва, че общите, еднакви страдания най-много сродяват хората, дори когато са отскоро познати.

Тая вечер, слушайки сказката на г-н Г. П. „Моралът на младите“, неволно се обърнах и видях твоя плах поглед, насочен към мен. Отначало не можах да те позная, унесена в това, което слушах – виждах само твоите хубави сини очи, които ме гледаха с някакъв особен, плах поглед.

След малко отново усетих, че погледът ти спира върху мен, обърнах се и те позная. Запознали ме бяха с теб на планината. Поисках да ти се усмихна, но ти веднага отвърна глава.

„Дете“ – помислих си аз и отново се заслушах в това, което говореше сказчикът. Но не след много твоята руса главица пак се обърна към мен. Аз виждах, че ме гледаш, без да се обръщам към теб, и забелязах, че ти продължително ме наблюдаваш. Знаех, че погледът ти е пак плах и иска нещо да узнае. Но какво?

Вниманието ми сега бе раздвоено, но въпреки това аз слушах внимателно говорещия, когато отново нечий поглед, тоя път от другата страна, ме накара да извърна

глава. Гледаше ме този, с когото ти бе неотлъчно на планината и който, разбрах още тогава, беше твой любим.

„Бедна малка птичко – си казах наум за теб, – ако би ме познавала, никога твоето малко сърце не би туптяло от уплаха, че аз ще застана между теб и него. Никога в твоите още детински сини очи не би минала тревога. Аз познавам мъките, които изживяваш сега, познавам огъня, който изгаря всичко по пътя си, и никога не бих искала да сторя това, което неволно може би сториха на мен. Този, чието сърце е разкъсано, никога не би желал да стане причина за разкъсването на друго сърце. Затова бъди съвсем спокойна!”

Исках да ти пиша още тази вечер, за да може утре, като получиш писмото, да си свършено спокойна. Ти мислиш, че аз съм причината за страданията ти. Тази причина може да се премахне. Аз мога никога да не отивам там, гдето сте вие двамата. Мога да не го поздравявам, мога да се погрижа да му стана неприятна, но мислиш ли, че с това опасността ще е премахната? Не, малка плаха птичко, причината е в тебе, тъй както беше и в мене по-рано по отношение на този, когото обичах...

Аз обичах едного... и страдах. Колко много страдах, можеш да разбереш от това, което изживяваш сега... Той се ожени... Тогава плаках, плаках... Но мина време, аз прогледнах и разбрах, че грешката е била моя. Исках от него това, което той не можеше да бъде. Най-вече моята обич искаше да го ограничи. А всяка обич е като птичка: тя пее и живее само на свобода. Затворена в клетка, престава да пее и скоро умира, защото обича свободата повече от всичко...

Това разбиране бе стръмен път, по който се изкачвах ден по ден. Душата ми се бе освободила и даваше свобода на всички. Един ден той ме срещна, изказа учудването си от промяната в мен и ме помоли да бъда приятелка на тая, която бе станала спътница в живота му. Опита се да съжали за миналото, да се разкае, но аз не позволих, защото му бях благодарна за свободата, която бях получила.

Като ти разказвам това, не мисля, че моята съдба ще бъде и твоя. Може би вие сте се разсърдили за нещо като малки деца и той иска да те накаже. А може би не е и наказание: мислиш ли, че човек гледа някого само когато е влюбен? Може би твоето плахо сърце бърза да страда и от най-малкото подозрение. Нека почака: животът няма да го пожали и ще му поднесе истински страдания... Но ако ги разбереш, ще станеш по-мъдра и ще благодариш...

Моето писмо те учудва може би, малка русокоса главице, но ти сама ще опиташ това, което ти казвам – страданията, разбраните страдания, наистина правят хората по-мъдри.

Казах ти, че сегашната причина за твоята мъка е въображаема, но тя би могла да стане действителна, ако вместо към мен твоят любим отправи погледа си към някоя друга. Представяш ли си тогава един живот в непрестанен трепет и тревога заради този, когото обичаш? Какво би представлявал твоят живот, ако искаш да бъдеш постоянен страж на сърцето на твоя любим? Ще видиш, че докато го пазиш от една страна, ще бъдеш изненадана от друга. Защото обичта расте и цъфти в свобода, а желанията никнат в ограничението. Колкото повече искаш да ограничиш едно сърце, толкова повече желания ще поникват в него. Твоят живот ще бъде дълъг низ от трепети и тревоги, при това съвсем напразни.

Това, което пиша, е преминал път, изживени страдания, през които не бих искала да минеш и ти. Опитите са винаги горчиви, макар плодовете им да са знания и мъдрост. Затова ти пиша. Освободи първо себе си, своето сърце... и обичай, без да ограничаваш, без да искаш нещо. Това е много трудно, но рано или късно ще стигнеш дотам – след дълги страдания и горчиви опити. Тогава ще видиш, че човешкото сърце не може да се ограничи и че обич не се печели насила. Обич се дарява, не се иска...

Посети ме, ако искаш. Ще ти се радвам като на малка сестричка, защото и аз съм съвсем сама, нямам роднини и близки. А най-вече бих искала уплахата в твоите хубави

сини очи да се превърне в светлина от радост. Тогава ще говорим, ще ти разкажа неща, които ще ти бъдат много полезни.

Ще те посрещна със сърце, преминало през много страдания, което заедно с теб ще се учи да обича, без да иска обич в замяна.

Ина

МАЙЧИНИ СЪЛЗИ

Току-що се бях завърнал от чужбина, гдето завърших естествени науки. Уморен от последните изпити и от дългото пътуване, лежах и четях по цял ден в малката стаичка, чиито разтворени прозорци откриваха красив изглед към планината. Сестра ми се грижеше да не бъда обезпокояван от никого и изпращаше децата да играят в голямата градина.

Така след дълги години на напрежение и самотен живот всред чужденците аз почивах в бащиния си дом, приютен в тихото градче, гдето бях израснал безгрижно.

Един ден, както почивах, чух неспокойния глас на сестра ми и друг глас, който през сълзи и хълцания отговаряше нещо. Скочих веднага, отворих вратата и излязох в малкото дворче под прозореца. Там, до коритото, пълно с пране, стоеше перачката Иванка, която познавах от детинство – едната ѝ ръка беше в пяната, а с другата тя изтриваше сълзите си.

– Какво има? – попитах аз сестра си, която тръгна към мен.

– Лена изчезнала – отвърна тя.

– Коя Лена?

– Дъщерята на Иванка.

В това време Иванка, избърсала вече сълзите си, ме погледна и се помъчи да се усмихне, но не успя, разплака се отново и през сълзи ми каза „добре дошъл“.

– Какво е станало с момичето ти? – попитах аз, като ѝ благодарих.

– Знам ли? – започна през сълзи тя. – Вчера сутрин отивам да пера у хаджи Цоневи и я оставих вкъщи; връщам

се вечерта – няма я. Ха да дойде, ха да дойде, стана късно, а нея я няма. Премаля ми на сърцето. Какво не ми мина през ума! Цяла нощ като луда съм ходила да я търся – никъде я няма.

И тя се разхълца с глас.

– Подаде ли заявление в полицията? – попитах аз.

– Как да обадя – нали е момиче? Ще се разчуе... Пък отде да знам? Другарките ѝ казват, че си имала един... Може с него да е избягала. Не знам вече какво да мисля.

– Не е ли малка още? – запитах изненадан аз.

– Малка е! Сега минава за шести клас, ама от дете си вървеше едра.

– Няма защо да тъжиш тогава, а само трябва да се радваш.

– Да се радвам ли? Отде да го зная кой е и какъв е? Утре да я измами и да я захвърли на улицата – какво да правя тогава?

Сълзите ѝ отново бликнаха и покапаха по дрехите. Аз стоях замислен. Тя продължи:

– Ти поне знаеш, Борко, как от пеленаче съм я носила по чужди къщи, гдето работех, как съм се трепала ден и нощ все за нея. Знаеш как съм се намъчила на тоя живот с пияния ѝ баща, дето ни гонеше с кама по чуждите къщи... Поне един ред да бе писала, да ми каже: „Мамо, там и там отивам”. Как не ме пожали, как не пожали майка си, чедо! И ти ли, след толкова теглила, ми забиваш нож в сърцето! Нали знаеше, нали виждаше как се трепя ден и нощ да те нахраня и облека, как пияният ти баща вземаше и хапката от устата ни... Ти ми беше утеха, а сега и ти ме остави. Какво да правя без тебе? Где отиде, чедо, дали не отиде да се хвърлиш в някоя река? Нали казваше, че ти е дотегнало вече, че те било срам пред другарките и пред хората от пияния ти баща и не искаш да живееш? Ами аз сега за какво да живея? – хълцаше и нареждаше бедната жена, а ръцете ѝ търкаха дрехите в коритото.

Аз я гледах с овлажнели очи. Клетата жена! Нека си понарежда – да ѝ поолекне!

Тя ме погледна през сълзи и заговори пак:

– Ти поне, Борко, знаеш всичко. Сега, като се прибера вкъщи, само клетата ми душица знае какво ще бъде! Натеглих се, Борко... Ще викне по мене, ще налети като бесен и ще ме пита: „Кажи где е Лена, ти знаеш, ти си я проводила някъде!” А отде да зная аз! Боже, Боже, как няма милост това дете, как не ме пожали! От снощи ще полудея. В кои води да ида да те търся, чедо, като не зная накъде си отишла?... Боже, Боже, какво да правя! – вайкаше се клетата жена.

– Недей плака, Иванке, – помъчих се да я утеша аз, – ще се намери момичето, ще я потърсим. Нали знаеш, децата не жалят майката, както майката жали децата. Ще се намери Лена, недей плака! – повтарях аз, като не знаех сам какво да кажа на тая бедна жена в голямата ѝ болка.

– Ох, Борко, ще се намери... Ами ако се е удавила, за какво ще живея аз вече, за какво ми е тоя живот, гдето съм се натеглила и натеглила! И то, горкото, бял ден не видя, откак се е родило, по чуждите къщи е израсло с корав хляб, а от баща си друго, освен бой, не помни. „Срам ме е от хората – казваше ми наскоро то, – ще се удавя, мамо...” Ох, само това да не е сторила, че тогава какво ще правя? А и баща ѝ какво ли не прави, като се напие? Не изтрая клетото дете, не изтрая, махна се, да не вижда. Ами аз къде да се махна, Боже, ако тя е направила нещо със себе си?

– Слушай, Иванке, може да се е върнала, стига плака! Где да знаеш?

– Ами аз нали поръчах на сестра си да дойде веднага и да ми обади, ако се върне!

– Защо не отидеш пак да я подириш някъде? – подхванах аз.

– Къде да отида, на кой край да я търся, като не зная къде е отишла? Кого да питам? От вчера изпитвах мало и голямо. Пък и работата на кого да оставя? Ако не работя,

отде ще взема утре за хляб? Проводила съм вуйчо ѝ и леля ѝ да питат и да я търсят. Боже, Боже, ако е направила нещо... Ако се е удавила...

– Борко – викна сестра ми от кухнята, гдето беше отишла да готви, – ела, че те вика един другар.

Казах още няколко ободрителни думи на бедната жена и отидох да посрещна приятеля си.

След обяд към пет-шест часа някой силно иззвъни. Сестра ми изгича да отвори. След малко чух оживен разговор в малкото дворче под прозореца. Не се стърпях и отидох да видя какво има. Един човек се сбогуваше весело с Иванка и се упъти към пъгната врата. Сестра ми го изпращаше. Погледнах Иванка – тя стоеше до коритото и махаше с ръка, макар човекът да бе вече с гръб към нея.

– Какво има? – попитах аз, виждайки я така променена.

– Лена пристанала – отвърна тя. – Пращат ми хабер по тоя човек, че са добре, да не се тревожа.

– Ето, видя ли! – засмях се и аз.

– Добро било момчето, както ми разправя човекът – продължи тя, – познавал го. Ех, дано поне тя се радва и добрува на тоя живот, дано аз да съм изтеглила всичко, та тя да е добре!

И майчиното лице цяло сияеше. От очите ѝ бликнаха сълзи и ръцете ѝ по-чевръсто заработиха.

Аз я поздравих с радостта ѝ и се прибрах в стаята си. Клетата жена! В труд посрещаше тя и доброто, и злото, оросявайки чуждите дрехи със сълзи на скръб или на радост.

И ТЯ ИМА СЪРЦЕ

Когато другарките ѝ говореха за своите приятели, за срещи, писма и тя се осмелеше да вземе участие в техния разговор, те се обръщаха към нея и учудено я поглеждаха. Тогава тя леко поруменяваше и свеждаше глава. После тихичко ставаше, отиваше на последния стол и се замисляше.

Да, тя нямаше право да мисли и говори тъй, както говореха и мислеха другите момичета – нейни другарки. Те бяха здрави, хубави, весели, а тя със своя недъг и с винаги сериозните очи, над които тъгата често хвърляше своето було, нямаше право да говори за младежи, за писма, за срещи... Пък и кой ли би я обикнал?

И тя разбираше, че с погледа си другарките ѝ искаха да кажат: „Погледни се най-напред и помисли – кой би харесал момиче, което накуцва и има схваната ръка?“

А Лили чувстваше, че има сърце, което прелива от обич към всичко. Осъдителният поглед на другарките ѝ се стопяваше и изчезваше в нежните изблици на това сърце и тя отново отиваше с тиха усмивка между тях.

Отначало Лили едва чувстваше своя недъг. Баща ѝ, докато беше жив, я обгръщаше с нежни грижи и обич. След неговата смърт го замени сестра му, която се стараше да смекчи за Лили загубата на родителите ѝ и страданията от недъгавостта. Тя ѝ разказваше за майка ѝ, която паднала от стълба два месеца преди раждането на Лили. Това станало през време на един пожар, избухнал внезапно в къщата. От това падане майката не се привдигнала. След раждането на Лили майка ѝ си заминала от Земята. Но за голямо съжаление Лили се родила със свито краче и със

свита ръчичка в лакътя. Крачето се пооправило малко с разтривки и лекуване, но ръчичката така си и останала.

На Лили ѝ беше жал повече за бедната ѝ майка, която толкова млада бе напуснала живота. Разбирайки ясно причината за своя недостатък и свикнала с него, тя почти не го усещаше. Книгите, които леля ѝ постоянно ѝ купуваше, съвсем я отвикнаха да гледа на своето нещастие така, както го виждаха другите.

Но когато порасна, другарките ѝ първи я подсетиха за това. Тогава болката беше безкрайно горчива и дълбока.

Веднъж тя им се довери и каза, че много харесва един младеж. Някои се изсмяха, други мълком извърнаха глава. Този младеж беше най-добрият и най-хубавият от смесената гимназия. Как можеше тя да си прави такава илюзия?

Само една от другарките ѝ каза сериозно и съчувствено:

– Защо да не го харесва? И тя има сърце!

Да, и Лили имаше сърце, но никой не бе помислил за това. Когато се върна вкъщи вечерта, тя дълго плака в леглото си. Не, тя нямаше право да харесва и да обича.

А младежът беше много добър към нея. Той разговаряше с нея за прочетените книги и неведнъж ѝ каза, че тя отлично разбира нещата и чудесно изразява мислите си. В негово присъствие Лили забравяше недъга си, разтваряше малко сърцето си и оттам бликваше сноп светлина. Но смехът и свитите устни на другарките ѝ нараниха нейното сърце, то потрепера и се затвори.

Ала сърцето не признава ничие право, освен своето. За него не съществува красота и грозота, здраве или недъгавост; за него съществува само едно – обичта.

Често пъти, опряла чело о стъклото на прозореца, Лили гледаше красивите цветя в градината, пчелиците, които бръмчаха и събираха нектар от цветовете, слушаше пеенето на птичките, виждаше пеперудките и чувстваше, че всички имат по едно малко сърце, което тупти, обича и иска да бъде обичано, макар самите Божии твари да не съзнаваха това.

Когато отиваше лете на село у баба си, тя слагаше ръка на челото на стария вол и леко го галеше. А когато се отдалечаваше от него, виждаше как той извърща глава и я гледа с хубавите си спокойни очи. Тогава тя шепнеше: „И старият Сивчо има сърце”.

Когато кучето се хвърляше с радостен лай към нея и галеше рошавата си глава о нозете ѝ, Лили тихичко нашепваше: „И Мурджо има сърце”. Тя милваше старата котка, която помнеше, откакто се помнеше самата тя, и мислеше: „И старата Кети има сърце”.

Лили тайно правеше своите наблюдения и виждаше, че Природата е вложила сърце във всичко живо – сърце, което обича и жадува за обич. Тя отиваше самичка в гората, седнаше на някоя полянка, поглъщайки с поглед околната красота. „Боже мой – мислеше тогава момичето, – нима недъгът ми може да попречи на моето сърце да се радва на небесната синева, на светлината на Слънцето, на хубостта на гората и на цветята?”

Лили свеждаше очи към нежната тревица, простираше здравата си ръка и милваше жълтоглавите цветенца. „Може би и те имат сърчица – мислеше тя, – но си мълчат и не казват“. Ако случайно изпгълзеше някое бръмбарче, Лили му се радваше. Когато прехвъркваша пъстрокрили пеперудки, тя ги гледаше и чуваше сякаш нечий тих глас да ѝ нашепва: „Формите са различни, но под тия различни форми Природата е вложила капчица от своята обич и от нея е направила сърцето на всяко живо същество”.

Веднъж Лили прочете една мисъл, която остана завинаги в паметта ѝ: „Външната хубост е временна и преходна, а вътрешната остава завинаги. Доброто сърце създава вътрешната красота“.

Кой ли е написал тия думи на листа, откъснат навярно от някоя книга и донесен от вятъра в тяхната градина?

Лили взе това листче и го скри между най-скъпите си спомени – между книгите, подарени ѝ от тоя, когото се бе осмелила да обикне.

През последните две години в гимназията тя бе станала тиха, спокойна и не търсеше дружбата на съученичките си. Разбираше, че между нея и другите има нещо, което ги дели. Световите им бяха различни. Но Лили ясно съзнаваше, че трябва да хвърли мост между тия светове, и знаеше, че малкото подхвърлено от вятъра листче ѝ бе казало – този мост е доброто сърце. А доброто сърце ѝ казваше: „Обичай, без да търсиш обич“.

Това беше мъчно... но трябваше да го постигне...

Когато ѝ ставаше много тежко, когато тъгата се впиваше в сърцето ѝ и изсмукваше оттам силите и желанието ѝ да живее, тогава, неизвестно как и за самата нея, думите на малкото листче оживяваха и изпълваха душата ѝ със светлина, която проникваше до сърцата на околните.

Когато биваше сама сред Природата, на нея ѝ се струваше, че Природата оживява и всичко говори на свой език.

Душите усещат може би уханието на душата, както пчелите – аромата на цветята. И другарки, приятелки, съседки почнаха да идват при Лили, за да изкажат болката си и да чуят тиха, топла дума за утеха.

Годините минаваха една след друга. Косите на недъгавата Лили се посипаха със снежец, но по лицето ѝ грееше тиха усмивка и невидима светлина. Мнозина намираха сили за нов живот, след като бяха прекрачили прага на малката ѝ скромна къщица.

Един ден при нея дойде възрастен човек.

Сърцето на Лили трепна и ѝ каза кой е той, още преди очите да го познаят. Десетки години тя не бе виждала обичания някога младеж...

Той дълго говори за своя нерадостен живот. И накрая каза с поглед, вгледан сякаш в миналото, че все пак най-светлите часове от живота му си остават тия, когато е говорел с нея за някоя прочетена от двамата книга. Тия часове са останали в душата му като китка хубави цветя, които вечно ще ухаят и няма да увехнат.

Като се обърна към нея, той я запита:

– А ти, стара приятелко, как живея? Ти сякаш си все същата, дори имаш някаква нова красота. И аз бих искал да почна нов живот, но как?

– Обичай, без да търсиш обич – каза тихо тя.

Той я погледна учудено и запита:

– Твои думи ли са тези?

– Не. Чух ги някога и се постарях да ги изпълня.

– Това е толкова трудно...

– И толкова красиво! – довърши тя.

– Вярвам – пошепна той. – Ще се опитам.

– Ако някога си тъжен и отруден, пак ела...

Той се сбогува и излезе. На улицата го лъхна хладен вятър. Невидима ръка докосна сякаш челото му, годините изчезнаха и той си спомни как някой му бе казал, още когато беше ученик в гимназията, че недъгавата Лили го обича. Тогава той се бе усмихнал снизходително и я бе съжалил в сърцето си. А устните му неволно бяха прошепнали: „Бедната Лили! Колко погрешно е изтъкувала моето внимание!“

И като далечно ехо отекнаха думите на нейната единствена приятелка:

– Ами че и тя има сърце...

Да, и тя имаше сърце, и то тъй любящо, тъй нежно... Но той едва сега разбра това. Това сърце учеше сега и него – преминалия през много страдания и горчивини – да обича, без да търси обич.

ТОЙ НЕ Е ВИНОВЕН

Бях извикана в града за свидетелка. Ние, учителите, най-често биваме замесени в неща, които и не подозираме. Бяха се сбили в селската бакалница, Бог знае защо, а една от селянките като рече:

– Ето, и учителката видя! – така си и остана.

Не можах да я разубедя, че в това време съм си била къщи и нито съм видяла, нито съм чула нещо. Тя така упорито настояваше, че и други, които отначало казваха, че не са ме забелязали там, след време започнаха да настояват, че съм била. За да се спася от глоба, трябваше да се явя пред съда, за да заявя там, че нищо не зная.

Преди делото, за което бях отишла, имаше да се разглежда друго дело, и понеже винаги съм се интересувала да видя как съдиите разрешават различните спорове в живота, аз се упътих към залата.

Когато влязох, пред съдиите бе изправена една съвсем млада жена, чийто нежен и измъчен профил ми направи силно впечатление.

Вдясно, на няколко крачки от нея, зад един парапет, седеше между двама войници подсъдимият. Той беше висок, изпит, преждевременно остарял човек, с изразителен поглед.

– Вие, господа съдии, казвате, че не отговарям на въпроса – зазвуча гласът на изправената млада жена, – но аз мисля, че отговарям тъкмо на въпроса. Той не е виновен. Да, според мен не е виновен... И за да ви стане ясно, аз трябва да ви разкажа миналото, защото то ще потвърди думите ми...

– Само не се впускайте в подробности – забеляза един от съдиите, – говорете само същественото.

– Добре – каза тя и продължи със своя мек глас. – Аз бях току-що встъпила в седемнадесетата си година, когато се срещнах и запознах с него. Бях още ученичка. Запозна ни моя приятелка – после научих, че по негово настояване е направила това. Оттогава го виждах почти всяка сутрин пред входа на градината, отдето минавах, за да отида в гимназията. Той ме поздравяваше, заговорваше ме и ме изпращаше до другия край на градината. Не мога да изкажа колко много се радвах на тия срещи и разговори. Говорехме за литература, за музика и за какво ли не.

Пролетта, разцъфналите цветя в градината, Слънцето, което изливаше сякаш най-хубавата си светлина – всичко благоприятстваше за нашето сближаване. Някаква незнйна песен почна да звучи в душата ми и нашите приятелски отношения започнаха да се тъкат със златни нишки.

След свършването на учебната година избягахме в неговия роден град, защото родителите ми изрично отказаха да ме дадат на него под предлог, че съм още малка (той беше 16 години по-голям от мене) и под още редица предлози. Всъщност те ме готвеха за един доктор, когото аз не исках да видя.

Внезапното ми избягване удари като гръм родителите ми. Те бяха почти уверени, че аз ще ги послушам и няма да прекърша волята им, още повече, като ме бяха заплашили с лишаване от наследство. Не можеха да се помирят с мисълта да се омъжа за един нищо и никакъв, според тях, чиновник.

Майката на мъжа ми ме посрещна тогава с искрена радост. От девет деца ѝ беше останал само той и най-голямата ѝ грижа била да го види задомен, преди да си отиде от тоя свят.

Как да изразя оная безгранична обич, с която бях заобиколена там? Майка му ме гледаше като свое дете. Не ме оставяше да ставам сутрин рано, или ако ставах, веднага ни изпращаше и двамата на разходка, а когато се връщяхме, намирахме масата за закуска готова. Струваше ми се, че аз

съм най-щастливото същество на Земята – толкова много радост и слънце имаше тогава в живота ми.

Моите родители се помириха с нас след една година, когато ни се роди момиченце. Каква радост бе тогава, какъв празник! Мъжът ми се чудеше с какво да ме зарадва, идвайки си от работа.

Чувала съм много да се оплакват от свекърви, но аз мога само да се хваля от моята. Тя бдеше ден и нощ над мен и над малката. Винаги ми казваше, че откак съм влязла в дома им, като че ли слънце го е огряло. Малката растеше, заобиколена с нежни грижи. Моите майка и баща също се радваха, виждайки ме щастлива.

Така минаха три години. Три години, през които като че ли нямаше нощи, а само слънчеви дни. Но след тях дойде нощта. Първият удар бе смъртта на свекърва ми. Едва тогава разбрах колко много съм била свързана с нея, колко много съм я обичала! В душата ми настана празнота, къщата ми се виждаше пуста.

След шест месеца при една автомобилна катастрофа на връщане от планината, гдето летуваха, баща ми и майка ми паднаха заедно с автомобила в една пропаст... Майка ми почина моментално, а баща ми – след три дни.

Тия удари ми се отразиха много зле. Аз отслабнах и заболях. Мъжът ми ужасно се страхуваше за мен, утешаваше ме и се стараше да замести всички, които изгубих. Той бе по-добър и по-ласкав от всеки друг път.

През следното лято, макар и закрепнала вече, той ме изпрати с малката в едно планинско градче при негова леля, мислейки, че промяната на климата ще ме ободри още повече. Наистина, така и стана. Леля му, сестра на свекърва ми, бе блага и добра като нея и аз се поправих. Детето също се освежи и засили. Когато се върнахме след два месеца летуване, заварихме вкъщи гост от Америка. По-добре да не бе се връщал! Той пристигнал няколко дни след замиването ни в планината. Мъжът ми изглеждал измъчен от нашето отсъствие и за да го развлече, приятелят му

почнал да го води при свои познати, да го черпи отначало с чаша бира, по-после с повечко. Мъж ми станал наистина по-весел, дружбата им станала по-тясна. На всичко това аз погледнах с ужас, но мислех, че след завръщането ми всичко ще се поправи. За жалост не стана така.

Отначало приятелят от Америка бе любезен, но коректен с мене. После почна да става все по-любезен, донасяше шоколади на малката, играеше из градината с нея – и все по-често почна да остава вкъщи и след излизането на мъжа ми. Това не ми бе приятно, но нямаше какво да сторя. През моето отсъствие мъжът ми се бе преобразил до неузнаваемост – винаги ме упрекваше в пренебрегване на неговия най-добър приятел.

Един ден, докато малката играеше из цветята в градината, той се приближи към мен с бисерна огърлица в ръка и поиска да я сложи на шията ми. Пръстите му трепереха, очите му горяха.

– Не – казах аз, – благодаря! – и поисках да се отдръпна, но той протегна ръка, опитвайки се да ме прегърне.

– Сиби! – извиках аз и изтичах към детето, взех го на ръце и почти тичешком се прибрах вкъщи.

Когато мъжът ми се върна, аз му разправих всичко, но той отвърна с язвителна усмивка, че това е невъзможно. После промени тон и добави:

– Пък и да ти подари една огърлица, какво лошо има в това?

Останах като гръмната от думите му. Нима приятелят и пиенето дотолкова бяха успели да го променят!

Настъпи зимата. Мъжът ми започна да не си идва направо от работа вкъщи, а да закъснява – отначало с час, с два, после до полунощ. Когато влизаше, цялата стая се изпълваше с миризма на вино.

Аз плачех и го молах да престане да пие, ако не заради мен, то поне заради детето. Горкото, то почна да бяга от баща си, когато го виждаше да залита пиан, да вика и да хвърля, каквото му попадне. Но мъжът ми не искаше и да

ме чуе. Гледаше ме втренчено, а по устните му заиграваше презрителна усмивка. Наричаше ме с най-груби имена, които с нищо не бях заслужила. Когато изтрезнееше, ставаше добър, както по-рано, и се заричаше никога вече да не пие. Почваше да ми обяснява кротко, че отначало почнал да пие, защото приятелят му го уверявал, че виното ще намали мъката му от самотата, когато бях с детето на село.

– Добре – казвах през сълзи аз, – но защо продължаваш да пиеш сега? Нима не виждаш, че ще си разстроиш здравето?

– Сега... пак от мъка... – процеди той веднъж през зъби.

– Каква мъка? – попитах учудено аз. Но той само въздъхна и излезе, без да иска да ми каже какво му тежи.

Вечерта си дойде ужасно пиян. Не чукаше, а удряше вратата. Часът бе един и половина през нощта. Детето отдавна бе заспало, но аз чаках. Едва успях да отворя – и той още от прага се развика:

– Ти, такава и онакава, да се продаваш за една огърлица! И ще ме лъжеш отгоре! Търпях, търпях, но всичко има край!

– Каква огърлица? – попитах плахо аз, почти забравила вече случката с огърлицата.

– Какво огърлица ли?! – извика той с дрезгав глас. – Човекът ти я е показал, от Америка я е донесъл за годеницата си, а ти заради нея да искаш да му се продаваш... Ах, ти! – изрева той, замахна и ми удари тежка плесница.

Аз се залюлях, но успях да се заловя за гардероба и не паднах. Той като че ли се стресна и задържа издигнатата за нов удар ръка, но продължи да вика с прегракнал глас:

– Да не беше ме помолил човекът, да не бе ми поискал клетва, че нищо лошо не бих ти сторил – един куршум – и толкова ти е!

– Ах! – извиках аз. – Подлец! Сега разбирам!

– Кой е подлец? Аз ли? – изрева със зачервени очи той.

– Не ти, а той.

– Кой, приятелят ми ли? – И той стовари върху рамото ми тежката си ръка.

Аз захълцах, сядайки на първия попаднал ми стол.

– Защо ще ме лъже той? – викаше с пресипнал глас мъжът ми. – Каква полза да ме лъже? Ти лъжеш!

Бях скрила глава в ръцете си и цяла се тресях от плач. Той постоя за миг пред мен, после тихо излезе и отиде в спалнята.

На другия ден той плака и ми иска прошка. Беше като болен от мъка. Аз хилядократно му се заклев, че не съм го излъгала, че Бог ми е свидетел, че не само не обичам приятеля му, но го мразя заради злото, което довлече на дома ни. Плачейки, аз молах мъжа си да престане да пие и да погубва всички ни. Говорех му за детето: как щеше да израсне то всред тая атмосфера, напоена със спиртни пари, гледайки с ужас своя залитащ баща, от когото се бои и бяга?

Той обеща, че вече няма да пие, но вечерта пак дойде пиян. Оттогава започнаха страшни дни и още по-страшни нощи... Заплатата му отиваше по кръчмите, почна да ме кара насила да тегля от банката парите, които баща ми бе внесъл някога на мое име, но и те скоро се стопиха. Тогава със заплашване, че ще се самоубие, той ме принуди да продам наследството си.

Най-лошото бе, че бе станал страшно подозрителен към мене. Идваше си вечер късно, хлопаше, удряше, викаше, питаше ме по сто пъти кой е бил при мен, докато го е нямало. Когато му казвах, че никой не е идвал, той викаше, че лъжа, и започваше да ме бие. Понякога бях принудена да бягам заедно с детето, защото налиташе върху нас с нож. Много хора ме съветваха да го напусна, но аз не исках. Мисълта, че един ден той все ще престане да пие, ме караше да търпя и да понасям всичко, защото мъжът ми беше много добър човек. Аз вярвах, че не е лош, а само пиянството го превръща в звяр.

Една вечер пристигна брат ми. Оставил жена си и детенцето си в чужбина, гдето се бе оженил, след като завърши следването си, той беше дошъл да си уреди наследството. Говорихме с него докъм полунощ. Детето беше будно и се радваше на подаръците, които вуйчо му бе донесъл от чужбина. Току-що се бе прибрал в стаята, която му бях приготвила, и на вратата се заудря силно. Аз отворих. Мъжът ми се втурна като луд в стаята с нож в ръка:

– Казвай кой беше при тебе – изрева той, – или ей сега ще те убия! Не, не теб, а него ще убия! – И преди да успее да кажа нещо, той се хвърли към вратата на стаята, гдето беше брат ми. При мисълта, че той не познава брат ми, защото никога не бе го виждал, и наистина можеше да го убие, аз като безумна се хвърлих към вратата, за да препреча пътя му, но в същия миг почувствувах хладното желязо да ме пронизва и помня само, че извиках:

– Милко, братко, пази се!

После съм паднала в безсъзнание.

Когато дойдох на себе си, бях в болницата. Брат ми беше край леглото ми. Поисках да видя детето си, но докторите не позволиха. Когато най-после го доведоха... ох! Милото ми дете, то...

– Стига! – извика съдията.

– Но той е невинен, господин съдия! Виното... приятелят му...

– Стига! – повтори съдията.

В залата настъпи тишина. Жената се отдръпна. На един стол качиха около шестгодишно дете – момиченце.

– Какво ще ни кажеш ти, Сибила? Какво направи татко ти, когато го видя вечерта?

– Тоййй... татко... – започна със запъване детето, – той удряше на вратата...

Детето заекваше, или по-право като че ли не му достигаше въздух, за да довърши думите си.

– Мама му отвори и той с нож искаше да я убие. Аз изхълцах... после... когато се събудих, не можех да говоря,

както по-рано. Мама ме води на доктор, но той не можа да ме излекува.

Подсъдимият, който се бе изправил и гледаше с широко отворени очи, се помъчи да протегне окованите си ръце към детенцето, но в същия миг се строполи на земята като подкосен. Тълпата се раздвижи, изгубилият съзнание бе изнесен. Всички ахнаха, когато разбраха, че бащата за пръв път сега вижда детето си и научава за заекването, придобито в оная фатална нощ. Делото се отложи.

Когато се завърнах на село, след като заявих пред съдиите, че не зная нищо по делото, за което бях повикана, продължих да се интересувам за съдбата на семейството, чиято драма се бе разкрила пред очите ми по такава странна случайност.

Следейки внимателно вестниците, които идваха на село, най-после можах да науча, че бащата бил пуснат на свобода. Съдът решил, че съдбата го е наказала достатъчно жестоко. Вестниците подробно описваха трогателната среща между детето и хълцащия с глас баща, който не знаел как да измоли прошка, загдето погубил бъдещето на собственото си дете.

* * *

„А на истинския виновник – мислех аз – не се наложи никакво наказание.“

Приятелят бе изчезнал безследно – скрил се бе навярно някъде, докато се забрави всичко.

НА КОНФЕРЕНЦИЯ

– Ще ме намериш на конференцията – каза братовчед ми, – сега много бързам. Ти знаеш где е училището – ела там. После ще обядваме заедно и тогава ще ти разкажа това, което те интересува. Тъкмо ще те запозная и с някои учителки.

– Добре – отвърнах аз, – ще дойда.

Към единадесет часа излязох от кантората и се запътих към училището, гдето щеше да се състои учителската конференция.

Влязох в дълъг коридор. Там на групи разговаряха учители и учителки. Помислих, че може би са в почивка, и се зарадвах, че по-лесно ще намеря братовчед си.

Слязох по няколко стъпала и през една отворена врата видях голям салон – навярно театралния салон на училището. Чух глъчка, но това не ме смути и влязох. Пред вратата имаше толкова много хора, че трябваше да спра и да се поогледам насам-нататък, за да търся роднината си. В това време чух надясно от мен:

– О, Верче, ти ли си? Колко си се променила... Напълняла си.

– Е, така е! Като се ожени човек, напълнява – добави плътен женски глас. А въпросното Верче само се засмя весело.

Не исках да проявя любопитство и пак почнах да търся с очи братовчед си. Изведнъж забелязах, че на сцената има човек, който чете нещо. „Значи не са в почивка, а някой чете“ – помислих аз и се вслушах. Но едва бях разбрал две-три думи от това, което четеше сказчикът, когато ясно чух до себе си целувка. Обърнах се – гледам: две млади учителки се целуват.

- Миче, кога дойде? – каза едната.
- Вчера следобед, а ти?
- Аз ей сега пристигам и от гарата идвам право тук. Виж, даже не съм си сменила тоалета, а идвам, както пътувах.
- Ами Мишо дойде ли? – попита Мичето.
- Да, пътуваха заедно с Петрова и казаха, че тук ще се намерим. А знаеш ли новината?
- Коя?
- Павлов се ожени!
- Тъй ли? – извика Мичето толкова високо, че мнозина се обърнаха към нея. – За коя?
- Ех... – каза другарката ѝ и се наведе до събеседницата си, за да ѝ каже нещо на ухото.
- Как, за нея ли? Ох, че е спечелил... Как пък можа? – зачуди се Мичето. – Какви работи стават по света! Ами ти знаеш ли, че в нашето село докторът си остави годеницата и си доведе жена от чужбина, където отдавна бил женен? Имал си и детенце.
- Нима?! – извика на свой ред колежката ѝ. – Че как така?
- Ами на – така! Цялото село бръмчи като кошер от тая случка. Такива едни истории станаха, гдето не са за разправяне...
- И като си наведоха главите една до друга, те почнаха да си разправят.
- Аз въздъгнах и отново се обърнах да търся братовчед си. Дочух пак нещо от това, което се четеше на сцената. Говореше се за възпитание и обучение. Но в това време някой се втурна в салона, разбута насъбралите се, които разговаряха по-тихо или по-високо, и дръпна един учител, стоящ пред мен.
- Ооо, Оличке, колко се радвам! – извика той. – Значи пристигна най-после!
- Да, още снощи, но днес ходих насам-натам по работа и едва сега можах да дойда. А ти откога си тук?
- От тая сутрин. Право тук дойдох. Търсих те, но не

можах да те видя никъде и мислех, че може би няма да дойдеш.

– Може ли? Нали ти писах, че непременно ще дойда? Къде са другите?

– Кои?

– Колегите ти.

– Ех, остави ги!

– Защо? Да не сте пак скарани?

– Кажете-речи.

– За какво?

– Заради техните глупости.

– Сигурно пак „оная“ е забъркала тия работи.

– Не, не е тя, ами...

– Ти пък какво я защитаваш толкова?

– Какво я защитавам? Нищо...

– „Нищо! Нищо!“ Аз виждам и чувам много работи...

Къде е Стоянов?

– Трябва ли ти?

– Трябва ми. Виждал ли си го?

– Значи и сега, когато се виждаме след толкова време, пак него ще търсиш!

Не исках да присъствам повече на този разговор, затова се попримъкнах няколко крачки по-навътре. Оттук можех по-добре да виждам сказчика, но думите му долитаха откъслечно до мен. Затова неволно се заслушах в разговора на група учители и учителки.

– Вие кой метод употребявате?

– Синтетичния.

– О, той е толкова остарял! Аз работя по аналитичния и имам много добри резултати. Децата вече знаят да четат. Инспекторът остана много доволен.

– Вие кое отделение учите?

– Трето. Децата предварително си учат уроците, затова ми е лесно.

– А вие, колежке, от колко години учителствате?

– От пет.

– Все в същото село ли?

– Не.

– Хубаво ли е селото ви?

– Хубаво е, но селяните са много егоисти и прости.

– А моето село никак не ми харесва, – обади се една от учителките със синьо перо на шапката. – Хората са добри, но селото е много далече от гарата. Има големи неудобства.

В това време рефератът свърши. Гръмнаха ръкопляскания. Всички ръкопляскаха и тропаха с крака... Госпожицата със синьото перо на шапката викаше:

– Браво!

След малко всичко утихна. Всички искаха да знаят какво ще стане после. Един господин се появи на сцената и каза, че ще се чете нов реферат върху свободното възпитание на децата у нас.

– Върху какво? – попита една възрастна учителка, която, види се, не дочуваше.

– Върху свободното възпитание! – извика до ухото ѝ един господин на средна възраст.

– Ох, „свободно“! – каза учителката. – Зная ги аз тия „свободни възпитания“! Стара песен на нов глас! И моята дъщеря все за свободно възпитание разправя. Ами вашият Владо завърши ли?

– Завърши, ама има да изкарва стаж, пък и както е задължиял до уши, десет години да работи, няма да се изплати...

– Ех, то навред е тъй... А госпожата пенсионира ли се?

– Да, от две години, но все си е болнава.

– Ох, кой ли е здрав сега?

На сцената беше излязъл млад господин, може би учител, може би инспектор. Посрещнат бе с бурни ръкопляскания, но след няколко минути, когато се вдълбочи в четене на това, върху което кой знае колко бе работил, всички се отдадоха пак на свободни разговори.

Отчаян, аз отново затърсих братовчед си, когато изведнъж погледът ми попадна на едно момиче, с което се

бях запознал преди някое време. Усмехнах му се и тръгнах към него.

– Добър ден, госпожице Стайнова, колко ми е драго, че ви виждам!

– И на мен също – каза тя. – По какъв случай сте тук?

– Търся братовчед си, Димитър Апостолов, пък не мога да го намеря.

– А, той беше преди малко насам, но трябва де е отишъл по-навътре. Искаше да си води бележки от рефератите.

– А вие как прекарвате на село? – попитах аз.

– Благодаря, добре,

– Какво ново около вас?

– Нищо особено. Занимавам се с децата.

– Само с това ли? – полюбопитствувах аз.

– Ами с какво друго? – засмя се събеседницата ми.

Заприказвахме се и да си кажа право, забравих за какво бях влязъл в тоя салон, когато изведнъж младото момиче каза:

– Нали търсехте господин Апостолов? Ето го там, насреща... на петия ред...

Аз се обърнах и го видях. Той бе разтворил бележника си и усилено пишеше нещо... Едва тогава си спомних, че тук учителите се бяха събрали на конференция...

В същото време някой излезе на сцената и каза, че конференцията ще продължи в три часа следобед.

Погледнах часовника си: часът беше един.

Участниците в конференцията почнаха бавно да се разотиват.

СЪРЦЕТО НЕ ОСТАРЯВА

„Човек остарява, но сърцето никога”, казват старите хора. И в него може би е разковничето на безсмъртието, на вечната младост.

* * *

Веднъж вървах с една стара вече жена, моя близка сродница. Бяхме на летуване в красиво планинско градче. Срегнахме една възрастна жена, която се усмихна приветливо и подавайки ръка на моята сродница, каза:

– Не ме ли познаваш, Венето?

– Не – каза сродницата ми, като си отдръпна хладно ръката. – Не мога да си спомня коя сте.

– Аз съм жена на Иван Огнянски.

– Ооо! – възкликна изненадано моята сродница, хвана ѝ бързо ръката и я стисна сърдечно и продължително. От очите ѝ бликна сноп светлина, а на устните ѝ засия почти младежка усмивка. Цялото ѝ лице се промени за миг, излъчвайки светлина.

– Това ръкуване е за него – каза непознатата.

Моята сродница трепна, отпусна бързо ръка и няколко мига остана неподвижна. След още няколко думи те се разделиха.

„Какво значеше това – *за него*?”, мислех си аз, изненадан от това, което видях. Не след много чух моята сродница да ми разказва с променен глас:

– Тя е жена на човека, когото обичах най-много в живота си. Това бе отдавна, много отдавна. Бях още момиче. Аз го обичах, той също ме обичаше. Но бях сираче и една нощ ме

събудиха и ме сгодиха за съвсем чужд, непознат човек – не ме попитаха дори по кого чезне сърцето ми. Годините бяха такива – момичето по онова време не можеше да роптае и да избира... Минаха години, децата се раждаха едно след друго, но образът на моя любим остана като светиня в душата ми – и аз не обикнах никого така, както обичах него.

Тя млъкна. Случайната среща, която ѝ напомни за него, бе премахнала всички наслойки от нейното сърце и то затрептя отново със същата безкрайна обич, с която бе трепкало преди години.

Защото сърцето не остарява...

* * *

Преди няколко години живях у едно семейство, което много обикнах. Старата майка беше чужденка от благороден произход. Тя ме обикна като свой внук и винаги искаше да ме зарадва с нещо. Може би се бе привързала към мен, защото се чувстваше изоставена от близките си, а аз обичах да оставам с нея и да слушам разкази из дългата ѝ житейска опитност.

Един ден, когато срещнах момичето, което обичах, след връщането си вкъщи, седнал със старата майка на стълбите, до които ухаеха разцъфнали рози, аз неочаквано я запитах:

– Бабо, ти обичала ли си някога?

Тя остави чорапа, който вечно плетеше, погледна ме над очилата и като видя, че я питам сериозно, каза:

– Обичала съм, то се знае. Млада бях тогава... И той беше млад и хубав, само че не беше от благороден произход. Но какво от това? Той бе радостта ми, самият ми живот...

Старата майка млъкна, аз отместих поглед от далечината, гдето се бях загледал, и я погледнах. Останах изненадан от преобразяването на бабата. Тя се бе поизправила, лицето ѝ излъчваше някаква тиха светлина, очите ѝ, озарени може

би от незнайния образ, който виждаха през изминатите години, гледаха с изблик на любов.

– Обичах го – продължи тя, – но тогава времената бяха други, на род и произход се държеше много, и мене ме отведоха не на венчило, а на заколение сякаш... с друг... Той искаше да се убие от мъка. Само тайната надежда, че един ден пак можем да бъдем заедно, го спря от безумната постъпка.

Минаха години. Аз се завърнах веднъж в родния си град, за да гостувам на родителите си заедно с двете си дечица. Неговата обич не беше утихнала от раздялата, напротив, станала бе още по-силна и по-безумна. Той ме молеше, настояваше да се разведа с мъжа си и да отида при него. Каква болка и мъка за мене бе това! Сърцето ми горчиво плачеше за него, цялото ми същество се стремеше към него, но аз не можех да погазя честта на мъжа си.

Докато гостувах в родния си град, той по цели нощи ходеше по улицата край бащината ми къща да гледа осветения ми прозорец и да чака до зори: може би ще се реша да отида при него...

Всичко в мен стенеше от болка, цялото ми същество роптаеше против тия обществени порядки, но семейната чест бе запазена. Аз се завърнах при мъжа си.

Оттогава минаха години, но винаги, когато си спомня за него, като че ли не е минал нито един ден... Ето, виж! – подаде ми тя ръката си. Аз я хванах – тя трепереше. И самото ѝ лице бе променено, озарено от пламъка на вечната обич, която не знае що е старост.

Да, тя го обичаше и днес тъй, както го бе обичала някога... Годиците не хвърлят своята сянка над любящото сърце, то не остарява...

* * *

Почивах на скамейка в една градина. Стар градинар копаеше и скубеше тревата между цветята. И друг път го

бях виждал, та той ме считаше за свой познат.

Наведох се полека и за да му помогна, почнах да изскубвам тревичките между цветята около скамейката. Старият градинар остави мотичката и приклепнал до мен, продължи да скубе тревата. Заговорихме, или по-право той продължи мисълта си:

– Тя беше хубава, млада и много добра...

Не го запитах коя, защото зная, че в живота на всеки от нас има по едно същество, което оставя в душата неизличими следи. Слушах. Той продължи:

– Не се ожених втори път, защото никъде не можах да намеря като нея. Какъв поглед имаше, какви ясни като звезди очи, как се усмихваше! Колкото и да бях уморен от работа, от копане, седнеш ли тя до мене, погледнеш ли ме с ясните си очи – умората минаваше. А колко беше работлива! Аз бях сиромаш, не можех и да мисля, че тя ще хареса мене. Бях работник, но бях млад и силен: обикнала ме, без аз сам да зная. Един ден отивам у тях, беше празник. Тя плаче – сгодили я. Като я видях тъй тъжна, сърцето ми се стопи от жал за нея. Искях да я утеша, а тя ме гледа през сълзи с хубавите си очи. Тогава сърцето ми проговори. Попитах я:

– Щеш ли да дойдеш с мене?

– Ще дойда – отговори тя, усмихна се и избърса сълзите си.

И това бе – тя дойде! Колко добра беше! Колко хубаво бе всичко къщи, докато бе жива! После, когато почина, не исках да вляза вече в тая къща – беше ми грозна и празна, слънце не грееше сякаш в нея. Всяка нощ ходех на гроба ѝ, осъмвах там... Не можех да се отделя от мястото, гдето почиваше тя... Там бях като че ли все още близко до нея...

Градинарят гледаше цветята, а очите му виждаха сякаш тая, с която никога не бе се разделял в мисълта си. Странна усмивка играеше по лицето му, някаква тиха светлина го озаряваше. Той прекара пръсти по побелялата си вече коса, но сърцето му не усещаше годините: то обичаше и тъгуваше

както в първия ден по тая, която бе озарила с благодта си неговия сиромашки живот, внасяйки там най-скъпото съкровище и украса – едно добро човешко сърце.

Старият градинар взе мотичката си и отмина, без да ми проговори повече. На устните му сияеше усмивка, в сърцето си носеше образа на тая, която бе обичал цял живот. Сърцето му и сега я обичаше тъй, както я бе обичало някога. Защото обичта не знае що е старост. Тя носи в себе си разковничето на безсмъртието, на вечната младост.

НЕДОЧЕТЕНАТА КНИГА

Той четеше легнал, а тя, облегнала глава на дивана, седеше до нозете му, загледана в горния ъгъл на отсрещната стена, гдето всъщност не виждаше нищо. Сърцето ѝ бе изпълнено с горчивина, в очите ѝ преливаха сълзи.

Нямаше и две години, откак свиха гнездо с такава обич и радост, а сълзи и горчивини по неznайни пътища се вмъкнаха в живота им. Отначало тя мислеше, че е щастлива, и вярваше, че радостта ще бъде вечна гостенка в сърцето ѝ.

Той се връщаше от работа право у дома си и винаги я намираще да го чака при прозореца. Седнали пред трапезата, те дълго говореха за прочетените книги, за гледания филм или за други дреболии от всекидневния живот.

Животът им бе тих и приятен. Тя не чувстваше нужда от промяна и рядко излизаше. Той се радваше и ѝ беше благодарен за това.

Колко време продължи така? Няколко месеца само... Той пак се връщаше от работа право у дома си, но след вечеря не оставаше да си поговорят, а разменяше набързо няколко думи и отиваше в стаята си... да чете някаква книга, заета от приятел.

Тя раздигаше масата, прибираще съдовете, после отиваше в стаята при него. Той дигаше за миг очи, усмихваше ѝ се и продължаваше да чете. Или бързаше да прегледа вестниците и пак се прибираще в стаята си.

Така минаваха дни, седмици, месеци. В началото на втората година от женитбата им той започна да не се връща за обяд, защото квартирата им беше далеко от учредените, гдето работеше. С какъв трепет и радост го чакаше тя

тогава да се завърне вечерта... Но той идваше, поздравяваше я дружески, питаше я излизала ли е през деня, идвали ли са гости, и сядаше да вечерят.

Тя го гледаше с очи, които му се радваха, а той повдигаше понякога глава и срещайки погледа ѝ, протягаше ръка през масата, казвайки някоя нежна дума. След вечерята я целуваше по косите – това бе навик у него – и се прибираще в стаята си... да чете.

Когато се опитваше понякога да го задържи, той ласкаво я отстраняваше: имал нещо да дочита. Да, винаги имаше някоя недочетена книга, която бързаше да дочете.

Тя ходеше мълчаливо из стаята, подреждаше дома си, а тъгата все по-дълбоко проникваше и изсмукваше радостта из сърцето ѝ... Понякога тя спираше наред стаята, разтваряше безпомощно ръце и се питаше:

– Как стана това?

Когато беше сама, сълзи често бликваха от очите ѝ и мъка вгорчаваше живота ѝ.

От месец вече те рядко си говореха. Понякога той закъсняваше, казвайки, че бил с приятели на разговор. Тя не роптаеше: знаеше, че той не пие, не играе карти и е бил с приятели, за да поговори с тях. Чак сега тя разбираше смисъла на тази проста дума – „да поговори“. То значеше разведряване на ума, съживяване на душата, получаване на подтик за работа и живот.

Днес тя седеше при нозете му повече от час, докато той бързаше да дочете недочетената книга. Беше празник – с горчива болка тя си спомни първите празнични дни, които прекарваха така весело заедно.

Изведнъж тя стана.

– Къде? – попита той.

– В другата стая.

– Постой, още десетина страници – и довършвам книгата.

– Имам малко работа – отвърна тя и излезе от стаята, без да се обърне.

Той продължи да чете. Завърши книгата и почна да преглежда вестниците, после взе някои списания – и най-сетне стана, учудвайки се защо Елена още не се връща.

– Лена! – извика той. Като не получи отговор, тръгна към съседната стая.

– Какво правиш тук? – запита той, като я видя да чете, седнала край прозореца.

– Чета – отговори тя.

– А защо тук?

– Не е ли все едно?

– Хайде, остави книгата!

– Трябвам ли ти?

– Да, да закусим.

След закуската тя пак се прибра в стаята си и продължи да чете. Не бе минало и половин час – и той пак влезе при нея.

– Пак ли четеш?

– Искам да довърша книгата – отговори тя.

– Хайде – взе той книгата от ръката ѝ, – ела да поизлезем малко.

Излязоха. След вечеря той се прибра в стаята си и зачете книгата, започната след закуската. Като привърши работата си, Елена отиде в спалнята, запали лампата и зачете своята книга.

Мъжът ѝ на няколко пъти вдига глава, очаквайки я да влезе при него, но тя не идваше. Той се пообърна нервно на другата страна – свикнал бе да я вижда до главата си, докато чете, и отсъствието ѝ го дразнеше.

– Пак ли четеш? – каза той, като отиде да я потърси в спалнята.

– Да, искам да си довърша книгата.

– Добре – каза огорчено той.

На другия ден и през следващите дни тя продължаваше да чете и да работи в съседната стая. След седмица той влезе при нея и ѝ каза:

– Защо стоиш тук?

– Трябвам ли ти?

Той не знаеше какво точно да отговори. Тя добави:

– Защо да те смущавам, когато четеш?

На другия ден той не се стърпя и ѝ каза, че тя може да чете, когато го няма. Имала цял ден на разположение.

– Какво да правя? – попита тя. – Ако имаш нужда от нещо, кажи! Но виждам, че ти четеш, и мислех, че нищо не ти трябва. Обядът е готов, всичко е наред, какво повече да сторя?

– Ах, да! – викна той. – Значи аз идвам тук само за обяд!? Обяд бих могъл да намеря във всяка гостилница.

Той я гледаше изненадан. После приближи към нея, хвана я леко за раменете и попита:

– Слушай, Елена, ти обичаш ли ме?

– Да, разбира се – отвърна тя.

– Тогава защо си станала такава?

– Каква?

– Странна.

– В какво отношение?

– Защо стоиш все в тази стая и не идваш при мен?

– Нали четеш... Какво да правя при тебе?

Той погледна отново хубавите ѝ очи и за първи път вид в тях сянка от тъга. Защо ли? Думите ѝ бяха така обикновени и искрени – защо ги чувстваше като укор? През ръцете ѝ, които той държеше, преминаваше сякаш някаква горчицина, която изпълваше и него самия. За какво можеше да се измъчва и да страда Елена, какво ѝ липсваше? Той отпусна ръцете ѝ и се прибра в стаята си. Взе отново книгата, но скоро я оставя. Имаше нещо, което хвърляше сянка в душата му и не му позволяваше да продължи четенето.

На другия ден тя беше по-весела, смяха се, но когато той се прибра да чете, тя след привършване на работата си пак отиде в другата стая.

Той нищо не каза. Така мина още една седмица. Той стана неспокоен. Това го дразнеше още повече. Мисълта

му често се връщаше у дома и той се питаше где ли е Елена сега, какво ли прави. В съзнанието му тя изпъкваше все такава, каквато я виждаше през последните седмици – изправена и замислена или седнала да четете. Какви книги четеше? Напоследък бе забелязал у нея книги, които не бе ѝ давал. Кой бе ѝ ги дал? Когато я попита веднаж за какво мисли, тя се усмихна и каза:

– Нима нямам право да имам свои мисли?

Този странен отговор го зачуди. Друг път, когато шеговито я попита какво се е замечтала, тя отговори, че мисли за книгата, която е чела... И нищо повече.

От работа той бързаше да се върне у дома си, без да остава на разговор с другарите си, както по-рано. Мислеше си как ще я завари. За своя радост и изненада заварваше я приветлива, усмихната, както винаги, само че тя никога не заговорваше, а предпочиташе да мълчи. Понякога той очакваше да го задържи след вечеря, да му каже кой е идвал, где е била, какво е правила през деня, но тя веднага ставаше, започваше да раздига трапезата и той по неволя се прибираше в стаята си. Там дълбоко въздъхваше. Понякога се връщаше и я питаше какво ѝ е.

– Нищо – отговаряше тя.

– Но защо мълчиш?

– Мълча ли? Ами какво да говоря?

Думите ѝ звучаха някак особено. Като че ли проникваха в душата му и го укоряваха за нещо. А всъщност тя го гледеше кротко, с тъга, появила се неизвестно как, която забулваше хубавите ѝ очи.

Вечер, оставяйки книгата или вестниците си, той се питаше не е ли у него причината за тая тъга. Може би я е наскърбил, без да иска? Той си припомняше думите, които ѝ бе казвал, но не намираше ни една, която би могла да я оскърби. От много месеци вече той толкова малко говореше с нея! Виждаше я винаги седнала или до нозете му на дивана, или на стол близо до главата му. Тя мълчеше, а той четеше, докато дойде време за спане. Когато отиваха

на разходка, на кино или на театър, пак не говореха много. Обикновено той мислеше за това, което бяха гледали; същото навярно правеше и тя. Да я вижда винаги край себе си, бе за него тъй естествено, както да вижда светлината в стаята. Той не подозираше дори колко много тя му е необходима. Да, тя беше нещо, без което той не можеше, но никога не бе се замислил за нея като за човек.

Изведнъж той скочи от дивана, плесна се по челото и нещо сякаш му просветна: може би я бе лишил от нещо, от което тя има нужда? Той, който мислеше, че тя го лишава от нещо, много необходимо, като му отнема присъствието си, не бе ли я лишил, живеейки от толкова месеци само с книгите си, от възможността да има приятел, с когото да размени някоя дума? Кому не е необходим приятел, с когото да поговори и да се разбира?

С бързи стъпки той отиде в спалнята и намери Елена, унесена в четене на някаква книга.

– Елена, ела! – извика той от прага.

– Почакай малко, имам още няколко страници да довърша книгата си.

Но той се приближи с весела усмивка, изтръгна книгата от ръцете ѝ и каза:

– Мила моя, разбрах, че в желанието да дочитам написаните на хартия книги, без малко щях да оставя недочетената най-важната книга – живота. Разбрах, Елена: разумният, смислен живот е най-добрата книга.

Елена го погледна усмихнато. Очите ѝ сияеха, тъгата бе отстъпила пред радостта, че нейният другар в живота, от когото душата ѝ тъй много се нуждаеше, отново се връща.

СЕЛСКИ ТЕАТЪР

Току-що завършил стажа и взел последните си изпити, бях назначен за лекар в едно красиво планинско селце. Истински се радвах на тишината, която ме заобикаляше. Чувствах как изтощените ми нерви полека-лека се успокояват и очите ми, преуморени от постоянно четене, си почиват над снежните върхове на планината.

Не помня колко седмици бяха минали от пристигането ми, когато един ден кметът ме покани да отидем в съседното селце. Имал там сестра, която искал да види; пък и учителите там щели да дават представление. Веднага се съгласих, защото селцето се намираще в планината и всяка екскурзия бе за мен истинска радост.

В селцето пристигнахме привечер. Отидохме у сестрата на кмета, но бабичката, която бе останала вкъщи, каза, че всички са отишли на представление в училището. И ние, без да се отбиваме никъде, тръгнахме нататък.

Кметът, учил някога в това училище, ме водеше, а аз крачех след него в кал и сняг. Времето беше меко, валеше ситен дъжд.

Наближавайки училището, чухме шум и глъчка. По осветените прозорци се мяркаха силуети на хора. Пред вратите имаше насъбрани деца, които надничаха и чакаха да започне представлението, за да могат да се промъкнат без пари.

Минахме през тъмен коридор и се озовахме в една от училищните стаи. Една черга, която служеше за преграда между преддверието и самата зала, се повдигна и ние се намерихме пред маса, до която седеше една учителка, която каза:

– Моля, билети.

За пръв път отивах на такъв театър и гледах с любопитство всичко, което ме заобикаляше. Приятелят ми плати и за мене, дръпна ме за ръката и ми посочи един от резервните столове.

Аз останах за миг прав всред стаята, пълна с мъже и жени, момичета и деца, които ме гледаха с учудване и любопитство, после седнах на посочения стол.

На около метър пред нас беше сцената, разбира се, импровизирана.

Продължаваха да идват нови хора, а аз се бих загледал в спуснатата черга, която заместваше завесата, когато силно удряне на звънец ме сепна. Последва втори, трети – и хорът запя Народния химн, а след това – химна на царя. Когато свършиха и всичко затихна, стори ми се, че никога досега не съм оставал така доволен от някой хор. Бях чувал много певци, много чужди и наши хорове, но всички имаха нещо изкуствено, за да не кажа изкълчено. Тук песента отекваше в душата и човек неволно би запял заедно с тия случайни певци.

Чергатасевдигна и представлението почна. Представяха драма из живота на българите под турско робство.

Гледах и останах възхитен: от сцената, стъкмена от дъски и врати, сложени върху сандъци, от малките трикраки столчета, на които трябваше да се седи внимателно, защото всеки миг можеха да се обърнат; от самите артисти, които влагаха всичкото си умение и старание, за да задоволят зрителите.

Те сочеха по голите стени гъста вековна гора – и ние я виждахме. Сочеха невидим извор – и ние чувахме как струят водите му. Недалеч имаше манастир, гълпи прииждаха, а заедно с тях и героите на драмата влизаха и излизаха от една и съща врата, защото нямаше друга...

От всичко това лъхаше странна красота. Може би тя идваше от самите души на артистите, които играеха във въображаеми гори, къщи и поляни, от тяхното искрено желание да внесат малко разнообразие в живота на тия,

затворени всред планината хора, и да им покажат как една илюзия може да запълни няколко часа от нашия живот.

Аз искрено се възхищавах от героинята – младо, хубаво момиче, което играеше тъй чистосърдечно, както би играло навярно и на сцената на самия живот.

Когато най-после пиесата свърши и чергата бе окончателно спусната, кметът ме запита:

– Как ти се вижда? Простичко, ама...

– Никога не съм оставал по-доволен от театър – отговорих му аз.

– Артистите ще бъдат много поласкани, ако им кажа това – отвърна той.

– Искрено ви казвам, че на тая случайна сцена видях повече красота, отколкото на най-добрата сцена, която съм виждал другаде.

Кметът ме гледаше учудено и не можеше да ме разбере.

Когато по-късно стиснах ръка на артистите и ги поздравих, благодарността ми за хубаво прекараните часове беше съвсем искрена. Те се извиниха, че при оскъдните условия не са могли да направят нещо по-добро; а красотата бе тъкмо в това, че при тия именно оскъдни условия те бяха успели да одухотворят празната сцена и да я изпълнят със затрогващи образи.

Късно през нощта, преди да заспя, аз все още се радвах на красивото настроение, придобито в тоя селски театър. И мислех за скромните труженици, които искрица по искрица палят и поддържат светилото на културата.

Пред очите ми блещукаха хиляди малки светлинки, пръснати по гори и планини, по долини и полета, за да разнасят просвета и радост, да подтикват цял народ към по-висши идеали и по-светли бъднини.

Така се представя светът за сърцата, в които е заговорила любовта. Те виждат по-ясно доброто там, гдето то съществува; могат да го прозрат и когато е затулено от

временен пристъп на отрицателни сили; приемат с радост собственото пожертване и признават всеки чужд подвиг.

Светът е по-красив за тоя, който го вижда през призмата на любовта, и става по-щастлив за тоя, към когото любовта излъчва своята светлина.

ПРЕЗ ОЧИТЕ НА ОБИЧТА⁵

Светлината разкрива красотата на света.

Учителя

Най-трудно му беше да говори за домашните си, а тя все ще го запита:

– Росин, как е майка ти? Сестричката ти добре ли е?

– Да, Фанка, добре са. Благодаря.

Но тя не спираше с това, а продължаваше:

– Разкажи ми, Росин, как изглежда майка ти. Ти на нея ли приличаш?

Той се заглеждаше в голямата разкошна библиотека и се мъчеше да премине на друга тема на разговор – и я питаше за някоя книга. Тя му отговаряше или подаваше исканата книга и пак се връщаше на предишния въпрос.

– Кажй де, Росин, майка ти висока ли е? Дай ми някоя снимка, ако имаш, да я видя. Кой повече прилича не нея – ти или Ленка?

Росин я гледаше, смутен от въпросите, които му задаваше годеницата му, и се чудеше как да ги избегне. Отговаряше с едносрични думи и ѝ заговорваше за друго, за да отвлече ума ѝ на друга страна. Но когато отиваше на другия ден да я види пак, тя все щеше да намери един момент да го запита:

– Росин, имаш ли писмо от майка си? Писа ли ѝ, че сме сгодени?

– Да, писах ѝ – отговаряше неохотно той.

– А тя?

– Нищо.

– Не се ли радва?

– Е, майка е, сигурно ще се радва...

Тя го гледаше и недоумяваше защо той ѝ отговаря така.

– Росин – запитваше го тя отново и очите ѝ го гледаха с обич и радост, – как изглежда вашето село? Красиво ли е?

– Както всички села, мила – отговаряше той и я запитваше дали е харесала концерта, на който е била предната вечер.

– Да – отговаряше тя и той си отдъхваше, защото бе сполучил да промени разговора.

Тогавя Росин ставаше спокоен и очите му я гледаха с безкрайна нежност, а сърцето му, трептящо от обич към нея, беше готово да даде мило и драго, само да има нейната близост и обич.

Тя беше единственото дете на богати родители. Майката бе чужденка. Дъщерята бе наследила от нея рядка хубост, деликатни маниери, а от баща си – честно и откровено сърце, които допълваха и придаваха особена прелест на характера и на външността ѝ.

Той я бе обикнал от първия миг, когато я беше видял на студентския бал, и колкото повече се сближаваше с нея, обичта му растеше. Това го виждаха всички, виждаше го и тя. И тази обич сякаш се преля в нейното сърце и тя го обикна с всичката чистота ѝ обич на своята душа.

Росин беше студент последна година по медицина. Бащата на Фанка виждаше в него едно добро бъдеще за своето дете, макар да знаеше, че той не произхожда от богато семейство. А Росин тъкмо от това се боеше. Какво ще каже тя, Фанка, ако научи, че майка му е училищна прислужница, че работи денем и нощем чужда работа. Денем – в училището, а нощем тъчеше платна за сватбите на богатските селски дъщери. И кога спеше тя, той сам не знаеше.

Нямаше ли това богато семейство да се отвърне от него, когато стане ясно съвсем с какъв беден род се сближава? Нямаше ли Фанка да счита за унижение, че майката на нейния съпруг е една проста селянка, и освен това е училищна прислужница? Че сестричката му в селото ходи

по хорските къщи да слугува, за да съберат някоя пара за батко ѝ, да може той там, в столицата, да следва и да стане голям човек.

О, той тъй обичаше тези близки нему същества, които слугуваха, само и само той да си пробие по-хубав път в живота. Когато се връщаше през ваканциите, той помагаше във всичко на майка си, за да може поне малко да я облекчи. Милваше загрубелите и посинели от работа ръчички на сестричката си и разказваше чудни истории за големия град. После ѝ заговорваше за светлите си блянове, какъв хубав и честит живот ще имат тримата те, когато той завърши. И по очите на сестричката му често бликваха създи от радост, когато слушаше за това тъй хубаво като приказка бъдеще.

И ето сега, когато обикна това богато и красиво момиче, едва ли не той видя в бедната си отрудена майка и в измъченото си сестриче врагове на своето щастие.

Фанка всеки момент можеше да научи за мизерията, в която се намират домашните му, за тяхното унизително положение и да му каже:

– Росин, обичам те, но това ще компрометира нашето семейство. Татко не може да приеме това.

И косите му настръхваха в такива моменти. И ако му предложеха да се откаже от майка, от сестра, от всичко, което му е било мило – бащин дом, цветна градинка, в която Ленка, сестричката, му садеше бели и розови карамфили, ароматен шибой и тъмнооки теменути, и даже от гората и планината, които му бяха тъй свидни и из които беше ходил през цялото си детинство – от всичко, от всичко би се отказал заради нея.

И всякога, когато тя го запитваше за село, за майка му, той изтръпваше и се плашеше. Мислеше си, че ей сега тайната ще се разкрие и мечтаното щастие ще изхвъркне като златокрила птица през прозореца. И тогава животът му ще стане пуст и безсмислен. Слънцето ще престане да свети, звездите ще изгубят блясъка си, земята под нозете му ще се разклати. О, тогава по-добре да не живее и той, когато тя ще бъде завинаги загубена за него.

А той даже не подозираше какво става у нея. Той не знаеше, че тя е обикнала с цялото си сърце всичко, каквото беше негово. Тя обичаше въздуха, който той дишаше, обичаше къщата, в която той живееше, обичаше всичко, с което той беше свързан. Неговите приятели ѝ бяха мили като братя, неговите любими книги станаха и нейни. Музиката, която обичаше той, постоянно звучеше в сърцето ѝ, в душата ѝ. За нея бе мило селото, в което се бе родил и отрасъл. Обикнала бе гората и планината, из които той бе скитал.

Фанка си представяше малка, чиста селска къщичка, с цветна градинка, благоухаеща с безброй разцъфнали цветя. И всичко това ѝ беше мило, мило! Тя си въобразяваше как пред къщата има постлани плочи или камъчета, по-нататък е кладенецът, а още по-нататък – зеленчуковата градина. И как копнееше да види всичко това! Как искаше да прелети при малката чиста къщичка, да се втурне в нея и да прегърне неговата майка, да я целуне и двете да плачат, да плачат от радост – и да си изкажат обичта, общата обич към този, който ги свързваше, да си приказват за него. И тя, Фанка, ще слуша майка му да разправя за всичките му лудории и бели, които е правил през детинството си, а тя ще се сме от сърце и всичко ще ѝ се струва все хубаво, защото в него, в Росин няма нищо лошо.

После ще прегърне малката му сестричка, която си идва с пълни менци с вода за пиене от чешмата, и ще я милва, ще я обича както родна сестричка. О, тя си няма сестричка и затова ще я вика при тях да живее с месеци. И ще бъде хубаво, хубаво... А защо Росин така упорито мълчи и не иска нищо да ѝ говори за тях?

Росин бързаше, много бързаше по-скоро да си образуват своето гнездо. Фанка се радваше и очите ѝ се пълнеха със светлина.

– Но, Росин, ще доведеш майка си – казваше му Фанка, когато го изпращаше на гарата. Той отиваше в село, за да уреди документите си.

– О, Фанка, тя надали ще иска да напусне село. Тя е много привързана към всичко там, пък и работа ще има.

– Но, Росин, грехота е – настояваше Фанка, – едничък син си ѝ, тук чуждите хора ще ти се радват, а тя ще е там самичка. Грехота е, Росин.

Той я гледаше и Фанка му ставаше още по-скъпа за тези свои думи. Той взе ръката ѝ и я целуна с препълнено от благодарност сърце. Но Фанка настоя.

– Росин, обещај ми, я че ще я доведеш. Разбери, искам да я видя.

– Фанка, лято е, може да си има работа...

– Поне Ленка доведи. Нека се порадва детето. Тук има да види толкова работи. Разбери, Росин, искам да ги видя – настояваше тя.

Тези нейни думи паднаха като благодатни капки върху засъхналата му от мъки и противоречия душа и сякаш връщаха обичта и нежността му към ония там, които се лишаваха от всичко само заради него. И през замрежения си поглед Росин виждаше измъчената си майка, която от залъка си делеше, гладна оставаше заради него. Той чувстваше, че всяка дума на Фанка го приближава към нея. И той бе готов да коленичи пред тая майка и да иска прошка от тая светица, загдето е бил готов да се откаже от нея и да забрави всичките ѝ безсънни нощи, всичкия ѝ неуморен труд, който тя беше положила заради него.

Влакът изсвири. Росин се стресна. Целуна Фанка и се качи на влака.

– Обещај – казваше му тя и вървеше с тръгващия влак.

Той отговори нещо, но влакът пак изсвири, засили хода си и тя не можа да чуе отговора му.

След няколко дни Фанка получи писмо от Росин, в което ѝ пишеше, че го е валяло дъжд от гарата до селото, простудил се е и затова ще се позабави с връщането си.

Сърцето на Фанка заби в тревога. Тя ходеше от стая в стая неспокойна. Майка ѝ я утешаваше, но тя въздишаше

тежко. След два дни тя каза на родителите си, че не може повече да седи тук, че той може там да е зле, че тя трябва да е край него, че неизвестността я задушава. Баща ѝ, който я обичаше нежно и я галеше като дете, не можа да откаже на молбата ѝ и на другия ден, изпратена от родителите си, тя отпътува с влака за селото на Росин. Нарочно никого не предупреди от домашните му. На гарата тя попита за селото на Росин, намериха се хора от същото село с кола и предложиха услугите си да я придружат дотам.

Из целия път сърцето ѝ трептеше от неспокойство, от радост и тревога. Пътят минаваше през красиви, живописни местности, които радваха очите и душата ѝ.

Най-после пристигнаха в селото, което бе разположено на красив планински склон, заобиколен с гори. Тя попита за къщата на Росин. Едва тогава селяните се подсетиха каква е работата, но нищо с положителност не можеха да кажат, защото само слухове се носеха, че Росин се сгодил за богато момиче, но майка му пред никому за нищо не бе се похвалила.

И каква бе изненадата на Росин, когато видя Фанка да грейва като слънце с лъчезарната си усмивка в тяхната малка селска къщичка. След миг сълзи сами бликнаха от очите му, когато видя Фанка в прегръдките на майка си. Двете жени наистина плачеха от радост. И също както в мечтите на Фанка Ленка, сестричката на Росин, се изправи на прага бледа, развълнувана, с пълни менци с вода. Фанка скочи, пресрещна я, взе менците, остави ги настрана и като я привлече към себе си, прегърна я и я поведе към леглото, на което лежеше Росин.

– Ето, Росин, моята сестричка – каза му тя и замилва главицата на Ленка със сестринска нежност.

А в това време съседите през комшулуци, през врати бяха надошли и с любопитство поглеждаха. Като ги забеляза, майката на Росин пооправи кърпата си и покани гостите в малката приемна.

– Да ти е жива снахата, стрино Петковице, възнагради те Господ за мъките и трудовете – думаха ѝ жените, насядали по миндера и столовете.

– Амин, благодаря, да връща Господ на всички с добро – отговаряше стрина Петковица и черпеше гостите с бонбоните, които ѝ подаде Фанка, като видя гостите.

До вечерта цялото село знаеше за хубавата гостенка и жените думаха помежду си:

– Блазе ѝ, такова чедо днес рядко се ражда. Златно чедо. Да му се ненагледаш, да му се ненарадваш.

– Ами, тъй ами – отговаряха други, – гдето се казва, всяко лошо си има край. И на сиромашията, и на мъката си има край.

А Фанка като пролетна птичка запя в малката къщица и всичко стана хубаво, красиво.

Майката често отправяше поглед, пълен с благодарност към Бога, който тъй богато я награди за всичката мъка и труд.

Росин бързо оздравя и обикна Фанка с тройна обич – и с обичта на майката, и с обичта на сестричката, и с обичта на собственото си сърце. Нейната нежност и обич към близките му раждаха в сърцето му хилядократна обич към нея и той виждаше, че и малката къщица може да изглежда като палат и рай за тия, които живееха с обич един към друг в нея.

– О, Фанка, обичта е, която дава красота и смисъл на всичко – казваше ѝ Росин, когато се връщаха от планината радостни в малката къщица, гдето ги чакаха майката и сестричката.

А Фанка го гледаше с очи, които му говореха без думи. И те казваха, че отдавна, много отдавна нейното сърце е разбрало това, че през очите на обичта животът и светът са прекрасни.

СЪЛЗИЦИТЕ

Никой не ме обичаше, а тъй исках едничка искрица от обич да стопли сърцето ми.

Бях кръгъл сирак. С малкото наследство, оставено от родителите ми, които не помнех, учих, а после се отдадох на търговия, в която много ми вървеше. И имах всичко в изобилие – дрехи, обувки, къща, храна... но все пак липсваше ми най-същественото – липсваше ми обичта на някое живо същество.

Имах далечни роднини, които идваха при мен само когато имаха нужда от пари, и си отиваха – и аз знаех, че те обичаха парите ми, а не мене. А тъй копнеех за една безкористна усмивка, за едничка блага дума – и нямаше кой да ми я каже!

„Наистина – мислех си аз, – навярно не заслужавам този скъпоценен дар – аз съм така грозен, кой ли би ме обикнал?“

Като дете съм боледувал от едрата шарка и понеже тогава майка ми не е била между живите, не е имало кой да положи по-старателни грижи за мене и лицето ми беше грозно, набраздено и ясно се виждаха последиците от болестта.

Друг път бях се тровил, без да искам, от една развалена храна. Вследствие на отравянето очите ми отслабнаха и аз сложих очила. И все ми се струваше, че ходя като плашило из улиците с тия очила, с това грозно набраздено лице – и в мене се зараждаше ужасно озлобление към хората. Гледах ги намръщен, говорех им грубо и рязко, като че ли те ми бяха виновни за всичко, което ме бе сполетяло. И те, като ме виждаха такъв зъл, още повече ме отбягваха.

Това бе отвън, а вътре в душата си жадувах за доброта, за внимание, за тишина и мир...

Понякога ми се струваше, че хората ме мислят за бодлив таралеж, и тая мисъл ме караше да изострям още по-силно бодлите си, но те не знаеха, че там, вътре, под бодлите, имаше едно топло сърце, което жадуваше да бъде обичано...

Така минаваха дните и годините. Аз бях вече на средна възраст човек – към четиридесетте години, с много пари – и все пак самотен и нещастен.

Един ден бях седнал на една скамейка в малка градина пред един храм. Много деца играеха по алеите – беше пролет и те като пчелици, излезли от кошера, бръмчаха, тичаха, викаха.

Аз стоях в най-усамотения кът на градината и бях решил да ставам да си вървя, когато видях по алеята да идва едно малко слугинче, возещо количка с бебе. Аз се поспрях и ги загледах, но без умисъл – просто ги чаках да отминат, за да тръгна. Когато слугинчето наближи, аз продължавах да го гледам и видях, че сините му като небето очи бяха плувнали в сълзи. Нещо в гърдите ми потръпна от жал и аз вперих по-силно очи в момиченцето. То сякаш усети, че го гледам, и сведе глава надолу. И в тоя миг се отрониха няколко едри сълзи от очите му и паднаха на земята.

Слугинчето отмина, аз станах и събрах пясъка, върху който бяха капнали сълзиците. На мен те ми се сториха тъй свещени, че никой човешки крак не трябваше да стъпи върху тях. Завих пясъка във вестник внимателно и го сложих в джоба си. И в същия миг изпитах нещо ново, което никога в живота си не бях изпитвал. Сякаш нейде в сърцето ми трепна малка светлинка и се роди чиста радост – тъй чиста, както бяха кристално чисти сълзите на малкото момиченце.

Проследих слугинчето с очи и тръгнах след него, когато то излезе от градината и подтикна количката по една от широките столічни улици. Детето в количката спеше, а

слугинчето, полунавело глава, навярно за да не виждат минувачите сълзиците му, взеше количката.

Аз забързах и ги настигнах. И за първи път в живота си аз протегнах ръка, за да я сложа с тиха ласка върху рамото на малкото момиченце. То се стресна, обърна се и в очите му видях уплаха. Усмихнах се и му заговорих тихичко. И това бе пак за първи път в живота ми. Пясъкът със сълзиците като че ли пееше в душата ми някаква тихичка песен и ми подсказваше какво да правя. А то бе все това, което никога не бях правил и говорил.

Момиченцето ме гледаше с хубавите си големи очи, по тглитите на които бяха се събрали нови едри сълзи, готови да капнат всеки миг.

– Поспри, дете – казах на слугинчето.

То спря. Аз извадих бялата си кърпа и избърсах сълзиците, които след миг пак щяха да паднат върху праха на улицата.

И когато избърсвах детинските сълзици, стори ми се, че това бе най-свещеният миг от живота ми. В мен стана тихо, светло и душата ми се изпълни с благоуханието на безброй разцъфнали цветя.

Момиченцето ме гледаше сериозно, учудено, а като му се усмихнах отново, то също се усмихна и сякаш в същия миг Слънцето по-щедро разля светлината си.

Тръгнахме отново, но след двайсетина крачки момиченцето спря пред една висока къща, пред която имаше красива градина с желязна ограда. Слугинчето ме погледна още веднъж с чистите си хубави очи, усмихна ми се пак и влезе в двора.

И този ден ми се стори като най-големия празник в живота ми.

Когато си отидох вкъщи, затворих в бюрото си пясъка, върху който бяха капнали сълзите, а кърпата, с която бях избърсал очите на детето, завих и скрих във вътрешния джоб на дрехата си. И за първи път в живота си аз се почувствах доволен и радостен. А сълзиците по кърпата,

която бе до гърдите ми, сякаш влизаха в самото ми сърце и там като малки звънчета звънтяха – и звъntenето им се съчетаваше в чудна мелодия.

От този ден аз се промених. Взех да виждам все по-често тъга и скрити сълзи в очите на хората – сякаш тия, които бяха до сърцето ми, ми ги посочваха. И в мен се раждаше желание тия сълзи и тъги да се обръщат в усмивка и радост.

Малкото слугинче го виждах и на другия, и на по-другия ден. Неговите очички ме гледаха с такова доверие, а устничките му ми разправяха за там – за село, за гората, за планината, за веселите малки другарки, които е било принудено да остави, за да помогне на болния си баща и на невръстни братчета и сестричета. Майка ѝ сама от сутрин до вечер с две ръце не могла да смогне за прехраната на шест гърла... А то тъй обичало да учи... а трябвало да остави училището... Майка ѝ ще плати глобата, защото глобата е по-малка от разноските по нея в училището. А и тук, като слугинче, нали ще печели? А така обичало приказките, книгите, училището... И сините очи отново плувваха в сълзи...

– Не плачи – казвах ѝ аз, – не бива сълзите да падат на уличната прах, защото те са свещени.

А то ме гледаше учудено, неразбиращо какво му казвам. О, то е плакало толкова много! И майка му колко пъти е плакала! И колко много хора са плакали... ми казваше то и избърсваше с длан очите си.

А аз стоях и си мислех, много си мислех. След малко момиченцето ми се усмихваше и ми посочваше малките птиченца, които прехвъркваха край розовите храсти, и тъй им се радваше.

– О, дете, дете – мислех си аз...

Аз я питах:

– Какво искаш да ти купя?

– Нищо, не съм гладна – отговаряше ми то.

И тогава как добре разбирах тия детски думи! Колко много непознати страни на живота се разкриваха пред мене.

Наесен аз освободих една от стаите и взех малкото момиченце в къщата ми, която бе голяма и пълна с квартиранти. И всичките тези квартиранта ме гледаха като враг и изедник, а също тъй гледах на тях и аз.

И почна се един нов за мене живот. Вкъщи ме очакваше едно малко сърчице, едни радостни, сини като небето очи, две ръчички, които ще ми покажат тетрадките с това, което са учили в клас. А малката чиста устица ще ми каже:

– Чичко, виж какво учихме. Днес учителката ми каза „браво“. – И всичко в нея ще трепти от радост.

Аз ще повдигна ръка, ще погая русата главица и ще ѝ кажа „браво“. И се превръщах като нея в дете, и се радвах с нейните радости. Стараех се да гледам света през нейните очи. Слушах я винаги внимателно, когато ми говореше, и почнах да чувствам хората чрез нейното малко трептящо сърце. А това сърчице бе нежно, любящо, състрадателно. Това сърчице ми разказваше всеки ден за бедни другарчета, заболнички приятелки, които имали такива и такива нужди. И не се минаваше много, когато край малката главица, която ме чакаше вкъщи, се въртяха други десетина, и от моите джобове излизаха моливи, гуми, тетрадки, книжки, които те с викове и радост приемаха. И често, връщай се за обяд вкъщи, аз отдалеч чувах песните и игрите им. И тогава ми се струваше, че ледената, или по-право гранитната преграда, която разделяше мене от хората, се стопяваше, изчезваше – и аз виждах хората близки, много близки до сърцето ми. И самите те сякаш бяха станали други – усмихваха ми се, поздравяваха ме приветливо и почнах да виждам в очите им светли отблясъци на обич...

Някой бе завъртял някакво магическо колело и светът бе станал нов, красив. Тогава аз отивах при малката и ѝ казвах:

Е, малка главице, аз трябва да съм ти много благодарен.

А тя ме гледаше учудено и не ме разбираше. Мислеше, че тя трябва да ми благодари.

Оттогава минаха много години, които посипаха сняг върху главата ми и от това днес косите ми са бели. Лицето си вече не го оглеждам в огледалото, може и то да е остаряло. Но има нещо в мене, което не остаря – то е сърцето ми, което се радва на живота.

При мен сега идват много хора, аз не мога да се оплача от самота – къщата ми се изпълва с радостния глъч на големи и малки.

Много младежи, които завършиха университета, идват да ми благодарят. Много майки ми носят за подарък ризи заради оказана помощ за болните им дечица. Много момичета ме канят с радостни сърца и със светнали очи да ги извеждам от домовете им вместо баща, за да влязат в новия дом на своя избраник. И чух неведнъж благословии от стари и млади. И тогава им казвах:

– Не, не на мене принадлежат те, благодарностите и благословиите, а на оная някогашна малка главица със сините като небето очи, която ме научи да виждам света и хората през нейното нежно състрадателно сърце.

Днес тя е голяма и моето сърце отново се пълни с чиста радост, когато тя идва в стаята ми със своя избраник и с двете си малки дечица, които се втурват върху мен, прегръщат ме и ме целуват. И аз всред тяхната обич забравих, че бях грозен, и видях, че сърчицата на децата могат да виждат това, което очите на възрастните не могат.

И често пъти аз отварям бюрото си и извеждам оттам една кутия. В кутията е пясъкът, по който бяха капнали някога няколко едри кристални съззи на едно дете... И тези свещени съззи бяха причина за промяната на целия ми живот, а заедно с това – и за промяната на живота на толкова много души, които съдбата бе свързала с мен...

И струва ми се, че може би в малките случайности е пръстът на Провидението, който завъртва понякога кормилото на нашия живот.

СВЕТЛА

– Мамо, повикай това момиче, което тъй хубаво пее, искам да го видя.

– Как, бре синко, да я повикам, не я познавам.

– Така, мамо, повикай я, кажи ѝ, че я викам, нека дойде за малко.

– Но докторът изрично ти забрани да говориш и да се вълнуваш...

– Ех, мамо, още малко и завинаги ще престана да говоря и да се вълнувам. Ти сама знаеш, че дните ми са преброени.

– Да я повикам, мили сине, да я повикам – гладеше майката хубавите коси на любимото си чедо и преглъщаше горчивите си сълзи, за да не го тревожи. – Да я повикам, рожбо мила, ами не зная дали ще дойде, като е непозната...

– Помоли я, мамо. Само на вратата... до прага, само да я видя.

Майката се наведе, целуна голямото бяло чело на сина си и излезе с дълбока въздишка.

Всички знаеха, че той, синът ѝ, е болен от страшната болест, бояха се от него и никой не прекрачваше прага им. И тя отиваше сега към съседите си с изтръпнало сърце. Ами ако ѝ откажат? Това ще бъде нов удар за него, той ще разбере колко много е болен, за да се пазят така от него, и това може би ще го сломи свършено – и тя, вървейки, изтри наново бликналите сълзи.

След малко до прага на стаята на болния застана едно босоного момиче, с кестеняви къдри по раменете и сияещи големи хубави очи. Болният леко възкликна и се помъчи

да се приповдигне от леглото. Очите му се разтвориха широко и гледаха, без да мигнат. После лека светлина мина по лицето му и той се усмихна. О, имаше вече месеци, откак не бе се усмихвал! Майката бършеше с престилката очите си, в които бе преминал светъл лъч на радост и скрита надежда.

– Благодаря ви – прошепна болният, – благодаря ви.

Момичето, застанало на прага, се огледа наоколо, търсейки да види на кого благодарят.

– На тебе казва – обърна се майката към нея, – на тебе, чедо, че той толкова...

– Че защо – засмя се момичето, – какво съм направила?

– Това... гдето дойдохте – промълви болният.

– Тъй ли – засмя се тя наново и пристъпи в стаята с една чиста, почти детска свобода. – Значи вие сте тоя, ученият, най-ученият оттука, дете сте се разболял – започна наново тя, приближавайки се до леглото му. – Все за вас говорят, откак съм дошла, и аз тъй много желяех да ви видя. Аз много обичам учените хора...

Болният я гледаше с нескривана радост и говорът ѝ му се струваше като чудна мелодия, която гали слуха му.

– А вие много хубаво пеете – каза ѝ болният, неснемаш погледа си от нея.

– Хубаво ли? Ха-ха – и тя се разсмя изведнъж със звънлив смях. – Че отгде знаете вие? А, сетих се, сигурно вчера сте ме чули, когато се бях качила хе на оная круша, която е точно срещу вашите прозорци. Аз много обичам да се качвам на дърветата. А вие?

– И аз – отговори болният и бегла усмивка наново премина по лицето му.

– Аз затова обичам да идвам тук, у бабини, че имат толкова дървета – от едно сляза, на друго се кача. И колко надалече се вижда от тях – ехе-хе-хе – и тя протегна ръце, за да покаже колко надалеч. – А вие кога ще станете – обърна се тя изведнъж към него.

– А кога ще кажете вие? – запита усмихнато той.

– Ами че днес. То докато лежи човек, никога няма да оздравее.

– Тъй ли – засмя се болният. – Чуваш ли, мамо, виж какво казва това момиче – но като видя, че майката я няма, обърна се наново към малката гостенка, която озари със златна светлина душата му и изпълни сърцето му с необикновена чиста радост. – Значи ти толкова много обичаш да се качваш по дърветата?

– О, много, много обичам.

– Ами от плодовете кой най-много обичаш?

– Всички. И круши, и ябълки, и грозде. Ами ти? Ах, имам една круша, преди малко бях си откъснала три. Искаш ли да ти я дам?

– Да, искам. О, много благодаря!

– Е, за една круша! Знаеш ли бабини колко много имат! Ами ходили ли сте на Синия вир? Чудесен е, нали? И колко цветя има там, в гората! Когато станете, ще отидем заедно, искате ли? Ще ви покажа едно много хубаво място, което съм си харесала в гората. Никой не го знае.

– Ти пееш ли там? – запита я болният и в гласа му прозвучаха нови тонове, изпълнени с радост.

– Да пея ли?! Че аз най-обичам да пея в гората. А понякога и мълча. Тогава сядам или лягам на шумата от падналите листа и слушам как си шепнат листата – то е толкова хубаво. Вие слушали ли сте? Ами днес ще станете ли? Кога ще можем да отидем в гората – отрупваше го тя със своите чистосърдечни въпроси. Той я гледаше и очите му ѝ се радваха.

– Ще станете ли днес? – го запита отново нетърпеливо тя. – Аз тук съвсем нямам с кого да ходя, всички са на работа...

– Днес ли да стана? – усмихна се той. – Как мислите, ще мога ли? Аз не съм ставал с месеци вече...

– Разбира се, че ще можете, нали все един ден ще станете... защо да не е днес?

Той се усмихваше и гледаше това чисто момиче дете, което с присъствието си като че ли вливаше нови сили в жилите му и душата му се радваше.

Момичето изведнъж се умълча, послуша се и каза:

– Баба ме вика, ще трябва да си отида.

Сянка премина през очите на болния.

– Ще дойдете ли пак? – попита я той плахо.

– О, разбира се, ще дойда. Сега трябва да ме викат за обяд. Като се нахраним, и ще дойда пак – и тя изхвъркна от стаята като лекокрила птичка. Болният се усмихна и наново светлина премина през лицето му.

Когато майката влезе с пълна престилка с плодове, тя не можа да не извика неволно:

– Колко добре изглеждаш днес, чедото ми. А къде е момичето?

– Отиде си. Баба ѝ я извика. А как се казва тя, мамо?

– Светла... тъй чувам да я викат.

– Светла – повтори той, – колко хубаво име! „Наистина, че тя е светла. Светлина за душата ми“ – си каза той наум.

От този ден животът на болния се промени. Стаята, която преди му се виждаше тъмна, пуста, ужасна, сега му изглеждаше приветлива. И цветята, които бяха почнали да го дразнят, наредени в саксии по етажерката в ъгъла, сега му се струваше, че излъчваха най-чудни благоухания. Светла идваше при него всякога, когато можеше да изчезе от къщи, въпреки караниците на баба ѝ. Тя му чуруликаше със своя ясен глас какво ли не. Разправяше му с най-големи подробности за своя живот в техния град, за палавия Буби, за малкото бяло коте, което цяло се наежвало, когато Буби отивал към него, за другарките си, за малкото си братче, за техните игри – и още много, много неща, които той слушаше прехласнат, като че ли това бе някаква нова за него музика. Всичко, което тя говореше, му се виждаше хубаво, прелестно, необикновено.

Една седмица след запознаването му със Светла болният стана от леглото. И всички, които чуха и видяха това, се

почудиха. Лекарят просто не искаше да повярва на очите си: той му бе определил най-много още един месец живот. Наистина, колко превратности има в човешката съдба!

Богдан, тъй се наричаше болният, очакваше винаги с нетърпение своята малка приятелка, готвейки ѝ някаква изненада. Докато лежеше в леглото, той по цели часове измисляше какви ли не неща, с които да може да зарадва Светла. И най-после не се стърпя и стана от леглото – никой не можеше да направи това, което бе намислил той, никой... даже и майка му – само той. И той разтваряше сандъци, търсеше боите, с които не бе рисувал, откакто бе заболял. Чистеше четките си, търсеше подходяща за целта хартия – и прекарваше с часове, цял погълнат в работата. Когато чуваше стъпките на Светла, по-скоро скриваше всичко с треперещите си пръсти, за да не разбере нищо тя. Отначало ръцете му не го слушаха, трепереха, всичко се зацапваше и майка му прибираще цял куп листове, а сърцето ѝ ликуваше от радост, гледайки как се приповдига и крепне единственият ѝ любим син. Най-после Светла бе изненадана с една чудесна скица, изобразяваща босоного момиче с кестеняви къдри. Да, за тази картина бе станал той. Богдан, лежейки, си я представяше, мислеше за нея, докато най-после стана и я нарисова.

– Охо... значи ти освен че си билучен, си бил и художник, и как дума не си ми казал досега, а аз всичко ти казах от първия ден още – укоряваше го Светла. – Виж колко хубаво знаел да рисува човекът, а си мълчи.

Светла радостно сложи хубавата скица на масата и като се обърна към него, клатейки му заканително глава, каза:

– За наказание заради мълчанието ти ще отидем на Синия вир. Откога си ми обещал...

Болният я гледаше, сияещ от радост, и на драго сърце приемаше всички тия наказания. Оттогава те започнаха да скитат ту по реката, ту по планината, и се връщаха, обгорели от слънцето, но весели и вечно смеещи се за нещо.

Майката на Богдан ги причакваше отдалеч с туптящо от радост сърце и с постоянно благодарящ поглед към Небето. Тя поемаше боровинките, ягодите, лешниците, които ѝ носеха от планината, и благославяше малкото момиче, което Бог ѝ изпрати, за да възвърне живота на чедото ѝ.

Как мина лятото, как хвъркна ваканцията, никой не можа да усети. Лекарят, който веднъж ги среща, когато те се връщаха от планината, заливащи се в смях кой знае за какво, потупа Богдан по рамото весело и му каза:

– Тая малка излезе по-голям доктор от нас, какво ще кажеш ти, а?

Богдан само се усмихна и кимна с глава. Светла го гледаше с големите си хубави очи въпросително.

След няколко дни, изпращайки малката си приятелка на гарата, след хилядите поръчки да му пише веднага, като пристигне, Богдан ѝ каза:

– Светла, мила приятелко, ти възвърна живота ми, на теб дължа здравето си.

Тя го гледаше учудено, неразбираща какво иска да ѝ каже с това. Тя самата не бе осъзнала това, което бе направила.

– Колко весело прекарахме това лято – му каза след малко Светла, – никога не съм прекарвала така хубаво ваканцията си – и те се сбогуваха отново, може би за десети път.

Влакът потегли. Светла размахваше бялата си малка кърпица и изведнъж извика:

– Кажй на Синия вир и на гората много здраве, да не ме забравят, аз пак ще дойда...

– Не, никога няма да те забравят – отговори той и искаше да продължи, но влакът, ускорил хода си, зави и се отдалечи все по-бързо и по-бързо.

Богдан се връщаше вкъщи с тиха тъга, но от тая тъга като от розов храст разцъфтяваха най-хубавите цветове на чистата нежна обич, чието благоухание изпълваше цялата му душа.

ИДОЛ

О, приятелки мои, когато слушате думите ми, нека венците на вашите глави не увяхват и птиците, които пеят в сърцето ви, нека не замлъкват.

Някога и аз бях като вас, живеех в златните чертози на моите мечти и литвах на крилете на моите блянове из сините простори на безкрая...

Майка ми бе най-нежната между жените, баща ми – най-мъдрият между мъжете на племето ни, а аз се родих – жив копнеж по Незнайното, Красивото, Безграничното...

Голямата река, недалеч от нашия дом, която идеше незнайно отгдето и отиваше някъде, ми разказваше приказки за далечни царства, през които минаваше, и ме мамеше да ме отведе в незайни страни, пълни с вълшебства и чудеса.

Горещият пясък, по който ходеха моите боси крака, ме изпълваше с някаква премала и аз обичах да лежа на брега на Голямата река и да чакам Тоя, който щеше да дойде...

Да, аз знаех, че ще дойде, знаех го още в най-ранното си детство. Той щеше да дойде, да ме вземе на ръце и да ме отнесе в неговото царство на Вечната светлина, на безкрайната Радост. Там плодовете не престават да зреят и цветята – да цъфтят. Да, там, там, гдето щастието и радостта царуват...

Близко до реката имаше голямо дърво, а по-нататък започваше гората, която за мен бе изпълнена с незайна музика. Листата ѝ постоянно си шепнеха приказки, клоните ѝ ми кимаха и ме викаха да ми покажат вълшебните царства, в които живееха беловласи магьосници.

Аз седях под дървото, облегнала рошавата си глава на дънера му, и се вирах в синината на небето, слушах вечната песен на Голямата река и виждах със захласнатия си поглед Този, когото чакаше моето сърце...

Моите другарки ме наричаха дъщеря на горските феи, а младежите не смееха да се приближат до мен, бойки се от моята дружба с вятъра, който развяваше косите ми, от приятелството ми с Голямата река и от любовта ми към тайнствената гора...

Слънцето гореше лицето ми и голите ми ръце, които често протягах към него с непонятни за мен радост и копнеж.

Аз растях и ставах девойка. Нежната ми майка галеше вечер буйните ми коси, а баща ми се вираше в погледа ми, искайки да узнае копнежите на моята душа.

А аз Го чаках. Всеки ден Го чаках, защото знаех, че ще дойде. Това ми казваха и пъстрите птици, които извиваха кръшни гласове на ранина, казваха го и вълните на Голямата река, които идваха от незнанията и отиваха в безкрайното.

И Той дойде... О, приятелки мои, Той дойде! О, има ли по-сладка музика от думите на любимия? Има ли по-нежна светлина от погледа на тоя, който ви обича? Има ли по-сочни плодове от устните на тоя, който ви ги поднася с обич?

Цялата Вселена зазвуча в дивна мелодия. Дърветата, вятърът, небето, Слънцето – всичко се радваше с моята радост.

Гората криеше хиляди свирци, които омайваха слуха ни с вълшебната си музика. Феите постилаха ложето ни с ароматни цветя. Луната обкичваше главите ни с корони, обсипани със скъпоценни камъни. Птиците надничаха из листата и ни поздравяваха за щастията ни.

Имаше ли тогава нощ, имаше ли ден? Всичко се бе сляло в приказно вълшебство, което цялата ме изпълваше и опиваше.

Вие искате да знаете какъв беше Той? Да ви кажа ли, че беше брат на Боговете по хубост и великолепиe? Той носеше за мене светлината на деня и звездната омая на нощта!

О, вие, които не сте виждали очите му, чуйте: Неговите очи разкриваха светове, из които не се уморявах да ходя. В тях бе и тихата почивка, и сладката омая, и бурята, и ураганът, и огънят на безумната обич.

Косите Му? О, вие никога няма да ги знаете, защото никога не сте ги милвали и никога не е минавал през пръстите ви свещеният трепет, който кара устните жадно да се търсят и намират...

Снагата Му? О, за нея питайте Голямата река, която ми го донесе една сутрин, когато земята трептеше под първата целувка на изгряващото Слънце.

* * *

О, приятелки мои, разплетете косите си в знак на безкрайна печал и махнете венците от главите си, за да не увехнат цветята от това, което ще ви разкажа сега.

Чуите ме! Един ден Слънцето угасна и денят потъмня. Звездите изгубиха блясъка си и Луната – вълшебството си. Моята земя се разтърси и рухна всичко, градено на нея. Безредие, хаос и развалини настъпиха изведнъж, небето изчезна, земята почерня – и аз затворих очи, защото за мен светът се свърши...

Когато се пробудих, нежната ми майка милваше челото ми, по което имаше едри капки пот, баща ми стоеше до нозете ми и ме гледаше с немигващ поглед – той знаеше всичко...

О, приятелки мои... Искате ли да ви разкажа всичко?

Една нощ, когато Луната протягаше сребристите си пръсти между листата на дърветата и проникваше до поляните и усойте на гората, безумен копнеж ме обхвана по неговите прекрасни очи и рубинови уста. Тихо излязох от стаята си, преминах през обширните ни градини,

които благоухаеха с парфюма на хиляди ароматни цветя, и стъпките ми ме отведоха към Голямата река... Луната ме обливаше със сребърната си светлина и аз вървах като видение, водено от една мисъл, имащо едничка цел – да го видя!

О, спрете се, другарки мои, спрете се, както се спрях аз, и се вкаменете като мене... Той, този, при когото отивах, бе праметнал ръка върху рамото на друга и двамата отиваха към брега на Реката – аз знаех – към лодката...

Притиснете устата си с ръка, другарки мои, за да не извикате, както аз направих... Накарайте сърцето си да притихне, да спре, за да не изхвъркне, както аз го накарах...

Луната обливаше обширния пясък и тия, които вървяха прегърнати по него, реката бърбеше в полусън, гората, спряла дишането си, гледаше с очите на хилядите си горски обитатели, магьосниците надничаха от вълшебните си дворци... И изведнъж всичко потъмня и изчезна... Изчезнах и аз самата.

* * *

О, приятелки мои, зная, вие питате:

– Ами по-нататък?

Да, ще ви разкажа по-нататък...

Сърцето на жената не може без идол, то не може да съществува, ако няма какво да обожава. То не може да пулсира, ако не е надеждата, че ще затупти в унисон с Върховното, с Голямото, Свърхчовешкото, Божественото...

Моето сърце трябваше да се прекланя пред един олтар, на една мечта за съвършенство. Жаждата ми за свърхчовешкото, незнаниято, безграничното ме обхвана наново... А същевременно исках, исках да Го виждам и с моите човешки очи.

И Голямата река, която глухо ридаше с мен, ми донесе от камък образа на Незнания Бог. Тогава аз Го взех и Го

отнесох със себе си. И украсих Го с всичките си мечти за красивото, неясното, за великото, за доброто, за идеалното – и в неговите очи често виждах да проблясва отражението на блясъка на моите очи.

Всяка утрин и всяка вечер Го обкичвах с най-благоуханни цветя и кадах пред Него благоуханните масла, определени за Боговете. И често, коленичила пред Него, пред моя идол, аз виждах, виждах очите Му да оживяват с моя живот и моите блянове, да Му дават крила... А мен ме люлееха вълните на незнаен и непонятен за мене мир. Вложих в моя идол всичката си жажда по Съвършеното и очите ми Го гледаха с часове, щастливи, че виждат туй, което са търсили.

И веднъж чух, чух нечий глас, който беше съчетан от преливането на най-нежните тонове, да ми казва:

– Аз Съм и ще Съм навсякъде и всякога, безграничен и ограничаващ се, за да Ме усетят и най-малките буболечици. Ти, която Ме виждаш в камъка на твоя идол, защо не искаш да Ме видиш и в него, и в тая, която той обича? Нима не съм и там, в тях, както и във всичко?

Бръмнаха струните на моята душа, зазвуча музика в сърцето ми – някакви врати се разтвориха и пред мене се разкри светът на светлината, радостта и обичта, която е във всичко и към всичко...

Земята пееше, звездите трептяха в радост, нощта отстъпи на зараждащия се за моята душа ден ...

И чувах като дивна мелодия да се повтаря:

Аз Съм и ще Съм, навсякъде и всякога... намери Ме и обикни Ме във всичко!

О, приятелки мои, отворете сърцата си и споделете моята безгранична радост!

КОЕ ПРАВИ ТОВАРА ЛЕК

Той беше дървар в планината. Тъй го знаеха всички от хижата, защото често им носеше дърва, когато внезапно веевица се извиеше или посред лято заваляваше сняг. А иначе той по цял ден свличаше от височините големи дървени трупи, които после вземаха и отнасяха долу на дъскорезницата.

И тези от хижата, които гледаха младия дървар, мълком го жалеха. Нима бе леко тия тежки дървени трупи да се свличат, обвързани около кръста му с каиши? И тъй днес, утре, други ден... Може би цял живот... И за какво е всичко това? За един къшей корав хляб с едната мисъл, че утре може би ще бъде по-добре, отколкото днес. А то, тая примамлива мисъл отскача и бяга, усмихва се ласкаво все по-надалеч и по-надалеч, и най-после ще се изсмее, докарала го като белобрад старец пред зиналия гроб... О, твърде нерадостна бе съдбата на тоя, който бе обречен да свлича дървените трупи надолу...

Но тия, които бяха виждали дърваря отблизо, оставаха изненадани от искрящия му със светлина поглед и от сияещата по лицето му усмивка.

И понякога, когато самотен турист се изкачваше по височините, отгдето дърварят свличаше дървените трупи, нему бе приятно да поспре при тоя бодър, свеж планинец и да замени няколко думи с него. А дърварят сякаш това и чакаше – и изведнъж заговорваше с прекъсвания за там, за село. Ходил ли е той, туристът, в тяхното село?

Този самотник, който рядко се виждаше с хората, чувстваше нужда да сподели с някого това, което ставаше в душата му, това, което като златна вълна преливаше в

сърцето му. Да каже, че там, долу, на село, го чака най-хубавата мома. Че когато той наесен привърши работата си и посъбере малко парици, ще се задоми с нея... И тогава ще бъде тъй хубаво, защото тя му е тъй свидна, тъй му е близка на сърцето...

Усмивка наново засиява на устните му, а замечтаният му поглед искри с нови потоци светлина, виждайки чудните картини на бъдещето, там, долу, на село: спретнатата хубава къщичка – и в нея хубавата невеста...

И той скача. Оправя дърветата, помахва с ръка весело и се втурва надолу по стръмната пътека...

И тогава самотният турист разбира кое прави товара на дърваря лек, кое прави живота му изпълнен със златни мечти. Разбира защо от очите му блика светлина и от устата се разливат музика и песен. Защото в сърцето му грее образът на любимото същество, а в градината на неговата душа цъфтят цветята на обичта и птиците пеят химни на споделената любов, която дава крила и прави тежестите в живота леки.

НЕПОГАЛЕНИТЕ ГЛАВИЦИ

Почнах да се боя – животът ми се обезсмисляше. Питам се постоянно за какво да живея и не можех да си отговоря. Всичко имах, и все пак нещо не ми достигаше. Какво?

Мъжът ми твърде много ме обичаше, галеше ме, милваше ме като дете. Аз също го обичах. Но все пак странно... там нейде, в душата ми, оставаше някаква празнота, която не можех да запълня нито с четенето на книги, нито с домакинската работа.

Когато бях момиче, работех. И въпреки скучната канцеларска работа, времето ми беше запълнено. Но не след дълго време се омъжих. Известно време промяната в живота ми не ми даваше да разбера пустотата на вечното еднообразие: сутрин, обед, вечер... сутрин, обед, вечер... Но с течение на времето това еднообразно редуване на дните ми започна да ми действа приспивно и монотонно. То като че ли почваше да атрофира желанието ми и импулса ми да живя.

Понякога отивах при мои приятелки, бивши състудентки, но там слушах за клюките на деня, които още повече ми досаждаха, а постоянните приказки за моди и рокли ужасно подчертаваха безсмислието на живота ми.

Понякога се упреквах, че е грехота да съм недоволна. Какво ми липсва? Не е ли страшно, че обичта на мъжа ми към мен и моята към него не може да задоволи и осмисли живота ми? С ужас констатирах, че въпреки всичко, което имах в изобилие, все пак нещо съществено и необходимо ми липсваше. Какво?

Веднъж така се лутах безцелно из улиците и седнах в една малка градинка – не защото бях уморена, но така... да

се разсея, гледайки минувачите. По едно време някой ме бутна по рамото и аз се сепнах. Обърнах се – гледам една моя бивша съученичка от гимназията, която от години не бях виждала.

– О, как си, Доре? – попитах я аз.

– Добре – отвърна тя. – А ти какво правиш тук?

– Гледам минувачите, за да си убия скуката.

– Скука ли? – учуди се тя. – Нима скучаеш?

– О... и още как! Ще умра от скука. Нямам какво да правя.

– Чудно – замисли се тя, – наистина чудно.

– А ти къде си, какво правиш, отдавна не съм те виждала.

– Аз ли – запита тя, – аз работя.

– Къде работиш?

– Остави се, в едно сиропиталище. Там е тежко, но няма как. Заплатата – малка, трябва да поддържам братчето, сестричето и майка ми. И тя нещо напоследък не е добре, та ми се е завила и замаяла главата съвсем.

– В сиропиталище? А какво работиш там?

– Счетоводителка съм – сметки, канцеларска работа.

– Ами при децата ходиш ли?

– Не ми е останало и време. С тях се занимават други. А ти защо не ме споходиш някой ден, като имаш толкова много време?

– Чудна идея, наистина, ще дойда. А ще може ли да вляза при децата?

– Ще може, разбира се. Те, горките сирачета... Бог да им е на помощ. А ти нямаш ли деца?

– Не.

– Затова скучаеш.

– Може би, но чувствам, че ми липсва нещо съществено.

– Е, ела, ела някой ден да си поговорим, че сега бързам.

Приятелката ми си тръгна. Аз останах на скамейката, но след няколко минути станах и тръгнах из улицата. Дали от срещата ми с това момиче, от това ли, което ми каза, но стана някаква промяна в мен. Почнах да мисля за малките сирачета и се чудех как досега не ми е дошла тая идея, да отида и да посетя тия малки. Аз тъй много обичам децата! Нещо трепна радостно в мен, както много отдавна не е било, и аз почти си тананиках, когато влизах въщи.

Вечерта казах на мъжа си за срещата с приятелката ми и за намерението ми да отида при малките. Той каза:

– Иди, много хубаво ще направиш.

Това още повече ме зарадва и на другия ден преди обед купих бонбони и ябълки и се запътих към сиропиталището.

В градината пред сградата играеха много дечица, по на три-четири години. Аз се спрях и ги загледах. Колко бяха мили, колко сладки!

Едно от тях бе седнало на малко столче и държеше една кукличка със счупено краче. То се бе загледало някъде с поглед, странно тъжен за годините му. Аз го гледах внимателно и то, види се, усети инстинктивно погледа ми и се обърна към посоката, където бях. Аз се отместих зад едно от железата на оградата и то не ме забеляза. Но оттам аз видях двете му кадифени очи, изпълнени с тъга, и неволно тая тъга обхвана и мен. За какво ли тъгуваше това малко три-четиригодишно дете?

Позвъних. Отвориха ми и ме отведоха при приятелката ми.

– Доре – казах ѝ аз, – моля те, отведи ме при децата. Нося им нещо, искам да им го дам.

– Но тук редът е такъв – отвърна тя, – че е забранено посетителите да им раздават каквото и да било. Раздава им се на всички след закуска или след обяд от надзирателките им.

– Но, моля ти си, достави ми тая радост. Искам лично да им ги раздам.

Представиха ме на директорката на сиропиталището. Тя с благосклонна усмивка позволи да направя това, което исках.

В градината бяха повикани всички дечица, които не ходеха на училище, и аз почнах да им давам бонбони и ябълки. Те подаваха боязливо ръка, вземаха и благодаряха – бяха навярно научени да благодарят, защото всичките, от най-малкото до най-голямото, сториха това.

Когато потърсих с поглед малката с тъжните хубави очи, тя стоеше още на столчето и люлееше кукличката със счупеното краче.

– Милке, ела тука – каза ѝ директорката с авторитетния си глас. Детето за миг трепна, обърна се, стана и много покорно и внимателно се приближи към нас.

– Виж какво ще ти даде тази госпожа – каза пак директорката.

Малката ме погледна и сърцето ми сякаш се стопа от мъка. Такъв поглед, изпълнен с тиха тъга, никога не бях виждала.

– Защо това дете тъгува? – попитах директорката.

– Такива му са очите, госпожо – обади се една от надзирателките, – така си е от малко. Мълчаливичко е, не играе с другите деца.

Аз се наведох към малката и вместо да ѝ дам нещо, прегърнах я и я взех на ръце. Тя трепна за миг, поиска да се освободи, но веднага погледна към директорката и застана неподвижно в ръцете ми.

В момента разбрах, че това дете не би ми проговорило пред всичките насъбрали се надзирателки и деца и аз, носейки го на ръце, отидох зад един храст и му казах по вдъхновение.

– Милче, миличка, знаеш ли коя съм?

То ме погледна с хубавите си тъжни очи, без да проговори.

– Аз съм сестра на твоята мамичка, разбираш ли? Сестра съм на твоята мама.

За миг в тъжните очи на детето проблесна златен лъч и ги озари. После наново тъгата забули погледа му.

– Слушай, миличкото ми, слушай – и му говорех, но какво, не помня. Само помня, че то за миг обгърна шията ми и заплака. Заплаках и аз с него.

После отведох Милка при другите деца, които ме гледаха със странно любопитство, и се заприказвах с надзирателката. Аз помилвах няколко главици, чиито очи ме гледаха учудено, и си тръгнах, защото беше време за обед. Обещах им, че пак ще отида на другия ден сутринта. Но непредвидена работа ме задържа у дома и аз отидох следобед. Когато наближих железната ограда на градината, видях Милчето, качила се на един стол и завряла глава между железата. Когато ме видя, наново светлият лъч озари очите ѝ и лека усмивка заигра по устничките ѝ. После ми казаха, че тя от сутринта все там седяла с провряна глава, да ме чака. Аз се доближих до оградата и целунах бузичката ѝ. Казах ѝ да слезе, защото ще вляза в градината. Другите деца, като ме видяха, явно се зарадваха, и чувствах как искаха да се доближат до мене.

Аз забелязах, че когато протягах ръка да погалия някоя главица, дечицата със странен трепет очакваха това и се усмихваха с чудно хубава усмивка, но след миг свенливо се отдръпваха. А Милка стоеше и ме гледаше, чакаща своя ред. Бях ѝ донесла голяма хубава кукла. Тя я взе и я гледа дълго захласната, после погледна мене – и в очите ѝ пак проблесна светлина. Но колкото и да ѝ говорех, тя отговаряше с *да* и *не* или мълчеше.

Така се почна дружбата ми с дечицата на сиропиталището. Ах отивах с радост и те ме очакваха с нетърпение. Вечер разказвах всичко на мъжа си и той се радваше и ме насърчаваше.

Носех на децата каквото можех – играчки, плодове, но виждах, че те най-много се радваха не когато им подавах някой подарък, но когато турях ръката си на главичките им и погалвах личицата им. Тогава те плахо хващаха ръката

ми и я притискаха до бузичките си. Сърцето ми проплакваше в такива случаи. Боже, тия малки, непогалени главици, бяха готови да отдадат всичката обич на малките си плахи сърчица, ако имаше кой да я приеме.

Но за Милка отделях най-много време, защото тя бе влязла в сърцето ми. Носех ѝ бои и тя рисуваше със странно усърдие. Но все бе мълчалива. Веднъж я бях взела на коленете си и милвах косичките ѝ. Тя ме гледаше с хубавите си очи и за първи път ми проговори сама:

– Леличко – попита ме тя, – какво е това майка?

Аз я погледнах изненадана. Как да ѝ отговоря? Как да обясня на това четиригодишно дете какво е това майка? Изведнъж една мисъл ме осени.

– Милче, сладкото ми, майка – това е Обичта. Разбираш ли ме? Майката, това е обичта между хората.

Не зная дали тя ме разбра, но пак проблеснаха очите ѝ и тя ми каза:

– Леличко, нали ти ме обичаш? Може ли да си ми мама?

– Може, скъпото ми, може.

Целунах я и я прегърнах. Тя силно ме стисна с двете си ръчички, завря си главичката в мене и едва-едва тихичко, като въздишка, ми каза: „Мамо!“.

От тоя ден Милка проговори. Често я заварвах да играе и да приказва с децата. А на мене ми разказваше приказките, които беше научила. Пред другите деца тя продължаваше да ми казва „леличко“, но винаги идваше при мен, прегръщаше ме силно и ми казваше съвсем тихичко: „Мамо!“.

О, може би самата тази дума храни детските сърца!

Веднъж едно момиченце ме запита:

– Леличко, ти не познаваш ли сестрата на моята майка?

– Защо, миличкото ми?

– Да дойде и тя, както ти при Милка. Тъй много искам...

Тогава аз я взех на коленете си и ѝ казах, че ще я потърся. Навярно ще я намеря.

На другия ден аз търсих, търсих сестрата на майката на оная малка непогалена главица. Имах толкова познати, толкова приятелки от студентството, от гимназията, и други познати жени – и питах коя би искала да бъде сестра на майката на онова малко дете?

Пред близките си говорех с импулс и жар за малките. Те ме гледаха – едни се чудеха, други симпатизираха, а трети разтвориха сърцата си и станаха сестри на майките на ония там, непогалените, неполучилите никога майчинска ласка и целувка.

И тъй, живееща всеки ден за малките, с мисълта как и какво да им занеса, каква приказка да им разкажа, аз забравих за безсмислието на живота си и разбрах какво съществено ми е липсвало. Липсвало ми е онова духовно задоволство на душата, което идва, когато човек направи нещо за другите. Когато знае, че е полезен някому, че не е излишен, а е необходим за някоя душа в тоя свят.

И когато отивам в сиропиталището и там ме посрещат светнали очички и сияещи от радост личица, аз казвам: „Боже, благодаря Ти!“.

Има две години вече от първото ми отиване при малките. Сега Милка рисува у дома и свири на пиано. Оставам изненадана от чудните дарби, които проявява. Мъжът ми се привързва странно към нея и я обича много. Вечер се връща рано и ѝ носи подаръци. А тя винаги отделя по нещо за останалите ѝ другарки и другарчета в сиропиталището. И когато отиваме заедно с нея там и тя им ги дава. А те ни се радват и все очакват да отидат сестрите и на техните майки, за да ги вземат и тях.

О, дано Бог чуе молитвите на тия малки сърчица, жадуващи за обич. Дано им прати ръка, която да погали непогалените главици.

ОЧАКВАНЕ

Наближаваше ваканцията.

„Децата ще си дойдат“ – мислеше си постоянно Елена и сърцето ѝ се изпълваше с очакване и копнеж по тия, които не бе виждала от месеци. Тя от седмици вече чистеше, подреждаше къщата, за да я заварят чиста и приветлива.

И колкото по-малко дни оставаха до деня на свиждането, толкова повече сърцето ѝ се изпълваше с трепетни очаквания, в гърдите ѝ се събираше толкова много радост, която преливаше, но нямаше с кого да я сподели.

Само понякога след вечеря тя тихо промълвяше на мъжа си, сдържайки и скривайки радостта си:

– Емил, децата скоро ще си дойдат.

– Хъм... да – отговаряше той и продължаваше да чете вестника си.

Той виждаше приготвянията, които правеше жена му, и тайно се измъчваше и се нервираше. Тези деца, тези деца ще са винаги между него и нея. Той мислеше, че като ги отдалечи от нея, като ги изпратят далеч в някой пансион, тя ще отдаде всичката си обич към него, но се излъга.

Отначало Елена говореше гласно за малките скъпи птички, но после, разбирайки, че го дразни с това, скриваше все по-дълбоко и по-дълбоко образите на своите деца в себе си и ги обгръщаше с обичта си. И нощно време той знаеше, че тя е будна и че мисли за тях. И когато прошумолеше някоя книга до гърдите ѝ, той знаеше, че това е писмо от тях, скрито до сърцето ѝ. И тогава остра болка свиваше неговото.

Какво иска от него тая жена? Нима ѝ липсваше нещо? Нима той не я обгръща с всичката си любов и нежност?

Защо тя насън през нощта хълцаше и плачеше и когато той я разбуждаше уплашен и я питаше какво ѝ е, винаги чуваше все тая дума: „децата“, която го пробуждаше като нож и го караше горчиво да страда? Какво бяха тия деца за нея? Защо тя ги обичаше толкова много? Какво не би дал, какво не би направил, тя да обича само него, само него...

Всяка мисъл, всяко чувство, отправени от нея към друго, го тровеха и мъчеха. И сега във всяка една, сложена в салона саксия, във всяка бяла чиста покривка, която тя старателно нареждаше, във всяка малка изненада, която готвеше тайно за децата, той виждаше нейната обич към тях и се терзаеше. А някога, някога ѝ бе обещал никога да не отдели децата, никога да не бъде преграда между нея и тях, никога да не иска от нея да не ги обича... И устоя ли?

Отначало дори сам ги обичаше тия красиви, хубави деца, които бяха живи портрети на майка си. Той обичаше да гали златистите им къдрици и да им купува подаръци... Но после...

Когато най-напред я бе срещнал на улицата, водеща ги за ръка, той се спря и ги гледа дълго. Тъй красива бе гледката. И после не можа да не запита приятеля си, едничкия, когото познаваше в тоя град, коя е тая прекрасна млада жена с тия хубави деца?

И колко много се зарадва, когато му казаха, че мъжът ѝ е болен на легло от една година и че тя е една нещастница. И после приятелят му подробно му разказа целия ѝ живот, тъй като в малкия провинциален град всички се познаваха много добре. И оттогава той винаги търсеше случай да я види, макар и отдалеч. Тя за него бе извор на радост, красота и благородство.

Едва след смъртта на мъжа ѝ, който беше пропилял всичко, дори и самия си живот и здравето си по вино, лек живот и карти, той пожела да се запознае с нея. Тя бе тъй прекрасна в своята скръб и нещастие. Толкова млада, толкова нежна – и той не пожали нищо, за да накара хубавите ѝ очи да го погледнат отначало с благодарност, а

после – с обич. И оттогава досега той нищо друго не поиска от нея, освен това – да го обича, да обича само него.

Оставаше само един ден до идването на децата. Елена притискаше с ръка гърдите си, които се изпълваха с особено вълнение, и мислеше за мига, когато ще види скъпите си деца. Тя ходеше от стая в стая, спираше се пред прозореца и дълго гледеше пътя, отдето щяха да дойдат малките...

О, на кого да каже, с кого да сподели майчинската си радост, че утре ще притисне до гърдите си малките скъпи главици? И тя поглъщаше и радост, и мъка, и сълзи, и болка дълбоко в себе си. После сядаше и се замисляше. Нейната майка сигурно също се приготвя за малките гости. Те ще бъдат при нея, при баба си. Елена не може да ходи там, защото в къщата има квартиранти, а Емил не ги обича. Майка ѝ е стара и рядко ще може да идва да си говорят...

Цяла нощ Елена сънуваше, че децата идват. Стръскаше се, обръщаше се, пробуждаше се – все не съмваше. Цялото ѝ същество бе проникнато от очакване. Сърцето ѝ гореше по-скоро да види скъпите деца.

На разсъмване звънецът извън я и донесоха телеграма. Емил го викаха по важна работа в съседното градче.

– Елена, времето е хубаво, би ли искала ме придружиш? – запита я той.

– Да, Емиле – отвърна тя, както винаги, а сърцето ѝ проплака от болка. Тя тъй много очакваше тоя ден, тъй дълго цялото ѝ същество бе изпълнено с очакване до болезненост – и сега... сега...

Влакът летеше по широкото поле и седящите в него хора се полюляваха леко и равномерно. Елена седеше в тъгъла до прозореца и нейният поглед минаваше през оснежените поля и нивя и се връщаше назад, към дома. И там тя се спираше и чакаше тия, които щяха да дойдат. Ето, тя виждаше как бързат двете дечица, облечени в новите им дрешки, по улицата. Минават край градината, заобикалят старата къща и се спират до желязната врата, после през

малката градинка на новата къща се изкачват по стълбите и викат:

– Мамо! Мамо!

Изведнъж нещо се скъса в гърдите на Елена. Дългото сдържане, напрежение, очакване, тревогите по малките сега надминаха силите ѝ, тя закри очи и заплака.

– Емиле, децата, децата са там... – и тя не можеше нищо повече да каже на надвесения над нея Емил. Всичките сдържани сълзи сега като че ли пробиха стената, която ги спираше, и се изливаха, като повдигаха гърдите ѝ, и разкъсваха сърцето ѝ...

Вечерта, когато се завърнаха, Елена намери малка записка, втъкната в процепа на вратата. В нея пишеше: „Мамо, ние идвахме в 10 часа преди обяд...“.

Емил също я прочете и остана смаян. Това бе същият час, когато Елена му бе казала във влака: „Емиле, децата са там...“. Какво бе това майчино сърце, което можеше да види и чуе децата от километри далеч!

И тогава той си спомни как някога, като ученик и студент, когато се връщаше у дома, неговата майка го прегръщаше и плачеше от радост... А баща си не помнеше... той бе умрял твърде рано и винаги бе чувствал липсата му... Тези деца също нямаха баща...

Изведнъж неговото сърце се разтвори. Някакъв товар сякаш падна от гърдите му и една топла, светла вълна заля душата му. Той бързо се облече и излезе. След един час се завърна, водейки малките. Елена, която беше коленичила и се молеше с глухи ридания, не чу влезлите. И когато децата с радостен вик се хвърлиха на шията ѝ, тя, хълцайки с глас, ги прегърна, притисна ги до гърдите си и пошепна:

– Боже, благодаря Ти, Боже, благодаря Ти... Ти ме чу...

Емил ги гледеше с просълзени очи. Той вече ги бе приел в душата си. Обикнал ги бе отведнъж и бе разбрал, че баща и майка са тези, които обичат.

МАЙЧИНА ЖЕРТВА

Погледите тревожно се вдигаха към небето и сърцата се присвиваха болезнено.

„Буря ще има, буря ще има!“ – шепнеха устните и неволно някакъв страх от нещо страшно караше хората от селището да отправят поглед към морето.

Тъмен облак премина бързо по небето, след него дойде друг – по-черен и по-грозен, а след няколко минути небето почерня, задуха силен вятър, който като хала помете всичко по земята.

Жените, чиито мъже бяха отишли на риболов в морето, бързо оставиха работата си и тръгнаха към брега. Подир тях тичаха децата, без да смеят да заплачат или да извикат на майките си да ги чакат. Самите те усещаха, че иде нещо страшно, и се бояха.

А черните мрачни облаци като грамадни съществата тичаха по небето в луд бяг, гонени от невидим преследвач.

– Колко бързо се промени времето – казваха жените, бързайки към брега.

– Ама какъв пек бе днес, каква горещина, то се виждаше, че ще стане нещо – отговаряха тревожно други, като ускоряваха крачките си, а погледите им сезираха в далечината – дано да могат да съзрат връщащите се лодкари.

На брега прииждаха от всички страни жени, деца, старци – и сложили ръка над веждите по навик, гледаха с втрещен поглед по морската шир, без да си продумат дума. Само морето, огромно и страхотно като грамадно чудовище, разсърдено Бог знае от що, пръхтеше разпенено и се удряше о брега. Като че ли му беше омръзнало да лежи в леговището си и сега си размърдваше гневно раменете и искаше да излезе от него.

Вълните ставаха все по-големи и по-черни. Тътнежът, който караше сърцата да се присвиват от болка, ставаше все по-силен и по-силен. Най-после се превърна в див рев и нова вълна силен вятър блъсна стоящите на брега хора, превърнали се на взор. Дрехите им се развяха, но никой не се помръдна. Децата стиснаха по-силно ръцете на майките си и сълзи бяха готови да бликнат от очите им, но още не смееха да заплачат.

– Идат! – извика някой и като че през всички мина електрическа искра, те трепнаха и се раздвижиха.

– Да, идват, идват – зачуха се гласове един след друг, – но как ще излязат на брега?

А бурята се развиваше все по-страховито и по-страховито. Всички гледаха да съзрат повдиганите и спусканите като в бездни лодки, без да мигнат.

До един камък между тия, които бяха дошли първи на брега, стоеше една стара бабичка. Тя се мъчеше да гледа, но сълзите премрежваха очите ѝ и тя виждаше само една оловна сиво-черна маса, която бушуваше, тряскаше и се канеше да глътне едничкия ѝ син, най-малкия, който беше останал на Земята.

Колко го моли тя да остане на сушата, да отиде в града да се учи, по море да не ходи, но не послуша. Не преклони глава пред майчини молби, не се размекна сърцето му пред майчини сълзи. Морето го примамваше, викаше го – и той послуша него и отиде...

Старата жена прибърсваше очите си с черната забрадка и отново искаше да види, но не можеше.

– Боже – шепнеха устните ѝ, – от девет сина този едничък ми е останал, пожали ме, Господи, пожали хубавата му младост.

А морето ѝ отговаряше с грохот и с рев сърдито, не искаше да щади никого.

– Божичко – молеше се майката, – всички там, в онези черупки, са все Твои чеда, пожали ги, Божичко. Пожали децата им, пожали старите им майки.

Камъкът, на който се бе опряла, се обливаше с бяла пяна. И всред грохота и вълните до слуха ѝ наедно с вятъра достигнаха думите на жените:

– Жертва, жертва иска морето... Тая есен не си е взело... Всяка година си взема...

Сякаш лъч озари майчиното сърце. Тя коленичи до камъка и обръщайки се към морето, му каза:

– Ето, вземи ме мене в жертва, само да се върнат живи и здрави онези, които сега се люшкат на всички страни.

– Исусе Христе, ти някога си утихвал вълните, слез, Сине Божий, от небето, и им помогни. Ето, ако трябва жертва, аз нека умра, аз нека погина, но чедото ми да излезе живо и здраво на брега.

И старата майка стана и се запъти към дървеното скеле, обливано от вълните на морето.

– Ето ме, Сине Божий – шепнеха устните ѝ. – Ето ме... Нека мене погълне морето, нека аз да съм курбана, нека си вземе жертвата.

Тя бе достигнала до самото скеле и прекрачваше вече по него...

Вълните бясно съскаха и преливаха скелето, но старата майка знаеше и мислеше само за едно – за чедото си. Никой не бе я забелязал, всички погледи бяха вперени в лодките, които ту се явяваха, ту се изгубваха от очите им.

Краката на старата жена се обливаха от пенестата вода. Погледът ѝ се вираше в страхотната необятна шир, но в сърцето ѝ имаше светлинка, която растеше и я изпълваше цяла. И ето, в мига, когато тя искаше да прекрачи от дървеното скеле в морето, остана като вкаменена на мястото си. По страхотните вълни вървеше Някой и я гледаше с кротките Си очи. Около главата Му имаше чудна светлина и устните Му се усмихваха благо.

Той повдигна ръка и помахна на вълните, които като покорени лъвове легнаха при нозете Му. А Той продължаваше да я гледа с кротка усмивка.

– Сине Божий! – извика старата майка и се строполи на дървеното скеле.

– Баба Недялка ще се удави! – извикаха няколко гласа едновременно и десетина души се спуснаха към скелето.

Тя лежеше с притворени очи и цялото ѝ лице сякаш светеше от невидима светлина. Вълните идваха до нея и се отдръпваха, без да я докоснат. Неколцина мъже я взеха на ръце и я отнесоха в дома ѝ.

Когато отвори очите си и се събуди, тя видя надвесен над себе си своя син.

– Чедо – промълви тя, – Той ви спаси, Спасителят. Той укроти морето. Господ не пожела моята жертва...

Синът милваше белите коси на старата си майка и с тръпнещо сърце слушаше да му разказва всичко, което бе станало.

И наистина, за всички бе чудо нечувано бързото преминаване на бурята и утихването на морето. Облаците се бяха разнесли, небето отново бе станало ясно, синьо, Слънцето грееше и лодкарите стигнаха здрави по домовете си.

Само старата майка знаеше Кой бе сторил чудото.

НАЙ-МАЛКАТА СНАХА

– Боже, това чедо превзе сърцето ми. Превзе сина ми, най-малкия ми, най-свидния ми, сега ще превземе и мене.

И старата майка се навежда отново и търси на дъното на железния старинен сандък кърпата, в която е скъгала жълтиците си.

– Ще ѝ дам едно рубе – продължава да си мисли старата майка, – ще ѝ дам. То това чедо съвсем ме преобърна, ще ме превземе.

И тя развърза кърпата и затърси златното рубе, а устните ѝ се усмихваха.

– Някоя от снахите не е била такава с мене. Тази, още като влезе от вратата със своята красна усмивка, като че ли Слънцето влезе в къщата ми. А като ме прегърна и ми каза „мамичко“, и като заплака, Боже, разтопи ми сърцето. Плаче тя и милва лицето ми – и мен заплака, че и сина ми, че и съседките, които надойдоха... А другите снахи, които веднага дотърчаха, гледат и се чудят. Пък аз съвсем забравих, че трябва, както винаги, да се държа строго пред снахите и съседите, и току викам на момичето:

– Мари дъще, защо плачеш, какво ти е?

Тя най-после избърса съзлите си, усмихна се и като ме прегърна пак, каза:

– Боже, пак си имам майчица!

Сърцето ми сякаш се преобърна от тези ѝ думи. Горкото, сирак било! Без майка расло, все при чужди. За майка плакало деня и нощя. И оттогава не може като че ли да ми се нарадва. Все: „Мамичко, ела да видиш това хубаво ли е, мамичко, туй тъй ли да го направя...“. А аз все искам уж да съм както преди, а то ми трепне сърцето... Остава

хурката, па ида да видя какво ще ми покаже. Пък тя от мене по-хубаво знае – не видя ли, ами така, да ме почете, да ме попита. Драго ѝ било да казва „мамичко“ и да знаела, че има майка, с която да се посъветва. Пък другите снахи гледат и се чудят – и те не знаят какво да думат.

По-рано никак не идваха при мене, а сега ден през ден – все тука. Все току ще се нарекат за нещо да дойдат. А и то, малката снаха, чедо като че ли е, като ги види, сякаш кой знае кои са дошли, болярки някакви – ще се разгича и все засмяно. Стол ще им подаде и все: „Како, како“ – на всички. Сякаш е било и пребило с тях. В тая къща родена да беше, нямаше да свикне с всичко така. Ошав ще им даде, със сметана ще ги покани, пък аз гледам и драго ми става. Дума не обелвам да кажа:

– Мари снахо, какво е това черпене, какво е това прахосване?

По-рано сърцето ми се присвиваше, като виждах такова пилеене. Превзе ме това чедо, превзе!

И старата майка гледаше, премяташе рубетата и все не беше доволна – търсеше по-голямо и по-голямо.

Пък и жълтичка да ѝ дам, лошо ли ще е? То от устата ѝ злато пада. Като ми каже: „Мамичко, да знаеш, дето даде дрехите на оная сиромашкиня за детенцето ѝ, цяло село говори такива хубави работи за тебе“. А на мене ми става драго, драго и си мисля: „Гледай ти, тя ме помоли да дам тия вехтории, пък в село за мене добро да кажат. Досега не е било това – все за скъперница ме имаха, за зла, пък сега... гледай – да се чудиш, добро за мене да казват!“.

Другите снахи по-рано не си отваряха устата да кажат „мале“, пък сега и те: „Мале, мамо“ – надпреварват се, а децата им от къщата ми не излизат.

Ех, Божа работа! Хората казват, че гражданките били лоши, горделиви, а тази на, синът ми от града я доведе, от училището, щом свършила последния ден, право тук я доведе. Учителка може да стане, ако иска, но дума не споменава за това. Като каже: „Мамичко, колко е хубаво тук, каква е хубава планината, Слънцето как грее, колко

е чист въздухът...” – и пее и се радва на всичко. Пък аз се чудя: планината си е планина, малко ли съм ходила за треволяци по нея, кога са били болни децата, и Слънцето, откак съм се запомнила, все така си грее. Пък тя колко се радва на всичко. Кой знае как е живяла в града. Аз откак съм се родила, все гледам тия поляни, но кому да дойде наум да гледа и да се радва като нея?

Пък и децата как ги гали! Те от нея не се отделят. Ще ги умие, ще ги среши, панделки ще им върже, а те я гледат в очите какво ще им каже. Боже, това чедо превзе всички!

Тя да ми роди едно внуче, сребърен колан ще ѝ направя, златните гривни ще ѝ подаря, само да е като нея, че аз щерка не си родих, а все момчета, все луди глави. Сега разбрах сладостта на дъщерята. Малко да съм кахърна, ще влезе, ще ме попита: „Мамичко, какво ти е, глава ли те боли, кажи какво да ти направя?“.

„А то момчетата, къде да ме попитат така! И лошо да ми е, от сладката ѝ дума ми минава – мисли си старата майка и неусетно отделя най-голямата жълтица. – Утре, на връх св. Никола, ще ѝ я дам, да ни поменува и мене, и стария. Ох, где е той да се порадва – все му бе тежко, че момиче не му родих. Но сега Бог ми го прати.“

И старата майка скътва кърпата със спестеното през целия ѝ живот богатство в железния старинен сандък. Но чудно бе, че тя не трепереше вече над него, не ставаше нощем да гледа дали стои там. В сърцето ѝ имаше по-голямо богатство от златото, което бе събрала с пот на челото – Любовта, която по незнайни пътища се бе вмъкнала в сърцето ѝ. Тя караше често старата майка да запява тъй, както в младини, както я знаеха някога момците – напета мома всред село.

– Мамичко – чува се от съседната стая сладък глас.

Старата майка пххва бързо в пазвата си жълтицата и тръгва към вратата.

– Ида, ида, дъще – отговоря тя.

– Ох, това чедо ме превзе – мърмори си тя, а в сърцето ѝ е драго, драго...

ДУШАТА СИ ПРЕВЪРНАХ

Душата си превърнах в градина, другарки мои, и обкичих я с безброй благоуханни цветя. За него, заради него направих това, другарки мои.

Но той не идваше да се радва на разцъфналите цветя, или ако идваше, когато ръцете му галеха благоухаещите цветя, той си мислеше за други, по-хубави градини, за по-прекрасни цветя... А аз тръпнех от болка и скръб...

Душата ми стана съкровищница, другарки мои. Изпълних я с бисери и елмази и с всички видове скъпоценни камъни. И поднесох му я, другарки мои, но той ровеше с равнодушните си пръсти скъпоценните камъни, които бях събирала ден по ден за него, и си мислеше за други бисери, за по-блестящи елмази и скъпоценни камъни. А моето сърце плачеше, плачеше от мъка и скръб...

Станах кристален извор, другарки мои, и поднесох му водите си, които пазех само за него. Но той, потопявайки устните си във водата, мислеше и жадуваше за други извори – за по-бистри, за по-хубави...

А аз кършех пръсти от болка и скръб...

И тогава, другарки мои, разтворих градината на душата си, която пазех само за него, и пузнах да влязат в нея децата. Те тичаха, пееха и се радваха на всеки цъфнал цвят. А аз се радвах с тяхната радост...

Разтворих съкровищницата на сърцето си, другарки мои, която пазех само за него, и раздадох скъпоценните камъни, чистите бисери и блестящите елмази на тия, които нямаха нищо и никого в живота... И те всички се радваха – и аз се радвах с тяхната радост...

Извиках жадните и дадох им да пият от водите на кристалния извор на душата ми. И когато пиха, радваха се – радвах се и аз с тяхната радост...

След време дойдоха при мен, другарки мои, тия, които бяха утолили палещата ги жажда от кристалния извор на душата ми, и тия, които обогатих със скъпоценните камъни от съкровищницата ми, и тия, които радвах с благоуханните си цветя от градината ми, и поднесоха ми скъпи дарове в знак на искрена благодарност.

Вземах даровете, другарки мои, коленичих пред него и сложих ги при нозете му, защото те бяха негови...

Тогава той ме погледна и се усмихна и тая усмивка се превърна в светлина за душата ми и в музика за сърцето ми. Всичко за мен се преобрази. Земята потръпна и запя дивен химн, Слънцето засия, затрептя в по-чудна светлина. Птичките запяха най-хубавите си песни, цветята заизлъчваха най-нежни благоухания и зацъфтяха с най-прекрасни цветове...

И тогава разбрах, другарки мои, безграничната радост от една безгранична обич, по-висока, по-съвършена от човешката, която се радваше на плодовете от работата на любимия човек, а не само от неговите обикновени, всекидневни чувства.

Познах обичта, която твори и гради най-красивото в човешката душа и дава смисъл и ценност на целия живот...

КОЕ Е НАЙ-СИЛНОТО НА СВЕТА

Любима фраза му беше да казва: „Няма по-силно нещо от парите. Днес парите управляват света“. И той триеше пълните си бели ръце, а по лицето му се разливаше широка усмивка. А тая усмивка и тая фраза караха много сърца да се свиват болезнено. И когато той схващаше това, отново подчертаваше, че днес парата е всичко.

Той беше banker и син на banker. Той не излезе от ония синове, които изяждаха и прогуляваха спечелените пари на баща си, напротив, удвои ги и ги утрои.

Когато баща му умря и той зае мястото до железната каса, всички казаха, че досущ прилича на баща си – и много въздишки се изтръгнаха от гърдите на тия, които необходимостта заставяше да прекратят прага му.

Отначало го знаеха като Джон, сина на банкера, а когато той сам стана такъв, всички в града го наричаха bankerът Джон.

Мнозина мечтаеха да видят дъщеря си като съпруга на Джон. Той виждаше това, разбираше го – и на лицето му греиваше пак широката му усмивка. И като триеше ръцете, си казваше:

– Видяхте ли? Все за парата. Ей, хора, нали ви казвам, парата е всичко днес.

Джон схващаше добре нещата и не се ловеше на тая въдица. Да дойде някоя жена да му пилее парите, които той от сутрин до вечер с мъка събираше от хората, дете идваше при него – това съвсем не му се искаше.

Защо му трябваше да дели богатството си, когато така се грижеше изключително само за себе си? Носеше хубави дрехи и много пръстени блестяха със скъпоценните си камъни по пръстите му.

Така минаваха годините и Джон бе достигнал до тридесет и пет, а приличаше на четиридесетгодишен. И той се радваше на това – имаше значи опитност. Никой не можеше да го разклати.

Всички, които отиваха при него, притиснати от неволята за някоя парична услуга, знаеха, че взима голяма лихва и всичко точно на определения срок трябва да се върне. Но като нямаше накъде, прехапваха устни и отиваха. „Ела, зло, че без тебе по-зло“ – казваха те и подписваха полицата. И в душата им ставаше страшно тежко, когато тоя човек, непознаващ що е сиромашка неволя, се смееше, триеше пръстите си и пак им разправяше кое е най-силното на света – парата.

Един ден в кабинета му влезе едно младо, стройно и много красиво момиче. Тоалетът му бе скромен, но му придаваше още по-голяма прелест.

То се изправи до масата на банкера и като подаде известна сума, каза:

– Татко ви изпраща тия пари. Той вчера отпътува по работа, затова ги донесох аз.

– Тоя, гдето беше болен ли – попита Джон, като прочете името на полицата.

– Да – отвърна тя.

Той прегледа сметката, прибра сумата и върна полицата на момичето. И когато то я прибираше в чантата си, банкерът Джон по навик започна да трие ръцете си една о друга и повтори любимата си фраза:

– Е, госпожице, видяхте ли? Парата, това е то! Няма по-силно нещо от нея. Тя управлява днес света.

Момичето повдигна глава, погледна го с хубавите си изразителни очи и само въздъхна дълбоко. След това леко се поклони с глава и напусна кабинета.

А Джон така и остана – с прикован в нея поглед, докато тя затвори вратата след себе си.

След малко влязоха други хора, той вършееше ежедневната си работа, а от време на време дълбоко въздишаше.

„Защо?“ – питаше се самият той. И в същия миг виждаше изправеното младо момиче до масата и чуваше отронената му въздишка. И сякаш тая въздишка по незнаен път влезе в неговите гърди и той често въздишаше. И всяка въздишка му напомняше пак за нея.

Когато броеше парите, за да ги прибере в голямата желязна каса, той изведнъж се спираше – вместо парите виждаше хубавите отворени очи на младото момиче, които го гледаха и му говореха сякаш нещо. И какво ли му говореха, питаше се той, мъчеше се да разбере какво му казваха тия хубави, отправени към него очи, и забравяше, че държи в ръцете си пари.

– Хайде, г-н Джон – подсецаха го хората, – бързае, работа ни чака.

– Ах, да – сепваше се той и почваше отново да брои парите.

И когато оставаше сам, очите на младото момиче изплуваха по незнаен път, заставаха пред него и му говореха нещо.

Когато се прибираще вкъщи, той пак си мислеше за тях. „Чудно – питаше се той, – какво ли пък искаше да ми каже? И как дълбоко въздъхна! И тая въздишка заседна в самите ми гърди. Защо ли въздъхна? Такова младо и хубаво момиче за какво ли имаше да въздиша?“

И тъй минаваха дните един след друг, а от съзнанието на Джон не излизаше младото момиче. Той бе виждал толкова момичета, толкова жени, но на всички се бе надсмял. Във всички той виждаше похитители на неговата кесия. А ето, това момиче дойде, погледна го и тъй дълбоко въздъхна. И нищо не каза, и нищо не поиска – отиде си. А все пак Джон никога не бе виждал очи, които тъй да говорят, и въздишка, тъй изтръгната от самите дълбочини на душата. Останал сам в стаята си, той сякаш чуваше тия очи и тая въздишка да му казват:

– Какво знаеш ти от света? Какво познаваш ти от хората? Не, ти нищо не виждаш. Парите са превръзка на

твоите очи и ти си сляп за всичко друго, освен за парите.

Джон удряше челото си, искаше сам себе си да стресне. Какво е това, какви са тия мисли?! Той никога не е мислил така, той никога никому не е позволявал да му говори така.

Джон ходеше из стаята си и искаше да завладее предишния си мир и спокойствие. Заставаше до прозореца и без да иска, отново мисълта се изплъзваше от волята му и го питаше: „Где ли е тя сега, какво ли прави? Отде ли е взел пари баща ѝ, за да ги върне навреме? Той беше болен – за лечението си ги бе взел. А ето, върна ги точно в определенния срок. Кой ли е работил за тия пари, когато бащата е бил болен? – и сърцето му неволно потръпваше. – Може би това момиче е ходило да работи някъде, може би е търпяло лишения, мизерия, само и само да могат на определената дата да върнат парите, защото...“ И Джон не довършваше мисълта си, спираше се ужасен. Но мисълта, независимо от него, сама продължаваше и казваше: „...защото иначе ще продадеш дрехите им, гардероба им, креватите им... Всичко, каквото намериш, ще продадеш, само за да събереш парите с лихвата, която си им дал“.

– Това са глупости – викаше той, – днес човек за човека е вълк. Днес всички така правят. Има хора, които с милиони вземат, без да им трепне окото.

И когато той попригихваше, из самата му душа сякаш изплуваха хубавите очи и го гледаха. Тиха въздишка сама се изтръгваше от душата му. И той виждаше тия отворени очи да му говорят:

– Да, вярно е, има хора, които вземат с милиони, но знаеш ли, че има хиляди хора, които заспиват гладни и осъхват сред студ и мизерия? Знаеш ли, че има дечица, които със съзниците си намокрят коравата корица хляб, за да утолят глада си? Знаеш ли, че майки пищят над болните си рожби и няма кой да отвори вратата им и да протегне ръка за помощ? Знаеш ли за безчетните страдания, които хлопат по вратите на хилядите нещастници? Не, ти нищо

не знаеш... ти знаеш само парите... Те са затворили очите ти и сърцето ти...

И странно, той не можеше да се сърди на тия очи, които му говореха тъй, както никой друг досега. Той отново въздъхваше и навеждаше глава. Ставаше разсеян в работата си. Хората забелязваха това. Джон почна да забравя сякаш точните дати за изплащането на сумите и когато някой го помолваше за отсрочка, той махваше небрежно ръка и казваше:

– Добре де, добре. Хайде, върви си.

И макар че външно беше така рязък и пъдеше хората, в сърцето му ставаше сякаш по-леко.

Останал сам, той бързаше да види очите на младото момиче в съзнанието си. И странно, в такива моменти му се струваше, че те го гледат благосклонно. И малка светлинка трепваше в гърдите му.

Но след миг Джон ставаше от стола, вземаше шапката си и си казваше:

– Наистина аз полудявам, трябва ми въздух. Слънце ми трябва. Аз съм заприличал на кърт в тая кантора. Човек може да се задуши в нея.

А тайно в душата си той знаеше, че излиза не за въздух, не за слънце, а излиза със скритата мисъл, че може да срещне някъде младото момиче. И Джон криеше от самия себе си тая мисъл. Туряше си най-различни предлози за излизане, но сърцето му знаеше, от него той не можеше нищо да скрие – и тихичко то му се смееше.

Джон искаше, а не смееше да ходи из улиците, където би могъл да я срещне. Струваше му се, че хората знаеха защо той излиза и му се надсмиваха. Да, на него се надсмиваха, на когото гледаха всички със страхопочитание.

– Джон, полудял ли си – викаше му някакъв глас отвътре, – къде остави работата си, парите? Ти си луд, Джон, връщай се в кантората, хората чакат! С това ходене загуби толкова много пари!

И той се връщаше в кантората, но не за парите. „Може би – мислеше си самото му сърце – баща ѝ пак има нужда от пари. Нали е бил болен човекът, може да му притрябват.“ И Джон ускоряваше до запъхтяване крачките си. О, той само да го завари там, ще повика него най-напред. Ще го покани, ще му даде стол и пари, колкото иска – без срок, без лихва... Стига да е дошъл. Но там, между чакащите хора, го нямаше бащата на момичето. И Джон в безумието си искаше този баща да се разболеє силно, много силно. Да е зле, да имат нужда от пари – и момичето да дойде...

Не, даже то да не идва, Джон само да се научи за това, веднага ще изтича до тях, ще повика лекар, ще плати за всичко, ще остави в къщата на майката известна сума за каквото трябва... И когато си тръгва от дома им, младото момиче ще го погледне... И този поглед ще струва повече от всичките пари, които е дал за лекар, за домашните потребности в къщата им. Повече даже от всичките пари, които той има в касата си! И Джон цял тръпнеше от радост при мисълта за този едничък поглед, който ще получи.

И всред тая радост чуваше пак отвътре някакъв глас да хрипти в дрезгав смях: „Джон, ти наистина изгуби ума си. Какво говориш ти, Джон, какво? Това са пари, Джон! Коего е в касата ти – злато е то, скъпоценност е то. Как можеш ти да го сравняваш с очите на една девойка, как можеш да ги омаловажаваш? Парата, Джон, управлява света...“.

И Джон слушаше своите някогашни мисли, които се изправяха като живи и му говореха това, което той по-рано говореше на другите.

„Стига – викаше Джон на тоя вътрешен глас, – стига! Млъкни, остави ме на мира!“ После, като хващаше с две ръце главата си, казваше:

– Боже, аз наистина полудявам. С кого се разправам? Със себе си ли, с кого?

А отвътре гласът мърмореше:

– Отидоха париците, Джон, отидоха. Пилееш си

времето по тая девойка и оставяш да изтичат парите между пръстите ти.

И наистина, всички забелязаха промяната в Джон и не знаеха как да си я обяснят. Той, който трепереше преди над стотинката, сега даваше пари и без лихва, и с дълги срокове. А някъде, където виждаше крайна сиромашия, той даваше, без да иска да му се връщат. Но каквото и да правеше, той все поглеждаше вътре в душата си – търсеше там очите на младото момиче, за да види какво ще кажат те. И ако се усмихваха, той биваше радостен и щастлив. Той много искаше да запита за баща ѝ, за семейството им, но се боеше, че хората ще разберат тайната му. А тя беше тъй хубава, тъй свята – и ничии човешки очи не трябваше да се докосват до нея.

И тъй ходеше Джон с надеждата да я види или срещне. Случваше се, виждаше я отдалеч. И струваше му се, че вижда най-прекрасното същество на Земята. И през този ден той биваше необикновено щедър.

Веднаж я срещна отблизо. Джон се спря, залян в сияеща усмивка, свали ѝ шапка с дълбок поклон.

Тя също се спря за миг, погледна го малко изненадано, съсредоточи мисълта си, позна го и сериозно го поздрави. След миг тя отмина. Джон остана с шапка в ръка, неподвижен! „О, тези очи – мислеше си Джон, – в тях го няма суетния блясък на тия от момичетата, които аз бях срещал.“ Като че ли тия очи разтваряха и разкриваха други сватове. Те като че ли му говореха за познаването на живота от други страни, които той не знаеше. В тях тихата печал бе превърната в дълбоко разбиране на живота.

И Джон заживя с образа и с мечтата за нея. Всичко друго му стана безразлично. Работата и парите му опротивяваха, когато си мислеше, че може би тя ще отвърне от него глава, ще му каже:

– Помните ли какво ми казахте, когато ви донесох парите? „Парите са всичко, госпожице. Няма по-силно нещо от тях. Те управляват света.“ Е, живейте си с тях,

аз не ви искам. Вие нямате сърце, а една празна кесия, която ламти за пари. Вие обирахте сираците, разплаквахте вдовиците, доубивахте болните, разорявахте сиромасите. Аз си отвърщам главата от такъв човек. Живейте си със златото и с парите...

Тогава Джон изтръпваше ужасен. Всичко това беше така... вярно беше. Но то бе някога, отдавна... преди да я види, преди да му заговорят нейните очи. А сега е съвсем друго... Ето, той е готов да поправи всичките си грешки. Ако тя каже, Джон ще раздаде всичките си пари на сиромасите, ще отиде с пот на челото си и ще работи, както хилядите, само тя да не отвърне очи от него. Само тя да му подаде ръката си и да върви редом с него в живота...

Най-после той махна с ръка на това, какво ще кажат хората, и отиде при нея. Говори ѝ, много ѝ говори. Разказа ѝ за целия си живот и за промяната, която е станала в него. Тя го гледаше тиха, сериозна, с отворени очи, замислена върху това, което Джон говореше.

Когато след време тя с усмивка го запита:

– Е, кажи, кое от всичко е най-силно? Кой управлява света?

Неговите устни промълвиха това, което сърцето му отдавна бе разбрало, и Джон каза:

– Обичта!

СЛУЧАЙНОСТ ИЛИ СЪДБА⁶

Цялата компания от студенти и студентки екскурзанти се заливаше във весел смях и се забавляваше. Една от младите студентки – весела, палава и жизнерадостна, неочаквано беше станала майка на едно около двегодишно момиченце. Детето обгръщаше шията ѝ, галеше се в хубавото ѝ лице и започваше отчаяно да пищи, когато тя поискваше да го остави на земята или да го даде на слугинята, а компанията избухваше в нов буен, весел смях.

– Не може така, детенцето ми – говореше му шеговито, гальовно младото момиче. – Не може, скъпото ми, ние трябва да вървим. Ти сега иди у какичка, а аз пак ще се върна.

И тя искаше да го подаде на слугинята, но детето, обвило ръце около шията ѝ, пищеше и малкото му личице се обливаше с безутешни сълзи.

– Недей, недей плака, милото ми, мамичка няма да го даде, недей плака – шеговито играеше младата студентка ролята на майка.

Детето, не разбирайки шегата, тозчас се успокояваше и хубавите му сини очи се усмихваха през сълзиците му като майско небе след дъжд. Другарите ѝ се смееха, приятелките ѝ я закачаха, а всред този шум и смях никой не забеляза кога вратата на голямата бяла вила, пред която малкото момиченце се беше хвърлило върху младата студентка с отчаяния и същевременно радостен вик – „мамичко“, се беше отворила и оттам ги гледаше сериозен млад, с хубави печални очи, господин. Младото момиче, което всички наричаха Оля, продължаваше да се шегува и да говори на детето:

– Иди, иди сега, сладката ми, при какичка, аз пак ще дойда! Мамичка я боли зъбчето, боли – ух, боли, боли – мръщеше тя заруменялото си от смях лице, а детето ставаше сериозно и почваше тъжно да гледа своята мамичка. Но когато ръцете на слугинята се протягаха да го вземат, то отново писваше и се притискаше отчаяно за девойката.

– Ах, Боже мой, какво да правим сега? – каза Оля, като прегърна малката, за да я утеши. – Всичко това става сериозна работа.

– Кога умря майка ѝ? – запита тя слугинята.

– Преди около 25 дена...

– Не плачи, малката ми, недей, сладката ми! – заутешава я пак Оля, а компанията я гледаше и всички се смееха.

В това време господинът се беше приближил незабелязано и когато Оля случайно се обърна, срещна хубавите му тъжни очи.

– Мая – каза тихо той, – какво правиш там?

Малкото момиченце си извърна бързо главичката, която беше завряло във врата на Оля, и го погледна със сияещи от радост очи.

– Татко, мамичка си дойде... – и то запляска Оля весело по бузите с двете си малки ръчички.

Един момент всички останаха в недоумение. Цялата компания беше замлъкнала при появяването на господина, който, виждаше се, беше много измъчен и печален. Само детето беше весело и радостно.

– Наистина, госпожице – наруши настанилото се мълчание слугинята, – аз ви казах и по-рано, вие много приличате на госпожата... И затова Мая изтича към вас.

– Извинете, господине, – обърна се Оля към господина, – малката ме е припознала за майка си... С такъв отчаян писък се хвърли върху ми, че аз се видях принудена да я взема...

Господинът гледаше ту детето, ту Оля, и после каза:

– Вие извинете, госпожице – и като се обърна към детенцето, подаде му ръцете си: – Мая, ела у татко.

Но малката обгърна пак с белоснежните си ръчички шията на Оля и като се сгуши в нея, по никой начин не искаше да отиде у баща си.

– Мая – повтори той, – ела, ще играем с голямата топка... – и той посегна да я вземе. Но малката писна и здраво се притисна до Оля.

– Мамичка, мамичка! – викаше тя и не искаше да се пусне.

Оля се видя принудена пак да я утешава и да я уверява, че няма да я даде, за да престане малката да плаче.

– Знаете ли – обърна се тя към компанията, сякаш за да се оправдае, защото шегата почваше да става сериозна и тя се чувстваше вече смутена, – знаете ли, на мен често ми се случва да ме оприличават на заминали от Земята хора. Веднъж, аз бях още ученичка, една майка, като ме видя случайно на улицата, се спря и дълго ме гледа. После се приближи към мен и като се извини, ме попита къде живея. Казах ѝ улицата и номера на квартирата си. На другия ден тя дойде с мъжа си и ми казаха, че идват да ме видят, защото досущ съм приличала на умрялата им на моята възраст дъщеря. Те ме молеха да им позволя да ми идват на гости. Не можах да откажа на двамата старци. Аз тогава бях в седми клас и живеях сама в града, а родителите ми бяха на село. После двамата измъчени родители ме канеха често да ходя у тях, а на следната година живеях у тях на квартира. И никога няма да забравя времето, когато живях у тях. Те се отнасяха с мене като с родна дъщеря и ме отрупваха с какви ли не подаръци. И досега ме питат как съм и се грижат тъй нежно за мен... Друг път пък една дама ми каза, че необикновено много приличам на годеницата на брат ѝ, която се била наскоро поминала. Слава Богу, че брат ѝ следваше в чужбина и не се сбъдна нейното искрено желание да ме види и той...

Докато Оля разказваше тия случки, малката беше сложила русата си главица на рамото ѝ и се чувстваше безкрайно щастлива. Компанията я слушаше сериозно, а господинът я гледаше мълчалив.

Един от студентите си погледна часовника.

– Време е да тръгваме, Оля, тъй или иначе, този въпрос трябва да се разреши. Времето минава, а път ни чака.

– Да, да – потвърдиха всички и като си застыгаха раниците, решиха да тръгнат веднага.

– Мая, ела, детето ми! – повика я пак татко ѝ, но малката моментално се разплака.

– Иди у татко, Мая, иди, миличка, аз пак ще дойда – говореше ѝ тихичко Оля, – иди, момиченцето ми, недей плака.

Но Мая не искаше и да чува.

– Това се случва за първи път, госпожице – обърна се към Оля господинът. – Досега тя у никого не е искала да седи, освен у мене, и аз заради нея си оставих работата и дойдох тук за десетина дни, докато привикне с другите, а ето сега...

– Нищо, нищо, детето е тъгувало за майка си и сега, като ме е припознало...

– Да, много тъгуваше, денонощно плачеше и я викаше... Аз съм се чудил просто...

– Оля, тръгваме – каза някой.

– Закъде отивате – попита той, – ако, разбира се, може да ми кажете.

– О, разбира се, за Самоков.

Той се замисли за момент, после додаде тихо:

– Не бихте ли искали да се лишите за малко от вашата компания, за да дадете още малко радост на малката?

– Как? – попита Оля.

– Имам кола. Бих могъл да ви отведа дотам и Мая ще може да ви се порадва през това време.

– Може – каза Оля и погледна компанията си.

– Е, като си майка, ще изгълняваш задълженията си – каза една от студентките шеговито и всички, като ѝ вдигнаха ръка за поздрав, тръгнаха по широкото шосе.

Мая беше тъй радостна, че мамичка се е върнала, че само я милваше и галеше.

Господинът покани Оля във вилата, докато приготвят автомобила. Там, на една от верандите, стоеше стара белокоса дама.

– Майка ми – представи я той на Оля.

Оля, която беше винаги весела, играва и безгрижна като птичка, застана като ученичка смирено и свенливо пред старата жена, която я погледна с очи, които проникваха като че ли в самата ѝ душа. И чу как старата дама пошепна като на себе си:

– Странно, каква необикновена прилика... За първи път ми се случва такова нещо в живота...

А Мая, види се по навик, пляскаше с двете си ръчички бузите на Оля и продължаваше да казва с напевен глас сладкото за нея име: „Мамичка, мамичка, мамичка...“.

Когато автомобилът беше готов, Оля се сбогува със старата дама, която я покани пак да ги навести.

По пътя Мая беше между татко си и намерената си майка тъй, както някога, и беше безкрайно щастлива. Но Оля беше някак смугена и мълчалива. Господинът също мълчеше. Само когато наближиха града, гдето трябваше Оля да слезе, той я запита:

– Госпожице, бихте ли позволили малката да ви вижда от време на време? Аз няма да бъда тук. След десет-петнайсет дни заминавам за чужбина, гдето имам работа, само майка ми ще бъде у дома.

– Да, с удоволствие, ако това причинява радост на малката.

– Вие сама виждате това.

Но на Оля, Бог знае защо, ѝ стана тъжно, че господинът ще отпътува в чужбина, и съвсем неволно се изтръгна от устата ѝ:

– А много ли ще стоите там, в чужбина?

– Ще зависи...

Тъй като пристигнаха в града доста рано, те направиха с автомобила една обиколка из околността и пак се завърнаха. Най-после, когато компанията пристигна, той взе Мая на

ръце, която не подозираше, че е настъпил часът за раздала с нейната мамичка, и се качи в автомобила. В следния миг детето като че ли разбра, че го излъгаха, и писна. Но автомобилът потегли и до ушите на Оля достигаше само сърце-раздирателният вик на малката: „Мамичкооо“.

Оля си наведе главата и без да разбира защо, няколко сълзи капнаха от очите ѝ.

– Колко е странен животът – пошепна си тя.

Когато се обърна към приятелите си, те всички бяха също замислени и сериозни...

* * *

Изминало се беше около година от този ден... Ден, в който, както се случва в живота на всички хора, се променя цялата съдба на човека.

Наистина Николаев, така се казваше бащата на Мая, беше отпътувал за чужбина. Но Оля често гостуваше на старата госпожа във вилата, а след изтичането на учебната година, по молба на дамата и заради сълзите на Мая, остана да прекара лятото при тях. През новата учебна година Оля бе поканена от старата дама да живее при тях. Тя бе станала необходима не само на Мая, но и на старата майка, която изливаше всичките си чувства към нея заради едничката си дъщеря, която бе умряла преди години на нейната възраст, като студентка.

В университета Оля беше студентка, а въкъщи беше мамичка на Мая. Двете бяха толкова привикнали една с друга, че ако трябваше да ги разделят, не само Мая щеше да плаче...

Оля бързаше от университета да види малката си „дъщеря“ Мая, която, скрита зад вратата, примираше от смях, ако нейната мамичка не можеше да я намери и я търсеше под масата.

И когато един ден съвсем неочаквано се завърна Николаев от чужбина, той остана смаян, а същевременно

възхитен от обичта и дружбата между неговата малка дъщеря и Оля. Отначало той само ги гледаше с радостни очи как тичат и играят с голямата топка в градината, как се люлеят на люлки под дърветата, но после по молбата на Мая и той се присъединяваше към игрите им.

Оля искаше да прекара лятото при родителите си на село. Но тъй като Мая не искаше по никой начин да се отдели от нея, то и тя отиде с Оля. Но не бяха се изминали две седмици, когато и Николаев пристигна при тях.

– О, татко иде! – извика Мая, която първа го видя и се втурна да го посрещне.

– Оля – каза Николаев, когато тя му подаваше ръка за добре дошъл, – не само Мая не може без тебе, но и аз. Ще ме приемеш ли и мен, както прие и нея?

– Да – каза шеговито тя с очи, които искряха от радост, – ще се постарая да те приема, но мисля, че това е станало още много отдавна...

След около месец Оля, Николаев и Мая отпътуваха за чужбина, където той работеше.

И често събралите се на излет студенти и студентки си спомняха за Оля и за онзи паметен ден, когато малката Мая я бе припознала за майка си.

– Наистина – говореха си те, – каква чудна случайност...

– Не, в живота няма случайност – каза една от студентките. – Това бе самата съдба тогава...

– Да, може би да бе съдбата – съгласиха се другите, – но все пак така странна!

ТЯ

Тя се казваше Ружа, но въщи галено ѝ казваха Ружица. Беше дъщеря на чичо ми – храненица, но и до ден днешен не зная дали тя знаеше това...

У тях прекарах три лета – три ваканции, които никога няма да забравя.

Тя имаше очи сини, ясни и лъчисти като звезди. Косите ѝ – златисти, се подаваха на къдрици под забрадката ѝ. Беше пъргава като сърна и свенлива като горска теменуга.

– Защо са те кръстили Ружа? – обичах да се шегувам аз. – Бузите ти не са алени като ружата в твоята градина, а и очите ти не са черни като черешите, които зреят във вашето лозе...

Тя навеждаше глава, поруменяваше цяла и излизаше навън... а аз, поусмихнат, продължавах да си чета... Но не минаваше много и чувах босите ѝ стъпки – тя идваше пак. Аз се правех, че не я виждам. Тя плахо се приближаваше и изсипваше на масата пред мен пълна престилка с плодове.

– Ах, да те знае майка ти! – заплашвах я аз. – Да знае, че си откъснала най-хубавите круши и ябълки!

– Ами, най-хубавите – оправдаваше се виновно тя, – има и други такива... И още колко много... Тази година са родили всички дървета, и то все по много...

– Но за всеки случай, внимавай – предупреждавах я с привидна сериозност. – Татко ти сигурно знае на кой клон са най-хубавите плодове.

– Ах, знае... та той това ще гледа... Цял ден е на работа по полето...

Първата година, когато я видях, тя беше на 14 години – полудете, полудевоиче. Беше дива и непристъпна. Къщата

на чичо ми беше досама планината и аз обичах да я издебвам, когато тя като зверче се скиташе из гората или бродеше из хрусталаците.

– Защо бягаш? – питах я аз. – Нали съм ти брат?

– Е, да, брат си ми – отговаряше тя и очите ѝ, хубави като ясни звезди, ме гледаха, излъчващи светлина.

– Но, Боже мой, аз ще умра сам – заговорвах ѝ отново, като внасях затрогваща нотка в думите си, – защо не дойдеш да си поприказваме?

– Ами какво да говорим? – питаше ме тя и по лицето ѝ виждах да се проявява съчувствие към мене... А пък аз най-обичам да съм сама – допълваше за оправдание тя.

– Ти си горска самодива и затова обичаш да си сама – засмивах се аз.

Очите ѝ се спираха неподвижни, кърпата ѝ, полуизпаднала от главата, разкриваше хубавите ѝ златисти коси. Босите ѝ крака бяха потънали в горската шума. После с притаен дъх тя ме питаше:

– Ти виждал ли си горска самодива?

– Да!

– Кога?

– Сега – тебе!

– Не. Не! Ти не си виждал, но аз съм виждала. И русалки съм виждала – хе там, горе, на езерото...

– Сигурно си се оглеждала в него – закачах я аз.

Тогавя тя навеждаше глава и искаше да си отиде.

– Не ме обичаш ти – казвах ѝ огорчен аз, – щом като искаш да си отидеш и да ме оставиш сам.

Тя оставаше... Аз почвах да ѝ разказвам за града. Тя, приседнала на някой пресечен пън, ме слушаше и виждах в нейните очи да се отразява всичко, което ѝ говорех. И знаех – тя не само слушаше това, което ѝ разказвах, но и го виждаше... Никой в живота ми не ме е слушал тъй добре като нея... Когато привършвах, тя въздъхваше. За какво? Тогавя не знаех... Може би за това, че тя не живееше в града, че не бе едно от онези хубави момичета, за които ѝ разказвах какви ли не истории.

Вечер тя влизаше в стаята ми и носеше цели букети къпини. Ръцете ѝ биваха издраскани, а понякога по тях имаше капчици кръв. Но аз сякаш не виждах това и казвах:

– Ах ти, малка крадла, откъде си ги откраднала?

Очите ѝ се спираха, разширени от учудване и изненада – как можех да си помисля това? Но аз, жесток, продължавах:

– Я си погледни ръцете! Доста мъка си видяла, докато се измъкнеш из чуждите плетища, по които растат тези къпини.

В сините ѝ очи бликваха сълзи. Тя оставяше къпините и тръгваше към вратата.

– О, колко си глупава – извиквах след нея, – нима не виждаш, че се шегувам? Ела тук, малка Незабравке... Да, Незабравка е трябвало да те кръстят...

Тя покорно се връщаше.

– Сега ще ми кажеш откъде набра тези така едри и хубави къпини – запитвах я сериозно аз.

Тя почваше да ми разказва. Нейният чист, хубав глас беше звън от сребърно звънче. Но аз не я оставях свободно да разказва и я прекъсвах десетки пъти. Бог знае защо ми правеше това удоволствие. Най-последно чувствах как в гласа ѝ прозвъняваха сълзи и тогава я оставях да ми говори свободно...

Те имаха една круша. Дълги години не раждала никак и чичо ми тази пролет я окастрил съвсем. Оставил беше на върха само клони, които приличаха на корона. И за чудо тази година крушата бе отрупана с едри хубави плодове.

– Ти никога не си ми давала от окастрената круша – упрекнах Ружа един ден. – Сигурно искаш да останат само за тебе.

Тя нищо не ми каза и веднага си излезе. Напразно я виках да се върне. След десетина минути, не помня за какво, излязох в градината. И каква беше изненадата ми, когато

видях забрадката на Ружа да се развява между клоните на окастрената круша.

– Ти си луда, малка самодиво – викнах ѝ аз, – как си се покатерила там?

Тя нищо не ми каза и само ме погледна. Никога няма да забравя този поглед. Вярно, не тя беше луда, а аз бях лудият... Знаех, че тя беше готова да направи всичко, което поискам, и въпреки това я бях накарал да се качи на това така високо окастрено дърво.

От този ден аз станах по-внимателен към нея. Привиквах я при себе си и ѝ четях приказки и разкази. Тя слушаше прехласнато.

През тези три години аз ѝ прочетох доста. А тя, обикнала книгата, както гората, беше прочела през моето отсъствие още много.

Чичо ми, чиито деца бяха все измрели, я обичаше твърде много и изпълняваше всичките ѝ желания, а стринка ми, не искайки Ружа да прилича на другите селски момичета, ме караше да я уча и да ѝ пращам книги да чете. В училище не искаха да я пращат – не можеха да се отделят от нея...

През последната година, когато бях там, тя бе вече на 17 години. Мнозина младежи спираха пламенни погледи върху необикновено хубавото момиче на чичо ми. Но Ружица беше горда и непристъпна – за всички тях, разбира се... Но при мене винаги пристъпяше тиха и покорна. Често седеше мълчалива и кротка при нозете ми.

– Кого си харесваш? – питах я аз с явното желание да предизвикам златистия блясък в очите ѝ.

– Никого! – отговаряше ясно и твърдо тя.

– Никого?! – учудено питах аз.

– Никого оттук.

– От всички, които са тук?

– От тези, които са от селото.

– Тогава ела в града с мене. Ще те запозная с моите приятели...

– Не, не желая.

И тя ставаше и отиваше някъде.

Веднъж, след един подобен разговор, аз я намерих, легнала в гората, цяла обляна в сълзи. Стана ми жал за пея. Сложих ръката си на главата ѝ, от която забрадката беше изпаднала, и косите ѝ като злато се разпиляваха по нападалата шума. Тя трепна и се обърна. Видях – очите ѝ бяха плувнали в сълзи.

– О, клетият аз – заговорих ѝ с упрек, – много имаше да чакам бялата си риза, която преди малко ми бе обещала да изгладиш.

– Ах, Боже мой! – каза тя и скочи. – Как съм забравила... Ей сега ще я изгладя.

И тя поиска да се втурне към дома...

– Чакай, не бързай сега. То вече се мина, постои малко.

Тя седна отново върху нападалите листа с наведена глава. Сълзите ѝ така си и засъхнаха, без тя да посмее да ги избърше...

Аз започнах да ѝ разказвам за някаква весела случка с мои другари. После – за други неща, и накрая, не помня как, казах, че много бих искал да следвам, а ще бъда принуден да се заловя за работа. Баща ми беше от една година болен и не можеше да ме издържа.

Тя изведнъж повдигна глава. Помня – очите ѝ бяха чисти като езерото, което беше горе, в планината. Някакъв светъл лъч премина през тях и после угасна. Тя отново наведе главата си...

Тогава току-що бях свършил гимназия и наистина моето така голямо желание да продължа науките си се осуетяваше поради недостатъчните средства, с които разполагаше баща ми...

Не зная за какво смеговорили след това, но тя мълчаливо ме слушаше, очите ѝ ме гледаха, пълни със съчувствие.

– О, ако имах аз! – промълви тя, когато бяхме вече близо до дома.

– Какво? – попитах аз.

– Пари. Да имах пари, бих ти дала, да можеш да следваш.

Погледнах я учуден. Бях дори забравил за това...

На следващата година не можах да отида на село у чичо ми. Бях зает с работа. После се случиха много неща в живота ми, които накараха да избледнее образът на моята приятелка и сестра от село. На втората година аз и група приятели предприехме далечна екскурзия през планината. Предложих им пътят ни да мине през селото на чичо ми. Съгласиха се, тъй като имахме 15 дни на разположение за проектираната екскурзия.

Беше хубав юлски ден. Когато приближихме улицата, където живееше чичо ми, видяхме събрани доста хора. Попитахме за какво, казаха ни:

– Ружица се венчава днес.

Усетих как краката ми се пресякоха, ръцете ми леко потръпнаха и се вледениха. Ускорих инстинктивно крачките си. Хората се раздвижиха и ни направиха път. Някаква цигулка свиреше нежна мелодия наблизко. Аз вървех като насън...

Точно всред двора видях моята малка самодива, цяла в бяло, по-хубава и по-прекрасна отвсякога, изправена до непознат господин със син костюм... Когато ме видя, очите ѝ просияха. Тя остави този, до когато беше изправена, приближи се към мен с протегнати ръце и ми каза:

– Сега ще можеш да следваш... Ние ще живеем в столицата... Ще има достатъчно средства, за да продължиш образованието си...

Аз само стиснах белите ѝ дълги пръсти в моите ледени ръце, без да мога да ѝ кажа нито дума...

В това време към мене изтича стринка ми. Дойде и чичо ми. Най-после съм дошъл... Толкова ме очаквали! Пратили ми покана. Но, ей Богу, аз не бях получил никаква покана, тъй като от шест месеца бях преместен като чиновник в съседния до нас град, а родителите ми не са счели навярно

за достатъчно необходимо да ми я препратят. Но все пак...
какво чудно съвпадение...

Години минаха. Времето донесе и отнесе със себе си много неща, но там, в моето съзнание, завинаги остана един светъл, свещен образ на едно чудно същество, което ме беше обичало с всичката преданост на своето чисто и безкористно сърце.

ОБИЧ

Когато най-напред го видя, тя беше десетгодишна, а той – млад, красив човек, може би имаше 30 години, както ѝ казваше майка ѝ, която ходеше да му прислужва през деня.

Те бяха от село. Майка ѝ и татко ѝ се бяха преселили в града още преди да се роди тя и работеха в две различни фабрики. Тя, Евгения, не помнеше татко си – той умрял от силна простуда, когато тя била още на три години. После майка ѝ продължила да работи във фабриката, а Евгения порасна и тръгна на училище.

Един ден във фабриката казаха, че няма работа – трябваше да съкратят работници и съкратиха майка ѝ. Тогава за Евгения и за майка ѝ настанаха много тежки дни. Работа трудно се намираше, а нуждата всеки ден хлопаше на вратата им и искаше своето. Наемът трябваше да се плати, храна трябваше да се набави, също и облекло, а нямаше откъде. Лятото мина сравнително добре, но зимата ги завари без дърва, без хляб. И може би щяха да преминат много страдания и лишения, ако случайността не беше ги срещнала с този богат млад човек, който им даде подслон в сутерена на къщата си, в замяна на което майката прислужваше и гледаше домакинството му.

Той не беше женен. Имаше голяма фабрика за бои и може би много жени искаха да му бъдат спътници в живота, но той предпочиташе свободата си, както рядко сам заявяваше пред познати и приятели.

Евгения растеше в сутерена, ходеше на училище, но рядко го виждаше. А той може би и никога не бе я виждал, защото когато майка ѝ се беше разболяла и тя отиде да я

замести в работата, той я запитва какво иска и кого търси. Тогава тя му обясни коя е. Той каза съвсем разсеяно „добре“ и си излезе. Навярно отиваше във фабриката...

Майка ѝ продължаваше да боледува и отслабваше от ден на ден. Ходи при лекар. Лекарят даде някакво лекарство, но види се, беше вече много късно, защото след няколко месеца тя изгасна като свещ.

Евгения плачеше нощем, самотна на дъсченото си легло, за единственото същество, което имаше на Земята – за майка си. Но сутрин, когато чуваше, че господарят отваря вратата, за да излезе, тя отиваше горе да почисти и нареди стаите му. Когато той се завръщаше, тя се прибираше или в кухнята, или в сутерена, защото той не обичаше прислужницата да се мярка в негово присъствие из стаите или коридорите. Тя знаеше навиците му от петте години, през които майка ѝ му беше прислужвала, и затова ги изпълняваше точно.

Понякога той забелязваше образцовата чистота из стаите, грижливо наредената му маса с книги, виждаше добре изчистените му дрехи, но това му правеше впечатление само за миг и после то изчезваше сред работата и безбройните образи, които изпълваха живота му.

Отначало той не закусваше вкъщи, но после почна да намира сложени на масата си различни неща за ядене. Най-напред ги нарече „глупости“, но опитвайки ги, му харесаха. След това му стана навик да ги намира там и дори би му направило неприятно впечатление, ако ги нямаше. След време намираше и приготвена вечеря, но той почти никога не се ползваше от нея. Когато се случваше да завари Евгения из стаите, тя тихо се извиняваше, той поклащаше небрежно глава и тя се прибираше в стаята си.

Още когато майка ѝ беше жива, Евгения знаеше, че на господаря му идват гости. Но сега тя имаше възможност от време на време и да ги вижда. Повечето бяха млади хубави момичета или красиви жени. Евгения знаеше, че той абсолютно не обича, когато има гости, прислужницата да е

там, затова щом чуеше повече стъпки при входната врата, веднага се отдръпваше през кухнята долу, в сутерена. И там, в полуздрача, който царуваше в нейната стая, тя работеше – плетеше, кърпеше, но най-вече четеше. Евгения тъй много обичаше да чете! И най-голямата ѝ болка след тая от смъртта на майка ѝ беше тази, че не можа да продължи образованието си. Но затова пък в къщата на господаря имаше много книги, които тя си вземаше в негово отсъствие. Прочиташе ги и след това отново ги слагаше на мястото им.

Годините минаваха – Евгения бе мълчалива, затворена. Рядко излизаше, освен за покупки из града или в празник на концерт или театър. Съседите наоколо я виждаха, но почти никога не я заговорваха. Пък и тя самата не предразполагаше към това. Евгения сякаш живееше в някакъв друг свят, в който си имаше свои скърби и радости, но в който тя никого не допускаше да влезе.

Често пъти, когато късно през нощта затваряше книгата, която беше чела, морните ѝ клепки потрепваха и по лицето ѝ преминаваше тиха усмивка. Невидима ръка сякаш се прекарваше за милувка през сърцето ѝ и тя си прошепваше: „Утре може би ще го видя пак. Да, ще го видя, ако отида няколко минути, преди да е излязъл. Или не няколко минути, а само една минутка преди излизането му... И може би ще ѝ каже, както веднаж ѝ беше казал: „Ааа, тези работи, които си приготвила за закуска, са добри...“. И колко се радва тя тогава! Цяла седмица пред нейния поглед стоеше изправената му стройна фигура до вратата и той, държащ шапката си в ръката, бе готов да излезе. И после веднаж пак, когато ѝ каза, че обувките му никой досега не ги е лъскал толкова хубаво... Тогава сърцето ѝ тъй бързо заби в гърдите, но устните ѝ останаха както винаги затворени и по лицето ѝ не трепна нищо. Да, никой не трябваше да знае колко много Евгения се радва на него и на това, което той ѝ казваше – дори самият той не трябваше да знае...

А когато го нямаше, тя беше свободна. Можеше да стои дълго пред портрета му в кабинета и да го гледа до насита.

Или не до насита, защото тя никога не се насищаше да го гледа, но да го гледа дълго, дълго... И той се отпечатваше в съзнанието ѝ така силно, че когато притваряше очите си, той заставаше пред нея като жив.

Наистина, на масата му обикновено имаше портрети на млади момичета, които тя виждаше, когато му почистваше масата. Те бяха или под някоя книга, или така... сложени само зад някои неща от масата. Албумът в салона също бе пълен с различни снимки, но Евгения не обичаше да ги гледа. Там той не беше такъв, какъвто бе в нейното въображение, мисъл и душа. Там, в салона, той я беше нарекъл „статуя”. Но тя бе чула, а и нерядко ръката му беше преметната върху рамото на някоя приятелка. Нали те все така се наричат – приятели и приятелки. На много и много места той бе там с весели компании и това я караше с досада да затваря албума.

Понякога Евгения намираще на масата му нови портрети – на непознато младо момиче. Тя ги гледаше дълго-дълго и после въздъхваше дълбоко. „Наистина, момичето е толкова хубаво – мислеше си тя, – и тъй хубаво е облечено... Очите му тъй хубаво гледат...” Ако самата тя беше мъж, навярно също би го харесала. Тогава защо и той да не я е харесал? И Евгения мълком оставяше портрета, тъй както го бе намерила, и продължаваше работата си, но там, дълбоко в душата ѝ, някой почваше да тъгува – защо ли?

После Евгения се сещаше за времето. Той можеше да се завърне... затова трябваше да си отиде. Той не обичаше да я заварва там, особено когато има гости с него... Но и самата тя не желаше да стои там, когато господарят ѝ има гости. Защото, макар и Евгения да бе в кухнята, от салона долиташе до нея неговият тих, топъл говор и веселият смях на младото момиче. И тогава Евгения бързаше по-скоро да си завърши работата, защото някаква тъга обгръщаше душата ѝ и тя се чувстваше сама, съвсем сама в целия свят...

Понякога Евгения виждаше, без да иска, как той държи ръката на младото момиче в своята, изпращайки го в коридора. Някаква горчива болка започваше да стиска сърцето ѝ, пред очите ѝ се спускаше тъмен воал, който правеше всичко тъмно, като че ли Слънцето не грееше. Тя си отиваше в малката полутъмна стаичка и стоеше там, докато той не позвъняваше и не я повикаше. Тогава Евгения отиваше тиха, мълчалива, получаваше поръчките, които господарят ѝ даваше, и отговаряше: „Да, благодаря“. А той, полулегнал на канапето, четящ вестника си, продължаваше да нарежда кои дрехи, обувки и чорапи трябваше да му приготви тази вечер...

Евгения излизаше. И странно, сърцето ѝ отново беше изпълнено с радост, че го е видяла. О, това е такава радост, да можеше да го вижда! Това за нея бе най-голямото щастие – да го вижда, само да го вижда! Тя друго нищо не си е дори помислила да поиска...

Когато му занасяше исканите дрехи, той си пееше тихичко. Бе радостен. Евгения знаеше, че той мисли за хубавото момиче, което ще види тази вечер. Но това нямаше значение. Нали той беше радостен и нали тя сега в момента го вижда!

Веднъж дори той беше толкова весел и радостен, когато Евгения му подаде едно розово пликче, че той хвана немирната къдрица, която падаше на челото ѝ, и каза:

– Какво все мълчиш като статуя!

Евгения се поклони и излезе. Този ден тя считаше за най-щастлив от целия си живот. И неведнъж помилва къдрицата, която той беше хванал... В стаята си тя се радваше, скачаше, пееше, плачеше нощем, но пред него бе винаги една и съща – мълчалива, затворена, с лека гънка на челото между веждите си. Той ѝ беше казал „статуя“. Но Евгения бе чула и други да я наричат така. Веднъж една съседка беше казала за нея на друга: „Това не е жив човек, а статуя...“.

Минаха още години. Евгения с плахо сърце виждаше, че господарят ѝ става разточителен в своя живот. Понякога

нощем се връщаше късно. Тя го чакаше в своята стая. Хиляди страшни мисли ѝ идваха, сърцето ѝ се свиваше болезнено и често сълзи плуваха в очите ѝ. Когато най-последно таксито спираше пред пътната врата, Евгения въздъхваше дълбоко и облекчено. Вслушваше се в стъпките му, проследяваше го със слуха си, и когато най-последно всичко горе утихваше, тя притваряше очи и заспиваше тревожен сън.

Друг път се случваше да си дойде рано, но не сам. Евгения чуваше да отекват редом с неговите и други стъпки. Тогава тя горчиво заплакваше. А знаеше, че няма право да плаче. И всъщност за какво ли плачеше, какъв ѝ беше той? Да, той бе господарят, беше свободен да живее, както си намери за добре. Защо тя да плаче за това?

Евгения избърсваше сълзите си и се вглеждаше с широко отворени очи в тъмнината... Ако поне да беше жива майка ѝ, по-леко би ѝ било. Майка ѝ би знаела какво да ѝ каже и как да я утеши. А така сама, съвсем сама в целия свят! И нито една жива душа, на която да може да каже колко много я боли сърцето... и колко ѝ е тежко понякога да живее. И сълзите ѝ, едри и горчиви, се търкулваха една по една по бузите ѝ в тъмнината и нямаше нито една ръка в целия свят, която да се протегне и да ги избърше...

И тъй Евгения седеше в тъмнината, докато вратата горе отново се отваряше и затваряше. Тя знаеше – той отиваше да изпрати своята гостенка – приятелката си...

Сутринта тя намираще сърцето си празно, за да го напълни отново с радостта, че ще го види. И неведнъж Евгения се чудеше какво нещо е човекът и как всичко е преплетено така сложно в душата му. Вечерта сърцето ѝ преливаше от болка, а сутринта, когато прекрачваше прага на стаята му, отвсякъде като че ли струеше светлина и преливаше пак в нейното сърце...

Но Евгения беше почнала да забелязва, че той не ставаше сутрин така рано, както преди, и често го викаха по телефона от фабриката.

Тя чуваше той да отговаря, че ей сега ще отиде, че не се чувствал добре, но въпреки това щял веднага да отиде... Тогава сърцето ѝ се свиваше от болка... Какво му беше, да не би да бе болен? И ако наистина не му беше добре, то как можеше да му помогне... Евгения ходеше из празните стаи, слагаше всичко в ред, но мисълта ѝ бе заета постоянно с него: „Какво му е, да не би да му е станало лошо?“. О, ако само знаеше как да му помогне, тя би направила всичко, дала би всичко. Дори радост би било за нея, ако дадеше и самия си живот. На нея животът не ѝ беше потребен за нищо, а на него му трябваше. Той работеше, обичаше и беше обичан. Той трябваше да живее. И ако нейният живот беше като две шепи вода, то Евгения би му ги поднесла с радост и тогава само веднъж би му се усмихнала. Да, тогава тя можеше да му се усмихне и да спре погледа си по-дълго върху неговите хубави очи. Нали тя нямаше повече никога да го види...

И нейното въображение рисуваше картина след картина, в които тя му поднася своя живот, за да живее той радостен и щастлив. А Евгения щеше да си отиде, щеше да изчезне и никъде вече нямаше да я има. Нейната душа щеше да отлети. Къде? Евгения беше чувала, че душата отива там, гдето би поискала. Да, а тя би поискала да отиде на някой песъчлив морски бряг, да я грее Слънцето, да гледа безкрайната шир на морето и да си мисли за него... за този, когото едничък беше обичала в света... и никога да не му напомня за живота, който му е подарила... Защото от всичко най-хубаво за човека е да дава...

Когато той се връщаше, Евгения с безпокойство се взираше в лицето му и се успокояваше, когато го виждаше отново на канапето, зачетен във вестника си. Тогава тя се връщаше в стаичката си щастлива. О, той не беше се разболял – изглеждаше дори спокоен и разположен.

Веднъж, когато сутринта разчистваше масата му, видя няколко нови снимки. В първия миг сърцето ѝ спря да бие, но после се усмихна и дълго не можеше да снесе поглед

от тях. Там, на снимките, беше той, седнал на стол, а на коленете му – младо хубаво момиче. С чудна нежност той бе прихванал рамото ѝ, а по нейните устни имаше лека усмивка. Колко хубави бяха двамата!

Сърцето на Евгения се обгръщаше с някаква тъга, която малко по малко проникваше в него и впиваше там устните си, за да изсмуче целия ѝ живот и силите ѝ. Но там, дълбоко в душата ѝ, някой гледаше тия снимки и им се радваше. „Боже мой – питаше се тя, – кой в мен тъгува и кой се радва на щастието му?“ – и не можеше да си отговори.

На другия ден снимките ги нямаше вече там, но те останаха в нейното съзнание и тя оттам можеше да ги вижда всеки път, когато поискаше... а даже и когато не искаше. Те сами изпъкваха с чудна яснота и ѝ говореха за всичката онази красота и радост, която изживяваха те – двамата, които се обичаха...

Евгения ставаше все по-самотна и по-затворена. По-рано се случваше да заговори с някоя приятелка от детинство, но когато веднъж една от тях ѝ каза: „Докога ще му робуваш?“, тя никога вече не проговори с това момиче. За какво робуване ѝ говореха? Нима да живееш при човека, когото най-много обичаш на света, е робуване? Нима да дишаш въздуха, който той дишаше, е робуване? Не, това беше за нея най-красивата и може би едничката радост в живота ѝ...

А скърбите, а страданията? А часовете, прекарани в горчива болка, когато там, горе в салона, се чуваше неговият хубав смях, на който отговаряше друг, по-звънък и изпълнен с радост? Да, вярно, но нима той беше виновен, че тя страда? Виновно беше нейното сърце, че не можеше да се радва на неговото щастие, както се радва душата ѝ. Виновни бяха нейните очи, които ронеха сълзи в тъмнината, когато знаеха, че нямат право да правят това... А иначе всичко бе така хубаво, така красиво... Ето, Евгения можеше да го вижда всяка сутрин и вечер, когато той се върнеше по-рано... Дори понякога той ѝ заговаряше, макар и очите

му да гледаха вестника или книгата. Но все пак нали той ѝ казваше:

– Евгения, това добре си го направила. Сега ми пригответи това и това...

Тя отговаряше:

– Да – и бързаше да излезе, за да може да даде ход на събралата се радост в душата ѝ.

Един ден Евгения забеляза през полуотворената врата на коридора да влиза той, заедно с младото момиче, което бе видяла да седи на коленете му на снимката. Господарят ѝ цял излъчваше светлина от радост. Като постави дрехата на момичето на закачалката, той преметна ръка през рамото му и с особена нежност го въведе в салона.

Евгения стоеше като мраморна статуя, държеше една чаша в ръка и не можеше да се помръдне... И странно, изведнъж ѝ се стори, че някога е виждала това момиче. Нейде дълбоко в съзнанието ѝ имаше запазен образ на тези очи със светлозеленикав отблясък. Чудно бе, че този образ изпъкна, когато Евгения видя момичето, вървящо облегнато на рамото на този, който го съпровождаше, а не по-рано, когато тя го гледаше на снимката... Сякаш нечия ръка бързо бе завъртяла колелото на живота назад и Евгения се видя като малко момиче, което бе отишло при майка си, която переше в една богатска къща. Там горе, на стълбата, стоеше едно много красиво малко момиченце, може би петгодишно, с което Евгения се запозна и после си заиграха... Но Бог знае защо, малкото красиво момиче се разсърди и преди Евгения да се усети, тя се намери бутната от стълбите надолу. Само Бог я бе запазил да не си счупи врат, крак или ръка... Оттогава майка ѝ никога не отиде да работи в тази къща...

Някаква тъмна сянка полази в душата на Евгения при този спомен. Обхвана я страх, и то не за себе си, а за него. Но после тя се усмихна. Какво общо имаше всичко това? Тогава това момиче беше дете... нима можеше да имат значение тогавашните му постъпки?

От този ден гостенката идваше твърде често. Довеждаше я и я отвеждаше автомобилът на господаря. А сам господарят беше весел и щастлив. Масите се отрупваха с плодове и цветя, когато тя щеше да идва, той ѝ измисляше какви ли не изненади.

Евгения знаеше – господарят беше щедър по природа. Това беше ѝ казала и майка ѝ някога, това видя и самата тя, защото той винаги ѝ даваше много повече пари, отколкото беше предвидено в месечната ѝ заплата. Но сега щедростта на господаря беше преминала всички граници и той не жалеше нищо, за да създаде радост на своята хубава гостенка.

Понякога наново сянката на страха минаваше през сърцето на Евгения, но тя махваше с ръка и я гонеше – може би това бяха мисли, родени от завист. О, човешкото сърце на какво ли не бе способно! Тя се ужасяваше сама от себе си при мисълта, че би могла да завиди. О, ако Евгения имаше в сърцето си такива низки чувства, то тя не заслужаваше да стои в тази къща и да се радва на този, чието присъствие е смисълът на живота ѝ...

За Евгения часовете, дните и месеците по това време на живота ѝ минаваха много бавно. Понякога ѝ ставаше страшно тежко. О, имаше ли за какво повече да живее? Не, нямаше! Трамваите всеки ден минаваха по съседната улица... Едно случайно препъване заедно с мрежата зарзават би турило край на всичкото това непосилно мъчение, на всичката тази горчива болка, която изпълваше сърцето ѝ.

И неведнъж Евгения си мечтаеше да отиде някъде далеч, много далеч, където е съвсем тихо, и там настрадалата ѝ се душа да си почине. Но къде? Къде беше това място на мир и тишина?

Да, тя ще остави една бележка, ще благодари за всичко и ще тръгне за някъде. Но за къде? Ех, все ще се намери накъде... И ще се мръкне. И когато се съмне, тя вече нямаше да се вслушва да чуе стъпките му – дали се е пробудил и е станал... Нямаше да се стряска, когато той дръпнеше

силно звънеца, за да я повика. И нямаше да го вижда така изправен на вратата да се засмива, както правеше понякога. И всичко щеше да бъде тихо, но празно, безкрайно празно... И тази празнота щеше да е по-ужасна от всичкото най-мъчително човешко страдание, което бе изживяла Евгения. Да, празно, празно... Целият свят беше пълен с хора, но бе празен за нея, за нейната душа. И никой нямаше да ѝ заговори, никой нямаше да се приближи, защото на нея ѝ се струваше, че теза хора са от някакъв друг свят, тъй различен от този, в който живееше Евгения ... Но все пак най-добре би било, ако тя си заминеше от земята. Нали един ден все щеше да стане това? Защо не сега? На кого е необходима тя? На никого...

Случваше се господаря да го няма с дни. Тогава всичките тези мрачни мисли се заменяха с тревожни. Къде ли беше? Да не би да му се е случило нещо лошо? Кога щеше да се завърне? В такива дни на тревога Евгения биваше готова да страда два пъти повече, отколкото беше страдала дотогава, но само да го види още веднъж. Да, само още веднъж... Тогава нека той обича, която си иска, нека живее, както иска, но тя само да можеше да го вижда от време на време. Евгения се упрекваше за всичките онези мисли, които допускаше в ума си за напускане на този свят и на тази къща. Наистина, тя е била неблагодарна, като е могла да мисли така. И Евгения си обещаваеше, че ако той се завърне и го види, никога вече няма да тъгува, когато той довежда вкъщи тази, която обича, и ще се радва с неговата радост. Защото наистина, ако той ѝ беше толкова скъп и не можеше без него, то тя трябваше да цени неговата радост и щастието му и да се радва на всичко, на което се радва той...

Така се измина още една дълга година. Душата на Евгения вървеше крачка по крачка по своя стръмен път и се мъчеше да надмогне всички човешки мисли и чувства. И понякога ѝ се струваше, че душата ѝ е достигнала до някакъв висок планински връх, облян от първите лъчи

на изгряващото Слънце, и тя гледаше оттам. Струваше ѝ се, че цяла е изпълнена с тази розова светлина, която е заляла и самия връх. Гледа и вижда целия свят – прекрасен и красив. От този връх Евгения вижда този, когото е обичала мълчаливо толкова години, при когото е живяла като сянка, без да бъде дори забелязана. Оттам вижда и момичето, което той обича. И странно... сърцето ѝ вече не страда, не е изпълнено с горчива болка – не! От него струи само обилна розова светлина към него, към нея и към всички и всичко...

Наистина, тези мигове на чиста и безкористна обич към всичко биваха ту по-дълги, ту по-кратки, но все пак те ѝ сочеха, че има един изходен път, който водеше към някакъв нов свят, облян в светлина, който ѝ носеше свобода на душата.

Един ден господарят ѝ се завърна страшно неразположен. Звънът, който я извика при него, сякаш я удари право в сърцето. Евгения изтича при него и попита какво има. Той избухна страшно, без да има за какво. Това тя виждаше за пръв път. Изведнъж схвана, че нещо страшно му тегне, че се е случило нещо много лошо. Евгения мълчаливо и търпеливо слушаше, докато устните му изричаха една след друга необичайно грозни думи, и си мислеше в себе си: „Ако всичко това, което говори, го облекчава, наистина, аз ще съм радостна, че съм му била полезна с най-малкото нещо...“. Изведнъж той замлъкна. Евгения се прибра в стаята си. Ясно разбираше, че е станало нещо, но какво? През цялата седмица той избухваше. Ако заварваше Евгения в стаите си, сърдеше се, че е там; ако ли я нямаше, той натискаше яростно звънеца и пак викаше... Тя търпеливо понасяше всичко. Най-после той забеляза това и викна:

– Защо мълчиш? Защо не проговориш поне веднъж? Ти винаги си била тук като статуя...

– Какво искате да ви кажа? – попита го тя съвсем тихо и очите ѝ го гледаха, пълни със съчувствие.

– Какво ли? – запита той и се взря в Евгения.

И странно, стори му се, че я вижда за първи път... Като че ли никога дотогава не бе я забелязвал. После само махна с ръка и нищо повече не каза.

На следната сутрин Евгения видя на масата му един плик. На него пишеше: „Моего последно желание“. Изведнъж ѝ се стори, че някой стои зад нея и тихо, но ясно ѝ казва да отвори чекмеджето на масата. Без да мисли, тя се подчини на това нашепване, издърпа внимателно чекмеджето и изтръпна – отгоре, над книгата, беше револверът му. По-късно тя не можеше изобщо да си спомни и да разбере как го е взела и как е извадила патроните му, и как после отново го е сложила на мястото му. Само помнеше, че през всичките тези минути беше обляна цялата в студена пот.

На другия ден господарят не се завърна. Цяла седмица Евгения прекара в ужасна тревога. Той все не си идваше.

Един ден пред вратата на къщата спря автомобил. От него изнесоха на ръце един човек – господаря. В първия миг краката и ръцете на Евгения се подкосиха. Сякаш някой много бързо бе завъртял край нея цялата земя, та тя трябваше да се улови за стената, за да не падне. Но един непознат глас я пробуди, искащ да посочи стаята и леглото на господаря...

Евгения научи всичко. Господарят беше фалирал. Но по-страшно от фалита за господаря навярно е било това, че момичето, за което е бил сгоден, което той бе обичал толкова нежно и за което бе пропилял време, пари и живот, го бе изоставило, когато научило за постигналата го материална катастрофа. Той искал да се застреля – това заключили по намерения край него револвер, който се оказал празен... Намерили го в безсъзнание овчари в планината след една страшна буря от сняг и дъжд... И странно, че въпреки лошото състояние, в което се намирал, след като е дошъл в съзнание, той поскал да бъде пренесен в къщата си, а не в болница...

Евгения бдеше над леглото му. Той блънуваше, викаше, искаше да отиде някъде. Питаше кой му е изпразнил револвера и после пак се унасяше.

В това време идваха разни хора. Едни питаха за здравето му, други искаха да опишат това, което имаше в къщата му. Тогава тя за първи път видя живота в друга светлина... Тия, които неведнъж бяха идвали с господаря в тази къща, за да се веселят, сега не искаха дори да почакаат той да оздравее, а бързаха да описват...

Най-после кризата мина. Господарят полека-лека се съвземаше. Когато най-напред отвори очите си, дошъл в съзнание, той тихо прошепна:

– Евгения, значи ти си...

– Да – отговори тя, – аз съм...

После той заспа и спа дълго. След време, когато вече беше по-добре, той я повика и каза:

– Навярно ти вече всичко знаеш. Аз съм сега по-сиромаш и от теб. Затова няма да мога повече... да, искам да кажа... че ти си свободна... Може да си намериш някое по-добро място или... – и той спря дълъг, продължителен поглед върху нея, – или... – и думите му заглъхнаха недоизречени.

Какво беше това „или“, което изпъкна в съзнанието му така неочаквано и което го накара да се замисли?

Тя се усмихна леко, съвсем леко, както никога дотогава, и каза:

– Добре... но най-първо да оздравеете...

Той не бе още съвсем оздравял, когато се произведе търгът. Кредиторите бързаха. Той не пожела да ги възпре, макар и с един ден. През този ден Евгения беше изчезнала от къщи. Къде ли бе отишла тя?

Следващата седмица Евгения пак отсъстваше. Той почваше да се безпокои и сам се питаше – защо. Той никога, през целия си живот, не беше помислил за нея. А сега, свикнал да я вижда край себе си, нейното отсъствие му тегнеше...

Той имаше право да живее в тази къща още няколко месеца. След това трябваше да я напусне. Къде щеше да отиде? Къде щеше да отиде и Евгения? Той за първи път се замисляше за нейната съдба. Тя толкова години живееше край него, а все бе като сянка. Там беше – и все пак я нямаше. Той така бе свикнал да я вижда в къщата си, както беше свикнал да вижда и масата си. Но странно, той никога не бе помислил, че Евгения е жив човек, че тя може би има свой живот и свои скърби... и радости. Не, той никога не бе помислил за това. Той беше толкова зает със себе си, с хората, които изпълваха страниците на живота му, че дори нямаше представа каква е тя.

И това му се видя толкова чудно. Наистина, като че ли е живял край сянка – и никога не беше видял, че това е човек. И това бе така до момента, да, до момента, когато той, страшно ядосан, я запита защо мълчи и не проговори, а тя му отговори кротко: „Какво искате да ви кажа?“. И тогава, спомня си добре, му се стори, като че ли изведнъж той се пробуди от дълбок сън, от някакъв страшен и мъчителен сън. За миг видя и нея, и това, което го заобикаляше. Но този миг се стопи и изчезна при страшната мъка, която изживяваше тогава.. И после, когато си отвори очите след боледуването си и я видя, бдяща над главата му, му се стори, че вижда някаква безкрайно близка душа след дълга раздяла. Защо ли беше така? И странно, нейното присъствие му действаше така успокоително. Сякаш някой слагаше балсам на раните му и те оздравяваха. И все му се струваше, че ако не беше тя, може би той пак би посегнал на живота си. Но от нея лъхаше някакъв тих мир, който проникваше в душата му и му носеше тишина.

– Навярно ти търсиш някое ново място? – попита я той един ден, когато тя се бе върнала от някакво неизвестно нему посещение.

– Да – каза тя, леко усмихната.

– И намери ли?

– Да!

Някаква незнайна тъга го обхвана, чувайки нейното „да“. Той я гледаше, а очите ѝ излъчваха някаква особена светлина.

„Чудни очи има Евгения – мислеше си той, – а може би винаги са били такива, а аз никога не съм ги забелязал.“

След малко той я запита:

– Хубаво ли е мястото?

– Да, вярвам, че ще ви хареса.

Той замълча и повече нищо не проговори. След това взе една книга и се зачете. Евгения постоя малко, подвоуми се и после тръгна към вратата.

– Къде? – попита я той.

– Долу, в стаята си.

– Защо?

– Страхувам се да не ви безпокоя с присъствието си.

– Не, напротив.

Тя приседна на края на един стол. Той замълча. След малко я запита:

– Евгения, какво прави през всичките тези години, докато аз живеех... Да, живеех край теб...

– Аз ли? Работех, чистех, четях... различно... Както се случваше...

– Какво четеше? Отде вземаше книги?

– Отначало си купувах, после си вземах от вашите...

Вие имате такива хубави книги...

– И колко прочете? – попита усмихнат той.

– Може би половината, или повече от половината.

– Половината?! – учуди се той.

– Да, защото другите бяха на чужди езици, или пък бяха много научни и аз не ги разбирах.

– А защо седиш така, на края на стола?

Тя го погледна, после сведе клепки и седна по-навътре на стола.

– И какво друго правеше, освен гдето си чела? – питаше я отново той.

– Работех...

– Да, работеше... – и той пак се замисли.

Тя работеше, той знаеше това. Нали винаги е заварвал така чисто, така наредено... Дрехите му бяха тъй добре изгладени. Но той е приемал всичко, като че ли така е трябвало да бъде. И най-често той виждаше всичко, което тя бе направила, но нея самата – рядко. Защо ли? Ах, да, той открай време не е обичал прислугата да вижда интимната страна на живота му. Той беше дал нареждане още на майка ѝ – когато се завърне вкъщи, тя да не бъде там... Да, вярно, на майка ѝ... а колко отдавна бе това! Колко много години се бяха изменили оттогава... Спомня си, че тогава той беше млад, силен, здрав, богат... А сега косите му бяха посребрени или дори побелели... беше вече стар, болнав, бе сиромас... Как се въртеше колелото на живота! Той гледеше с широко отворени очи в отсрещната стена и изминатите години минаваха край него една след друга като на кино и го връщаха назад, към миналото.

Ето: пред него ясно изпъква образът на една жена, молеца го нещо за болното си дете. Като през сън той чува още думите ѝ, с които тя го моли и предлага услугите си за работа в замяна на помощта, която иска от него. Тогава в него проблесна мисълта да я повика за домашна прислужница – тъкмо има нужда от такава... На другия ден тя отиде в дома му. Нейният тих и мълчалив нрав му хареса, работата ѝ – също. Той видя, че спокойно може да повери домакинството си на нея... Тя би могла да живее долу, в сутерена, за по-близко...

Така майката и детето останаха в неговата къща. Никога той не беше слизал долу, да ги види как живеят. Нито пък отпосле слезе, когато Евгения изгуби майка си... „Боже мой – питаше се той сега, – как съм могъл така никак да не се интересувам за едно дете, останало на 15 години само, без майка, без баща!“ Сякаш бе проспал това или бе живял в някакъв друг свят през всичките тези години и сега се пробуждаше, за да види реалността.

Искаше му се да запита Евгения за целия този изминал живот. Как бе живяла тя, с какво бе изпълвала дните си. Чела и работила... Да, това бе вярно. Но друго, друго искаше да знае той. С какво бе изпълнила тя дните на сърцето и на душата си?

Изведнъж той се сепна. Защо искаше да знае това? Нима той бе давал някога някому отчет за своя душевен и сърдечен живот? Нима имаше право да иска от другите да му разкрият макар и част от този свой живот?

Докато той бе така замислен, тя беше взела една книга и я разгръщаше. Той повдигна очи и се загледа в лицето ѝ. Отначало му се стори, че вижда лице на човек, който дълги години мълчаливо е страдал. После се вгледа по-внимателно и му се стори, че лицето и цялата фигура на Евгения излъчват някаква нежна светлина, която прониква в него самия и внася този чуден мир и спокойствие, които от толкова време усеща. Той си спомни, че през всичките дни на боледуването му нейното присъствие му бе така приятно. Може би именно на тази светлина се е дължало това. Но как ли я е придобила? Може би тя бе страдала много... Но за какво ли?

В този миг Евгения, усетила погледа му, вдигна очите си и срещна неговите, които продължаваха да я гледат, без да мигнат.

– Ей Богу, Евгения – промълви той, – ти ми приличаш на светица.

Без да иска, тя се усмихна, и в тази усмивка имаше такава красота, каквато той никога не бе виждал в живота си. Изведнъж си спомни, че тя никога по-рано не се бе усмихвала. Винаги е била сериозна, мълчалива, сива...

Измина още известно време. Той можеше вече да ходи из стаята. Настроението му често се менеше и той дълго стоеше мрачен и неподвижен на стола си. Какво щеше да прави сега, какво щеше да работи? На петдесет години каква работа би могъл да захване? Много по-добре щеше да бъде да бе умрял. Всичко сега щеше да е свършено – да, всичко!

Изведнъж му дойде наум за револвера. Кой му бе изпразнил револвера? Той три пъти го беше проверявал, преди да го сложи в чекмеджето, отдето го взе, когато тръгваше. Съдбата?! Но коя беше ръката на тази съдба, кой бе извадил патроните? Заедно с мисълта за револвера в главата му нахълтваша нежеланите спомени за миналото и той навеждаше ниско главата си под тежестта им. Само когато вратата се отваряше и влизаше Евгения, той въздъхваше с облекчение. И ясно чувстваше мира и тишината, които изпълваха душата му, когато тя биваше при него. Той усещаше, че от ден на ден тя му ставаше по-необходима. И мисълта, че си бе намерила нова работа, за която той никога не запита, му причиняваше скрита болка...

Един ден пред входната врата спря автомобил. Неговото сърце потрепера. Кой ли идваше? Вратата на стаята му се отвори и Евгения се изправи на прага, гледаща го с очи, пълни със светлина.

– Мога ли да ви помоля за нещо? – попита го тя.

– О, разбира се, аз съм ти толкова задължен. За какво се касае?

– За една разходка из полето.

– Искаш да отидеш?

– Да!

– Иди. Навярно ще имаш компания.

– Да... Вие, ако обичате да дойдете...

– Аз?

– Да, ако няма да ви бъде неприятно. Автомобилът е закрит...

Той продължаваше да я гледа учуден. Евгения стоеше на прага очакваща. В очите ѝ пробягваше някаква тревога, но бе тъй хубава... Боже мой, как никога не беше забелязал това! Да, може би самата съдба да бе сложила було на очите му. И за добро е било това було – той знае, за добро е било.

– Да, ще дойда – отговори най-после той и стана от стола си.

След малко автомобилът, излязъл от градските улици, пое по шосето, обградено с борови гори, водещо към полите на планината. Полето беше осеяно с безброй цветя.

Не след много автомобилът спря. Защо ли? Евгения слезе и подаде ръка на господаря. Той се подчини, без да мисли. Евгения го поведе по една пътечка от бели камъчета, която водеше към малка бяла къщичка... Тя извади ключ от чантата си и отвори вратата. Той гледаше като насън, неразбиращ нищо. През малък коридор тя го въведе в светла, хубава стая. Той остана като вкаменен. Там имаше едно хубаво бяло легло, неговата работна маса и шкафовете му с книги.

– Ето – каза тя, – ако на вас ви харесва, бихте могли да си отпочинете тук... Въздухът е чист, наоколо има много цветя... И винаги ще имате слънце...

Той притвори очи. За миг всичко разбра. Навярно всичко това тя бе купила със спестените пари, които той бе ѝ давал като месечна заплата. Да, тя сигурно ги е събирала ден по ден, за да му ги поднесе сега изведнъж...

– Кой изпразни тогава револвера? – я пита неочаквано той. – Ти ли, Евгения?

Тя трепна от неочаквания въпрос, но после го погледна дълго, продължително. От очите ѝ заструи на златисти вълни всичката онази, скривана толкова години, обич. И тази обич изпълни цялата стая, целия свят и самия него...

– О! – извика той, – аз съм стоял като слепец край слънце толкова години и никога не съм го видял...

– Аз бях по-щастлива – му каза тя. – Аз живеях край слънце и всеки ден му се радвах, когато го виждах...

ЛЮДМИЛА

Когато най-напред я видях, бяхме на учителска конференция. Бях седнала на третия ред на един стол и очаквах приятелката си, когато чух зад себе си инспекторът да говори с някого, който имаше мелодичен, бих казала, музикален глас. Неволно се вслушах в музиката на гласа и не смеейки да се обърна назад, за да не се покажа любопитна, исках да си представя лицето, което говореше с такъв приятен глас. И тъй, не обръщайки внимание на самите думи, които се разменяха зад мене, а само слушайки мелодията на гласа, пред въображението ми заставаше младо, много красиво момиче.

След известно време в салона почнаха да прииждат още учители и учителки и говорещите зад мене прекъснаха разговора и се разделиха. Но аз все още не смеех да се обърна и да видя кое беше това същество с глас като музика.

Оставах още десетина минути до започването на конференцията, а приятелката ми още я нямаше. Столът до мен стоеше празен и мнозина поглеждаха накриво сложената ми върху него чанта, с което исках да покажа, че е зает. Най-после, със самото издрънкване на звънеца, чух гласа на приятелката ми зад себе си, който питаше нещо, и пак онзи музикален глас отговаряше на това, което тя запитваше. Сега вече можех свободно да се обърна – и като извърнах глава, затърсих с очи да видя тази, която говореше с приятелката ми. И няма да скрия голямото си разочарование, което последва в следния миг. Вместо от онова младо, прекрасно момиче, което си бях представила, чудният мелодичен глас излизаше наистина пак от

сравнително младо момиче, но то никак не бе красиво.

Със съжаление отвърнах глава и се загледах във вдигащата се завеса. В това време приятелката ми седна най-после на стола си.

– Много закъсня – казах ѝ тихо аз, а в себе си все още мислех за чудното несъответствие между гласа и лицето на онова момиче.

– Ходих по покупки – отговори приятелката ми, – но най-важно, търсех братовчедка си у тях, а тя била вече тука.

– Коя ти е братовчедка, тая, с която говори преди малко ли?

– Да, тя ме е чакала тук. Беше ми писала, че имала да ми казва нещо важно, и аз ходих да я търся.

– Какъв чуден глас има! – пошепнах аз. – Музика!

– Да, но не само глас, но и чудно сърце има тя.

– Може, не я познавам.

– После ще те запозная. Тя завърши миналата година естествени науки и е влюбена в цветята и в природата.

На сцената ученически хор от едно съседно селце, ръководен от учителката им, запя националния химн. Ние всички станахме прави. След него последваха химнът на царя и още няколко хубави народни песни, които хорът изпълни отлично.

След реферата на един от господата инспекторите се даде отдих и приятелката ми ме помоли да излезем в коридора, горяща от нетърпение да научи това, което щеше да ѝ съобщи братовчедка ѝ. Когато след няколко минути ме представи на нея, аз я гледах продължително. Тя имаше меки, хубави кадифени очи, които като гласа ѝ бяха в такъв чуден контраст с иначе некрасивото лице.

– Бедната! – пошепнах със съжаление в душата си аз. – Бедната!

Но тя като че ли не чувстваше това, което си мислех в момента за нея, като че ли не усещаше какво беше лицето ѝ, и с една приветлива усмивка започна да разказва на

приятелката ми, Лилия, че докторът от селото, в което тя била учителка, я помолил непременно да го запознае с нея и че имал сериозни намерения. Лилия се изсмя високо, видимо зарадвана и поласкана. После каза на братовчедка си Людмила, както по-късно научих, че се казва момичето с нежния глас, да бъде съвсем свободна и че не крие нищо от мене – и я помоли да ѝ разправи всичко с подробности.

Неволно се заслушах в мелодията на гласа на това момиче и сякаш грозотата на лицето му почна да изчезва. Останаха само две чудно хубави кадифени очи и приветливата усмивка, с която разказваше как докторът обичал Лилия, без тя дори да подозира това, без да са ги запознали.

Оттогава аз често имах случай да виждам Людмила и станахме близки. Бях престанала да виждам изобщо нейното некрасиво лице, а само чувствах доброто ѝ и нежно сърце, което тя носеше в гърдите си.

И от всичко добро, което виждах у нея, най-много ми правеше впечатление нейното безкористие... На нея всеки можеше да разчита... Тя всякога бе готова да послужи, и то с чудна безкористност.

Две години след запознаването ни мен ме преместиха в по-далечно село, в друга инспекция, а Лилия от една година вече се бе омъжила за доктора и бе го последвала в едно малко провинциално градче, където той беше назначен за градски лекар. По този начин неволно се бях разделила и с двете си добри приятелки.

Бяха се изминали цели пет години, откак не бях виждала никоя от тях. Един ден, вървейки из града, видях млада и стройна дама да води малко, близо две и половина годишно момиченце. Детенцето имаше златисти къдрици, които стигаха до раменете му и чудно хармонираха със светлосинята рокличка, с която бе облечено.

Неволно се загледах в детето и му се радвах в душата си, когато дамата, която го водеше, се обърна, погледна ме продължително – и като се спря усмихната, явно показваше, че ме чака.

Аз я погледнах в недоумение, но в следния миг извиках от изненада и ускорих крачките си.

– Как, Людмила, ти ли си? Не можах да те позная изведнъж. Боже, колко си се променила!

– Тъй ли?! А ти откога си тук? – ме запита тя и гласът ѝ като отдавна нечувана музика погали слуха ми.

– От три дни – отговорих ѝ аз. – Но чакай да те погледна по-добре.

Людмила ми се усмихна пак със своята приветлива усмивка и нейните всякога хубави очи бяха озарени с чудна светлина. Случайно погледът ми попадна върху малката, която беше вдигнала русата си главица и ни гледаше с любопитство.

– А това е моята малка дъщеря – представи ми я Людмила. – Тя е това, което аз не бях.

– Тя се е облякла в красотата на твоето сърце – ѝ казах аз.

– Или може би, по-вярно, в красотата на татко си – допълни Людмила със същата усмивка...

Аз я гледах все още с нескривано удивление от промяната, която виждах в нея, когато тя, хващайки ме със свободната си ръка, ме поведе със себе си.

– Ще дойдеш с мене – каза ми тя, – ще дойдеш у дома. Ето, ние тук живеем, наблизно. Ще ми бъде така радостно да те видя вкъщи.

– Излязла съм за покупки, бързам – ѝ отговорех аз, – ще ме чакат...

– Ех, сега е лято. Ваканцията е голяма. Има време и за покупки.

– Добре – съгласих се най-после аз и тръгнах с нея.

Наистина, не бяхме изминали стотина крачки, когато Людмила позвъни на една бяла триетажна къща. Излезе момичето и отвори вратата. Людмила ме поведе из един коридор. Някой свиреше на пиано. Малката изведнъж се оживи и забърза с краченцата си.

– Татко ти, Нина – каза Людмила – и като вдигна малката на ръце, отвори вратата на голяма слънчева стая. Аз се спрях за миг на прага, но тя ласкаво ме покани да вляза вътре.

– Михаиле – обърна се тя към човека с тъмните очила, който беше извърнал към нас само главата си, а ръцете му бяха още върху клавишите, – Михаиле, днес срещнах една моя много добра приятелка от учителстването ми и я поканих да дойде...

Човекът при пианото стана от стола и остана така прав, без да пристъпи към нас. На мен ми стана някак неловко, но приятелката ми, сякаш усетила обхваналото ме чувство, ме подтикна леко и ми направи знак да вървя, като сама тръгна.

Когато стигнах на две крачки от човека, стоящ до пианото, изведнъж останах като закована на мястото си. Разбрах – той беше сляп. Тъмните му очила закриваха не съвсем добре невидящите му очи...

– Татко, татко! – извика малката в същия миг. – Той протегна мълчаливо ръце, искайки да я вземе. Людмила му я подаде и това ме избави от появилата се внезапно мъчителна мисъл – как да се ръкувам с този невидящ човек?

След това Людмила, поканвайки ме да седна на един стол, започна весело да разказва как ме е срещнала и как непременно е искала да ме доведе вкъщи, за да видя колко е доволна и щастлива в живота си.

Нейният глас като музика се разнасяше из стаята, а мъжът ѝ, държащ детето на коленете си, отначало бе сериозно съсредоточен, после полека-лека чертите на лицето му се отпуснаха и той се усмихна. Явно беше, че искреността, която звучеше в гласа на жена му, действаше благотворно на неговата душа и той не можеше да не ѝ бъде благодарен.

След това, не зная как, заговорихме за миналото. По чудо излезе, че той, мъжът на Людмила, ме е познавал.

Виждал ме е на последния студентски бал. Описа дори с каква рокля съм била. Но аз напразно се мъчех да си го спомня – нямаше го изобщо в съзнанието ми.

– Вие бяхте със своята братовчедка – Елеонора.

– Да, тя следваше тогава славянска филология.

– Точно така... И тя тогава танцуваше много, бих казал изключително, с един офицер...

– Ааа – извиках неволно аз, – но вие ли сте, господин Николов?

– Да, аз съм... – промълви той.

– Боже, каква лоша физиономистка съм – упрекнах се аз, за да не го накарам да мисли колко невероятно се е променил.

– Не – каза той, – аз наистина съм вече друг... а не онзи, когото познавахте тогава...

– Боже мой, Боже мой... – шепнех аз, незнаеща какво друго да кажа.

Спомних си, че с Елеонора бяха стигнали почти до годеж, но после случайно чух, че годежът се развалил поради някакво нещастие с него... Но какво и що – с подробности не знаех, тъй като аз вече бях учителка и ходех от село на село, а тя се бе върнала в провинцията, в родния си град, и след време научих, че се беше омъжила за някакъв адвокат.

В това време гласът на Людмила прозвуча като хубава мелодия и ме извади от спомените за миналото и от мъчителното състояние, в което бях изпаднала от неочаквания ход на разговора ни.

– Виж – каза ми тя, – погледни нашия дом. Това беше моята мечта в живота – да си имам семейство и дом. А никога не смеех да помисля, че наистина Бог ще ми го даде... Нямах представа колко съм благодарна на Бога за милостта Му... Все мислех, че семейното щастие, че семейното огнище са за другите... за избраните... А ето, Бог ме надари с толкова радост... мене, тъй неизбраната...

Разбрах, че Людмила говореше това нарочно, за да разсее явилата се неочаквано мъка в душата на мъжа ѝ, затова казах:

– Ти заслужаваш, Людмила, такова щастие. Ти имаш такова добро и безкористно сърце!

– Това е много вярно – каза Николов, свързал се от тягостното състояние, което го бе обхванало. – Аз надали бих бил досега жив, ако не беше тя...

После разговорът, леко воден от Людмила, премина върху други теми: за детето, което удряше по клавишите и се радваше на тоновете; за Лиляна, някогашната ми колежка и приятелка, която отскоро била с мъжа си в столицата, за да види старата си майка. Тя си имала две дечица – много хубави. После стана въпрос где ще отида през лятото.

Така разприказвали се, не усетих как времето мина, и леко трепнах, когато вратата се отвори и на прага се показа възрастна дама, а след нея – Лилия, за която току-що бяхме говорили. Последваха бурни приветствия и целувки. Запознаха ме и със свекървата на Людмила – влязлата възрастна дама.

– Минавах случайно оттук – започна Лилия – и не се стърпях да дойда и да ви видя.

– Ами разбира се, може ли? – каза Людмила. – А как са децата?

– Добре са. Оставих баба им да се разправя с тях. А тази малка златокоса кукла какво прави там? – попита тя и се упъти към малката Нина, която бе слязла от коленете на татко си и играеше в ъгъла на стаята.

Разбрала, че говорят за нея, малката беше повдигнала глава от играчките си и ни гледаше със сините си чисти очи. Аз вече решително станах, за да си вървя.

– Почакай пет минути – каза ми Лилия, – и аз ще изляза, няма да стоя дълго тука. Минах само да видя кръщелницата си – и подаде на Нина голям шоколад.

Когато се изминаха не пет, а петнайсет минути, ние най-после излязохме с Лилия, изпратени до вратата на

стаята от Николов, а Людмила и свекърва ѝ ни изпратиха до пътната врата с много покани пак да ги споходя.

– Боже мой, как е станало всичко това? – попитах аз Лилия, когато бяхме вече доста далеч от къщата.

– Нима ти не знаеш?

– Не. Нали ме преместиха в онова село, после пък ме преместиха в друго. А като си дойда тук във ваканция – дни преброени – какво по-напред да направи човек. През лятото съм нейде по планината. Пък и нали знаех, че Людмила беше учителка в Среброво с надежда да се премести в някой град. Отгдето можех да предположа за всичко това...

– Да, каква съдба наистина – каза замислено Лилия, – какви чудеса не стават на тоя свят!

– Наистина – потвърдих аз. – И колко се е променила. Почти е станала хубава.

– Обичта ѝ към него я разхубави...

– Да, вижда се, че много го обича. От нея блика радост...

– Но и той много я обича... и страда, много страда, когато тя понякога закъсне, макар и с няколко минути... Постоянно пита майка си колко е часът. Страх го е да не загуби това, което мисли, че не заслужава – обичта на Людмила...

– А как тъй се намериха? – попитах аз.

– Когато нейният брат беше болен, нали помниш?

– Да, точно по това време, когато мене ме преместиха в Ягодово.

– Тогава. Беше вече в края на лятната ваканция – последните три седмици, и тя ходеше постоянно в болницата при брат си. Михаил му бил съсед по легло. И когато тя разбрала, че той е сляп, нали знаеш характера ѝ – почнала да се грижи за него повече и от милосърдните сестри. След като преминала кризата на брат ѝ, тя с еднакво внимание се отнасяла и към двамата – дори към Михаил била винаги по-внимателна заради неговата слепота! Всичкото си свободно време, помня тогава, прекарваше в болницата.

Четеше му книги и се сприятелили. След изписването му от болницата тя ходеше и у тях. Мислейки се за грозна, тя се считаше един вид за защитена от любовта – в смисъл, че никой няма да се влюби в нея, и затова биваше най-свободна... Но тя беше забравила, че той е сляп... и че не виждаше лицето ѝ, а само нейното нежно и добро сърце... После тя учителства още една година, но какво учителстване беше – един Бог знае. Всеки празник тичаше към града – и право при него. А той я очакваше с нетърпение... И после всичко стана от само себе си...

– А знаеш ли, Лилия, той ме помнеше... Познавал ме от студентския бал. Аз пък никак не можах да го позная. Колко се е изменил... Помниш ли, тогава всички му казваха „хубавият офицер”, а сега...

– Да... и колко страдания прекара, горкият той... Мислиш ли, че е лесно да изгубиш очите си в разцвета на младостта си...

– О, Бог да пази!

– Да, Бог да пази! Какво нещастие! Държал една бомба, която разглеждал, и тя експлодирала, когато я оставил на масата... И двете му очи отишли...

– Бедният, бедният – казах аз, – това е страшно нещо!

– Много страшно! И все пак, когато отивам понякога у тях, аз го виждам весел и се смее. Тогава си мисля: какво нещо е човекът – колко много може да преживее – и пак да намери сили за радост и смях... И всичко все пак се дължи на нея... на Людмила – тя го крепи. Ако не е била тя, да не е бил жив досега, да е посегнал на живота си пак... както по-рано, заради което е бил тогава в болницата...

– Наистина, какво мощно нещо е любовта! – прошепнах аз. – Тя прави и слепия да вижда радост и красота в живота.

– Това е много право – каза Лилия. – Случвало се е да разговарям с Михаил и той ми казва: „Отначало тъй много исках да видя Мила, тъй жадувах веднъж поне да я видя... И после, знаеш ли, аз я видях, видях я с очите на сърцето

си и с душата си, видях я тъй, както насън съм я виждал често – цяла обляна в светлина, излъчваща радост и мир... Мир, който тъй много ми е бил необходим.

– Колко е мъдра природата! – казах тихо аз. – Може би когато някога Людмила като дете е боледувала от едрата шарка, която е обезобразила лицето ѝ, съдбата тъкмо тогава да е имала предвид, че някога един млад офицер ще изгуби очите си – и за да се запази животът му, ще е необходимо едно нежно, хубаво сърце... А лицето никак няма да е важно дали е хубаво, или не...

– Да – каза Лилия, – чудни неща стават в тоя свят.

Замълчахме и двете. На следващия ъгъл аз трябваше да се отделя за своята работа. Спрях се няколко минути, разменихме още няколко думи и след като Лилия ме покани повторно да я споходя, аз тръгнах из една напречна улица. Вървах замислена, а в съзнанието ми изпъкнаха един след друг образите на щастливата Людмила, на нейния мъж и на малката им златокоса слънчева дъщеря...

ЕДНА ЦЕЛУВКА

Полагах последните си изпити по медицина. Работех ден и нощ и понякога ми се струваше, че мозъкът ми ще се пръсне от всичките тези знания, които исках да натъпча в него. Самите ми нерви едва издържаха, но аз напънах всичките си сили, за да мога да взема и останалите ми вече последни изпити. „А после – мислех си аз, – после ще си почивам, колкото искам.“ И тази почивка ми се представяше двойно по-приятна, желана и сладка, тъй като щях да почивам, приседнал с Мими на някой планински връх или пък на благоухаещата разцъфнала ливада. И всред всичката преумора и напрежение от работата мисълта за нея ми беше като оазис, където аз си позволявах да пребивавам по за няколко мига.

„Наистина човек учи, работи – мислех си аз, – но нали има за какво! Нали всичко това се осмисля от надеждата, че този именно непосилен труд и напрежение ще ме отведат при тази, която обичам с всичката си душа, и ще сложат нейната хубава ръка в моята?“ О, малко ми се виждаше всичкото ми усилие и работа в сравнение с това, което щях да получа. Заради нея бих бил готов хиляди пъти повече да уча и да се трудя... И нейните хубави очи да ме гледат със светла усмивка оттам, през далечината, обещавайки ми да изпълнят всичките ми златни мечти...

Но точно тогава се случи нещо, което никак не бях очаквал. Помня, валеше тих, но проникващ дъжд. Аз вървях из града съвсем леко облечен и никак не обръщах внимание на дъжда. Но студът, който постепенно проникваше до костите ми, ме караше леко да потръпвам. Знаех си: силен бях, здрав, нищо ми няма... Тъй сигурен бях в

своето здраве – нали почти никога не бях боледувал?

Вечерта имах висока температура. Другарят ми цяла нощ бдял над главата ми. Бълувал съм и съм искал да ставам от леглото. На другия ден се намерих в болницата и над главата си видях надвесен един мой колега. В същия миг нещо захриптя в гърдите ми, почувствах нещо особено да става вътре в тях, и желаейки да се освободя от него, аз се привдигнах и се изкашлях силно. В следния миг съм изгубил съзнание... Никоой не разбра защо така силно подейства на нервната ми система кръвта, която видях в кърпата си сред закашлянето. Наистина ли съм бил толкова малодушен и страхлив? О, не! Но тогава се случи нещо тъй странно – изведнъж през моето съзнание премина като светкавица целият мой живот: труд, старание, усилие и стремеж. Всичко това като че ли се сгромоляса в някаква бездънна пропаст и оттам отекна зловещ смях над всичките ми от толкова години галени мечти...

Аз бях беден. Нищо друго нямах, освен жаждата за знание, за наука, и каленото си здраве, което ми помагаше да работя и да уча. А тя бе богата и млада... при това необикновено красива. Родителите ѝ бяха дали своето съгласие само заради това, защото знаеха, че утре аз ще бъда лекар... А ето, че със заболяването ми всичко това беше безвъзвратно загубено...

Другарите ми ме утешаваха. Нищо не било това... само преумора. Иначе съм имал силен, издръжлив организъм... Лесно ще се оправя и ще закрепна. Колко много хора са преминавали през това, което имах аз...

– Така е – мислех си аз, – на тяхно място аз също така бих говорил... Нали и аз сам се учех за лекар? Но едно е да говори човек на другите, а друго е – на себе си...

Лежах блед и убит от мъка, не смеех да ѝ пиша. И какво можех да ѝ пиша? Едничка дъщеря беше. Нима родителите ѝ биха я дали на един болен като мене? Да, тогава аз си мислех, че съм безнадеждно болен. Не исках и да чуя, че това се дължи само на голямата преумора и изтощение,

и бях готов да приема по-скоро смъртта, отколкото един живот без нея...

Дните минаваха един след друг и моето въображение рисуваше всичко в най-черни краски. Аз отпадах духом от ден на ден и гаснех като свещ.

Така минаха не помня колко дни. Приятелят ми, който беше отишъл у дома си в провинцията за няколко дни, се завърнал и идвайки в болницата да ме види, ми донесе получените през неговото отсъствие писма за мен. Те бяха от майка ми и три –от Мими. И в трите ме питаше защо не пиша и какво се е случило. Забравил ли съм я, или какво? Знаела, че уча, но нима нямам една минутка, за да ѝ се обадя поне с няколко реда?

Тогава изведнъж всичкият онзи страх, който изпитвах при мисълта, че тя може да научи за моето боледуване, се смени с някакво неприязнено чувство към нея, и то за първи път в живота ми, откак я познавах и обичах...

„Тя, която беше живяла – си мислех аз – сред охолство и лукс, тя, която не знаеше какво е немотия и какво е да спиш зиме в студена стая, да учиш с премръзнали до болка пръсти и винаги да ходиш на лекции недохранен, какво разбираше от живота? Обичала ме! За какво ми е нейната обич, щом тя не направи нищо, за да не стигна до това разболяване... С какво тя облекчи мизерния ми и оскъден живот?“

В момента аз бях забравил своето честолюбие, което ме правеше горд и ме караше страшно да се сърдя, когато тя е искала от обич да ми подари дори най-малката вещ. Бях забравил колко много съм искал да имам пари, с които аз да ѝ купувам всичко, което би било необходимо, та да не каже някога някой, че те са ми дали нещо, или че са ме хранили или обличали... Честолюбието ми понякога е страдало дори и от тяхната покана за обяд, когато съм си бил във ваканция в родния град.

И в това раздражено състояние, в което се намирах, аз ѝ написах едно дълго писмо, с което се прощавах винаги

с нея, като ѝ пишех, че съм безнадеждно болен, че тя няма за какво да ме чака, че тя е млада, свободна, богата и че може да намери своето щастие при другото, че аз ще умра радостен с мисълта, че тя е щастлива... И още подобни неща написах... После веднага изпратих писмото.

Не помня да съм преживявал по-страшни и трагични дни оттогава. Три дни след изпращането на писмото получих телеграма от Мими, с която ми съобщаваше, че пристига с родителите си на следващия ден. Тогава видях каква е природата на човека. Зарадвах ли се? Сигурно, но аз вместо да дам ход на бликналата радост в моята душа, отново се оставих да ме овладее онова мрачно настроение, при което написах писмото, и то, трябва да кажа, с двойна сила. Питях се – защо идва тя? За да ми каже, че не може да ме чака? Или пък да провери доколко съм болен? Или пък от съжаление? Ще кажа на сестрата да не им позволява да дойдат в стаята ми – нямам нужда от никого!

В такова страшно нервно състояние прекарах целия ден. Но през нощта нервите ми не можаха да изтريات. Аз я обичах... о, как я обичах! Да я видя – това беше най-красивата радост за мене! Нейните очи бяха извор на вдъхновение, на работа и творчество за мен. Нейните устни, докосващи моите, бяха най-сладката награда за всичките усилия и труд, които полагах заради нея... Да, нейните устни, нейната целувка... какво благоухание беше тя за мене... И може би никога вече нейните устни няма да докоснат моите и никога няма нейната целувка да прониква като аромат на хиляди разцъфнали цветя в моята душа...

Тогава сякаш нещо се скъса в моята душа и аз заплаках като дете...

На сутринта се пробудих, притихнал и поуспокоен, но страшно немощен. Образът, който ми показва малкото огледалце, в което се погледнах, уплаши самия мен. Нима това бях аз? Помня, че душата ми горчиво проплака заради мен самия... Наистина всичко е свършено.

Часовете минаваха. Понякога те ми се виждаха твърде кратки, когато исках да отдалеча момента, когато тя ще дойде и ще ме погледне със съжаление или боязън... или пък твърде дълги, когато в душата ми се повдигаше необикновен копнеж по нея. Жадувах да я видя колкото се може по-скоро.

В душата ми се събираше тревога, в сърцето – безпокойствие. Аз исках ту веднага да се отвори вратата и тя да влезе, ту исках тя никога да не идва... И изведнъж в тази тревога и безпокойствие през ума ми премина мисълта: „Ще ме целуне ли тя, както винаги, когато ме виждаше или ме посрещаше на гарата?“. Тази мисъл се впи в мозъка ми със страшна сила. Струваше ми се, че от тази целувка зависи целият ми живот, че тази целувка ще реши съдбата ми...

Колкото повече приближаваше приемният час, толкова повече тревогата обхващаше душата ми и очите ми с трескава светлина се впиваха във вратата, отгдето очаквах да дойде тази, от която зависеше животът ми... И когато всичко в мене беше опнато като струна от напрежение, когато цял тръпнех от безпокойствие и тревога, изведнъж вратата се отвори и на прага застана тя! Помня, че очите ми се разшириха, и не зная как намерих сили да се изправя и да седна на леглото. В следния миг чух някакъв вик, изтръгнат от нейните гърди. После нейните ръце обвиха шията ми, устните ѝ ме целунаха в продължителна целувка и в душата ми настана чуден мир, красотата и тишина...

Когато след време оздравях, взех изпитите си и станах лекар, а Мими тръгна редом с мене като спътница в живота ми, аз неведнъж си мислех какво може да направи една целувка!

МОЯТА МАЛКА САМОДИВА

Моята малка самодива е болна. Аз бродя из гората и търся лековитото биле, за да я излекувам. Пред очите ми е все тя – с притворени очи и с бледно лице.

– Каж ми, моя малка русалке – казвам ѝ аз, – от какво ти стана така?

Тя отваря хубавите си, винаги унесени очи, и само леко се усмихва. Пръстите ѝ, които стискам в моите, не искат да отговорят на ласката ми. Тя мълчи... но аз зная защо е болна.

Беше дошла от града весела компания от млади хора. Где съм се скрил и защо съм ги забравил, ме питаха познатите...

Целия ден прекарах с тях. Спомените от града бяха нахлули в съзнанието ми, разговорите бяха весели и закачливи. Аз бях забравил моята малка самодива, пък и не бях я виждал през целия ден...

Нощта дойде ясна и лунна. А колко тиха беше! Гората омайваше със своя мирис на билки и цветя, а момичето, което седеше до мен на пресечения път, бе младо и хубаво...

Може би градският живот, донесен с гостите, ме бе изпълнил отново и аз бях забравил прекрасния живот в гората, приличащ на приказка от месец насам.

Когато пръстите ни се бяха вплели и устните ми пиеха аромат от нейните устни, изведнъж усетих странен смут в душата си. Отдръпнах се леко и се вслушах. Никакъв шум, само някоя птичка леко пърхаше с крилцата си, може би насън, горе в клоните на дървото, о което се бяхме опрели...

– Какво ти е? – попита ме ласкаво гостенката от града.

Аз нищо не ѝ отговорих. И можех ли да ѝ кажа нещо? Само някаква болка отекува в душата ми. Кой ли страдаше в този късен нощен час? Тогава изведнъж се сетих за нея, за моята малка самодива... Оставих гостенката от големия град малко недоумяваща и тръгнах из гората. Вървах с надеждата да намеря моята малка самодива и се вирах във всеки храст, спирах се при всеки трепет на притихналите клони... Но нея я нямаше. Краката ми потъваха в напалалата от години шума, ръцете ми отместваха разлистени храсти, които ми преграждаха пътя, а в съзнанието ми болно отекуваше мисълта за нея. Аз я виждах да върви из гората до мен или пък, приседнала на някое съборено от бурята дърво, да слуша това, което ѝ разказвах. И всичко ѝ се виждаше така чудно, така необикновено. Тя никога не е знаела, че съществуват такива хора като мене, които знаят толкова много, при това такива чудни приказки... А животът в града я възхищаваше и плашеше...

Никога за нея не можех да си помисля, че е човек. Все ми се струваше, че душата на някоя горска самодива или русалка е взела образа на човек и е дошла между хората. Когато очите ѝ със своя странен унес се спираха върху мен, винаги изпитвах особеното чувство, че ме гледа същество не от Земята.

Тя рядко говореше. Седеше до мен и сякаш я нямаше – тъй неземна бе. Когато я запитвах нещо, тя ме гледаше някак особено, и когато явно виждаше, че чакам, тогава отговаряше. В такива мигове винаги ми се е струвало, че нейната душа ми се усмихва и казва:

– Нима за вас, хората, е толкова важно да говорите и да ви се отговаря с думи? Нима говорът е толкова необходим за вас?

Никога не ѝ казах, че я обичам, но когато галех ръцете или косите ѝ, тя мълчаливо приемаше тази ласка, като че ли тъй трябваше да бъде.

Когато ѝ четях моите стихове или приказки, тя ги намираще за много хубави. И на мен ми се струваше, че не съм имал по-добър слушател от нея.

Баща ѝ често, приседнал на прага на малката им къщичка, ми говореше за нея. За него тя бе душата му, сърцето му, което туптеше под разголените му, обгорели от слънцето гърди. Само едно го смущаваше – какво щеше да стане с нея, когато него няма да го има на Земята? Той сам виждаше, че тя никак не е годна да бъде жена на някой момък от селото. Нима тя можеше да оре, да копае, да жъне? Не! И аз сам виждах, че е така.

Мислех си, че ще я отведа с мен в големия град и всяко лято ще идваме тук, в гората. Когато веднаж ѝ казах това, тя само ме погледна и нищо не каза. Никога не можах да разбера какво мислеше тя по този въпрос. Но когато премятах ръка през рамото ѝ, тя доверчиво скланяше глава на гърдите ми...

А сега тя е болна. Аз зная защо е болна... и разбирам какво разруших в нея – най-хубавото, най-красивото – вярата! Но нима тя не знае, че в града тези неща са обикновени? Нима аз не трябва да целувам никоя друга освен нея? За това никога не бях мислил... А сега какво да ѝ кажа? Как да ѝ обясня, че една целувка няма никакво значение и че аз обичам само нея? Тя не ме упреква... дори не извърща глава. Приема ласките ми, но аз усещам, че душата ѝ е огорчена и иска да отлети в онези непознати за мен светове, от които е дошла... Как да ѝ кажа, че хората не живеят този съвършен живот, какъвто тя лелее в своята душа? Как да ѝ кажа, че хората в града могат да имат много приятелки... и не отдават на това голямо значение? Зная, ако ѝ кажа всичко това, тя ще го приеме, но никога няма да го разбере. Защото то е твърде грубо за нейната душа, която е прилетяла от някоя звезда в хубава лунна нощ на Земята...

Когато ѝ казах, че ще изляза из гората, за да намеря лековитото биле, което бе препоръчала старата жена от

горната воденица, тя само леко се усмихна... И знаех, че не за да търся билката излязох, а за да търся разрешение на този така сложен за мен въпрос.

Моята малка самодива е по-добре. Тя ще оздравее. Аз намерих лековитото биле и го занесох вкъщи. Когато прекрачих прага на горската им къщурка, разбрах, че напразно съм го търсил в гората – то растеше в моето сърце.

Коленичих пред леглото ѝ, хванах хубавите ѝ ръце и прошепнах:

– Искаш ли да ме зарадваш?

Очите ѝ се спряха върху мен. Дългите ѝ клепки разкриха най-чудния поглед, който съм виждал в живота си. После устните ѝ леко пошепнаха:

– Ти знаеш, че винаги искам това.

– Тогава ще ми простиш ли?

– Нима съм те осъждала? – запита тя, а очите ѝ ме гледаха с обич.

– Защо тогава си болна? Аз искам да оздравееш.

– Ако искаш това, то аз съм здрава – и като махна завивката, тя се повдигна и седна на леглото... Аз хванах ръцете ѝ и ги целунах.

– Никога вече няма да ти причиня скръб – казах ѝ аз.

Тя само се усмихна. Боже мой, колко мъдра е тя! Аз неведнъж съм се учудвал на това!

– Иди си – каза ми тя веднаж, – не мисли, че моите ръце са вериги, с които съм те заключила... Есен е вече, листата от дърветата капят...

„Да си отида – мислех си аз, – но нима мога да сторя това? Ако си отида, навярно моята душа би ме напуснала и би останала в дървената къщурка в гората...“

– Нима толкова искаш да си отида? – попитах я гласно аз.

– Мисля за теб, а не за себе си. Човек трябва да престане да яде, преди да се е наситил съвсем, за да има хубав спомен за храната...

– Но аз дори още не съм я вкусил... – извиках с всичката искреност на душата си.

– Тогава аз ще дойда с тебе... по свобода... И по свобода ще си отида, когато трябва... и когато стане необходимо...

– Защо говориш за раздяла?

Тя ме погледна. Тогава разбрах, че само в моето съзнание е мисълта за раздялата. Този, който обича истински, никога не е далеч от любимия си... За него няма ни време, ни пространство...

Аз винаги мислех, че повече зная от нея – нали бях чел толкова много? А ето, че тя носеше знание и мъдрост, които аз тепърва трябва да изучавам. Отде ги имаше тя? Може би природата, всред която бе живяла, да ѝ ги бе нашепвала, или тя ги бе донесла от незнайният свят, от който бе дошла?

Взех ръката ѝ в моите ръце и я целунах. Тя се усмихна. О, как умееше тя да чете в моята душа – и винаги знаеше какво мисля! Понякога се питах дали тя знае колко много се боя за нея от големия град? Сигурно знаеше, защото тя пак ми каза:

– Иди си и бъди свободен!

– А във вашата къща има ли място за мен, тъй както в твоето сърце?

– Ти знаеш, че има – отвърна тя.

– Тогава ще остана тук. Навярно гората е тъй прекрасна през зимата, както и през лятото...

Очите ѝ се спряха дълго върху мен. Те ме гледаха със своя унесен поглед и душата ѝ, цяла заляна в светлина, размахваше бели крила.

От три години сме в големия град. Към мен пристъпва моят малък син, воден от своята майка – моята малка самодива. Аз му се радвам и го целувам.

На масата ми са книгите с най-хубавите ми приказки, написани там, горе, на планината, през онази първа зима, прекарана в малката къщурка...

ЗАРАДИ НЕЯ

От всички най-много аз настоявах да я вземем. Седмина братя бяхме, а нито една сестричка. Пък аз в душата си така много исках да си имам поне една сестричка.

Големите ми братя решително не искаха да се вземе това вресливо бебе, което, сигурни бяха, щеше да безпокои всички. Баща ни вдигаше рамене. Беше му външно безразлично, но вътрешно – не зная как. Той знаеше, мисля, слабостта на майка ми към децата, а навярно и тайната ѝ болка, че не е родила нито едно момиче, и затова предоставяше всичко на нея. Какво му е на него – нали той няма да го гледа, а майка ми? Щом не са ѝ стигнали седем деца, нека вземе още едно.

След обяд, когато отишли да погребват бедната, непозната за мен жена, майка ми донесе малкото момиченце въщи. Бях сам и я посрещнах тичешком през градината. Исках веднага да го видя, но тя, като ме отстрани леко с едната си ръка, внесе го в кухнята, като завъртя след себе си ключа.

Напразно исках да вляза – не ми отвориха. Трябваше да имам търпението, докато свършат някаква церемония – майка ми и слугинята. Както по-после разбрах, трябваше да изкъпят и облекат малката гостенка. Най-после вратата се отвори и майка ми донесе в столовата тъй много желаната от мен сестричка. Тя беше мъничка, порозовяла от банята, гледаща с недоумение новата обстановка, ако въобще разбираше нещо от обстановка, тъй като беше едва на 7–8 месеца. Но все пак беше човече и разбираше нещо. Аз ѝ дадох една голяма ябълка, която тя гледаше с видимо зарадвани очи и посягаше към нея с малките си ръчички.

Това за мен беше истинска радост и до вечерта станахме с нея приятели. Разбира се, в кръга на възможното за нашата възраст. Аз тогава бях на 12 години. Приятелството ни се изразяваше в това – аз да се скрия зад гърба на майка ми и да се явявам внезапно, с което предизвиквах нейният звънлив крехък смях. Или пък я вземах и тя пляскаше бузите ми с двете си ръчички, като издаваше някакви своеобразни звуци.

Вечерта за моя изненада татко ми имаше чудно добро настроение. Дори след вечеря запя, като настояваше и майка ми да пее. Братята ми, които никак не желяеха да се вземе детето, минаваха всички край него и го закачаха. Най-големият ми брат, който следваше медицина, пожела да му прегледа зъбчетата и очите и установи, че е едно хубаво и здраво бебе. И наистина, малката гледаше всички с хубавите си очи и беше така щедра в усмивките си. Това някак развеселяваше всички и вечерта майка ми ни накара да я заплюем, да не урочасва. Братята ми полушеговито, полусериозно я закачаха и заплюваха, та да не урочаса, и се прибираха в стаята си да спят, а аз я целунах за лека нощ. Каква нежна като коприна бузичка имаше тя!

На сутринта заварих майка ми и баща ми, надвесени над нея. Тя риташе с босите си крачета и гукаше като малка гугутка.

– Отде имаш тези дрешки? – чух да запитва татко майка ми. – Никога не съм ги виждал по другите деца.

Не зная защо, стори ми се, че майка ми някак се смути от този въпрос и после някак виновно каза:

– Ах, нали бяха все момчета... Пък тези неща не подхождаха за тях... и така си останаха, както съм ги приготвила някога...

Тогава видях как татко ми прекара в нежна ласка ръката си по наведената над детето глава на майка ми...

После, заинтересуван от въпроса за дрешките, когато баща ми беше отишъл на работа, аз попитах мама какво значение е имало, че сме били момчета. Нима и дрехите на бебетата са различни? Тогава тя ми каза, че момчетата, като

са бебета, ги обличали повече в синьо, а момичетата – в розово. И наистина, тогава видях, че моята малка сестричка беше облечена цялата в розово. Розово плетено елеченце с розово обшита ризка, розова рокличка. Шапчицата ѝ беше също украсена с розови панделки. Бедната ми майка, колко много е пазела дрешките, все с надежда, че може би един ден Бог ще ѝ подари момиченце. И наистина, дари ѝ го. Дари ѝ тази малка хубава кукличка – Бисерка. Наистина, как чудно ѝ подхождаше това име!

Дните и месеците минаваха. Малката ми сестричка растеше и стана обща радост за всички ни. Братята ми винаги я закачаха по брадичката, някога я милваха и целуваха. Баща ми за нея всякога имаше някаква изненада в джоба си. Слагаше я на коленете си и ѝ пееше старовремски песни. Тя пляскаше радостно с ръчички и му подражаваше с тънкото си гласче. Знаех, че всички я обичаха, но въпреки това ми се струваше, че никой не я обича така много, като аз, и към никого тя не проявява такава обич, както към мене. Може би защото аз бях най-близко до нейната възраст, а може би защото аз бях още дете, но тя винаги, когато ме виждаше, се разхълцваше от радост и тичаше да ме прегърне. Аз държах в едната си ръка книгите, а с другата я вземах и я носех до шкафчето, гдето си оставях книгите, и после почвах игра с нея.

На масата Бисерка седеше между мен и майка ми, когато, разбира се, вече можеше като всички човеци да седи на стол и да държи малката си лъжичка в ръка. Още си спомням омазаните ѝ от яденето бузички край устата и нейните святкащи, радостни очички.

През всичките години, докато свърша гимназия, аз сякаш живеех за нея и чрез нея. Все ми се струваше, че в живота си не съм срещал друго такова обичливо дете като Бисерка. Беше толкова умна, толкова досетлива, което ме караше просто да се учудвам. Какви ли не игри и изненади ми устройваше нейната малка главица. Често пъти, идвайки си от училище вкъщи, аз не я виждах.

– Мамо, где е Биси? – питах от вратата още.

– Тука беше преди малко – ми отговаряше майка ми и някак особено се усмихваше.

Веднага разбихах, че двете пак са ми устроили някаква шега, и почвах да я търся. Боже, случваше се цялата къща да прерова и да не мога да я намеря. Най-после избухваше звънливият ѝ смях всред купчината опрани дрехи върху леглото, приготвени от майка ми, за да ги прегледа и закърпи. Тогава наставаше луда радост и смях, който никога няма да забравя. Майка ми също се смееше с нас, държейки в ръце лъжицата за готвене. Случваше се баща ни да ни завари така и Биси през сълзи от смях му разказваше как стояла под дрехите, загрупана от майка ми, и как сто пъти съм минал край нея и не съм могъл да я видя, а тя била ме гледала с едното си око. Баща ми, за да ѝ направи удоволствие, започваше да се смее с необикновено висок глас, а това я караше още повече да се смее.

Бисерка беше още на шест години, когато я бях научил да чете и пише. Казвах ѝ, че това е необходимо, защото, когато аз щях да замина за странство, тя трябваше да ми пише всеки ден, за да зная как е. Това беше най-сериозният мотив, който заставяше малката палавница да седне мирно на стола и да се старае да пише буквите.

Обикновено беше послушна, но от всички най-много слушаше мен. Достатъчно беше да ѝ кажа:

– Биси! – и тя веднага правеше това, което се иска от нея.

Често майка ми я молеше да си изпие млякото или да облече някоя по-топла дрешка. Бисерка не искаше – не била гладна, не ѝ било студено... Тогава един мой поглед само или една моя дума бяха достатъчни, за да изпие млякото и да облече дрешката си. Да я лиша от компанията си за игра или пък да ѝ се разсърдя, за нея беше най-голямото наказание. Тогава тя ставаше странно тъжна, почваше да плаче и отиваше при майка ми.

– Защо разплакваш така детето? – караше ми се майка ми. – Остави го да си играе. Какво си го замъчил от една педя да го караш да чете и да пише.

– Аха, карам я, защо да я карам? Утре, като замина, никакво писмо няма да ѝ пиша, щом като не може сама да си го прочете.

Всичко това го казвах с престорено натъжен глас и тя, като подсмърчаше, търсеше погледа ми, за да ме омилостиви. А аз нарочно не я гледах, защото в такива случаи избухвах в смях, а тя се хвърляше на шията ми. Тогава идваше помирението и обещанието да е прилежна...

Когато идваха мои другари или пък приятелки, тя с чудна съобразителност излизаше от стаята ми, вземайки си блокчето, за да покаже рисунката си на майка ми.

Не зная защо имах желание тя от малка да знае да чете, да пише, да рисува, да разбира приказките, които ѝ разказвах. И наистина, тя на осем години имаше култура като на завършилите първоначалното училище деца. Бях ѝ чел какви ли не приказки, разказвал и бях разкази или детски романи. Четях ѝ за чудните страни на север и на юг. Завеждах я в пустините, разхождах я между палмите и непроходимите джунгли, плувахме с нея по моретата, хвърчахме с аероплани по небето...

Завършил гимназия, аз отпътувах за чужбина. Но нашата дружба продължаваше и с писма, все така искрена и задушевна. Аз ѝ разказвах всичко, каквото виждах в чужбина, и я карах да учи езика, който аз изучавах. Давах ѝ свободата тя да се чувства с мен като равна и да се отнася като с приятел. И всякога така много ме е радвала, когато споделяше с мен своите дребни радости, скърби или страдания...

Помня, в едно писмо тя горчиво плачеше и скърбеше за това, че нейни другарки и съученички ѝ казали, че мама не ѝ била майка и аз не съм ѝ бил никакъв брат, че тя имала свои братя и сестри в покрайнините на града – бедни и гладни. Майка ми не искала да ѝ даде никакви обяснения

и ѝ казала никога да не говори с невъзпитани деца, които могат да ѝ говорят такива глупости.

Помня, че всичко това се беше случило, когато тя бе в трето отделение. Тогава аз ѝ написах едно дълго писмо, в което ѝ пишех, стараяйки се да ме разбере, че не е важно кой кого е родил, а кой кого обича. Питах я би ли обичала тя майка ми сега по-малко, отколкото когато не е знаела за своята родна майка. Мъчех се да ѝ обясня на разбираем за нея език, че едно нещо е най-важно в света – обичта между хората. Че естествено, родствените връзки имат голямо значение, но че обичта е, която закрепва тези връзки.

Припомнях ѝ нашето общо минало, когато съм ѝ чел толкова много приказки и когато съм ѝ говорел, че тя трябва да стане добро и умно момиче. Да надмине всички свои другарки в своето знание и благородство и с това да бъде моя радост и гордост.

Питах я дали ще забрави нашите игри из двора и катеренето лете по планината и ще ме обича ли тя сега по-малко, като знае, че не съм ѝ роден брат... И не чувства ли, че тъкмо моята грижа и нейната обич към мен са създали тъй красивите братски отношения помежду ни.

Казах ѝ да ми пише всяка своя болка и аз, макар и отдалеч, ще гледам да ѝ помагам. Нека тя никога не се чувства сама, защото аз съм много близко с мисълта си до нея.

Накрая ѝ написах, че сам Христос е казал, че всички сме братя и сестри помежду си и няма защо да се смущава от това, което ѝ говорят нейните другарки и познати...

Бисерка ми отговори на това писмо с голяма топлина и нежност. Казваше ми, че макар и да не съм ѝ писал открито, то тя е разбрала всичко, но че сега щяла да обича мама двойно повече, защото именно сега е видяла колко много е обичана от татко, от мама, от братята ми и най-вече от мен...

После в друго писмо ме питаше може ли да види родните си братя и сестри. Въпреки че нейни другарки

са искали да я отведат в родната ѝ къща, тя не е отишла досега, защото се е бояла да не ме наскърби.

Писах ѝ, трябва да си призная, не без болка, че може да отиде, но да гледа с това да не причини на майка ми някаква болка; писах, че нейните братя и сестри са и мои, че ние сме всички човеци и трябва да се обичаме и уважаваме.

Следващото писмо беше много трогателно. Бисерка ми описа отиването си в родната къща. Как най-голямата ѝ сестра, която била вече женена, с малко детенце, като я видяла, се втурнала към нея, заплакала и я прегърнала. Как братята ѝ я гледали с умиление и обич и най-големият ѝ казал да бъде много внимателна към майка ми, защото тя била една добра жена.

След това следваха писма, в които Бисерка твърде често ми разказваше за родните си близки и никак не можех да си обясня защо тези нейни писма събуждаха своеобразна мъка в душата ми. Може би това беше първият страх, че тя ще обича и други освен мене! Бисерка твърде често ми говореше за един свой брат, когото аз не познавах, но който бил ученик и сам, като работник, се издържал. Много четял. Той обаче бил много хладен към нея, което я измъчвало. Винаги имало някаква тъга в очите му, рядко приемал това, което му давала... С голяма нежност тя ми пишеше за най-голямата си сестра, която била много обикнала...

Аз четях писмата ѝ и някаква болка свиваше гнездо в сърцето ми. Но въпреки тази болка аз ѝ пишех, че много се радвам на всичките ѝ писма, и ѝ давах свободата да ходи при родните си близки. Молех я всичко да ми пише, за да зная какво става с нея. Знаех, че най-малкото ограничение или сянка от такова ще накара Биси да се затвори за мен. Тогава тя винаги щеше да бъде изгубена и хубавото ни приятелство щеше да свърши.

Четири години не се завърнах вкъщи. И може би нямаше да се върна, ако не ме бяха извикали телеграфически поради сериозното заболяване на баща ми. Аз се завърнах, но за моя преголяма скръб не го заварих жив.

Помня, че тогава много плаках – може би защото в мен имаше събрана много мъка. Вечерта бях сам в стаята си, сложил главата си на масата. Чух как Биси влезе в стаята, но не се помръднах. Тя с тихи стъпки се приближи до мен и си сложи главата до моята, шепнейки ми думи, с които искаше да ме утеши... Аз милвах косите ѝ и помня, че това много ме успокои.

На другия ден тя шепнешком ме попита искам ли да изляза с нея. Веднага разбрах – искаше да ме отведе в къщата, гдето се бе родила. Тогава се почудих – колко голяма сила има родната къща и как тя тегли човека към себе си... Можех ли да ѝ откажа? Не. Но все пак болно беше в душата ми. Когато ѝ казах, че съм съгласен, очите ѝ ме погледнаха с такава обич и признателност, с което ме възнаградиха за всичката ми мъка и болка.

Къщичката, в която ме въведе Биси, беше ниска и схлупена. В една голяма стая видях няколко момчета и момичета.

– Ето моите братя и сестри – представи ми ги тя.

И помня, че при тези нейни думи някакво острие бодна сърцето ми. Тя сякаш усети това и леко стисна пръстите ми в своите. Това като че ми даде сила и аз поздравих всички. Заговорихме. Всички те бяха работници и работнички във фабриката. Само един от тях беше ученик, но и той работеше нещо.

Аз говорих с всички и знаех, че разговарям заради нея, заради Биси. Тя ме държеше все за ръка, сякаш инстинктивно сецаше, че само тя е съединителното звено между нас. Гледах да бъда внимателен, а същевременно остра болка се загнездваше в сърцето ми. Мислех си, че тези хора ми взеха част от обичта на Биси. Но тя милееше за тях, считаше ги за близки, и аз трябваше да ги приема като такива заради нея.

Когато си тръгнахме, видях как най-големият брат гледаше с тиха обич своята малка сестричка – и глуха болка отекна в гърдите ми. Голямата сестра я нямаше вкъщи, за

което Биси искрено съжали. Така много би искала да я видя...

Из пътя Бисерка през всичкото време ми говори за тях. Аз разбрах колко много място те са заели в нейното съзнание. Тя съжеляваше, че не са имали възможност да получат добро образование... А колко много би искала тя да бъдат добре...

– Аз зная, че само ти би могъл да ги обичаш – каза ми изведнъж Бисерка. Тези ѝ думи някак ме стреснаха.

– Да, зная – продължи тя, – и затова само на теб така свободно мога да говоря за тях...

Докато казваше това, почувствах как някаква болка отекна в душата ми и сълзи затрептяха в гласа ѝ. Тогава на свой ред стиснах ръчичката ѝ в моята и помня, че в този миг сърцето ми някак се разшири и се разтвори малко за нейните родни близки.

Няколкото дни, които прекарах след това вкъщи, преди да отпътувам, бяха изпълнени с тиха скръб по заминалия ми от Земята баща и с нежна радост от вниманието, с което ме обграждаше сестричката ми. Тя скърбеше, че аз пак ще отпътувам, и това някак в душата ми ме радваше. Значи все пак тя ме обичаше и нейните братя и сестри не бяха ме затамнили в нейното съзнание.

Годините минаваха една след друга. Аз завърших индустриална химия, но тъй като се бях заангажирал в една фабрика, не можах да се завърна в родината си. Трябваше повторно да ме повикат с телеграма – сега пък за майка ми, за да се върна у дома. За моя радост майка ми беше по-добре и всички мислехме, че ще оздравее.

Заварих Биси пораснала много и това, което най-много ме изненада, беше нейната необикновена красота. Тя беше в седми клас на гимназията и неведнъж виждах как младежите извърщат глави, за да я видят още веднъж.

Около три месеци след завръщането ми майка ми повторно се разболя и този път никога вече не стана от леглото. Нейната загуба беше твърде тежка за всички ни.

Бих казал, много по-тежка от тази на баща ми. Биси беше неутешима и плака толкова много, че затрогна всички. Дори аз, който имах винаги влияние над нея, не можех да намеря подходящи думи, за да я утеша. С дни наред тя плачеше и аз се чудех как да я изведа от мрачното състояние, в което беше изпаднала.

Четирима от братята ми бяха отдавна оженени, имаха си добра работа и живееха в отделни свои къщи. Другите двама бяха офицери в различни градове и ние с Биси се озовахме сами в бащината ни къща. Бе някак празно и пусто, но все пак имах в душата си тайната радост, че сме двамата с Биси и не съм съвсем сам.

В това време една фабрика за бои ме покани да се заема с ръководството ѝ, което за мен беше така навреме. Но въпросът за къщи беше много затруднен. Биси ходеше на училище, аз – във фабриката, а слугинята съвсем не можеше добре да води домакинската работа. Тогава Биси съвсем естествено ми предложи да повикаме нейната голяма сестра, чийто мъж се бил поминал миналата година. Трябва да си призная, че това предложение ми бе крайни неприятно. Но когато погледнах Биси в очите и видях нейния очакващ, пълен с доверие и обич поглед, аз казах бързо:

– Разбира се, Биси, това е една великолепа идея.

А в душата си знаех, че ще трябва да разширя сърцето си още повече и да приема не само голямата ѝ сестра, но и всичките нейни братя и сестри, които, естествено, щяха да идват къщи... И тогава почнах ден по ден да възпитавам сърцето си в обич към тези, които и Биси обичаше... Един неин поглед, една нейна дума бяха за мен достатъчни, за да направя усилие над себе си и да приема това, което тя искаше. Но в замяна на това тя беше толкова нежна, толкова мила и внимателна към мен... Колко добре разбираше всичко, което ставаше в душата ми, и как с нежни пръсти там изплиташе нишка по нишка обич не само към нея, но и към другите. Сега тя на свой ред ме учеше да не бъда обикновен човек, а да обичам хората като равни братя и

сестри... И много пъти тогава видях колко по-лесно е да говориш за високи идеи и възвишени идеали, отколкото да ги живееш.

Полека-лека аз приех всички – всичките ѝ сестри и братя и техните деца дори – все заради нея... Случваше се в някой голям празник всички да са насядали около трапезата вкъщи. Аз ги гледах с радост и ги виждах също така, насядали на трапезата на моята душа. И за всички тях имаше по малко обич, дадена им заради нея...

Някогашният ѝ брат ученик беше вече студент. И виждах неведнъж с каква радост Биси му изпращаше парите, които ѝ давах за него. Той не беше вече хладен и сдържан към нея. Това така много я радваше... През ваканцията той винаги биваше при нас вкъщи... Твърде интелигентно, това момче беше приятен събеседник и обичта на Биси към него незабелязано премина в моето сърце. Този младеж ми стана твърде много симпатичен. Когато си тръгваше, здравето му ръкостискане беше израз на вярно и добро сърце... И с радост правех за него всичко, което знаех, че ще зарадва Бисн... Един ден Биси дойде при мен. Обгърна шията ми с ръка, сложи главата си на гърлите ми и тихо пошепна:

– Влюбих се! – и заплака.

Помня, че сърцето ми бързо заигра в гърдите ми и после спря. Но в същия миг ръката ми милваше хубавата ѝ глава, устните ми ѝ шепнеха най-хубавите думи, които съм казвал в живота си. Тогава тя се повдигна на пръсти и ме целуна по двете бузи.

– О, знаех – шепнеша ми тя, – знаех, че си толкова добър! Затова винаги ще те обичам, както съм те обичала и досега!

Аз се усмихнах и отново погалих косите ѝ.

Вечерта, помня, сърцето ми горчиво плачеше за нещо... Но чух сякаш нечий тих глас, сякаш беше гласът на майка ми, който ми пошепна:

– За какво скърбиш? Та тя ти е сестричка. Нима си забравил това? И като такава ти винаги ще имаш нейната обич!

Изведнъж някакъв товар сякаш падна от гърдите ми. Стана ми леко, много леко. Да, Биси ми беше сестричка... Тя, моята малка, скъпа сестричка, беше обикнала някого... Колко мила беше тя в тази си обич!

На другия ден, когато сутринта се миехме, тя весело ми разказваше как са се запознали... И после как никак не подозирала, че го обича, но после как изведнъж... разбира се, не съвсем изведнъж, но все пак разбрала, че много го обича... Аз я слушах, шегувах се и ѝ се радвах. Тя набързо избърса лицето си, изтича до стаята си и ми донесе една снимка. От нея ме гледаше младеж с хубав, замечтан поглед и с лека усмивка около устните.

– Много добро момче изглежда – казах ѝ аз.

– Нали? – засмя се тя и в изблик на радост ме прегърна.

Тогава усетих как сърцето ми отново се разтвори, за да приема още един – заради нея, заради Биси...

ТАТКОВИТЕ ПРИКАЗКИ ЗА НЕЯ⁷

Вместо предговор

...Какво още не съм ти казал, което не мога да ти кажа? Но то съществува. И сянката му ще се простира далече, далече...

Всичко, разбира се, ще мине, защото в човешкия живот всичко минава, защото и самият човек минава!

Но има нещо, което никога не минава, до което времето се не докосва, което само е всичко: То дава живота и радостта! Ти Го знаеш кое е То, познаваш Го, защото без Него не би познавала и мене...

И когато всичко ти отнемат или изгубиш всичко, тъкмо тогава То ще е най-близко до теб. И когато имаш Него, ти ще имаш всичко!

От едно Татково писмо

I

Дъждът се превърна в сняг и започна да покрива земята с бяла покривка. След това се яви силен вятър, който накара прозорците на малката ни, самотна в полето къщичка, да потреперят.

Сложих няколко дърва в печката и наново разгледах дадената ми от Татко картичка.

– Тази ли картичка обичаш най-много? – обърнах се аз към него.

На нея имаше самотен вълк в полето. Татко ми се сепна. Той като че ли се бе унесъл, гледащ как снегът бързо затрупва земята. Обърна се и попита с поглед какво искам.

– Тази ли картичка обичаш? – повторих аз, като му подадох картичката.

– Да. А на теб не ти ли харесва?

– Вълк – едва чуто казах аз, – а какво иска да каже с тая картичка? Защо е сам и защо стои така?

– Той чака, мое дете – ми каза Татко и очите му ме погледнаха особено тъжно. – Той чака... А знаеш ли какво значи да чакаш?

– Кого чака?

– Нея.

– А защо?

– Когато Тя беше тук, в една също такава зимна привечер, когато снежна виелица съскаше и виеше по празното поле, Тя шиеше нещо и слушаше това, което ѝ четях. А книгата бе тъжна, много тъжна... И често ръката ѝ оставяше иглата и очите ѝ, пълни със сълзи, срещаха моите, и нежна усмивка просияваше и през сълзите.

Да, ти знаеш, аз тъй много съм ти разправял за Нея – приказки за Нея, които нямат нито начало, нито край...

И тогава аз продължавах да чета, а Тя шиеше бялата ми риза – тая, която обличам само на нейния рожден ден... Ти я знаеш... И колко са нежни краските, как хармонично са съчетани боите на конците, с които я обшиваше!

Аз гледах как пръстите ѝ като нежни живи същества внимателно пипаха ризата. И когато изправяше хубавата си глава, очите ѝ бяха светли.

Бурята продължаваше да вилнее. Изведнъж въздухът проехтя от вълчи вой. Трепнахме и двамата. Тя инстинктивно остави работата си и дойде като плахо птиче при мен.

Ослушахме се. Вълкът наново виеше, но в този вой имаше не жажда за кръв, а някаква голяма болка. Виенето все повече и повече се чуваше, ставаше все по-ясно – вълкът идваше и най-последно заскимтя почти под прозорците ни.

– Ранен трябва да е – промълвих аз.

– Да му помогнем – добави с треперещ глас Тя.

– Може да е разярен и да се хвърли върху ни.

Очите ѝ ме гледаха – в тях просия светлина и бликнаха сълзи. Аз разбрах: няма по голяма сила от Любовта! Тя ми напомни това без думи.

Взех фенерчето в ръка и излязох. Точно пред прага лежеше вълкът в локва съсирена кръв. Преди да успее да я задържа, нейната нежна ръка го помилва по главата и светлите ѝ очи заговориха с върховния език на полузатворените му очи...

Внесохме го вътре, превързахме раната му и го гледахме, докато оздравее.

От този ден вълкът не се отдели от нас. Когато Тя отиваше на извора за вода, той я съпровождаше. И когато я оставях понякога сама, той вярно пазеше на вратата. Да, пазеше, докато Тя бе тук.

Но един ден, когато Нея я нямаше вече тук, той напразно я търси, напразно я чака... И често аз го виждах както тук, на картичката, самичък в снежни бури да я чака да се върне оттам, където бе отишла – от Големия град.

Дълго, дни и години я чаках и аз тук, сам в тая стаичка. Имаше мигове, когато изтръпвах, мислех: „Ей сега вратата ще хлопне и ще я видя, изправена на прага“.

В късен презнощен час аз сънувах, сънувах, че тя идва, че зимата е изчезнала, че пролетта благоухае с безбройните си цветове и Слънцето грее...

Дни и нощи с горест, с болка на сърцето я чаках аз – и аз я чаках като него – да дойде да излекува с нежните си пръсти разтворените рани на душата ми и светлият ѝ поглед да озари сърцето ми...

* * *

Аз стоях почти невидима за него и го слушах. Той никога тъй много не бе ми говорил за Нея. Неволно погледнах пръстите си – те бяха тъй груби.

Да, татко ми тъгуваше и аз не знаех как да го утеша.

Той се загледа отново в прозореца. Здрач забулваше стаята. Навярно той виждаше по-нататък недоразказаната приказка за Нея.

Няколко горещи сълзи капнаха от очите ми върху ръката му, която държеше моята, докато разказваше.

Като че ли те го събудиха. Той ме погледна и поглади косите ми.

– А ти защо плачеш, дете? – ме запита той.

– Мъчно ми е.

Но сама не знаех защо.

– Запали лампата – ми каза Татко, за да разсее мрачното настроение.

II

– Знаеш ли какво нещо е сърцето на поета, дете? То е като бисерна мида. И страданията, които влизат в него, са песъчинките, които отпосле се преобръщат в бисери. И колкото страданията са по-големи, толкова очите на хората повече се радват на необикновено големите бисери – песни, приказки и разкази.

И те, хората, които се кичат с бисерите на мидата, не знаят болката ѝ, докато превърне песъчинката в бисер. Така също не знаят болките и терзанията на този, който превръща страданията си в радости за другите.

III

Тъмни облаци още се стелеха по небето, когато неочаквано, като по някаква магия, те се раздраха и Слънцето блесна в златна светлина, която изпълни за миг и нашата малка стаичка.

– Да – продължи Татко и погледът му просия, – да, такъв бе животът ми, като днешния ден. Тъмни облаци се стелеха по небето на моята душа и мрачни бяха дните на сърцето ми. И когато Тя дойде – както сега облаци се

разпръснаха, така огря Тя като слънце душата ми и стопли сърцето ми.

И Тя идваше и сядаше на леглото ми като гостенка не от този, човешкия мир, а нейде от другаде, от друг някой свят, защото погледът ѝ бе чист и лицето ѝ сияеше в неземна светлина. И пръстите ѝ бяха нежни, и щастлив се чувствах, когато редеше понякога вещите ми по масата, защото после те ми приказваха за Нея.

И идваше Тя и оставяше след себе си благоуханието от много полски цветя. И всеки, който влизаше след Нея, ме питаше учуден какъв е този аромат на полски цветя и тази светлина, която прониква сякаш в душата? И ако беше болен – оздравяваше. И ако тъгуваше – тъгата си отиваше и изпълваше се сърцето му със светла радост.

И идваше Тя като лек зефир и галеше челото ми. Чело, в което като мъннии се кръстосваха мисли, които биха убили обикновения човек. И тая, лека като благоуханието на цветята милувка, ги гонеше сякаш и мирис от карамфили оставаше в душата ми.

И идваше Тя като златист слънчев лъч и целуваше сугрин очите ми, и шепнеше ми: „Събуди се!“.

И събудих се – събудих се в нов за мен живот. И видях мира на светлината, откъдето идваше Тя.

И идваше Тя тихо, като шепота на полските треви, и милваше очите ми. Очите ми, които дотогава не бяха видели красотата на изгряващото Слънце и вълшебството на звездната нощ... И учеше ги Тя да виждат Доброто в хората и в света...

И идваше Тя като неземна мелодия в мен и трепваха в отзвук струните на моята душа – и познах тогава света на хармонията, гдето живееше Тя...

* * *

Татко наново се усмихна – светлина огря лицето му и аромат на полски цветя изпълни стаята.

Аз стоях и не смеех да помръдна, да не би да изхвъркне този, върнал се от миналото, миг...

IV

– Синята птица – тъй я наричах аз в душата си! – ми каза Татко, гледайки синьото небе от канарите на планината, където бяхме седнали.

– Тъй я наричах – Синята птица, която носи щастието на човека, която донесе и моето щастие.

Тя се обличаше в светлосини като цвета на небето дрехи. И косите ѝ бяха златисти – като лъчите на изгриващото Слънце.

И когато бивахме двама, Тя разплиташе косите си и моите пръсти често се провираха между тях – Тя тъй обичаше това...

Да, и тогава бе такъв светъл ден. Слънцето обилно лееше своята златна светлина... Теб още те нямаше... Бяхме на Планината и се изкачвахме към един висок връх.

Аз вървах напред и когато се обръщах, срещях нейния светъл, сияещ от щастие поглед. И протягаше Тя ръце към мен в изблик на радост.

И сядохме тогава по канарите и се радвахме на просторите, които се откриваха пред нашия поглед, радвахме се на песента на птиците, които се криеха из храстите, на синьото небе, на златното слънце...

Вървахме нагоре. Обърнах се – нямаше я! Сърцето ми трепна болезнено. Извиках я. Тя ми се обади от отсрещната кана. О, колко хубава бе Тя тогава! Жадуващият ми поглед като че ли пиеше от чистите струи на кристално бистър извор... Тя стоеше изправена на канарата в светлосиня дреха... Лъчите на Слънцето трептяха по златистите ѝ коси и погледът ѝ бе светъл и чист.

Взорът ми премина от Нея върху зиналата пропаст под нозете ѝ – и трепнах в уплаха по Нея. Тя усети това и в отговор ми протегна ръце, в които имаше малко

полуувяхнало цветенце с коренче.

– То трябва да живее – ми каза Тя. – Пред нашите стъпки всичко трябва да живее!

Нейната безкрайна нежност към малките увехнали цветенца, които с такава грижливост събираше, като ехо намираще отзвук в моята душа и събуждаше нови струни, които в нежна мелодия изпълваха душата ми.

Ние, един до друг, глава до глава, посаждахме намерените полуизвехнали цветенца и погледите ни се сливаха в безкрайна радост... Светлина изпълняше душите ни...

Татко ми се замисли, а после продължи...

– Но един ден Синята птица отлетя от мен и не се върна вече...

И той се вгледа в далечината, гдето бе отлетяла Тя.

V

Веднъж Татко беше болен, много болен. И често аз се учудвах защо той ми казва:

– Остави ме сам, иди при хората за известно време.

И мислех си: „А как ли ще се обслужва сам? И трябва ли да го оставя сам, когато не е добре?“

Но след много време той ми каза веднъж, след като се бяхме навечеряли:

– Тя не дойде тогава, когато боледувах. А аз тъй я очаквах... Тъй много я очаквах и вярвах, че ще дойде като светлината и ще озари душата ми.

Ще дойде и светлият ѝ поглед ще погали жадуващите ми за Нея очи. Ще дойде и устните ѝ ще отнемат огъня на горещото ми чело и благоухание ще изпълни измъчената ми душа.

Ще дойде и нейните нежни пръсти ще се докоснат до мен и ще излекуват раните на сърцето ми. Да, един нейн поглед, една нейна дума – и аз щях да бъда здрав... Но Тя не дойде...

– Но може би ще дойде – му казах аз.

– Да, може би, но късно ще бъде тогава.
– Има ли късно за тия, които се обичат?
Очите му ме погледнаха светло. Ръката му ме погали по главата.
– Дете си ти – ми каза той, – дете...

VI

– Живяло едно дете – започна Татко, – очите му били чисти като планински извори. Косите му били като сноп слънчеви лъчи.

Растяло това дете, галено от привечерния зефир, който го заварвал на високата цветиста поляна, гдето то обичало да си играе, милвано от лъчите на изгряващото Слънце, които се промъквали в стаята му и го събуждали.

И когато то, детето, порасна, аз я срещнах при извора в гората, където Тя бе се спряла да слуша песента му. Облечена бе в синьо...

Татко се поусмихна и светлина обля лицето му – аз знаех вече, че това бе Тя и приказката бе за Нея!

* * *

– И когато Тя ме погледна – продължи Татко, – светлина бликна от очите ѝ. И тая светлина проникна в душата ми и я озари – а дотогава там беше тъмно, много тъмно...

Аз стоях и я гледах. Свещен трепет мина през мен. Аз я познах – това беше Тя, която тъй отдавна търсеше сърцето ми. И Тя ме позна – и дойде при мен.

А тя бе царица и свали царствения си венец от косите и го положи пред нозете ми...

Изворът избликваше все нови води, листата си шепнеха приказки, цветята се усмихваха едни на други, птиците пееха...

* * *

И един ден аз трябваше да пътувам нейде много, много далече. Отидох в гората, близо до извора, както бе ми писала Тя, и търсех спомена, оставен от Нея, за да го взема със себе си и да го имам през всичкото време на пътуването ми.

Търсих го доста, но не виждах нищо. И коленичих под голямото дърво до извора, гдето за първи път бяхме седнали близо един до друг, и помолих се – и чух сякаш нечий глас да ми казва: „Погледни!“.

И погледнах – пръстите ми инстинктивно разровиха листата по земята до коленете ми и усетих, усетих с пръстите си, че Тя бе оставила своите копринени коси.

Взех ги и ги докоснах до устните си – по тях още лъхаше благоуханието, което тъй често бях вдишвал, радвайки се на хубавата ѝ глава.

Споменът, който Тя бе оставила, бе частица от самата Нея... Споменът, който и досега пазя...

Татко стана и донесе от молитвената си стая малко, необикновено красиво куфарче. Той го разтвори.

Като че ли светлина обля стаята. В светлосиня коприна лежаха меки златисти коси. Мирис от полски цветя изпълни стаята.

Татко дълго-дълго ги гледа. Леко прекара той ръката си по тях и после бавно и внимателно затвори куфарчето.

А аз още много дълго време след това виждах във въображението си златистите меки коси в синята коприна и ароматът на полските цветя като че ли бе проникнал в самата ми душа.

VII

– Ние бяхме – започна Татко, – ние бяхме с Нея двама на цветиста поляна, обградена от всички страни с борова гора. Слънцето бе златно, въздухът – наситен с аромата на цветя и бор!

Тя, както винаги в синя дреха, бе полулегнала между цветята и очите ѝ ме обливаха със златиста светлина. Косите ѝ трептяха под играещите по тях слънчеви лъчи. Неземна усмивка сияеше на устните ѝ...

Говорихме ли? Не помня, защото нашите души се преливаха една в друга и ставахме Тя-Аз и Аз-Тя – и тогава не говорехме, защото знаехме всичко.

* * *

Татко се замисли и сияйна усмивка просветли лицето му.

– Да – продължи той, – да, откакто моята Синя птица дойде при мен, прелетяла от световите на светлината, обичта и мира – в музика и хармония се бе превърнал животът ми. Слънцето непрестанно грееше и светло бе в душата ми.

Целият друг свят бе изчезнал за мен и аз като че ли живеех в светлосиния мир на Радостта.

Хората бяха нейде много, много далеч, и душата ми се носеше горе, в светлите лазурни простори.

Очите ни се усмихваха едни други и неземна хармония изпълваше душите ни, когато груби стъпки на земен човек затъпкаха по цветистата поляна.

Аз изведнъж трепнах и погледнах към посоката на приближаващите се стъпки. Идеше непознат млад човек. Челото ми се намръщи и желание да скоча и да му кажа да се върне ме накара да прегъна коляното си за ставане, когато погледът ми, изпълнен със старото, но хубаво чувство към хората, срещна Нейния светъл поглед, който искаше от моя поглед да узнае кой иде. В същия миг очите ѝ се напълниха със сълзи. Аз се спрях. Тя ме гледаше с безкрайна нежност и сълзите ѝ като бисери се ронеха от скъпите за мен очи... И по чудо в гърдите ми притихна повдигналата се буря...

Разбрах – Тя скърбеше за моята необузданост...

Човекът, който идваше, се приближи до нас и без покана седна твърде близко, но веднага стана и седна понадалеч. Когато го погледнах: о, видях очите му, изпълнени с учудване, да се взират в Нея. А Тя ми се усмихваше през сълзи. И тая усмивка като че ли наново ни отвеждаше в други светове.

След време Тя стана и тръгнахме да си вървим. Човекът също тръгна след нас. Той мислеше, че Тя е човек, и с човешка мисъл ни бе проследил. Не знаеше той от кои светове идеше Тя, не знаеше, че е царица...

– Искаш ли да пеем – ме запита тихичко Тя. – Толкова е чист въздухът, тъй златно е Слънцето, цветята са тъй щастливи...

Погледът ми ѝ отговори и Тя почна тиха мелодия, която проникваше в душата, поклащаше непобутнати досега струни – и самият човек ставаше като че ли звучащ инструмент.

Почнах и аз тихичко – забравихме присъствието на човека от Земята.

Когато след песента се обърнах да го видя, него го нямаше. Далече зад нас бе останал като вкаменен, прав – и гледаше с учуден, почти изумен поглед.

А Тя като небесно сияние до мен продължаваше тихата мелодия.

О, тъй често Тя със своя светъл поглед, със сияйната си усмивка и с божествена мелодия караше да притихнат в мен повдигащите се мълниеносни бури и като че хванала ме за ръка, нежно ме водеше към светлите светове, отдето идеше Тя.

* * *

Татко замълча, а аз исках още, още да слушам.

VIII

Стояхме с Татко в малката ни градина и аромат на разцъфнали рози и карамфили изпълваше въздуха.

Той, Татко, седеше на стол, а аз – на тревата, между която ме поглеждаха жълтоглави цветенца.

Той затвори книгата, която ми четеше, вгледа се в Планината, после се обърна към мен и ми каза:

– И тогава въздухът бе изпълнен с аромата на цъфнали цветя. Ние се връщаме с Нея от Планината.

Татко ми говореше за Нея без начало и без край...

– Тя се радваше като дете на всеки цветец. Посочваше ми ги, спираше се, милваше ги, галеше ги, и когато се обръщаме, виждахме ги – изправили главици, като че ли ни викаха пак да отидем при тях.

За Нея бликането на малко изворче бе музика и Тя го обсипваше с гальовни думи, радвайки му се, и когато си тръгвахме, като че ли чувахме неговата песен, преплетена с тонове на скръб по Нея.

Тя простираше ръце към синьото небе и искаше да литне и да плува в синината му. Тогава Тя беше тъй хубава! Косите ѝ блестяха, очите ѝ ставаха по-светли от друг път, цяла като че ли се обливаше в някакво сияние. Тя наистина не бе дете на Земята.

Вървахме. Тя се наведе, вдигна полуувяхнало цвете и го сложи на косите си.

– О, не кичи косите си с увяхнало цвете! – помолих я аз.

Тя само се усмихна и ме погледна продължително.

След няколко минути, когато погледнах към полуувяхналото цвете в косите ѝ, аз се спрях изумен: на златистите ѝ коси стоеше красив, свеж, прясно цъфнал цвят.

– Учудва ли те? – ме питаха очите ѝ. – Не знаеш ли животът рожба на какво е?

– О, да, зная – на Любовта! – отговорих аз.

И моята душа се разцъфна като тоя цвят под нейната безкрайна чиста обич...

* * *

Татко замълча и се замисли...

„О, как бих искала да имам такава голяма обич, че да съживявам мъртвите увехнали цветя“ – си мислех аз.

IX

– Защо, Татко, понякога, когато гледаш, очите ти се усмихват, макар че напразно търся предмета, който е предизвикал тая усмивка?

– Знаеш ли, Тя бе дошла – заговори той в отговор на въпроса ми. – Тя бе дошла в моята стая и аз се радвах на хубавите ѝ очи. О, тъй се радвах, когато Тя идваше и седаше на леглото ми.

Аз превъртах ключа на вратата, защото не исках никоой да я вижда. Нея – моето светло сияние на душата ми.

И колко нежна бе Тя! Тя скърбеше със скръбта на всички и неведнъж виждах по светлите ѝ очи да блесват сълзи от мъка за страданията на нейните сестри. Да, тя тъй наричаше другите – сестри. Наистина, Тя не беше като другите...

И в тихия ѝ поглед аз виждах молба, отправена към мен, да не късам цветята, а после да ги оставям на произвола на съдбата. А аз тогава откъсвах всяко цвете, което ми харесваше. Защото мислех, че всяко нещо, което мога да имам, е мое – и си го вземах. А понякога и то само идваше, когато помислях силно за него...

А Тя искаше аз да зная това, да бъде благ и добър.

Да, в светлите светове, от които идваше Тя, имаше само музика и хармония...

* * *

На вратата се почука. Аз скочих и пипнах големия си револвер, който висеше на стената до леглото ми.

Когато в следния миг я погледнах, захвърлих го моментално и скочих да отворя вратата.

Влязоха хора от Земята, непознати за мен и за Нея. И с некрасива мисъл.

– Тръгнете с нас! – ни казаха те.

Но когато Тя се изправи и отпрати към мен умолителен поглед да бъда съдържан, тези, които бяха прекрачили прага на стаята, се спряха като вкаменени, после се спогледаха, извиниха се с дълбок поклон и веднага излязоха от стаята.

О, знаеш ли колко сияйна бе усмивката ѝ, колко светъл и чист бе погледът ѝ, с който ме погледана, когато те си излязоха.

Тя протегна ръцете си към мен, с тия нежни пръсти, които тъй хубаво знаят да милват, и ми каза:

– Да отидем на планината!

После научих, че тези, които бяха идвали, казали, че били изненадани от това, че вместо човек видели същество, слязло от сините простори на небесата.

Наистина, Тя не бе човек от Земята!

– Но защо Тя не е пак тук, защо Тя отиде в големия град? – попитах аз.

– Защо ли? Защото бе птица – отлетя.

– Да, но Тя може и да прилети.

– Да, може би – и той се усмихна с тъжна усмивка.

Х

– Веднъж Тя дойде – ми каза Татко, – и ми донесе малка палма.

– Тя, палмата, обича светлината – ми каза Тя, – обича обичта, защото иде оттам, от света на светлината, отдето идвам и аз.

И сложих аз малката палма на маса от мрамор, близко до леглото ми. И когато сутрин отварях очите си, първия поглед след тоя към Бога отправях към Нея.

И радвах се, радвах ѝ се, защото Тя бе ми я донесла. Минаваха дни, много дни, през които често двамата се радвахме на малката палма и тя като че ли ставаше по-стройна и по-хубава под нашите ласки...

Но когато Тя, моята Синя птица, отлетя, когато моето светло сияние отмина от мен, често пъти, тъгуващ с препълнено от болка сърце, аз усещах нечий поглед, стремително отправен към мен. И когато се обръщах, виждах малката палма..

С пръсти, препълнени със скръб, с душа, тъгуваща по Нея, аз милвах малката палма и напомнях ѝ за дните, когато двамата с Нея сме я обсипвали с ласки...

* * *

И една сутрин аз не можах да стана. Протегнах ръката си, която потрепера леко и безсилно падна на леглото ми, без да мога да докосна малката палма.

Бях сам – да, сам в душата си. Човек може да е заобиколен от много хора и пак да се чувства сам, когато го няма любимия човек край него, когато не вижда желаните от него очи и когато галените от него ръце не поднасят на засъхналите му устни водича...

Тъй лежах с дни. И животът като че ли си изтичаше от мен. И все по-често наедно с изтичащия ми живот почвах да се нося из висините и търсех Нея из сините простори на безкрая.

* * *

Една сутрин се пробудих – и тъй изнемощял и слаб се чувствах! Обърнах бавно поглед към палмата и я погледнах с всичката нежност на душата си – тъй отдавна не бях я виждал.

И като я погледнах, полека като че ли от палмата се излъчи неясна синкава фигура и почна чуден танц.

След малко всичко се освети с особена светлина и вратите и прозорците се разтвориха, втурнаха се в стаята безброй цветя, които изпълниха въздуха с благоуханието си.

– О! – възкликнах аз от болка и радост. – О, ето и цветето, което бе разцъфнало на Нейните коси...

„Тези са цветята, които Тя е вдигала полуувяхнали от земята“ – си помислих аз.

„Да! – клюмнах в ответ те глави. – Ето го нашия живот, за да се продължи твоят!“

След това те всички, подобно на нежната синкава фигура на палмата, се превърнаха в най-разноцветни и нежни воалени фигури и почнаха най-чудния танц, който съм виждал в живота си.

Не зная колко време продължи този танц на цветята, но музика, цветове, светлина, аромати – всичко това се преливаше в чудна хармония.

През всичкото това време аз чувствах Нея много близко. Това бе Нейната молитва. О, тя тъй хубаво се молеше. Цветята са чули шепота на душата ѝ и са дошли...

* * *

След няколко дни аз бях здрав. Но стаята беше още изпълнена с мириса на много цветя – също тъй, както някога, когато идваше Тя.

XI

Езерата още спяха, завити в бели воали, когато ние с Татко се изкачвахме към високите върхове на Планината. Аз инстинктивно се хващах за ръката му, когато минавахме досами водите на дремещите езера.

– Боиш ли се? – ме запита той.

– Да.

– От що?

– От езерото – вика ме като че ли...

– Викат те русалките – те тъй много обичат малките момичета.

Когато се изкачихме на високия връх, Слънцето затрещя на хоризонта, разметнаха езерата покривните си воали и пробудени от милувката на първите златни лъчи, се усмихнаха със сините си чисти очи на околните върхове и на нас в сутрешен поздрав.

– Колко е хубаво – казах аз на Татко, протягайки ръце към Слънцето, – колко е хубава светлината му и езерата му са тъй прекрасни!

Прилетия и Тихата птица и кацна на близък камък до нас.

– Не се бои – помислих си аз.

– Да, не се бои – повтори и Татко гласно и продължи сякаш недовършена мисъл... – А знаеш ли? Тогава също тъй златно трептеше Слънцето на изток, а ние бяхме в сред обширно море с Нея в бял параход.

Тя се радваше на плискащите вълни и бе във възторг от изгриващото Слънце, което я обливаше цяла в светлина.

Тя ми показваше или ме питаше за всяко нещо, което ѝ правеше впечатление, а за мен бе такава радост да ѝ говоря.

Загледани така в хубавата гледка, ние и двамата се обърнахме мигновено от едно силно ахкане и в същия миг двайсетина бели гълъба изхвъркнаха от една голяма кошница. Едно малко дете стоеше със зинали от изненада уста, а възрастен човек се засуети насам-натам, искащ да хване изхвърчалите гълъби. Притекоха му се и други на помощ. Майката дръпна детето, което никой не бе забелязал как е отворило капака на кошницата, от която изхвъркнаха чудно хубавите гълъби.

Възрастният човек – евреин, почна да се удря отчаян по бедрата, гледайки гълъбите да се извисяват все по-нагоре.

– Ами сега, ами сега? – вайкаше се евреинът и почти се разплака. Той се въртеше на всички страни, но напразно.

Когато се обърнах към Нея, очите ѝ бяха пълни със сълзи – Тя не можеше да гледа скърбящ човек, без да вземе участие в скръбта му.

След малко Тя вдигна ръцете си нагоре и очите ѝ просияха в чудна светлина. Когато ме погледна, нежна усмивка имаше на устните ѝ.

Очите ми ѝ се радваха и аз погладих златистите ѝ коси.

След няколко мига гълъбите прилетяха отново и боязливо започнаха да се вият над главите ни. Тя протегна ръце към тях и те вкупом прилетяха и кацнаха по раменете и главата ѝ. Другите се виеха над Нея.

О, такава гледка очите ми никога не бяха виждали. Тя – цяла в светлосиня дреха, и белите гълъби – по раменете ѝ, по златистите ѝ коси...

Всички пасажери останаха изумени. Отначало помислиха, че гълъбите са наши и са дошли при Нея по стар навик. Но когато видяха евреина, който едва не падна на колене от благодарност, всички почнаха да се взират в Нея и да искат да се приближат и да я заговорят.

Тя предаде гълъбите на евреина, като всеки един погали по главичката, после наново ми се усмихна – и обърнати към морето и Слънцето, Тя пак ме заразпитва. И очите ѝ ме гледаха с безкрайна обич и радост...

Да, тъй чудно хубаво бе това пътуване...

* * *

Тихата птица, дошла да върне един миг от миналото, наново прелетя край нас – и отлетя в далечината. А аз още виждах Нея и белите гълъби...

XII

Татко е тъжен, много тъжен. Очите му гледат през отворения прозорец облачното небе, което също като него

тъгува по нещо и едва сдържа едрите си горчиви сълзи.

Аз му подавах поисканата от него книга, но той не я виждаше. Поставих я на масата пред него, но лекият шум от поставянето като че ли го върна оттам, гдего бе отишъл, поусмихна ми се, хвана ме леко за ръката и ме накара да седна до него.

– Ето, виждаш ли – посочи ми той на масата, – в тия листи са записани няколко дни – последните дни, когато Тя идваше при мен.

Когато някога... ако Тя ги прочете, ще види нечовешките страдания и мъки, които са разкъсвали едно човешко сърце, от което са капели капки гореща кръв...

* * *

Тя идваше на обсипаната с цветя поляна всред гората, но очите ѝ не искаха да ме гледат вече. О, светлите ѝ хубави очи, изпълнени със сълзи, гледаха вече тревата, дърветата, Планината, но не и мен.

По трепкащите ѝ устни разбирах голямата болка на нейното чисто сърце, което толкова често бях слушал да бие близко до мен.

Тя страдаше. О, как страдаше – както и аз, но Тя не искаше да бъдем човеци – Тя не искаше аз да бъда човек!

И докато всички на Земята, които се обичат, се събират, Тя искаше леко да ме отдалечи от себе си. Защото Тя знаеше, че за обичта време и пространство няма... и искаше и мен да научи на това...

Самата Тя тъй много страдаше, че няма да ме вижда, но към нейната болка се присъединяваше и моята. И Тя страдаше двойно – и за себе си, и за мен...

Няколкото последни срещи бяха препълнени с мъка и за двама ни. Тя искаше да бъдем свръхчовеци...

* * *

Когато после отивах на цветистата поляна сам, о, аз със сълзи на очи и с бързи крачки бягах оттам.

Цветята викаха, молеха, питаха: „Где е Тя?“. Но нима аз знаех? Само това знаех – че Тя не идва вече при мен.

Когато бивах на Планината, поточетата ронеха кристални сълзи и с тъжен глас ме питаха: „Где е Тя?“.

И аз бягах от Планината и не се спирах при изворите, не поглеждах цветята, за да не чуя все този въпрос: „Где е тя?“.

Със сълзи на очи и със сърце, разкъсвано от непоносимо страдание, се връщах почти тичешком в празната стая...

А знаеш ли какво е празна стая? Тъмна, мрачна, празна и пуста... Сядах аз на стол, вземах книга и все мислех, че Тя пак ще дойде.

О! Колко дни и нощи я чаках... но Тя не се върна вече... Моята Синя птица отлетя...

Но златното Сияние, което Тя бе за мен, остана в душата ми. Тя, тази, която обичах, Тя винаги е с мен, при мен, в мен...

* * *

Облаците се разпръснаха и заблестя Слънцето на небето. Проблесна и усмивка на устните на Татко. Очите му станаха пак светли.

XIII

– А ти знаеш ли, помниш ли моята сестра? – запита ме Татко. – Сигурно не. Аз имах една сестра – очите ѝ бяха кадифени, тихи. Душата ѝ бе добра – по-добра от душите на всички, които съм познавал...

Тя бе расла на топло – всред слънце и обич – аз тъй

мислех поне – и често, когато живееше при мен, ме молеше да я отведа в страна, гдето има много слънце и много топлина...

О, тя бе тъй тиха. Тя беше порасла външно, но бе дете – тъй наивна, тъй доверчива бе към всички.

Тя ме обичаше тайно в душата си много – но това аз после научих – защото тя нямаше друго, освен мене – но никому, даже и на мен не казваше за своята голяма обич...

И когато срещнах Нея – моето златно Сияние на душата ми – аз открих на моята малка, тиха сестра това. Тя ме погледна само кротко със своите кадифени очи и ми каза: „Бъди щастлив!“. После ме попита може ли да остане при нас...

О, аз в радостта си не знаех какво става в душата на това голямо дете.

Аз виждах от ден на ден да повяхва нейното хубаво лице. Виждах да гасне погледът ѝ. И когато я попитах най-последно какво ѝ е, тя ми каза: „Слънце ми трябва, студено ми е...“.

Аз казах това на Нея – Тя бе обикнала моята тиха сестра още от първия път, когато я видя, и сега ние и двама си обещахме да се грижим за нея – за малката ми тиха, добра сестрица.

И поисках да я отведем в страна, гдето има много слънце, много цветя и много радост...

* * *

Отведох моята сестра сам на юг, край сините топли морета – без Нея, защото Тя бе отишла вече нейде далече от мен... Но моята малка тиха сестрица скоро склопи своите кадифени очи завинаги... Тя бе нежна като тропическо цвете, което е навикнало на много слънце, не можа да понесе суровата зима на севера. Майка ми много я обичаше...

Но тя, моята малка сестрица, и сега често идва и дълго ме гледа със своите тихи кадифени очи. Тя бе тъй добра.

XIV

През големия южен прозорец на малката стая се виждаха широките полета и Планината, която се издигаше зад тях – мощно и високо.

През нощта бе валил дъжд и утринта се усмихваше с изплакнатите си от дъжда чисти и светли очи.

Аз чаках да видя Татко между пожълтелите вече ниви да се завръща от утринната си разходка.

Обичен навик му бе да ходи сутрин на разходка между нивите.

Загледана в хубавото поле, аз останах изненадана, когато Татко ми заговори досами мен.

– Откъде мина, че не те видях?

– Другаде ходих днес. Ходих на оная нива, където някога ходехме с Нея... И сега нивата е навела едри златни пълни класове, и сега небето е тъй чисто и светло. Да, тъй е, както бе някога... Само че Нея я нямаше, нямаше ги и жетварките, чиято песен бе ни привлякла вниманието тогава да отидем при тях...

* * *

Тъжна нота премина в гласа на Татко и вместо със светнали очи, с бодър вид, както се връщаше друга утрин, сега някаква тиха тъга хвърляше сянка върху голямото му чело...

* * *

– Знаеш ли – започна той след малко, – тогава, преди много години... О, как минават годините! Преди години аз минах край нейния прозорец. Тя винаги усещаше моето присъствие там. Ставаше, отваряше прозореца и аз я вижда да ми се усмихва със своята лъчезарна усмивка. След

двайсетина минути ние излизахме извън града и ходехме, тичахме между нивите, които отначало бяха зелени, после постепенно се позлатяваха, докато най-после обронваха тежки пълни класове и бавно клатеха глави, подухвани от утринния ветрец.

Тя тъй обичаше житните класове, провираше се между тях, къпеше се в златистото море, милваше го, гледаше го смееща се, пееше му. О, тя тогава приличаше на безгрижно малко птиче, което знае само да се радва.

Бяхме тичали доста из златните ниви, които се простираха почти досами планината, когато до нас достигна жетварска песен.

– Да отидем при жетварките! – каза тя, цяла сияеща в радост, заруменяла от чистия въздух и от тичането.

– Да отидем! – отвърнах аз и ние литнахме по посока на гласовете.

Когато стигнахме нивата, отдето идваше песента, видяхме млади момичета и една стара жена да жънат.

Поздравихме ги – те вдигнаха глави и отвърнаха на поздрава.

– Искам да ви помогна – каза им весело Тя и ги погледна със светлите си очи.

– О, ти не можеш – обади се старата жена, – ти за царска щерка си родена, твоите ръце не са за сърп...

Момичетата бяха спрели да жънат и с очи, широко отворени, я гледаха.

– Мога, мога, ще се науча – настояваше Тя, – и песента ви ще науча.

– Песента може – каза старата жена, – но да държиш сърп с тия малки ръце – не ще може. Ти не си родена да държиш сърп.

– Ами за какво съм родена? – засмяно пита Тя.

– Да бъдеш царица, а не да жънеш...

– Ах, тъй ли? – засмя се Тя и неочаквано за всички прегърна двете полунаведени едно до друго млади хубави момичета, целуна ги бързо и взе сърпа на едното, което

едва ли не го изпусна от изненада.

– Сега ще пеем – започна тя – и изведнъж всички се развеселиха. Нейната веселост премина в тях, звъннаха и техните сребристи смехове – и след малко аз слушах да трепти като сребърна струна нейният хубав глас между гласовете на младите жетварки. Първия пожънат малък сноп житни класове от Нея Тя със сияйна усмивка го даде на мен. Аз го пазя още...

Очите ѝ блестяха от радост и щастие. О, как обичах да гледам и да се радвам до безкрайност на тия хубави светли очи, които ме гледаха с всичката искреност на невинно дете.

Аз стоях изправен и гледах тая хубава група от млади момичета и се радвах, когато нейната глава със златисти коси се доближаваше до главата на някоя от жетварките. Не след много те вече приказвах, смееха се, пееха заедно, като да се знаеха от години.

А старата жена само ѝ се чудеше на хубостта и казваше:

– Тя по прилича по хубост на слънчева щерка, отколкото на човек. Не бях виждала такава хубост. Света Богородица да я пази – прекръсти се неочаквано тя.

Когато си тръгнахме, Тя, моята Синя птица, целуна младите момичета, а те я гледаха със светнали от радост очи и я молеха да им отиде и в село на гости. Те тъй я обикнаха всички...

И нито Тя, нито аз мислехме за идните дни...

Татко въздъхна дълбоко...

* * *

Аз стоях така изправена и още чувах нейния хубав смях и радостните гласове на младите жетварки. Но дълбоката въздишка, изтръгната от гърдите на Татко, като с було закри светлата картина, нещо болезнено се сви в мен и аз наведох глава.

– О, ти си дете – ми каза той. – Ти трябва да се радваш само. Тези приказки за Нея не са за моето дете, но нали ми е само то в света? Всичко на него разправам. Хайде, засмей се, дете мое – и той ми се усмихна светло. Усмихнах се и аз...

XV

Наближаваше залез слънце. Ние с Татко се връщаме от Планината. Той вървеше, както винаги напред, а аз – няколко крачки след него. Не беше радостен. И аз мълчаливо крачех и не смеех да наруша замислеността му.

След малко той се спря при един голям камък и загледа залязването на Слънцето, сваляйки шапката си.

Аз заставах мълчаливо и гледах него. По голямото му чело имаше капки пот и няколко едри бръчки, които ми говореха за голямата му тъга, която бе впила устните си в сърцето му.

Очите му гледаха отиващото си Слънце. И когато се отпавиха след няколко мига към мен, видях, че бяха влажни и изпълнени с тиха мъка.

– Някога с Нея бяхме на Планината – започна той – през хубав летен ден. То беше скоро, преди да отлитне Тя от мен. Ние стояхме на канарите на върха и мълчахме. Тя стоеше до мен, аз милвах меките ѝ златисти коси и някаква тъга като че ли премина през пръстите ми в мене. Повдигнах понаведената ѝ глава и за моя изненада видях да бликат в очите ѝ бисерни сълзи.

Наклоних към себе си хубавата ѝ глава и пресуших с устните си тези тъй скъпи за мен сълзици...

Слънцето залязваше и ни галеше с последните си лъчи. Облаците на юг порозовяха, въздухът бе чист и свеж. Планините станаха виолетови. И ние от върха гледахме целия този приказан мир.

Когато Слънцето почна да се скрива от очите ни, Тя стана, протегна едната си ръка към него и ми каза:

– Винаги, когато виждаш да залязва Слънцето, си

спомняй за мен – и помоли се тогава за мене.

Аз я погледнах учудено и исках да я попитам защо говори така, но погледът ѝ, изпълнен със сълзи и светлина, ми казваше: „Не питай!”

Слязохме от Планината мълчаливо. После Тя наново просия и аз слушах нейния хубав смях. И полека като че ли тъгата ни остави и двамата.

Беше много късно през нощта, когато се прибрах в стаята си. Отворих една книга да чета, но изведнъж нейният светъл поглед, изпълнен със сълзи, изпъкна ясно пред очите ми – и същата тъга изпълни сърцето ми.

Как понякога човек не знае това, което ще стане след няколко дни...

* * *

Тъжна усмивка премина по лицето на Татко. Сложи си шапката и тръгна.

Аз и друг път го бях виждала да гледа залеза на Слънцето и мислех, че захождането на Слънцето му причинява тая мъка. Мъка, която сега изпълни и моето сърце. О, ако можех да плача, плакала бих, но аз само дълбоко въздъхнах.

„О, колко големи били скърбите на хората – си мислех аз. – Колко скрити трагедии са написани понякога на тия чела, по които има едри дълбоки бръчки...”

XVI

– Веднъж Тя бе идвала – започна Татко, и аз знаех, че за нея ми говори, защото само една бе Тя.

– Тя бе идвала и ме гледаше с широко отворени светли очи.

Беше ме заварила в момент, когато бях кипнал за нещо от гняв и бях хвърлил чинията с яденето върху главата на слугата, който бе ми го донесъл.

Тя влезе съвсем тихо и неочаквано за мен в стаята и

когато видя това, което бе станало – обления с ядене слуга – сълзи бликнаха от очите ѝ. Слугата веднага излезе. Тя ме хвана леко за ръката и седнахме заедно на леглото.

Аз усещах как бурята в мен стихва и от тая белоснеж-на ръка, която държеше леко и нежно моята, като че ли излизаха тихи напевни вълни, които минаваха през мен, стигаха до сърцето ми като вълшебна мелодия и галеха нежно душата ми.

Тя не ме упрекна, даже нейният поглед не изказваше и най-лека укор, но в него прочетох толкова мъка, озарена с такава обич, че аз хилядократно съжалявах за станалата случка.

– Искаш ли да излезем на полето? – ме попита Тя – и нейният глас прозвуча като най-дивната мелодия, която ухото ми е чувало.

– О, да! – с най-голямо удоволствие и радост отвърнах аз.

След малко ние минахме през многолюдните улици на града и излязохме на полето. Минахме през цветистите ливади и се заизкачвахме по Планината.

Задуха вятър. Тя бе леко облечена.

– Да се върнем – ѝ казах аз, – да не настине моята Птица.

Тя се спря и ме погледна. О, ако можех да върна още веднаж този поглед! Той ми говореше толкова много.

Да, аз се боя за Нея от най-малкия ветрец, боя се да не ѝ се причини и най-малката болка, защото тъй е свидна на сърцето ми...

– Безлюбието ражда всички лоши отношения, престъпленията, то ражда войните – казах аз гласно.

Тя ме погледна наново със светлия си поглед, в който за моя изненада прочетох учудване, който като че ли ми казваше:

– Това ли разбра?

– О, да! – извиках аз. – А Любовта е по-силна от омразата.

Тя се усмихна и ми подаде двете си ръце.

Като че ли някаква тежест падна от мен. Аз я гледах с радост и струва ми се, бих полетял из лазурните простори – тъй лек и радостен се чувствах.

– Хайде да тичаме! – ѝ казах аз.

– Да тичаме! – съгласи се Тя и почти из целия път на връщане тичахме, като се спирахме от време на време, да си поемем дъх и да си починем.

Когато се върнах, слугата ми ме посрещна плахо и боязливо. Аз тъй, както бях радостен, го прегърнах и го помолих да ме извини. Горкият, просълзи се, никак не очакваше такъв обрат на нещата.

После и двамата се смяхме на случилата се през деня сцена.

* * *

Татко се засмя изведнъж. И какъв странен бе смехът му – като че ли изведнъж се бе върнал оттам. Сякаш вратите на миналото се бяха разтворили и той се яви – този чудно хубав здрав смях – и след няколко мига изчезна.

„Наистина ли всичко минало стои някъде? – си мислех аз. – Сигурно да!”

XVII

– Когато Тя не идваше вече – започна Татко, – когато Нейните скъпи стъпки не галеха слуха ми, когато с притаен дъх очаквах да я видя, но Тя не се изправяше на прага на моята стая и Нейните хубави очи не ми се усмихваха, тогава аз обичах да съм сам, да съм съвсем сам.

Затварях вратата и само самотата пуцах да споделя минутите – о, тези толкова дълги минути без Нея.

И когато чувах чужди стъпки да притихват при вратата ми, с ужас очаквах лекото почукване – и благодарях на Провидението, когато стъпките отминаваха вратата ми.

И когато рядко приемах някого, аз с мъка изтрайвах минутите, в които той стоеше – и все ми се струваше, че те ужасно много се бавят. И бърчех челото си... Обикнал бях само самотата след Нея – повече от всичко.

И веднъж почука някой. Мислех да не се обадя, но си помислих изведнъж: „Ами ако е Тя?“. И скочих веднага.

О, аз знаех, знаех, че не е Тя, горчиво знаех, че не е Тя, но станах, станах, като че Тя идваше. И отворих, както отварях, когато Тя идваше – и тогава видях теб, дете мое – нейното мило отражение. Ти помниш ли? О, ти бе толкова мъничка тогава!

И от тоя миг, когато ти идваше при мен, аз мислех, че е Тя. И когато понякога наново се явяваха бръчки на челото ми от това, че някой стои много, мислех си: „Ами ако бе Тя?“. И наново се оживявах и тогава винаги времето ми се виждаше кратко.

Когато говорех с някого, казвах си: „Ами ако бе Тя?“. И ставах внимателен и добър, понякога нежен, тъй както бях към Нея.

О, дете мое, аз, който не исках да видя никого, аз, който не обичах хората – приех всички заради Нея – заради Нея и чрез Нея.

И идваше тя при мен с всеки страдащ. Аз виждах да блестят сълзите ѝ в очите на всеки немощен, аз виждах да се къса сърцето ѝ във всеки изнемогващ от мъка. Виждах тъгата ѝ в погледа на всички тъгуващи.

И аз вземах болките, страданията, тъгата на тия, които идваха при мен – защото те бяха Тя, а аз тъй не можех да мисля, че Тя страда...

И избърсвах сълзите на плачещите – защото те бяха Нейни. И радостно ми бе, че можех да направя това заради Нея...

Разбираш ли ме, дете мое? Да, ти все разбираш... Твоята малка главица все разбира – и нека да разбира...

Татко ме поглади по косите.

– Заради Нея – помислих си аз...

XVIII

– Ти все работиш, мое дете – ми каза Татко, – ела, седни малко, почини си и слушай какво ще ти разкажа. Преди малко разтворих една тетрадка, в която си вписвах някои бележки, и си припомних една случка.

Веднъж бях повикан в едно семейство – мои познати, защото малката им дъщеря била много болна. Нея почти не бях я виждал. А и не ходех по визити – нямах обичай.

Отидох, и когато влязох в приветливата малка стая, аз потръпнах. На бялата възглавница лежеше главица на малко момиче, с коси като на Нея.

Политнах – тъй бях изненадан. О, тъй отдавна не бях виждал Нейните коси.

Седнах край леглото на болното малко дете и тъй се радвах в душата си на това странно съвпадение.

След малко майката се приближи до детето си, погали го по челото и като се обърна към мен, ми каза:

– Ето, вижте колко са меки косите на моето дете, пипнете ги.

– О! – извиках аз в душата си от изненада.

Тя като че ли бе отгатнала мисълта ми и ми предлагаше това, което преди минутка бях пожелал – да се докосна до косите на това дете.

Аз станах и със свещено благоговение – тъй както вярващите стоят пред икона, заставах над малката главица и благодарейки на Бога, погладих леко златистите меки косици – за Нея... заради Нея...

След обяд детето оздравя. И спомних си аз за разцъфналото се цвете на косите ѝ. Нима това дете не бе едно полуувяхнало цветенце?

И наново видях Божията сила, проявена чрез обичта...

XIX

– Бавно минаваха нощи, изпълнени с горест, и дни в трепетни очаквания, че Тя пак ще дойде, че пак ще чуя стъпките ѝ, които звучаха за слуха ми като най-нежна мелодия, че пак ще я видя, изправена на прага ми, усмихваща се със светлата си усмивка...

Слушах – аз знаех, че това бе пак приказка за Нея – и затова не питах за кого ми говори.

И не само по думите познавах, че приказката е за Нея – познавах и по очите му, които ту се изпълваха със златиста светлина, ту угасваха – и тъгата мятеше тъмното си було върху тях... Тогава и гласът му ставаше тъжен и някаква мелодия, препълнена със скръб, долиташе в душата ми и побутваше струни, които ронеха сълзи от жал...

– И знаеш ли – започна той пак, – един ден аз търсех нещо, сам забравил що. Пръстите ми ровеха в едно чекмедже, в което понякога моята малка сестра си туряше своето ръкоделие. А тя отдавна, много отдавна бе напуснала суетата и скърбите на Земята и бе се преселила във вечния мир на душите.

Някакви книжа се преметнаха из ръцете ми и изпадна една чернова от писмо. Взех го, зачетох и останах като вкаменен. Почеркът бе на малката ми тиха сестра – тя за мен завинаги остана малка – и писмото имаше странно обръщение: „Мила...” изследваше името на Нея, име, което бе най-сладката музика за мен, име, съчетано от най-нежни тонове.

Като светкавица мина погледът ми по редовете на писмото и не помня колко време съм го държал така, втренчил поглед в него – недоумяващ наистина ли държа писмо в ръцете си, или не?

Да, писмото бе от моята тиха сестричка за Нея.

Писмо, което ме разтърси из основи, което ми махна една завеса, което ми разкри защо моето златно сияние отмина от мен и не се върна вече.

Защо моята Синя птица отлетя – и отнесе заедно със себе си светлината на деня ми и сладката почивка на нощта.

В паметта ми още са останали някои откъслечи от писмото.

„...Ти си млада – пишеше моята тиха сестричка на Нея, – ти си царствена по хубост и благородна по душа – теб всички те обичат, а мен – никой.

Където и да отидеш ти – като небесно сияние носиш мир, утеха, светлина, слънчева радост – и всеки, който види твоя светъл поглед, те обиква, а мен никой не ме вижда...“

Аз четях като смаян редовете...

„...Не ми отнемай едничката радост да го виждам, да чувам стъпките му, да се радвам на светлия му поглед.

Твоето бъдеще е пред теб, ти си обичана от всички, които те виждат, а аз имам само него.

Пред теб животът се разстила в златна светлина, а моите дни са прочетени – аз зная, че гостуването ми на Земята няма да бъде дълго – искаш ли да намалиш броя на дните ми? Защото животът ми всеки миг, всеки миг отлита безвъзвратно, когато не го виждам...

Аз зная, че той навярно ти е казал, че не съм негова родна сестра и че в една дъждовна есен неговата нежна майка, която за моя радост позволи да я нарека и моя, е намерила едно хлипащо дете, оставено на улицата, навярно защото е нямало кой да го обича.

Когато отивате на Планината, аз плахо поглеждам към небето и с болка и с трепет очаквам мига, когато ще чуя неговите стъпки, които рядко водят в стаята, в която съм аз. Но тъй се радвам, че се е върнал, че е близко и че мога през деня – на обед, на вечеря и закуска да го виждам и да му се радвам ... И тъй благодаря на небето за тая му милост...

Ти, която си живяла всред обич, не знаеш как сковава суровият студ на безлюбието. А откак е умряла майка ни, на мен винаги ми е студено...

Когато той ми каза за теб, аз видях светлина да блика от очите му. Тъмният и мрачен вид, който той имаше, преди да те срещне, бе се сменил с изблик от светлина и радост. И сърцето ми веднага разбра колко много те обича той...

А аз никога не посмях да му кажа това, което пееше душата ми ден и нощ за него...

Да бъда при вас двамата – струва ми се, че това ще бъде за мен върховна милост от небето, за която не смея да моля нито него, нито теб..."

По-нататък следваше нещо, което бе зачеркнато, а по-после – и следи от изгаряне...

В този миг на вратата се почука. Аз се сепнах. Татко повдигна глава – в погледа му имаше сълзи. И бавно възвръщайки се от миналото, той ме попита:

- Какво има?
- Чука се.
- Отвори.
- Беше стара наша позната...

XX

И слязох един ден в Големия град при Нея – защото Тя се луташе из пътя на живота и не знаеше къде да отиде повече.

Дълги години се бяха минали, откак Тя бе оставила Татко – слязла бе от Планината, дето живееше Той, и бе отишла в Големия град.

И сега пред Нея се отваряха много пътища – но кой щеше да избере Тя? Този ли, нагоре към Планината, или ще слезе още по-надолу из низините на живота?

И прати ме Татко, както Слънцето праща своя лъч при спящия, да го докосне до сърцето, да го събуди и да напомни за него – за истинския източник на живота.

И слязох аз, наедно с лъчите на изгряващото Слънце, които проникваха през трептящия въздух и правеха да бъде празник в душата.

Отидох в Големия град и намерих я, и познах я...

Познах я по хубавата синя дреха, която носеше, познах я по светлия поглед, който имаше Тя, познах я по бликващите сълзи от очите. И когато ѝ заговорих за Татко...

Слънцето грееше силно – ние седяхме в неголяма градина, в която цъфтяха първите пролетни градински цветя. Недалеч храмът Христов напомняше безмълвно за големия завет на Христа – Любов към Бога и към ближния като към себе си.

И заговорих ѝ – и Тя ме позна, макар дълги години да не бе ме виждала.

И питах я – нима любовта е изхвъркнала от душата ѝ, нима обичта е напуснала сърцето ѝ завинаги за този, който я чакаше с години да отиде при него?

Нима земните богатства – злато и брилянти, са по-скъпи за Нея от неговия светъл и чист поглед? Нима суетата тъй силно и дълбоко е влязла в сърцето ѝ, че в него няма вече място за обич към него? Нима жаждата за слава и за земни удоволствия и наслади е по-силна от жаждата ѝ по него?

– Има право детето да пита майката – ми каза Тя и сълзите блеснаха по очите ѝ като бисери.

О, тази, за която той толкова ми е говорил! О, тази, която аз виждах в светъл ореол около главата, когато той ми разказваше приказки за Нея! О, тази, която копнеех да видя! Тая, която ми бе светъл идеал – върховна мечта! Тя щеше ли сега да се развенчае в своята царственост и щеше ли да облече одеждите на обикновения живот?

И спомних и аз за малката самотна къщичка в полето, за приказките за Нея, които Татко ми бе разправял – за ризата с чудните краски, която Тя му ешила, когато той ѝ е четял вечер – и за дните, изпълнени с тъга, пустота и печал – когато Тя като отлитащ светъл блян го е оставила сам.

– Да – каза тя, – да, тогава ние вървахме двама – полето бе изпълнено с безброй цветя, небето бе синьо, слънцето – златно, планината – близка, и тъй чист бе въздухът. Ние вървахме, хванати за ръце – погледите ни бяха изпълнени

със светлината на щастието, сърцата ни – с радостта на Обичта. Тогава аз, държейки неговите ръце, му казах:

– Навеки с теб, на живот и смърт с теб!

– А сега, сега? – попитах аз.

– А сега – сега, каквото каже Бог, това ще бъде – отвърна

Тя.

Минах край самотната къщичка в полето и се качих на Планината, гдето живеехме с Татко сега. Той ме чакаше на прага. Погледът му ме питаше:

– Царицата продаде ли царствеността си?

– Не, не е още. Каквото Бог каже – каза Тя.

– Да бъде – промълви той.

И Планината повтори като ехо: „Да бъде!“, и вятърът го взе и разнесе на всички страни... И когато я срещне – Нея, Синята птица, както я наричаше Татко – и я погали, тя ще чуе това „Да бъде!“, промълвено от неговите устни, и съзри ще бликнат може би пак от очите ѝ.

XXI

Веднъж той, Татко, ме заведе в Големия град и ми посочваше хубави сгради, красиви градини и царските палати. Най-послед стигнахме до един хълм. Пред него имаше малка градинка с цветя, между които десетки деца тичаха, играеха и се радваха.

Татко ме отведе от другата страна на храма, където под красив свод бяха каменните стъпала и входът на храма. Изкачихме се на каменната площадка. От едната ѝ страна имаше скамейка и ние седнахме на нея. Слънцето бе почнало да протяга дългите си лъчи, с които като че ли искаше за последен път да погали хората, сградите, и най-послед само камбанариите на храмовете – и да се скрие, за да изгрее на утринта в нов блясък.

Татко седеше до мен, но погледът му бягаше, бягаше, като чели някъде много, много далече. Аз знаех – той бягаше през дните на сегашното и настигаше тия на миналото.

Тъй често виждах тоя поглед, отправен в миналите дни, и тъгувах, тъгува понякога, че тъй малко можех да внеса радост в сегашните му дни...

Той мълком хвана ръката ми – знаех вече, че ще ми говори за Нея, защото и друг път, когато ми говореше за Нея, държеше ръката ми в своите ръце.

– Знаеш ли – започна той с тих глас, който като че ли преброждаше дните на миналото и долиташе като далечно ехо до мен, – знаеш ли, когато моята светла радост на дните ми беше с мен, при мен, Тя ме довеждаше всяка привечер тук. Залязващото Слънце целуваше челата ни, галеше златистите ѝ меки коси, а Тя отправяше поглед към Тоя, от Който изхождаше всичко. Тя мълком коленичеше и бисерни съзри слизаха от ресниците на полузатворените ѝ очи и се стичаха по бузите ѝ. Аз коленичех тихо до Нея, призовавайки да ни благослови Тоя, в Който Тя ме учеше да вярвам, и в душата ми за пръв път се появяваше мека светлина.

Дотогава аз не знаех тишината на молитвата и обновата, която настъпваше в душата след нея.

Всяка привечер ние идвахме тук и коленичехме пред Всевишния на прага на Неговия храм – и молехме се, молехме се да бди над нас и да ни благослови завинаги...

Татко дълбоко въздъхна и притвори очи. Невидима светлина като че ли осени челото му в полумрака...

* * *

Из целия път на връщане си мислех защо Бог не чу горещата им молитва, защо нейните съзри останаха невидяни? Защо неговата новородила се вяра остана неподкрепена?

Когато запалихме лампата в нашата приветлива къщичка – в подножието на Голямата планина, Татко прочете в погледа ми измъчващия ме въпрос.

– Защо Бог не ни чу ли? Та нима Тя не е при мен всякога – и даже повече от тогава? За обичта, дете мое, няма време и пространство. Наистина, аз нямах по-красив дом, в който да я приема, от моята душа – и затова сега Тя там обитава... Няма по-красиви градини, обкичени с хиляди цветя, от тия на моето сърце – затова Тя винаги сега пребъдва там...

* * *

Не разбрах твърде добре това, което Татко ми каза, но замълчах и се замислих за Нея... Татко седна до масата и се зачете в разтворената книга. Да, той винаги четеше или пишеше приказки – приказки, които хората обичаха да четат тъй много, защото бяха песъчинки, които неговото сърце беше обърнало в бисери...

XXII

Духаше студен вятър от изток и лявата ми ръка, въпреки дебелината на ръкавицата, замръзваше. А още едва бяхме почнали да се изкачваме по Планината. Татко вървеше на няколко крачки напред и търсеше затрупаната с дебел сняг пътека.

Слънцето проглеждаше през тъмните облаци, усмихваше се за миг със златистата си светлина, но гонените от силния вятър облаци го затуляваха. Като че ли се бореха стихии със Слънцето. Но погледът ми, отправен към него с гореща молба, срещаше все по-често блестящия му диск.

Най-после стигнахме горе, при кристалния извор, оставихме раниците и зачакахме край пламтящия огън да кипне водата в чайника. Вятърът утихна, небето стана чудно синьо, Слънцето – златно в своя блясък.

Татко се загледа в отсрещния връх и очите му се озариха от невидима светлина.

– Веднъж тръгнахме с Нея – започна с тих глас той, – тръгнахме за Планината. А тя бе забулена с тъмни тежки, снежни облаци. Вятър, страшен вятър духаше, прехвърчаше

и сняг. Боях се за Нея и я попитах: „Не се ли страхуваш? Сърдита е Планината, разплела си е косите и шиба с тях немилостиво“.

Тя ме обгърна със светлия си поглед, в който имаше само обич, но не и страх.

Тръгнахме рано сутринта. Вятърът бучеше из полето, вдигаше облаци сняг и ги отнасяше с километри далеч.

Когато приближихме Планината, чуваше се само един тътнеж, който като чели излизаше из гърдите на Планината. Сухите вейки на дърветата се увиваха и стенеха под напора на бесния вятър, който лудо тичаше като развял гривата си кон. Страшна буря бе. Ехтеше Планината, сякаш, уплашени от страшните виелици, горските вили и самодиви, хванали се за ръце, пищяха и тичаха, бягаха и търсеха где да се скрият.

Нищо не се виждаше – нито път, нито посока. Снегът влизаше в очите, вятърът ни духаше и развяваше дрехите, а понякога с бесен вой налиташе върху нас, искайки да ни грабне и захвърли като ненужни вещи в някоя пропаст.

Тя вървеше след мен. Аз търсех пътя напред, като се обръщах всяка минута да видя дали иде след мен. Преспите бяха големи, ние затъвахме до колене, а понякога – и до кръста. Най-последна стана полутъмно, нищо не се виждаше. Къде бяхме, колко бяхме извървели – нищо не можехме да знаем.

Тя протегна ръка към мен. Аз се спрях. Сложила молитвено ръце, Тя отпрати светлия си поглед към небето и устните ѝ, полузамръзнали се, почнаха да шепнат молитва. Две бисерни сълзи се търколиха по зарозовените ѝ страни... След няколко мига Тя ме погледна, нови некапнали сълзи напълниха хубавите ѝ очи – очи, които тъй много обичах. Разбрах – и аз също отпратих поглед към Тоя, Който бе казал някога на вятъра да спре и вълните на морето да стихнат.

Колко време стояхме така неподвижни, шибани от снежните вихрушки, които лудо танцуваха по Планината

– не зная. Душите ни като че ли се пренесоха в друг свят, свят на мир, светлина и тиха радост. Може би това бе светът, от който Тя бе дошла и в който свят сега отвеждаше и моята душа.

Когато отворих очите си, Тя ме гледеше със сияещ от радост поглед. На очите ѝ бляскаха сълзи, сълзи на радост може би, загдето и аз се молах заедно с Нея. Наведох се и целунах очите ѝ.

Тръгнахме. О, дете мое, никога, никога няма да забравя това! Тръгнахме – и знаеш ли, че пред нас вървеше някаква светлина, която ни показваше пътя и спираше от двете ни страни вятъра и страшните вихрушки! Ние вървахме като по слабо осветена пътека, а от двете ни страни на няколко стъпки само бушуваше страшната буря. Аз само мълком стисках малката ѝ хубава ръка, а може би очите ми бяха също тъй, както и нейните, пълни със сълзи на свещена благодарност.

Когато стигнахме хижата, всички, които бяха там, не повярваха на очите си. Те ни гледаха и се чудеха – как сме могли да дойдем в такава страшна буря и веявица...

След около два часа бурята спря. Вятърът утихна, черните облаци се разнесоха и Слънцето блесна с всичката си хубост на небето. Мека топлина се разнесе, всички от хижата, без да съзнават какво говорят, казваха, че ние сме донесли доброто време, че от цяла седмица те не могли да излязат вън.

До вечерта почнаха да се топят снеговете. На утринта златното Слънце ни се усмихна на чистия небосклон. Светла радост изпълняше душите ни и ние, хванати за ръце, заслизахме от Планината, носейки най-чуден и най-красив спомен в душите си – за Божията ръка, която беше над нас през страшната буря.

Весели потоци, пеейки, тичаха надолу. Планината тръпнеше щастлива под златистите ласки на Слънцето.

* * *

Светла усмивка играеше по устните на Татко, после той затвори очи и тъмна сянка като че ли премина по лицето му.

– Да, това бе някога – прошепна той, – това бе, когато Слънцето никога не залязваше за мен, когато няхах нощи...

После той махна с ръка, засмя се неочаквано и каза: „Но ти, дете, не се натъжавай, това са приказки, приказки за Нея...“.

XXIII

– Много ли приказки ти разказах за Нея, дете мое? Да? А ти знаеш ли, че те нямат начало и край?

Всеки миг, прекаран с Нея, става безкрайност – и всичката безкрайност се съдържа само в един миг, прекаран с Нея. А миговете бяха много, макар дните и годините да бяха малко... и кратки...

А знаеш ли колко са дълги часовете на чакането, дете мое? О, те са страшно дълги. А аз много, много дни и часове, и години чаках и вярвах, че Тя ще дойде...

И наистина, Тя дойде. Тя дойде с цветята, които цъфтяха през пролетта, Тя дойде сутринния зефир, който полъхваше, Тя дойде с първите лъчи на изгряващото Слънце, с песента на пойните птички, с шуртенето на кристалните извори, с шепота на гората. Тя дойде със светлината на деня и със синевата на небесата.

Да, Тя дойде, аз я видях. Аз я видях във всичко, което Тя обичаше. И обикнах я във всичко това – повече от всякога.

* * *

Татко се загледа в синевата на небесата и тиха усмивка озари лицето му. Полъхна лек ветрец и погали косите му.

Той трепна. Нейните ли устни се докоснаха чрез вятъра до косите му?

Аз стоях и гледах – и видях я и аз през очите на татко във всичко... И някаква неземна мелодия зазвуча в душата ми.

СПОМЕНИ

КАК НАМЕРИХ УЧИТЕЛЯ

ПРЕДГОВОР

Тази книжка е написана не за онези, които са намерили Учителя, а за тия, които се лутат и Го търсят.

Тя е написана не за знаещите, за радостните – тя е за тези, които в страшната болка на страданията си питат: „Има ли Бог? Има ли кой да ни покаже къде да Го намерим?“. И отговорът е: „Има кой да ни посочи пътя към Него – Учителя“.

Тя е написана, за да бъде като малка искрица светлина за тези, които нямат и лъч от нея, та да им каже, че има Светлина.

Случаите, които отговарят на въпроса „Как намерих Учителя“, са безброй, както е безбройно и числото на тия, които са Го търсили и са Го намирали, но тук се изнасят само три.

Невена Неделчева

КАК НАМЕРИХ УЧИТЕЛЯ

(истински случай със сестра С. Ш.)

*Верен, истинен, чист
и благ всякога бъди.*

Учителя

Мъжът ми бе чиновник по железниците. Заплатата му беше твърде малка, за да поддържа семейството ни, затова аз често бивах принудена покрай домакинската работа да вземам да шия чужди неща.

Една вечер, работейки, мислех и казах на себе си: „Ще шия до 12 часа и ще си легна. Чувствам се уморена, необходим ми е сън, пък и утре пак трябва да се става рано заради децата“.

Мъжът ми се бе завърнал от работа много уморен и си легна да си почине, а аз продължавах да шия. По едно време погледнах часовника – беше 12 без 15 – и полека погледът ми се пренесе към прозореца, откъдето забелязах да излиза някакъв прозрачен бял облак. Гледах и не можех да разбера откъде идваше той. Взрях се по-добре и останах като вкаменена – в сред облака се очертаваше все по-ясно и по-ясно една фигура, от която не можех да снема поглед въпреки голямата си уплаха. Най-после аз ясно видях един старец, очертан до гърдите, а другото се губеше в облака. Облечен бе в бяло, с коси до раменете, също бели, с бяла брада, а очите му бяха озарени сякаш от вътрешна светлина.

Сковах се от ужас. Исках да извикам, но не можех. В същия миг видях до себе си една жена, която протегна ръка, сложи я на коленете ми и каза тихо:

– Не бой се!

Цяла изтръпнала от страх, аз я запитях:

– Но кой е тоя там, в облака?

– Спасителят, а ти стани и се помоли – ми каза тя.

Аз коленичих и почнах да се моля. После жената запя и ми каза да пея след нея. Тогава запях думи и мелодии, които никога не бях нито чувала, нито пък чела в някоя книга.

Жената продължаваше да стои до мен, само че все със закрито лице, и аз не можах да видя каква е.

Когато престанохме да пеем, аз я запитях:

– А ти коя си?

– Света Петка – отвърна ми тя.

Аз усещах, че става нещо с мене, исках да извикам, да скоча, а сякаш цялата бях вцепенена и не можех да направя нищо.

Изведнъж гласът на мъжа ми ме стресна и ми върна възможността да се движа и да говоря. Огледах се – в стаята нямаше никого, освен мъжа ми, който бе скочил от леглото и ми викаше съвсем изплашен:

– Ти си полудяла ма, ти си луда, какви песни пееш? Я се чуй, ти си луда, ти си полудяла... – кряскаше той.

– Чакай бе – викам му аз, – стой, не съм луда. Слушай, ще ти разкажа всичко. Но най-напред да отидем в стаята при децата, че мене ме е страх тук.

Разказах му всичко и най-после той се успокои. На другия ден отидох на църква и тръгнах от икона на икона да гледам дали ще позная жената, която ми се яви вечерта, и стария белобрад човек в облака. Но в образа на никоя икона не можах да ги позная.

Оттогава минаха 19 години. Местиха ни в различни градове из провинцията – и през тези години нито за миг не престанох да търся тези, които ми се бяха явили през нощта. Обикалях черкви и манастири, но напразно – в никоя от иконите не можах да ги видя.

След това брат ми отпътува за чужбина. Отначало се обаждаше често, после по-рядко и по-рядко, и най-последно престана. Ние не знаехме къде е, жив ли е и как да го потърсим, а на мен ми бе много мъчно за него – тъй го обичах. И преди две години чух за брат Л., че той може да ни каже къде е брат ми. Отидох и говорих с него, после тръгнах към салона, а оттам – към полянката, където се играят гимнастически упражнения. И можете ли да си представите моето учудване, което достигна до обезумяване, когато видях в сред полянката Този, Когото бях видяла в оная паметна нощ, Този, Когото бях търсила цели 19 години. И ето – Той стоеше, заобиколен от група хора, които слушаха това, което Той говореше. Искан да се втурна и да извикам с всичкия си глас: „Намерих те, намерих те най-последно!”, но нещо ме бе заковало сякаш за земята. Аз стоях и го гледах поразена, учудена, невярваща на очите си.

Нищо не можех да кажа, само горещи сълзи обливаха страните ми. Нещо се топеше в мен, някакъв товар бавно се свличаше от градите ми, чудна тишина и мир изпълваше душата ми. Учителя продължаваше да говори на заобиколилата го група хора. Аз Го гледах – душата ми се радваше...

Оттогава почнах да посещавам беседите и да слушам Словото Му.

Искан да кажа и това, че преди страдах много от подуване на ръцете и краката – нещо, което ужасно ме измъчваше и ми пречеше да върша работата си. Но сега мога с радост да кажа, че съм напълно здрава – нито ръцете, нито краката ми се подуваат и не ме болят. Как се излекувах? Слушайки и изпълнявайки колкото мога това, което Учителя ни учи.

И каква изненада бе за мен, когато чух да се пеят в салона същите песни, които аз бях пяла в оная нощ. И до днес душата ми не престава да пее химни и да благодари на Бога за великата Му милост, че ми отвори очите да видя Светлината, която е дошла в света – да видя Учителя.

СЛУЧКИ СЪС СЕСТРА СОФИЯ ПОПОВА

Може би мнозина са слушали за сестра Попова, но за нас, по-младите, е една истинска радост да прекараме един час край нея, запитвайки я за туй, което тежи всекиму на сърцето. А тя всички може да утеши, всички може да насърчи, на всекиго умее да даде това, което му е най-необходимо в момента. И не е за чудене, че човек с дни после носи спомени в сърцето си за нея и желае пак да я види, защото тя притежава това, което малцина имат.

Една красива гледка е да се види сестра Попова, заобиколена от момичета, които като млади птички чуруликат край нея, а тя самата е по-весела, по-млада, по-жизнена от всички тях. И кое я прави такава? Може би и там е тайната на това привличане, което всеки, който я е виждал, изпитва към нея. И когато някой от младите ѝ заговори за своята скръб, за своята болка, тя разгръща своя 84-годишен живот и оттам винаги ще извади някой пример, някой спомен, който ще приведе умело и с него ще посочи как да се излезе от това състояние.

А нейният живот е изпълнен с много, много страдания, с много опитности, с много случки, които тя с охота ни разказва, за да ни покаже доколко нашите болки са малки и че не си струва човек да жали и тъгува за тях. И неусетно за самите нас сълзите се заменят с усмивка, в гърдите олекват, сякаш някоя невидима ръка е отнела товара, който ни е тегнел.

Но най-често обичаме, насядали около нея, да ни разказва кога е видяла за първи път Учителя и как и кога е получила тоя дар – да има връзка с невидимия свят, за

да може да казва и предсказва това, което ние обикновено не можем. И тогава тя започва да разказва, а ние слушаме това, което ни говори:

– Чеда, чеда – обръща се тя често към нас, – какво сте видели вие? Аз 34 години съм била болна от тумор. Какви болки е било, какви страдания! Като момиче бях весела, жизнерадостна – всички ме обичаха. Това беше още преди освобождението на България. Ожених се – и оттогава почнаха страданията ми, едно след друго. Мъжът ми, Бог светлина да му дава, отначало беше учител, после – съдия следовател. Той бе сериозен и строг човек. Но аз още след раждането на първото си дете заболях от тумор в корема. И какви болки е било, никому Господ да не дава. Децата се раждаха едно след друго, а аз бях все болна. Мъжът ми ме води при най-добри специалисти лекари тук и в чужбина – никой не можеше да ми помогне без операция, а аз за операция не се решавах. И тъй и ден, и нощ страдах, извън вратата не можех да изляза. Вятър да ме не лъхне, дъжд да ме не навали – все вкъщи. Едничката радост в живота ми бяха децата, които много ме обичаха, както ме обичат и до днес. Но докато ги изгледах, колко мъка е било... Дете да се окъпе, пелени да се операт – след всяка по-тежка работа лежах, превиваща се от болки с дни.

Помня, беше ми се родило третото дете. През нощта на третия ден от раждането му сънувах, че дойде при леглото ми един стар, белибрад човек и седна до краката ми. Аз не го познавах, но толкова мъка беше се набрала в душата ми, толкова страдания в сърцето ми, че почнах да плача, да му се оплаквам и да нареждам всичко, както си беше. Той ме гледаше благо и ми казваше от време на време: „Всичко, всичко ще мине“. Аз продължавах да му разказвам за тежката си болест, за големите си страдания, от които не виждах никакъв изход. Той ме изслуша търпеливо и най-после стана, като ми каза пак: „Всичко ще ти мине, не се бой“ – и тръгна да си излиза. Тогава бяха ме заболели и очите и аз почти нищо не виждах с едното око.

Скочих веднага от леглото и видях през прозореца стария човек да възвива край къщата. Тогава извиках и чукнах на прозореца:

– Дядо бе, дядо!

– Какво има? – обърна се той.

– Ами аз най-главното не ти казах, очите ме болят, ще ослепея. Как ще си гледам децата? Страх ме е да не ослепея – повтарях му аз, – а децата, децата как ще си гледам?

– Няма нищо – кимна ми той с глава, – ще ти мине всичко! – и си тръгна нагоре по улицата.

Събудих се облекчена и успокоена, а възглавницата ми бе цялата обляна със съззи.

– Е, ами оздравяха ли ти очите? – бързаме да попитаме ние, слушащите я.

– Оздравяха ми. Ето сега, само когато чета, си служа с очила, а тогава едва виждах. Но след съня очите ми взеха лека-полека да се оправят и да оздравяват. Но иначе все си бях болна. Минаха се много години. Преместиха мъжа ми в София, тук. На мене все ми беше лошо, все не можех да ходя никъде, но затова пък вкъщи ми идваха много приятелки на гости.

Един ден една от гостенките ми каза:

– Како Софийке, аз да те заведа тебе, гдето ходя на едно място. Ти си тъкмо за там.

Аз се съгласих и един ден тя ме заведе у една сестра, където се събираха за молитва, а след някое време ми предложи да ме отведе и при Учителя.

И какво да ви кажа, чеда, като влязох в стаята, тъй останах като гръмната. Пред мен стоеше същият старец, когото аз видях в съня си преди толкова години. Той ме погледна и се усмихна, а аз в същия миг почувствах една голяма сила, която ми взе ръката и почна да пише във въздуха кой е този, когото виждам пред себе си. Засрамах се съвсем, хванах си ръката и я стиснах, но тя пак с голяма сила се изтегляше и почваше да пише кой е Този, при Когото ме бяха завели. И аз вече знаех кой е Той, без да ми казва някой отвън.

Оттогава почнах да ходя на беседи и тая сила, която аз много ясно усещах, почна да ме лекува за чудо и за самата мен. Коремът ми, който от тумора бе страшно голям, бавно и незабелязано се смаляваше и болките почнаха да престават, докато се изгубиха съвсем. Имах син лекар – той гледаше и не можеше да повярва странното ми излекуване. Констатираше подобрението и виждаше, че постепенно се излекувах, но неговият ум не можеше да се помири с мисълта, че това е станало без нищо външно, без лекарства и операция, а само от една вътрешна голяма сила, която ме ръководеше къде и как да се разтвивам и лекувам.

От първия момент, когато видях Учителя, ми заговори един вътрешен глас, който оттогава винаги ме ръководеше и който ме ръководи и днес за всичко в живота. И аз никога не съм се съмнявала, че това е гласът на Учителя, който говори на мен, както и на другите, по друг един начин – вътрешен, и че може би благодарение на големите страдания и на милостта Божия мога ясно да го чувам. И аз ден и нощ се моля на Бога никога да не ме оставя и винаги да ми говори и да ми казва как трябва да живея. А той, този вътрешен глас, ми казва към всички да съм внимателна, за никого лошо нито да помисля, нито да кажа, да помагам на всички, никого да не връщам, защото Той ги изпраща при мен. На вас, моите момичета, Той ми казва винаги да съм като майка и да ви помагам, да ви упътвам, защото сте Негови чада. А това, което Той ми е говорил и ми говори денем и нощем, е много – имам изписани цели тетрадки.

Този глас ме кара всичко сама да си върша, да държа голяма чистота въщи и да не ми слугува никой, а сама да си услужвам във всичко. Но аз съм готова да направя всичко, каквото ми каже той, защото няма по-голяма радост в живота ми от това, да чувам постоянно да ме съветва и ръководи във всичко.

Мнозина от младите братя се смущаваха от моите движения с ръцете и искаха да ме спрат, да не ги правя, защото считаха, че компрометирам Братството и събранията

с тях, но те не знаеха, че именно тая голяма сила ми движи ръцете в хармонични и плавни движения, някои от които после Учителя даде общо на всички. И този глас ми казва никому да не се сърдя и да не се оскърбявам, защото всеки проявява това, което е, това, което има в себе си, и следователно не можеш да му се сърдиш, че е по-малък, отколкото трябва, както не може човек да се сърди и на децата, че са деца. Но ще се мине време, ще дойде ден, когато ще пораснат и ще мислят и действат като големи хора. Така е и с хората – днес са едни, но утре ще се научат да разбират нещата по-добре и делата им ще се менят. Затова никого не трябва да съдим и обвиняваме.

Сестра Попова замлъква, но ние искаме още да ни разказва случки, които може би вече ни е разказвала, но те са толкова хубави и тя тъй добре умее да говори, че ние никога не се насищаме да я слушаме.

Нейният дълъг живот е препълнен с интересни случки и всяка една от тях би била отделен разказ, ако се опише – и той наистина би бил полезен на тия, които го четат, защото в него ще се разказва за някое надживяно страдание, за проява на необикновено търпение и смирение или пък за проявлението на Божественото в живота ѝ. Понякога сестра Попова ни разказва за живота си до срещата ѝ с Учителя – той е изпълнен със страдания и горчивини, които тя търпеливо е понасяла, без да има с кого да ги сподели. А най-често ни разказва за живота си след срещата ѝ с Учителя, който е изпълнен със светлина, вътрешна радост и хармония. Не че тогава страданията не са прескачали прага ѝ, но тя е имала вече светлината, разбирала е защо стават нещата и е виждала навсякъде Божието присъствие и милосърдие.

Обикновено в неделя след обяд тя идва при нас, когато не я задържат някои гости и сядат на малкото столче. Тогава ние всички със светнали от нетърпение очи я молим да ни каже нещо от небето на всяка една. И каква радост е да ти кажат: „Тъгата ти е напразно“, „Всичко ще се нареди,

само търпение“, „Бог бди над тебе и те пази“ и още много други думи, които всеки един поглъща, както изсъхналите устица на повехнал от жажда цветец поглъща капките вода. И всички сме доволни и радостни. Този, който ѝ говори и я ръководи, вижда нашите души, вижда нашите сърца и вътре в тях нашите малки страдания, които ни се виждат необикновено големи и ни казва на всички необходимото.

И след това ще почне да ни разказва за чудните си екскурзии, които тя е правила до Мусала, Белмекен, Карлъка, Езерата и още къде ли не. На Черни връх е ходила много пъти. И не е ли странно, че на нейните години жените се считат за баби и не мърдат никъде – все край огнището седят на топло? А тя сякаш понякога е по-млада от нас със своята вяра в живота, с непоколебимата си надежда в Доброто и Божественото. В нея няма нито разочарование, нито отчаяние. Тя знае, че всичко, което Бог ни изпраща, е за добро, безразлично дали то ни причинява радости или скърби.

Веднъж сестра Попова ни разказа как най-напред отишла на Витоша, след като срещнала Учителя.

– Казва ми се – започна тя, – да отида на Витоша. – А аз бях пак болна нещо – как ще отида, когато никак не можех да вървя? Отвътре гласът пак ми казва: „Софийо, ще се приготвиш да отидеш на Витоша“. Станах и взех да си приготвям нещата. И то да знаете, казва ми се така: „Ще си вземеш канче, захар“ – и всичко едно по едно ми ги нарежда. Сутринта в тъмно станах. Дойде да ме повика една сестра, която знаеше пътя. Децата ме питат: „Къде мамо?“. Не исках да им кажа, но най-после им разказах. „Не може – рекоха ми те, – къде ще ходиш, от вратата навън не си излизала, на Витоша ще ходиш... Стой, ще се разболееш“. Но отвътре ми се казва да тръгвам – и тръгнах. И аз до ден-днешен се чудя как вървах, отде вземах сила да вхомя! А то пот, пот, цялата вир-вода станах – като река течеше от мен. Учителя вървеше напред с една група, а ние със сестрата – отподире. Те сядаха да почиват – и тъкмо да ги стигнем,

пак ставах, и ние, едва спрели, тръгнахме отново. Тогава попитах Учителя мислено: „Защо не почакаш малко и ние да си починем?“.

– Не може – казва ми пак вътрешен глас, – не бива да се застояваш, ще ти застине кръвта и няма да ти е добре...

Най-после стигнахме. Братята запалиха огън, сестрите поставиха на него чайниците. Аз си сложих сухи дрехи и ми дадоха да изпия няколко чаши гореща вода, които се видяха като балсам на измореното ми тяло.

Като си отпочинах, изкачих се по-нагоре и напълних една чаша със сняг – имаше сняг тогава – и я завих добре. И когато после се завърнах по живо и здраво вкъщи, децата не искаха да ми повярват, че съм се изкачила чак догоре. Тогава им показах канчето с останалия в него сняг. Гледаха и пак не можеха да повярват, толкова чудно им се виждаше. Но после, когато почнах да ходя често там, разбраха, че наистина съм отишла и тогава. И тъй лека-полека болестта си отиде незабелязано, че дойде ден-дневен и други болни хора да лекувам. Всичко е от Бога, чеда.

– Ами разкажи ни за мечката, гдето те е плашила – молим я ние.

Тя се засмива от сърце и почва.

– Пък то беше, когато ходих на Мусала. Тогава ми се казва отвътре: „Софийо, ще отидеш на Мусала“ – и ми казва какво и какво да си взема. Приготвих се – никому нищо не казвам къде ще отивам... Качих се на автомобила и стигнах в Чамкория⁸. Оттам поех пешком за нагоре.

– Самичка? – учудваме се ние.

– Да, с Бога. Тъй си вървя и отвътре гласът все ми приказва, а понякога се шегува – той много обича шегите. По едно време спрях да си почина при една рекичка и отвътре ми се казва: „Софийо, тук, на тая рекичка, идват да пият мечките вода“. Разгреперих се изведнъж и почнах да се обръщам наоколо да гледам дали няма да се подаде някоя мечка. Тогава този, който ме ръководи, почна да се смее и ми каза: „Като съм с тебе, от какво те е страх?“.

Вярно, Боже, колко сме слаби ние. И оттогава вече не ме е страх. И понякога, когато той ме пита: „Софийо, страх ли те е?“, му думам: „Какво ще ме е страх, нали съм с тебе“.

– А после изкачи ли се на Мусала? – пита нетърпеливо някоя от нас.

– Изкачих се, ами. И там цяла нощ прекарах на върха.

– Самичка?

– С Бога. Но тези екскурзии най-много ми помогнаха да се излекувам. Всичко се смъкна от мене, всичката болест си отиде. Благодаря на Бога и на Учителя – да, Учителя ме излекува. Само с мисъл ме упътваше какво да правя, къде да ходя – и ме излекува. Боже, Боже, как да не съм Му благодарна – 34 години съм болна, и сега нищо да ми няма, да съм здрава и да си върша всичката работа!

И всяка разслабена вяра у нас заякваше, слушайки сестра София, всяко отчаяние си отиваше, защото виждахме, че всяко търпение се възнаграждава хилядократно от Този, който всичко вижда.

Не по-малко приятно ни бе да ходим при нея в стаята ѝ. Там, на масата пред огледалото, бяха наредени портретите на нейните деца, които тя много обича – и е обичана от тях, тъй както майки рядко са обичани. Между четиримата си сина тя има един, заминал си във войната. Той бил, мисля, едва 19–20-годишен, и бил убит още при първото му влизане в сражението. Тя много го е обичала и често ни разказваше как е научила за неговата смърт.

Когато съобщили, че е убит, другите ѝ синове скрили това от нея, но бащата, като научил за смъртта на детето си, веднага, моментално умрял от удар.

Минали се дни, тя нищо не знаела за малкия, и една вечер, лежейки в леглото си, чула в стаята да ходи малкият ѝ син с ботушите си и да говори за виновника за неговата смърт. Тя цяла се изпотила от страх и мъка: какво значело това, какво ли има? Тя цялата нощ се молила, не знаейки на какво се дължи това явление. На другия ден отишла при Учителя и той ѝ казал, че малкият ѝ син е убит.

После синът ѝ дълги години ходил при нея, говорил ѝ, разказвал ѝ много неща, най-вече за Учителя, как те Го виждат от онзи свят и че хората са слепци, затова не могат да Го видят и да познаят кой е Той.

Още много, много интересни неща ни е разказвала сестра Попова из своя дългогодишен живот, които са били полезни за нас, а също така биха били полезни и за всички, които ги чуят, защото те ще му открият една непозната за обикновените хора страна на живота.

При нея ходят много – едни за съвет, други – да търсят лек за болест, която лекарите неуспешно са лекували, и тя приема всички и помага на тия, за които ѝ казват отгоре. Тя пита и от невидимия свят ѝ казват може ли да се излекува болестта и как. И случаите и благодарностите за излекуване на душевни и телесни болки са толкова много, че мъчно могат да се изброят. Но тя винаги казва: „Не аз, а Бог ги излекува“.

Наистина за нас е твърде голямо щастие, че сме близо при нея и винаги можем да имаме нейното присъствие, което от само себе си носи спокойствие, мир и вътрешна радост, даже и когато тя нищо не говори. А неизказано голяма е радостта ни, когато освен присъствието ѝ ние имаме и по някой подарък от невидимия свят, както се изразяваме помежду си, като ни каже сестра Попова нещо отгоре, което казват за нас. Пожелавам от сърце на всички тая радост.

* * *

Обикновено след вечеря е най-удобно да се разказват разни случки из живота на хората и да се припомнят миналите нерадостни или радостни дни.

Бяхме се навечеряли и от дума на дума разговорът мина върху предчувствията. Сестра Попова, чийто живот е богат с много душевни опитности, си припомни за една много интересна случка в живота ѝ през време на войната и със

своя сладкодумен глас започна да ни я разказва.

– Това беше – започна тя, – когато ставаха най-усилените сражения във войната... Всички стояха с притиснати сърца и със страх очакваха да чуят някоя нерадостна вест от тия, които бяха на бойното поле. Събуждам се една сутрин и много ясно чувам вътре в мен гласа на големия ми син Тодор да ми казва: „Мамо, идвам си“. Тогава аз ставам и започвам да намествам леглото му, да го нареждам и да се приготвям за идването му. Мъжът ми ме пита:

– Какво си се разшетала такава?

– Тодор си иде – казвам му.

– Как, писмо или телеграма има?

– Не, тъй ми дума отвътре.

– Ти си полудяла, какво може да ти дума отвътре, пък и не виждаш ли какви боеве стават, сега прост войник не пускат от фронта, че един доктор ли ще пуснат...

– Не зная кого ще пуснат, но Тодор си иде.

В това време влиза вторият ми син, гимназиален учител беше, и като разбира каква е работата, почва да се смее – мисли, че си внушавам. Но аз продължавам да се приготвям за госта. Мина се обяд, аз постоянно чувам все неговия глас: „Мамо, идвам си“. Мина следобед, свечери се, а аз съм застанала до прозореца и все го чакам. Навечеряхме се, другите си легнаха, а аз стоя до прозореца и го очаквам. По едно време мъжът ми се събуди и като ме видя, че стоя, се развика:

– Ти си полудяла, разбери, не може да си дойде, на бойното поле сега е огън, как ще го пуснат!

– Не – казвам му аз, – Тодор си иде.

И продължавам да стоя. Той се чуди, чуди, обърна се на другата страна и пак заспа. Мина дванадесет часа – още го няма. Но аз отвътре все чувам гласа му да ми казва, че си идва. Най-после към един и половина часа през нощта чувам един файтон да завива по „Граф Игнатиев“ и да спира пред нашата врата. Аз изтичвам да му отворя.

– Кой е? – за всеки случай питам аз похлопалия.

– Аз съм, мамо, а ти що стоиш досега?

– Тебе чаках, сине!

Като чува хлопането, станаха баща му, другият ми син – и всички се чудят и маят. Баща му само клати глава и не вярва на очите си.

– Какво има, тате? – пита го дошлият ми син.

– А бе, майка ти ни подлуди днес: „Тодор си иде, та Тодор си иде“. Къде може да ѝ хвана вяра, като зная какъв огън е сега там, а то на – дойде си!

– Аз през цялото време си мислех за нея – каза синът ми Тодор, – телепатически е разбрала за идването ми.

Баща му още дълго време си клатеше главата и се чудеше на странното събитие – тъй невероятно му се виждаше всичко това. Но по телепатия ли, или по какво, не зная, но това е вярно, че аз през целия ден чувах да ми казва: „Мамо, ида си“.

Сестра Попова замлъкна и се замисли. Всяка мисъл, всеки спомен за най-любимия ѝ син, който вече не е между живите, ѝ носи и радост, и скръб. Наистина, колко странни неща се случват в човешкия живот! Като че ли идеята за съществуването на задгробния мир и на заминалите от Земята хора създава винаги особено настроение за разговор, в което се примесва някакво чувство на страх и неизвестност – и човек неволно притаява дъх, когато се заговорва за заминалите. И нередки са случаите, когато, събрани около сестра Попова, започваме да питаме за наши близки заминали, с които тя може да влиза в разговор.

Веднъж тя ни разказа една интересна случка из нейния живот, станала наскоро след войната.

– Както си стоя – каза тя – и ето, слушам, говори ми някой, ама по вътрешен начин, разбира се. Питам: „Кой си ти?“, той ми отговаря: „Аз съм офицер, убит през войната. Моля ти се, пиши на майка ми да не плаче, аз не съм умрял“.

– Да ѝ пиша – казвам му аз, – ама тя няма да повярва.

– Ти само ѝ пиши, кажи ѝ, че много ме измъчва, като

я гледам постоянно да плаче. Аз съм винаги при нея, жив съм – нека повече да не се мъчи и да не ме тревожи със своята скръб, че създава и на мен постоянна тревога.

– Но как да ѝ пиша, като не зная името ѝ, адреса ѝ?

– Аз ще ти го кажа, ти само ѝ пиши. В Търново също има хора като вас. Тя като получи писмото, ще се заинтересува, ще отиде, ще се срещне с тях, ще ѝ поговорят малко, ще получи светлина – и като разбере, че не съм умрял, а съм жив, няма да тъгува – и аз ще бъда по-спокоен. Много ти се моля, пиши ѝ!

Аз мислих, мислих и се чудих какво да правя. И най-после отидох да попитам Учителя какво ще ми каже. Отидох аз и Му разказах за какво ме моли тая душа.

Учителя ме погледна и каза:

– Някой пътувал с кола, но когато стигнал до едно ханче, тя се счупила. В това време минавал един човек от тяхното село. Той го помолил, като иде в село, да съобщи на близките му за случилото се, за да му изпратят необходимите сечива да поправи каруцата си. Е, ти си тоя, който ще отива в село. Какво мислиш, добре ли е да кажеш на близките му?

– Е, добре е, разбира се, Учителю.

– Е, тогава?

– Тогава ще напиша писмото.

Отидох си вкъщи и заминалият офицер ми продиктува какво да пиша на майка му – и аз го написах. Каза ми и адреса и изпратих писмото.

Сестра Попова замлъква, ние сме се умълчали и си мислим колко малко познаваме многостранния живот, който се прелива в най-разнообразни форми, минава и изпълва много светове, за съществуването на които даже и не подозираме, докато не ни се отворят очите и ушите.

– И заминалите – продължава сестра Попова – по-добре виждат Учителя. Моят заминал син ми казваше, когато дълги години вървеше с мен, след като беше убит във войната: „Мамо, мамо, вие сте блажени, мамо, че можете

така близко да стоите до Учителя. А Той е и на Земята, и на Небето, но на Небето ние не можем да се доближим така до Него и да разговаряме, както вие. Между нас и Него дистанцията е голяма – ние само виждаме огромната Му светлина, но не можем да помислим даже да поговорим с Него. А вие, мамо, сте блажени, блажени сте, че можете да заговорите с Учителя. О, ако само можехте да Го видите, както ние Го виждаме отгук, само тогава бихте могли да оцените великото благо, което имате на Земята, че сте родени и живеете във века, когато на Земята е и Той“.

Ние слушаме и сърцата ни се изпълват с нова, безкрайна, хубава радост, но след миг ни става и жал, че при такава голяма светлина ние, слепите, се блъскаме и удряме в тъмнината.

– О, кога ще прогледнем и ние? – питаме сестра Попова.

– Щом сте видели Учителя, вие сте прогледнали, и сега слушайте и се учете – затова сте дошли на Земята, за да се учите – и ще видите колко е хубаво да се учи човек.

– Да, хубаво е – мислим си ние, – и сестра Попова е един пример на послушен и трудолюбив ученик.

Наистина, колко е хубаво човек да разговаря с някого, пред когото е откряната вратата за други светове, и да види колко още много, много има да учи, и че самото учене е най-красивата радост за душата.

* * *

– Да бъдеш велика майка, велика приятелка, велика сестра, ми казва Духът – разказва ни сестра Попова.

И наистина тя е такава със своето постоянно готово разположение да помогне, да утеши, да разгони ненужните стракове и тревоги от човешката душа. И всеки, който отива при нея, си излиза окрилен, със светнали очи и с вяра в доброто и хубаво бъдеще, което Бог е определил на всички, които изпълняват Волята Му. Понякога ми се струва, че

самата атмосфера около нея е проникната с нещо светло, хубаво, което по незнаен път влиза в душата и носи мир и утеха.

Когато болка свива нашите сърца и сълзи бликат от очите ни, сестра Попова заплаква заедно с нас и казва веднага: „Чакайте да видим какво ще каже Той“ – и ние чакаме с треперещо сърце, за да просветнат очите ни в радост след няколко минути, когато ни се каже хубавото, което идва след всяка скръб.

Когато сме събрани около нея и всички чакаме да чуем нещо, тя ни гледа с умиление и ни пита:

– Знаете ли какво ми казва сега Той?

– Какво? – питаме ние нетърпеливо.

– Помагай им, облекчавай ги, те са твоите деца, аз ги пращам... – каза ни тя.

И наистина, тя милва косите на тия, които нямат родни майки, оставя ги да си сложат главите на коленете ѝ и да изкажат тъгите си пред нея, тъй както пред майка си...

Сестра Попова разбира всичко, защото през много скърби и страдания е минала, а също и през много радости на душата, които са резултат от нейната преданост и изпълнение на волята на Бога.

– На всички ще ви се даде – казва ни тя, – само да слушате.

И ние вкупом обещаваме да слушаме и да работим. Очите на всички просияват в радостна надежда да се приближим с една стъпка към идеалите си, които са ни довели тук, при Учителя.

Колко много са нейните опитности, колко безбройни са нейните уверения в проявата на Божественото, и затова тя е тъй твърда и непоколебима в пътя, който я води към Светлината. Когато сестра Попова ни говори за Учителя, ние всички тръпнем и я обожаваме за отворените ѝ очи, с които тя може да вижда това, което ние още не виждаме.

– О – казва сестра Попова, – светът не знае кой е Той, затова всички са такива равнодушни, но ако очите им се

отворят и Го видят, те щяха да тичат и да не искат да се отделят от Него. Защото Той е Светлината на Земята. Той е... Той е това, което, ако хората познаваха, биха благославяли, че са се родили във века, когато и Учителя е тук. Но те са слепи, слепи са, чада мой, слепи са и не могат да Го видят. Но ще дойде време, когато и те ще погледнат – всеки на времето си. Така ми казва Той – никого да не осъждам, всеки ще се пробуди на своето време. Всеки сега е такъв, защото е на такова стъпало; когато се качи по-нагоре, ще се промени, ще стане друг.

И ние, превърнати на слух, слушахме как и при какви случаи сестра Попова е видяла Учителя не с човешките си очи... И се радваме, че поне чрез нея можем да надникнем отвъд завесата и да видим това, което и тя вижда. Нейният живот е препълнен със случаи на проявление на Божественото, които тя ни разказва, когато сме насядали край нея.

Веднъж вървели с една сестра из планината. Били сами, изгубили пътя и влезли в една голяма вековна гора, в която колкото по-навлизали, талкова по не се забелязвала никаква пътека. Колкото повече искали да се оправят, толкова повече се обърквали. Тогава сестра Попова се обърнала към Учителя с молба да им покаже пътя.

– Ех, чеда, чеда – обръща се тя към нас, – да знаете как ни изведе сам из тая гора. Казва ми: „Нагатък вървете“ – и ние вървим. „Сега насам“ – и ние пак вървим. „Нагоре, все нагоре“ – и ние вървахме, вървахме – и какво чудо – излязохме точно на пътеката, която водеше към върха.

– Боже, как да Ти благодаря, как да Ти благодаря! – повтаря сестра Попова. – И друг път се губихме и пак така ни изведе. А веднъж, както си стоя у дома, ми казва: „Софийо, стегни се и иди у Янакиева“.

Веднага ставам, обличам се и отивам. Какво да видя: тя – болна, смъкнала се, половин човек станала.

– Какво ти е? – питам я аз.

– Пак се разболях, ама много съм зле, не мога да мръдна.

Много ми е зле.

– Ами Духът ми казва да станеш и да отиваме на Мусала.

Тя ме погледна и каза:

– Щом е казал, ще стана.

– Аз ще отида да купя билети, пък ти иди у дома – казвам ѝ аз и си тръгвам, че щеше да има и школа. Тогава школите бяха вечер.

На другия ден тръгнахме. Още в автомобила тази ми ти Янакиева като запя, да се чудиш, мари сестро, сякаш до вчера не лежеше зле болна.

Като стигнахме в Чамкория, там заварихме и други братя. Един ѝ взе раницата и тръгнахме. Имаше и други хора, които като я гледаха такава слаба, изпита, жълта, я караха да се върне, но тя дума не даваше да се казва за връщане – ще върви и туй то. И стигнахме – отидохме на Мусала и оздравя – ни болест, ни нищо. Върви Янакиева и пее ли, пее... Остави туй, ами като се връщахме, настигнахме една жена, на която кой знае какво ѝ беше, но не можеше да върви, та Янакиева остана с нея да ѝ помага, а ние си слязохме напред. Така е, когато каже Духът: каквато каже – става.

– Един път пък – продължава сестра Попова, – идва една сестра и ме моли да отида у едно семейство чужденци. Мъжът – инженер, имат две деца – и двете болни. От къщи навън не ги извеждат. Едното – болно от астма, а другото, момчето – от сливици. На училище не ходят, частни учители вкъщи имат, защото все боледуват. Когато отидохме, попитах може ли да им се помогне. Каза ми се, че може, и по три пъти ги бутнах, гдето ми казаха, и това беше. Оздравяха децата, на училище тръгнаха, а майката и бащата от радост не знаеха как да ми се отблагодарят. Сега момчето следва, а момичето е тука. Какви здрави деца израснаха, а какви бяха!

Па и само те ли са... колко други случаи има – все се излекуваха. Но не аз ги лекувам, чеда, не аз, а Той ги

лекува – докато не ми каже, аз от себе си нищо не мога да направя. И г-н С. на два пъти го лекувах. Единия път на две прегърбен ходеше, не можеше да се изправи – и като отидох и направих това, което ми се каза, оздравя човекът. И втория път пак го лекувах – не аз, а чрез мене пак го излекувах. Но той е много добър човек, после на много места ме води да помагаме, на които Бог разреши.

Ние слушаме сестра Попова, слушаме я и виждаме, че откакто е срещнала Учителя, през живота ѝ като дебела линия ясно се вижда навсякъде проявата на Божественото. И в нас самите сякаш закрепва по-силно вярата, колебанията ни притихват и скърбите ни се виждат дребни и малки в сравнение с великото и красивото, което Бог влага в душите на тия, които искат да Му служат и да изпълняват Волята Му. От гърдите ни се изтръгва дълбока въздишка и в душите си възжелаваме светлия път за нагоре.

СЛУЧАЯТ СЪС СЕСТРА Ж-А

Когато потърсих Учителя, изживявах най-мъчителните часове в живота си. Повече не можех, сили не бяха ми останали, желанието ми да живея се бе изчерпало и бях решила на всяка цена да оставя дом и семейство и да отида калугерка. Какво ще става с децата – не мислех. Душата ми се бе преситила на този живот, пълен с несгоди, мизерия и горчивини. Не беше ден, не бяха два, а редица мъчителни години, които бяха достигнали своя връх и аз не можех повече. Знаех пътя за един близък манастир и бях решила да оставя всичко и да избягам там.

Чашата на страданията, която се бе пълнила от началото на женитбата ми досега, сякаш се бе препълнила и изтровеното ми, дълбоко наранено сърце не можеше повече да изтрайва. Не можех повече, сили няхах... Децата – окъсани и гладни, а мъжът – пияница, невнасящ нито стотинка вкъщи. И толкова години живот сред страх, ужас и мизерия! Колкото и да ми бяха мили децата, няхах повече сили да живея.

Винаги, когато мъжът ми се връщаше пиян, а това биваше почти постоянно, той просто се вбесяваше. Като дойдеше, като викнеше, като креснеше – децата, изпозаспали, ще скочат изплашени...

– Ставайте – кряска той... И почват най-грозни думи да се изсипват от устата му, която мирише на бъчва, – ставайте!

Аз и децата, голи и боси, станем – и така ни държи в студената стая с часове. А посмея ли да кажа една дума, да го помоля за децата, той скача и почва да ме бие. О, и какъв бой, с дни ме е боляло тялото – съсипваше ме. Аз плачех и

се молех, плачех и се молех на Бога. И мъжът ми понякога сънуваше сънища, в които го предупреждаваха да остави тоя живот, защото ще му се случи нещо лошо, което ще му остане за през целия живот, но той нехаеше от нищо и ставаше още по-зъл. От парите, които вземаше, нито един лев не внасяше вкъщи, а всичко – за пиене и чужди жени... И какви сцени е правил с тях пред самите ми очи... О, то беше ад, същински ад.

Случваше се, и то много често, да си идва цял овалян в кал и още от вратата да викне:

– Ставай!

А часът е може би три или четири през нощта. И ние, децата и аз, треперим, ставаме и мълчим. Той крещи и вика, ние мълчим...

– Що мълчиш? – кресне той и почне да ме бие – Що мълчиш?

А ако продумам, още по-зле, пак бой... О, страшно жалък човешки живот, който бе по-лош и от тоя на животното, което поне нощем оставят спокойно.

И тъй, пребита от бой, по цяла нощ съм плакала и молила за помощ и милост Небето. Наем трябва да се плати, децата трябва да се нахранят и облекат – и аз от тъмни зори до късна нощ работя, разсипана от работа, едва слагам морни кости да си почина. И той като се върне през нощта, ще се развика... О, идвало ми е до полуда! Мисля си: „Не мога да изтрая, ще полудея при тоя мъж, превърнат от виното на звяр...“. А като биваше трезвен, не беше такъв, добър бе, но кога ли е бил трезвен?

Думите му бяха страшно тежки и груби. Душата ми бе огорчена и наскърбена дълбоко и не виждах никакъв изход от това положение. О, толкова години, толкова дълъг низ от страшни тормози, бой, оскъдица и мизерия! Наситила се бях, наситила се бях на живота и на всичко. Не исках вече нищо, всичко ми бе безразлично – нямах повече сили да живея...

Но най-големите страдания все пак още не бяха дошли. Те дойдоха, когато умря майка ми. Тя ми бе единствената опора в живота и когато си замина, се почувствах съвсем сама и изоставена в света. Аз я обичах много, безпределно много. Може би в живота си съм обичала най-нежно и най-предано само нея. Тя бе кротка, тиха, добра, винаги готова да се жертва за нас, винаги да бъде на последно място. От нея лъхаше благост, мир и спокойствие. Дали беше близо до мене, или далече, аз чувствах как от нея ми идват сила, вяра, мир и подкрепа. Докато беше жива, все още имах едно същество, което да милее за мен и да ме обича, а с нейната смърт сякаш изгубих най-ценното, най-същественото в живота. Чувствах се безкрайно сама и далечна на всички... И нощем, пребита от бой, аз плачех и виках: „Майчице, майчице, защо ме остави съвсем самичка в тоя свят. Помогни ми, майчице, помогни ми, майчице...“. И колко много исках да я видя, да ми проговори, едничка дума да ми каже, да ме утеши...

А теглото ми от ден на ден ставаше все по-тежко и по-тежко. Денем работя до сетни сили, нощем – страх, треперене, бой, ужас...

Тогава потърсих Учителя. Заведе ме една сестра. Слушах неделна беседа, след която го помолих за прием. Каза ми да ида който ден искам през седмицата. На другия ден, в понеделник сутринта, аз отидох при Учителя. Той ме прие.

Вдушата ми имаше толкова тъга, в сърцето ми – толкова мъка, и аз чувствах, че само Той може да ми помогне. С голяма вяра пристъпих прага на стаята Му. Бях слушала много работи, но те не ме смущаваха, защото не ги вярвах – и за Христа някога са говорили лоши работи. И аз влязох като при един баща, от когото очаквах подкрепа и помощ.

Учителя седна на един стол около два метра далече от мене, а аз седнах на друг, до прозореца. И тогава плаках и Му разказвах, плаках и Му разказвах всичките си набрани от 16 години болки, страдания и мъки. Той мълчаливо ме

слушаше. Сърцето ми бе препълнено със сълзи, душата ми – с горчивина, и аз тъй разкрих пред Учителя всичко като пред Бога. Казах Му, че съм решила да оставя вече дори и децата и да отида в манастир, защото не можех повече...

Когато замлъкнах, Той ми каза:

– Не, вашето място е в семейството, че вие и сега приличате на калугерка. Може да махнете черното, майка ви е жива и тя ви обича толкова много, че си замина, за да ви помага – и ще ви помага.

– Но как, Учителю?

– От днес нататък тя ще се явява насън на другаря ви и ще го съветва. Още малко и той ще се поправи, животът ви ще стане добър. Няма да ходите при началството му, защото ще му напакостите.

Аз станах. Почувствах, че приемът завърши. Целунах Му ръка, благодарих и излязох. И когато се връщах къщи, ми бе тъй леко, тъй радостно, сякаш слънце бе изгряло в самата ми душа, в която дотогава бе само тъмнина и горчивина. В ума ми бяха все думите на Учителя и аз, с преизпълнено от радост сърце, се завърнах у дома с нови сили, с нов импулс и с желание за нов живот. Като че ли някой помаха невидимо с ръка и в мене стана светло, хубаво, красиво – аз отново възжелах да живея и да се радвам на тоя Божий свят. Поех отново работата си в домакинството, грижата за децата, но всичко бе вече другояче – всичко бе обляно в нова светлина, бе изпълнено с вътрешна красота.

О, и най-странното, най-чудното бе, че от същата тая вечер другарят ми почна да се оплаква, че мама идвала всяка вечер насън да го съветва да остави лошия си живот. И той, учуден, ми казваше: „Гледай, Желке, майка ти като жива беше такава една кротка, такава една тиха, а сега е станала строга, само ме съди“.

Аз мълчах и нищо не му казвах, но в душата ми имаше толкова радост, толкова вяра и упование в Учителя: това, което Той бе ми казал, се изпълваше вече, и то толкова скоро.

И ето, малко по малко животът ми почна да се поправя. Мъжът ми, който дотогава не внасяше нито стотинка у дома, почна да дава част от заплатата си за децата и за мене. И най-главното, най-хубавото, откакто отидох и намерих Учителя, бе, че мъжът ми не посегна вече да ме удари. „О, Боже, как да Ти се отблагодаря за голямата Ти милост“ – си мислех аз и душата ми ликуваше в светлина и радост. Ясно виждах как от ден на ден нещата едва забележимо се променят, как другарят ми става по-добър, по-рядко пие и в дома ми има по-сносен и добър живот. И аз, работейки, шиейки на машината от сутрин до вечер чуждо, все се молах и все благодарях на Бога за всичко. И когато мислех за Учителя, душата ми се изпълваше със светлина и с неземна радост, а в сърцето ми някой пееше химни и благодареше на Бога. И в моменти на най-голяма скръб, когато мъжът ми отново биваше пиян, аз не бях като преди, защото в душата ми някой тихичко ми шепнеше и утешаваше.

Откакто отидох при Учителя, чувам постоянно един вътрешен глас, който ми говори и ме ръководи – о, и това е толкова хубаво, толкова хубаво – и аз не зная, молейки се, как да се отблагодаря на Бога. И в дни на мъка мелодия зазвучава в душата ми и почвам да се моля, пеейки. Мелодиите сами звучат в мен и думите ги ниже сърцето ми. Отначало не помнех нито думите, нито мелодиите, но постепенно, постепенно те оставаха в паметта ми и аз можех да ги изпея на сестри, които да ги запишат, защото нито бях певица, нито разбирах от ноти. Но всичко е така хубаво, толкова много слънце има в душата ми, че през мизерията и негодите виждам красотата и Божественото във всичко, което ме заобикаля.

И в душата ми неволно зазвучава песента:

Господи, с Тебе леко се живеи,
като волна птичка.

Тук кацне тя, там кацне тя,

Господи, с Тебе леко се живеј.

Има много мелодии, които аз не мога да запомня, но те са моите молитви, отправени към Бога като песни.

И кога то намерих Учителя, на мен ми се стори, че вече слънцето изгря в душата ми – и че не само в душата ми, но и в целия свят, навред е светлина. Каго че ли тъмнината, страданията и всичко черно и тъмно отстъпиха на светлината, на слънцето, което изгря. И тогава нова мелодия зазвуча в душата ми:

Мога да кажа,
че слънцето изгря,
мога да кажа
навред е светлина.
И в сърцето ми,
в душата ми
навред е светлина.

Мога да кажа,
че слънцето изгря.
Мога да кажа,
че Бог е наш Баща
и в сърцето ми
и в душата ми,
че Бог е наш Баща.

Мога да кажа,
че слънцето изгря.
Мога да кажа,
че Бог е светлина
и в сърцето ми,
и в душата ми,
че Бог е светлина.

И животът ми тръгна по нов път – макар и бавно, той

тръгна нагоре към Божественото, съпроводен с много духовни радости, които запазвам за душата си, защото ми се отвориха очите и ушите за нови светове, в които Божественото се проявява. И аз ден и нощ благодаря на Бога за всичко, което ми е дал. А страданията си ги виждах като дълга стълба, по която съм се качвала полека-полека, за да се приближавам ден по ден към Бога.

И в душата си можех само да благодаря с всичкото си същество на Учителя, Който именно ми посочи тоя път, който води към нозете на Бога.

И в тази дълбока благодарност пак запява душата ми:

На теб пея, Учителю мой;
Ти си моята Любов,
Ти си моята радост,
Ти си моята опора.

От Теб извира любов,
от Теб излъчва светлина.
Ти си нашата радост
даваш ни духовна храна.

Наша си пътеводна звезда,
осветяваш нашия път,
учиш ни на любов,
на Истина и Мъдрост.

И понякога ми се струва, че ден и нощ да благодаря с думи и песни, няма да мога да се отблагодаря за всичката оная милост, която получих. Не само ония хубави духовни опитности, които закрепиха все повече и повече устрема към Божественото, но и самите факти в живота ми ми говорят за реалната проява на това Божествено във всичко. Как да не благодаря, когато сега мъжът ми, когато се завърне пиян, по-скоро тихичко, безшумно си ляга в леглото – и ни дума, ни вик – напротив, чувства се виновен. А и се напива

по-рядко.

Отначало той беше много против ходенето ми горе, на Изгрева, но полека-лека той сам придобиваше опитности и видя, че там не разделят мъж от жена, майка от деца, а напротив, семейството ни се запази само благодарение на отиването ми там. И сега той сам идва горе. Мъжът ми не може да се начуди, пък и не само той, ами и аз, на чудодейното излекуване на слуха ми. Аз много тежко чувах и ето, откакто отидох при Учителя, почнах да чувам ясно и хубаво.

И понякога си мисля: „О, дано, когато закрепнем, да можем наистина да се отблагодарим за всичко добро, като ревностно работим и извършваме волята на Бога, на което именно ни учи Учителя“.

Как бих искала с цялото си сърце и душа да слушам и да се уча, да вървя във верния път към Бога, който ни посочва Учителя. И това ще ми бъде най-върховната радост, най-голямата красота в живота, която пожелавам от сърце на всички, които я търсят.

ИМА ЛИ ДРУГ СВЯТ⁹

Прощавай винаги заради Бога.

Учителя

Бях отишла в провинцията на гости у сестра си. Там бе тихо, светло, спокойно и аз изпитвах истинска наслада, че необезпокоявана от никого, можех да чета колкото си искам. Сестра ми знаеше, че имам нужда от почивка, затова гледаше да ми създаде необходимите условия за това.

Но в сряда, в приемния ѝ ден, тя ме помоли да пожертвам малко от времето и от спокойствието си и да отида в салона при нея и при гостите, които щяха да дойдат.

Съгласих се, защото знаех, че моят отказ би я оскърбил. След обяд към 4 часа започнаха да идват гостите. Аз бях седнала в единия ъгъл на салона и държах книгата си в ръка, мислейки, че ще мога да чета, когато дамите се впуснат в своите разговори, които мен надали щяха да ме интересуват.

Сестра ми ме представяше на тия, които не познавах, а тия, които ме познаваха, ми протягаха усмихнати ръка, като ми казаха:

– О, добре дошла! Толкова години как не си идвала.

– Да, наистина – отговарях усмихнато и аз, – вече пет години откак не съм идвала тук.

Салонът беше се напълнил. Почти всички дами си бяха донесли ръкоделие – и извадили го от хубави кутии и от специални кошнички, работеха и си приказваха за различни неща. От дума на дума разговорът премина на тема, която напоследък интересуваше много хората.

Най-напред се започна с това, че една от дамите каза,

че сънувала много интересен сън. Вървяла по един мост, много дълъг, под който протичала огромна мътна река. Мостът почнал да се клати и в момента, когато мислела, че ще се събори, тя извикала и се събудила.

Започнаха да коментират съня. Едни го тълкуваха, като казваха какво може да се случи след този сън. Други пък казваха, че това е само сън и нищо повече, че сънищата зависели от храната, от преживяванията през деня и че не можем да правим никакви тълкувания от тях.

Тогава една от дамите, млада и много красива, каза, че наистина сънищата могат да имат връзка с храната и преживяното през деня, но че се случват понякога особени сънища, които имат връзка не с миналото, но с бъдещето на човека.

Разговорът ставаше все по-оживен и по-интересен и аз, без да ща, бях оставила книгата на коленете си и се заслушах в него.

– Ето – започна дамата, която бе казала, че сънищата понякога предсказват неща, които отпосле се случват, – ще ви разкажа случая с моя брат. Той беше бездетен. Чакаха десетина години да си имат детенце, но напразно. Снаха ни, крайно нежна и любвеобилна натура, молеше постоянно брат ми да си вземат някое детенце и да си го отгледат като свое. Тя беше на мнение, че преди всичко обичта е, която създава връзките и отношенията между хората – че ако тя обича едно дете и се грижи за него, не може и детенцето да не я обикне. А какво повече иска човек освен обич?

Но брат ми, човек сериозен и затворен в себе си, винаги отхвърляше тази идея. Той казваше категорично, че не може да търпи чуждо дете край себе си, че той никога няма да се привърже към него, както ако да би било негово собствено дете.

Така минаха годините, както ви казах, около десетина. Една сутрин у тях дошла една тяхна приятелка по работа, която между другото казала, че наскоро починал мъжът на нейната братовчедка в едно малко градче и оставил жена

си с четири деца. А били крайно бедни и жената, болнава, се чудела какво да прави с толкова деца. И затова била решила да даде някое от децата, ако някой би поискал да го вземе.

Снаха ми, като чула това, трепнала. Обърнала се към брат ми, за да види какво впечатление му е направило разказаното от познатата им, но той продължавал да си пие сутрешното кафе, като че ли нищо не бил чул.

Когато брат ми отишъл в банката на работа, снаха ми казала на приятелката си, че ако би останало на нея, то тя би взела веднага едно от дечицата, но мъжът ѝ не желал.

Вечерта снаха ми пак заговорила за дечицата и лекичко намекнала да вземат едничко от тях, но брат ми ужасно се нервирал и в раздразненото си състояние обидил много жена си. Тя се разплакала и си легнала, дълбоко огорчена от думите му.

Но каква била изненадата ѝ, когато в зори той я разбудил и поискал извинение за казаните от него думи вечерта. И докато тя му отговори, че не му се сърди, защото изобщо е жена със сърце, което не може да се сърди, той ѝ казал да стане и да се приготви за път. Тя много се учудила, но веднага станала. Той също станал и докато се обличал, казал ѝ да отиде и да попита приятелката си за името и адреса на онази нейна братовчедка, която е останала с четирите сирачета. Снаха ми едва не извикала от радост, по-скоро се приготвила и като с крила отишла до приятелката си да я попита. Всички съседни, които видели снаха ми, много се изненадали, като я видели толкова рано да бърза из улицата, но най-много се учудила приятелката ѝ, която току-що била станала от леглото.

Снаха ми без много заобикалки я запитала направо за адреса на братовчедка ѝ. И като го получила, веднага се завърнала вкъщи, където я очаквал мъжът ѝ. После той отишъл в банката да каже, че този ден ще отсъства по важна належаща работа, и като се върнал, веднага със снаха ми отишли на гарата и потеглили за малкото градче, където

живеела бедната вдовица с четирите сирачета. Из пътя снаха ми тръпнела от радост и от много други преplitащи се чувства, а брат ми стоял замислен, блед и неспокоен. След четири часа пътуване те били вече във въпросното градче и потърсили дома на бедната жена. След много питання най-после те се озовали в покрайнините на градчето пред врата на един обширен двор, в дъното на който се гушела малка схлупена къщурка.

Снаха ми почукала, разляяло се малко кученце, а след време закретала към вратата стара прегърбена бабичка. Тя им отворила и като разбрала, че търсят дъщеря ѝ, поканила ги да влязат. Снаха ми каза, че никога няма да забрави сцената, която след малко се разиграла пред очите ѝ.

Те вървели след старата бабичка, а някаква желязна ръка ту свивала, ту разпущала сърцето на снаха ми и тя цяла се обливала ту в хладна, ту в гореща пот. Когато приближили къщицата, видели няколко деца да си играят в малка цветна градинка, а една съвсем бледна и жълта жена лежала на един вехт, окъсан лежащ стол. Всичко наоколо показвало мизерия, нищета, сиромашия. Децата, навярно чули стъпките на идващите, се обърнали и някои заобиколили майка си. А в същото това време едно от децата, около двегодишно, се втурнало към брат ми разхълцано от радост, и като му викнало „татко, татко”, обгърнало колените му.

Снаха ми тъй си останала на мястото изненадана и вкаменена, майката се приповдигнала от стола и силно се закашляла, а само брат ми повдигнал детенцето и го прегърнал. И за пръв път, разказва снаха ми, тя видяла сълзи да се стичат по бузите му. Неволно някакво умиление изпълнило и нея самата и тя също заплакала...

До вечерта детенцето не искало да слезе от коленете на брат ми, а и той сякаш бил станал друг човек. Говорел, галел и милвал постоянно малкия, а той бил едно хубаво дете със златисти косици и сини очи.

Късно през нощта снаха ми и брат ми с детенцето се завърнали у дома си. Майката дълго плакала, разделяйки се с най-милото си дете, както казвала тя, но го давала от сърце, защото знаела, че дните ѝ са вече може би преброени, а там, при тях, то ще расте сред обич, изобилие и нежност...

На другия ден било неделя. Брат ми не могъл да се стърпи да чака до понеделник, за да премени своя син. Той отишъл при един приятел, който имал магазин за детски дрешки, и му накупил всичко. Когато малкият бил вече облечен и пременен, брат ми разказал на снаха ми чудния си сън, който сънувал вечерта, след като тя го помолила да вземат детето, а той се разсърдил.

Сънувал, че вървял из едно обширно поле. През това поле видял да протича малка рекичка, която по странен начин почнала да приижда и да става все по-голяма. И изведнъж той дочул зад себе си детски вик: „Татко, татко“. Трепнал и зачуден се обърнал да види кой вика и на кого викат. Тогава видял едно двегодишно русичко момченце да протяга към него ръчички и да му вика „Татко, татко“. Брат ми се спрял в недоумение, а в това време реката прииждала и приближавала детенцето. И в мига, когато реката а-ха да залее детето, той чул нечий глас да му извиква високо: „Защо не го вземеш, това е твоето дете“. Тогава той се втурнал и с всички сили сграбчил детето в момента, когато една вълна го заливала вече.

В този миг брат ми се събудил, цял треперещ, и от вълнение не можал да мигне до зори. Но от всичко най-силно го разтърсил фактът, че той познал в детенцето на вдовицата същото дете, видяното от него в съня му. И знаете ли, след няколко дни малкият заболял от шарка сериозно. И само нежните грижи от страна на снаха ми, на брат ми и на добрия лекар го спасили. Сега вече детето е на 6 години и е радостта и щастието на брат ми и на снаха ми. И най-важното, брат ми, който беше безверник, днес прави впечатление на всички със своята дълбока и безпределна вяра в Бога.

Дамата замлъкна. В настъпилата тишина се чу въздишка, изтръгната от гърдите на слушащите. След малко някои столове се раздвижиха и се подхвана общ разговор. Изказаха се мнения, че такива работи се случват често, че това е твърде възможно.

Аз стоях и слушах разните коментари, които се изказваха по този така интересен случай. Някои на групички си приказваха и навярно споделяха други подобни случки, в които ясно проличаваше пръстът на необикновеното, на свръхестественото. В този общ шум от разговори до слуха ми достигна един мелодичен глас, който, макар и невисок, сякаш проникваше във въздуха и достигаше ясно до мене. Постепенно като че ли този глас завладя слуха на всички, защото и аз ясно почнах да слушам говорещата.

– Тогава бях учителка в село Изворово – говореше тя, – бях съсипана от мъка. Беше ми починало четвъртото детенце и не можех да си намеря място от мъка. Плачех денонощно, мъжът ми се бе видял в чудо. Сам той страдаше, но като мъж се държеше. Пък и излизаше из село, събираше се с приятели – с лекаря, кмета и други – и сякаш тъгата му се разминаваше. Аз не можех и не исках да изляза от къщи навън. Постоянно държах дрешките на леглото и плачех върху тях.

Говорещата млъкна за малко и аз се поизправих, за да видя как изглежда жената, която разказваше. Ненадейно и тя се обърна към мен и аз видях две яносини големи очи, които сякаш бяха осветлени от някаква вътрешна светлина. Лицето ѝ бе нежно, деликатно, с оттенъка на много изживени страдания.

Жената затвори за миг очите си и после продължи:

– Така минаваха дните, изпълнени с горчива скръб и с нестихваща болка по последното ми тогава заминало си детенце, което беше хубаво, необикновено хубаво бих казала. Беше момче, но всички го оприличаваха на момиче заради златистите му къдрави косици и ангелските му сини очи.

Един ден дойде при мене една стара бабичка, която всички в село познаваха като жена, която лекува от уроки и от други подобни болести. Тя ми каза да не плача толкова, че не било хубаво за детенцето ми. Сънувала го била цялото във вода и то ѝ казало да дойде да ми каже да не плача, че щяла съм да го удавя в сълзите си.

Аз се разхълцах още повече:

– Как да не плача, бабо Стоянке – казах ѝ аз, – като то ми беше едничката радост в живота.

– Мълчи, не приказвай така – скара ми се строго тя, – не говори тъй, че е грехота, я какъв мъж имаш, пак ще ви сподоби Господ с рожба.

– Дава ни Господ рожби, бабо Стоянке, дава ни – отвърнах ѝ аз, – и ни ги дава като ангели хубави, но все си ги взема. Ето, вече четири съм заровила в земята.

– Ех, то е така, синко, тежко е – каза по-меко тя, – но чувай какво ще ти кажа – чула съм, че е хубаво да си вземеш да си отчуваш едно сираче, тогава белки се задържат и твоите.

Аз спрях да плача и почнах да я гледам, отначало без да мога да разбера какво ми каза.

– Та туй ти думам, синко – повтори ми тя, – да си вземеш едно сираче и да си го отчуваш като твое. Тогава Господ ще ти хариже живота на твоите.

– Ех, бабо Стоянке, да зная, че ще бъде така, не едно, ами две бих отгледала. Бих ги обичала като моите си.

– Че то где да знаеш, Божа работа – казва баба Стоянка и побързва да си отива, защото я били викали наблизко да бае, а тя рекла да дойде да ми разкаже съня си.

Вечерта казах на мъжът си, че искам да си вземем някое сираче за наше. Той ме погледна учуден, искаше да ми каже нещо, но очите му се изпълниха със сълзи и избяга в спалнята...

Оттогава не смеех да му продумам, но в мен мисълта да си взема някое детенце ставаше все по-настоятелна и по-настоятелна. Бях почнала по-малко да плача за детенцето

си и повече да мисля за това незнайно дете, което бих прегърнала и което бих обсипала с нежност и целувки.

Така се минаваше времето, когато една нощ сънувам, че една жена идва при мене и ми казва:

– Чувам те, че постоянно се молиш за детенце. Затова ела, аз ще те заведа на едно място, гдето ще намериш едно момиченце, на което майка му скоро умря. Ти го вземи и го отгледай като свое, обичай го, като да си го родила... защото и него майка е родила, но майка не го е погалила.

Като я чух да ми говори така, аз толкова много се зарадвах, че ѝ казах по-скоро да ме заведе при детенцето, за да го взема. Тръгнахме: тя напред, аз след нея. Вървахме, вървахме, излязохме от нашето село и после тръгнахме по пътя към планината. Не помня колко сме вървели, когато стигнахме покрайнините на едно друго село. Тя ме спря и ми каза:

– Ето, внимавай и запомни добре този кръстопът. Гледаш ли този камък? Ще завиеш надясно. Тук покрай тази стара круша ще вървиш и по тая пътека ще минеш.

Аз видях всичко и тя пак тръгна. Вървахме и минахме покрай една вадичка, край която си играеха деца. Тя продължи по-нататък и влязохме в една селска улица. Стигнахме до широк вратник и досами вратника беше седнало в боклука едно малко, може би на година и половина момиченце, почти голичко. Жената се наведе, взе детенцето и ми го подаде:

– Ето, това е детенцето, което ще те спаси от мъки и от по-нататъшни сълзи. Обичай го и се грижи за него, а то ще ти донесе много радост.

Аз го поех и го прегърнах. В същото време се разбудих, беше се разсъмнало. Погледнах – мъжът ми бе станал. Станах и аз и го намерих в градината. Тогава му разказах за съня си и го помолих веднага да отидем и да намерим детенцето. Той ме слушаше недоумяващ и като завърших, каза ми, че всичко това се дължало на моята мъка и на разстроените ми нерви.

Целия ден аз толкова го молах и настоявах, че той само за да ме успокои, защото сам виждаше колко много страдам за изгубените ни дечица, ангажира единствения файтон в селото и на другия ден рано сутринта тръгнахме.

– Е, къде ще вървим сега? – попита ме той, а очите му изразяваха такава дълбока мъка.

– По тази улица – посочих му аз улицата, по която ме бе извела насън жената.

Файтонът потегли, а аз, полупритворила очи, все посочвах накъде да вървим. Така пътувахме повече от три часа. Най-после стигнахме един кръстопът и файтонджията попита по кой път да тръгне. Тогава аз се огледах като пробудена от сън и видях, че сме спрели точно на онова място, гдето ме бе спряла и жената. Видях големия камък, видях крушата и казах, че тук ще слезем, а файтонът да ни почака.

Мъжът ми, който беше запомнил съня ми от многото разказване, също малко се изненада, като видя точните знаците, защото в това село ние бяхме за първа година учители и изобщо не бяхме ходили из околностите му. Следователно аз не можех предварително да зная това, което можехме да видим и да срещнем по пътя.

Тръгнахме по пътечката покрай крушата и не след много излязохме край рекичката, покрай която, както в съня ми, си играеха деца. После възвихме по една селска уличка и аз, ускорила крачките си, казах:

Ето, приближаваме, тука е!

Мъжът ми бързаше след мене. И при един малък завой на уличката излязохме точно пред големия вратник на селския двор. Пред този вратник, също както в съня, седеше в прахта едно малко, бледо, мършавичко, полуголо момиченце. Аз извиках от изненада, наведох се и го взех в прегръдките си. Мъжът ми стоеше блед и неподвижен. Това беше за него така необикновено, така невероятно... и все пак – факт...

После попитахме за детенцето и ни казаха, че майка му е умряла преди няколко месеца, а бащата никоой не го знае къде е. Детето се скитало по селските улици и нощувало там, където го прибирали...

Ние взехме детенцето, за което ни казаха, че се наричало Росица, и го отведохме у дома, като казахме, че ако бащата се завърне и го потърси някой ден, да дойде при нас .

От този ден, откакто взехме Росица, сякаш Слънцето отново изгря за мен. Тя ми бе утехата и радостта след толкова скърби и сълзи. Аз от ден на ден се успокоявах и почнах да ставам весела както преди. Мъжът ми също се забавляваше с малката, която благодарение на храната и грижите бързо крепнеше и се разхубавяваше. И вместо със сълзи и ропот, както по-рано, аз се изправях в молитвата си с благодарност към Бога.

След три години си родих момиченце, на което се радвах и се радвам и до днес. Но когато ги гледам да си играят заедно или пък да си четат уроците, и двете ми са еднакво свидни, в сърцето ми избликва еднаква обич към тях... И тъй, много съм благодарна на Бога за всичко.

Учителката замлъкна. Докато тя разказваше, вратата на няколко пъти тихичко се бе отваряла и бе пропускала да влязат няколко мъже, съпрузи на някои от дамите, които след шест часа бяха излезли от работа и бяха дошли, за да се върнат после заедно с жените си по домовете си.

След завършването на разказа на учителката настана отново раздвижване. Някои от мъжете се изкашляха, други заговориха, че светът е изпълнен със странности, които не можем всякога да си обясним, но не можем и да отречем.

Една моя бивша съченичка, която седеше до мен, ми зашепна, че наистина разказващата учителка гледала и двете си деца еднакво и никоой не можел да познае, че не са родни сестрички. Еднакво били облечени, еднакво нагласени...

Малко по малко разговорът стана общ. Мнозина говореха на близкостоящите до тях и аз слушах ту едни, ту

други. Полека темата мина от сънищата върху виденията. После към това – дали изобщо има друг свят и дали другият свят се интересува от нашия, физическия земен живот. Изказваха се най-различни мнения – „за“ и „против“. Някои по-реалисти казаха, че всички видения са халюцинации на болни нерви и въображения. Други смятаха, че ние, човечите, не можем да бъдем начало и край на нещата, че сигурно природата, както е създала нас, човечите, и по-нисшите от нас животни и растения, е създала и по-висши от нас. Че в природата нищо се не губи и следователно това, което се нарича живот, не може да изчезне, както не изчезва и водата, която се изпарява.

Всред тези общи спорове един бас взе надмощие и почна да разправя една случка от живота си. Всички при- тихнаха и го заслушаха.

– Аз бях крайно невярващ – започна той, – в никакъв Бог не вярвах. Бях младо и бедно момче и с труд завърших техническото училище. Като много младежи и аз клонях към известни идеалистични, или сега бих ги нарекъл ма- териалистични течения. Исках равенство и братство да царуват на Земята и се надсмивах над такива Божествени работи, защото моят ум не можеше да ги разбере, нито да ги побере в себе си.

По едно време ме бяха назначили в една електрическа станция и там работих две години. Но след това ме уволниха и преживях много трудни и тежки дни в живота си. Майка ми беше много болна, жена ми очакваше детенце, а аз няхах нито петаче в джоба си. Бях в ужасно положение. Ходех, молах, исках... отвсякъде ми отговаряха все едно и също: „За съжаление нямаме работа“.

Най-после се върнах една вечер късно, убит от мъка и скръб. Заврях се в моята малка стаичка, която ми служеше за работилница, и като се тръшнах на стола, заплаках като дете. И тъй както бях си захлупил очите, усетих, че в стаичката става светло, много светло. Учуден кой е запалил лампата, аз махнах ръцете си от очите и се огледах. Но

светлината беше особена, като че ли я излъчваха самите стени. Потърках очите си и исках да стана от стола, когато в същия миг се очерта една светла бяла фигура точно срещу мен. Помня, че ясно видях светещото лице на фигурата, което ме гледаше с благ поглед и тиха усмивка... В следния миг аз скочих и избягах навън. Отидох на двора и се питах какво ли беше всичко това... Но чудното бе, че аз вярвах, въпреки всичкото си безверие, че това е проява на друг свят и че навярно ще ми се случи нещо много хубаво...

На другият ден сутринта един разсилен от станцията дойде да ми каже, че директорът ме викал. Аз си взех шапката и отърчах. Един от техниците си отишъл в родния град и вакантната служба я даваха на мен...

Същия ден ни се роди момиченце и аз бях един от най-радостните хора на Земята... Но оттогава промених възгледите си. Вече не само вярвам в съществуването на висши светове и на свръхестествени същества – аз зная, че те съществуват, защото опитах това...

Аз се бях изправила и гледах говорещия. Той беше човек вече на средна възраст, но от всички линии на лицето му лъхаше някакъв особен мир. И разбрах, че не само тогава той бе имал досег с жителите от светлите светове... Това се виждаше в самите очи, които гледаха с такава чистота...

Когато късно вечерта сестра ми ме изпрати до моята стая, която бе отредила за гостуването ми, и ме запита дали съм останала доволна от прекарания ден всред нейните гости, ѝ казах, че съм много доволна и че съм искрено изненадана от въпросите, които занимават и интересуват нейните приятелки и познати. Тя ми се усмихна и като ми стисна ръката за лека нощ, отиде да приспи децата си.

А аз, излязла на верандата, гледах дълго звездите и си мислех за съществата, които ги обитават – дали те знаят, че тук, на Земята, има същества, които се наричат човечи, които, колкото и малки да са, търсят верния път, който води към Създателя на вселената, към БОГА...

(Сюжетът е взет от истински случки.)

НЕОЧАКВАНА СРЕЩА

Отдавна една сестра от татък Балкана ни канеше да я споходим и да ѝ отнесем малко пресен и чист въздух, както тя се изразяваше, занасяйки ѝ най-новите слова на Учителя. Ние все ѝ обещавахме, но различни причини ни попречваха да реализираме това. Най-после тази година през първите дни на юни решихме да вземем раниците си и да преминем Балкана пешком. Нямаше защо да бързаем – имахме цял месец отпуска – щяхме да зарадваме сестрата и същевременно да направим една хубава екскурзия. Намислихме да ношуваме, гдето замръкнем – най-после не беше зима, все някак щяхме да преминем добре.

Решихме и тръгнахме. Бяхме три сестри и четирима братя. Двама от тях носеха цигулките си, с които никога не се разделяха и които изглежда не им тежаха да ги изнасят по върховете на планините.

Денят, в който тръгнахме, беше ужасно горещ и затова решихме да използваме влака като превозно средство до подножието на планината и оттам през най-близкия проход да пресечем и да се озовем на отсрещната северна страна. Това решение се прие от всички и след няколко часа ние гледахме красивите разделени местности, сред които летеше влакът.

Първата нощ прекарахме в селцето, гдето слязохме от влака, втората – в едно от ханчетата, които се намират тук-там по дългия път, който се извира край планината. По-нататък вече питахме за пътя случайно срещнати хора или пък разтваряхме картите и се мъчехме да се ориентираме точно къде сме и през къде ни предстои да минем.

На третата сутрин ние посрещнахме Слънцето от билото на планината и трябва да кажа, че преживяхме рядко хубави минути през този ден. Небето беше чисто, ведро, без нито едно облаче. Планината потръпваше под първата ласка на изгряващото Слънце. Горите, още сънени, размятваха булата, с които ги бе завила нощта, и дърветата се надигаха на пръсти, за да зърнат първия лъч на Слънцето. По-щастливи от тях, околните високи върхове стояха величествено, цели обляни от розова светлина.

Всякога величието на природата ми е говорило за величието на Твореца, но в тази сутрин имаше особена красота и Слънцето сякаш рядко бе изгрявало с такова възшебство. Като че ли в трепета на пробуждащата се природа имаше някаква особена музика и ние всички гледахме изправени, мълчаливи, вслушващи се, за да можем да я доловим... Не помня колко стояхме така, когато цигулката на един от братята започна „Благославяй, душе моя, Господа“ и ние всички запяхме. След нея подхванахме друга песен. После тръгнахме и така с песни превахме билото и заслизахме от северната страна на планината. Хубавите обширни гори се простираха, догде ни око стигне. Когато минавахме през тях, аз с изненада забелязах, че сестрите и братята изглеждаха много по-красиви от обикновено. Като им казах това, те се усмигнаха и казаха, че гората е отразила своята красота върху лицата на всинца ни.

Беше, мисля, към обяд, когато чухме долитащи до нас откъслечи от песен, която явно личеше, че се пее от деца. Долитаха също и весели детски смехове, които именно правеха песента да се чува откъслечно. Неволно ускорихме крачките си. Съществуването на хора в планината ни зарадва и ние искахме да открием малките палавници. В планината обикновено гласът се чува доста отдалече, затова не можехме да знаем точно къде и кога ще ги видим. Но колкото вървахме, толкова повече мелодията на пеещите деца вземаше надмощие над звънкия смях на смеещите се.

Така вървахме, когато един от братята се спря изведнъж и каза:

– Я се вслушайте по-добре, или на мен само така ми се струва – тези деца пеят наша песен.

– Тъй ли? – спряхме се моментално ние и се послушахме. Очите ни изведнъж се озариха със светлина. Наистина децата пееха „Колко приятно птиченце пее и благодатно Слънцето грей...“.

– Боже мой, как е дошла тази песен тук, в планината? – попитах аз.

– Както и ние сме дошли – отговори една от сестрите и всички едновременно се втурнахме надолу. След малко пред очите ни се откри чудна картина. Долу, на една хубава голяма зелена поляна, имаше насъбрани много деца, а по-далече от тях пасяха стада овци. Едни от децата пееха и играеха нашите гимнастически упражнения, а други, малко по-далече от тях, се боричкаха по земята и се смееха, колкото им глас държи.

Ние се спряхме и загледахме играещата група, която изглежда никак не се смущаваше от безгрижните смехове на боричкащите се деца и продължаваше да пее и да играе.

– Кой ли ги е научил? – попита един от братята.

– Кой знае! Навярно някой наш човек – отговори друг.

И така, размишлявайки върху това, ние завихме бързо покрай хребета на планината, преминахме през една разредена гора и се озовахме на хубавата голяма поляна.

Най-напред ни видя едно малко 5-7-годишно момченце и като ни посочи с ръка, извика: „Еее, гледайте!“ . Всички се обърнаха и в мига, когато ни видяха, играещите спряха да пят и да играят, а боричкащите се малки момченца скочиха на краката си. Ние се приближихме засмени и дружелюбни. Отначало децата ни гледаха смаяни, изненадани от неочакваното ни появяване от гората. Но по-после, когато една от сестрите извади от раницата си плик с бонбони, малките, зачервени от боричкането деца, почнаха доверчиво да се

приближават към нас. Момиченцата, които заварихме да пеят и играят, се криеха едно зад друго и се усмихваха. Аз ги заговорих отде са и те, попросрамили се, казаха, че са от село Игликово, ученички от трето и четвърто отделение.

– А кой ви учи така хубаво да пеете? – ги запита един от братята.

– Учителката ни – отговори едно русичко и много хубаво дете.

– Учителката ли? – учудих се шеговито аз. – А тя знае ли да пее?

– Знае – отговори едно от момченцата и се праметна на зелената трева, а другите веднага огласиха околността със звънкия си весел смях.

– Много хубаво знае да пее и да свири нашата учителка – догълни мургаво момиченце, чиито тънки вежди се извиваха като нарисувани над заобленото му голямо чело.

– Сигурно тя ви учи и да играете – подхвана една от сестрите, – ама много хубаво играехте...

– Хубаво! Ами... кой знае колко хубаво – казаха всички и пак започнаха да се притулват една зад друга.

В това време цигулките бяха извадени и след миг мелодията на песента, която преди малко пееха децата, се разнесе по поляната. Ние, сестрите, запяхме и съвсем неволно заиграхме.

Децата, разтворили широко очи, ни гледаха в недоумение, после усмивка цъфна на устните им и те изведнъж като че ли съвсем се пресрамираха.

– Хайде, елате с нас да играем – поканих ги аз.

Отначало отказаха, но русичкото първо дойде, а след него – и другите. И сърцето ми радостно затуптя, когато видях на хубавата зелена поляна да се образува малкият вълшебен кръг и наоколо му, хванати две по две, застанаха играещите.

След това упражнение цигуларите започнаха отначало и заизреждахме всички упражнения. Децата се освободиха

и дори някои от момчетата, които дядоха някакви пръчки по-отстрани, ги оставиха и се наредиха и те в кръга.

Когато изиграхме всички упражнения, децата вече свободно разговаряха с нас и ни казаха, че учителката ги е научила на много песни. Не чакаха вече много покани и изпяха, т.е. изпяхме заедно „Бялото кокиче“, „Светъл лъч отгоре слиза“ и още други.

– А сега можете ли да ни заведете във вашето село и да кажете на вашата учителка, че нейните братя и сестри ѝ идват на гости – казах аз, като ги изгледах всички с радостни очи.

– Можем, можем! – викнаха всички.

Тогава решихме някои от момчетата, които най-бързо „летят“, да отидат пред нас и да обадят на учителката за гостите, а ние да отидем след тях.

И всичко се нареди много хубаво. Едни останаха да пасат стадата, други се втурнаха надолу да съобщят на учителката си, и след няколко мига вече не ги виждахме пред очите си, а трети тръгнаха заедно с нас.

Никак не съм очаквал, че в пазвите на планината се гуши такова китно селце. На една висока поляна блестеше отдалече нова сграда на хубаво училище, а наоколо се редяха двайсетина къщи, които представляваха централната махала. А по-близко или по-далече се гушеха още много къщички, които се губеха всред многобройната зеленина на големите градини, изпълнени с овощни дървета.

Никак не се съмнявахме, че учителката, която е научила тези деца на песните и гимнастическите упражнения, е наша сестра, само не знаехме коя е, тъй като името ѝ Анка Стайнова ни се видя на всички съвсем непознато.

Децата, които бяха изприпкали напред, ни посрещнаха недалеч от училището. Цели зачервени от тичането, те ни казаха, че учителката им ей сега ще дойде. И наистина, не бяха се минали няколко минути, когато от една пътека или може би от селска уличка, се зададе непознатата млада жена, която още отдалеч ни се усмихваше. Ние я поздравихме с

нашия братски поздрав и тя с нескривана радост ни покани у тях, като се ръкува с всички сърдечно.

Децата вървяха край нас засмяни и продължаваха да ни гледат с любопитство. Учителката им се наведе към тях, пошепна им нещо и те като стрели отлетяха на различни страни. Когато след време донесоха гърне с кисело млеко, прясна топла пита и масло, ние разбрахме къде бяха отлетели малките палавници.

– Във великолепно село сте, сестра – обърнах се аз към учителката, докато преминавахме уличката, от която се бе задала тя, – каква красота само!

– Да, нали? – обърна се тя към всички ни, за да види възторга в очите ни. – Аз така си харесвам селото и съм много благодарна на Небето, загдето ме изпрати в този прелестен кът на планината.

– И това бистро поточе – забеляза една от сестрите, – което се провира от градина в градина, ми напомня за селото, гдето съм се родила...

– Планинските села като че ли не могат да бъдат такива, ако не текат през градините и уличките им бистри вадички, край които от сутрин до вечер си играят децата.

– О, вода тук дал Бог много – каза учителката. – Като че ли от всяка канара и дърво блика вода. Ще видите какъв хубав извор имат в градината си моите хазяи под голямата черница...

Така разговаряйки, ние неусетно влязохме в голям двор, на единия край на който се издигаше спретната двуетажна къща. Тя ни учуди както с големината си, така и с чистотата си. Имаше голяма широка веранда, на която ние веднага се разположихме и се радвахме на хубавите гледки, които се откриваха пред очите ни.

Когато бяхме се нахранили вече и отивахме да видим хубавия извор под черницата, учителката ми се усмихна и каза:

– Навярно, сестричке, вие не можете да си спомните за мен...

– Не – отговорих аз, – не мога да си спомня да съм ви виждала някога.

– А пък аз ви помня много добре и като ви видях, веднага ви познах.

– Чудно, но къде сте ме виждали?

– На Изгрева... Вие бяхте тъй мила и любезна с мене.

– Аз?

– Да, вие. То беше отдавна, преди години... Бях при Учителя и когато излязох, вече се свечеряваше. За първи път бях отишла тогава там и не можех да се ориентирам накъде да вървя, за да си отида. Случайно вие минавахте през двора, аз ви спрях и попитах откъде да мина, за да изляза на шосето. Тогава казахте, че и вие ще слизате в града. Поканихте ме у вас и като се облякохте с нов син костюм, заслизахме към града. Вие, струва ми се, току-що бяхте завършили гимназия... А тогава отивахте на концерт. Долу, при моста, ви чакаха двама братя и една сестра.

– Ааа, вие ли сте! – извиках неволно аз. – Боже мой, никога не бих ви познала... Та тогава бяхте съвсем друга, а сега сте така млада, хубава... и съвсем, съвсем друга...

– Да, вярно е. Тогава току-що бях преживяла много скърби. Бях много измъчена и отслабнала... Но откакто срещнах Учителя, аз видях, че идеите, на които бях служила дотогава, не можеха да ми донесат желаните от мен резултати... Видях колко години от живота си бях пропиляла и че човек трябва да започне с оправянето на себе си, а не с оправянето на другите, както дотогава мислех – пък и не само аз, но и всички, които споделяха идеята за равенство и братство.

Преминахме през обширна зеленчукова градина и достигнахме до малка зелена поляна, в сред която се издигаше голяма стара черница. Малко като сълза бистро поточе се провираше измежду зелената трева и нацъфтелите хубави цветенца. После се извиваше и отнасяше водите си край млади фиданки.

– Ето извора – каза сестрата учителка, посочвайки ни към черницата.

Ние се приближихме към нея и се надвесихме над чистия извор, по чието дъно и в началото на вадичката му бяха наредени чисти, бели мраморни камъчета, които придаваха на извора чудна красота.

– Вие сте били сигурно на Рила? – запита я един от братята.

– Да, ходила съм няколко пъти. Много исках този извор да ми напомня за онзи там – за извора чешма... Но тук липсват двете мраморни шепи, от които там изтича водата...

– Странно как не съм ви видяла там, на Рила – казах аз.

– Не се е случило... Обикновено там има толкова много хора, и то от различните краища на страната... – забеляза една от сестрите, която бе потопила ръцете си в бистрата вадичка, – че и познатите понякога не се виждат.

– Да, но освен това аз съм минавала оттам само така – за ден, за два – каза учителката – и съвсем малко са сестрите и братята, които познавам по-отблизо... Много пъти съм искала да остана повече там, но не съм могла. Имам стар баща, който изгуби зрението си от мъка по мене и по брат ми и аз през свободните от училище дни съм при него. Той има такава нужда от мен.

– Е, да, разбира се – казах аз, – баща е... още повече като е така нещастен.

Вечерта беше топла и необикновено хубава. Луната осветяваше верандата като денем. Бяхме се заговорили за Учителя и кой как е отишъл при Него. Тогава сестрата учителка захвана да разказва с тих глас своята история, кога и как е отишла най-напред при Учителя. Ние всички слушахме, а заедно с нас сякаш слушаха и околните върхове, върху които струеше сребрилата светлина на Луната.

– Казах ви – започна тя, – че служех на известни идеи... И служех им с всичкото си сърце и душа. Бях една от най-ревностните и затова, когато започнаха арестите, бях от първите... Признавам сега, че не съм била права, но

тогава... Да, арестуваха ме. Какво беше там, в затвора, няма да разказвам... Но само ще кажа, че там за първи път в съзнанието ми изпъкна образът на Учителя. Бях слушала за Него много, но никога не бях се замисляла сериозно какъв е Той и какво е Неговото Учение. И тогава, в дългите дни през време на арестуването ми, аз започнах да мисля за Него и си казах: „Ако някога изляза жива и здрава оттук, най-напред ще отида при Него“. И какво стана? Не бяха се изменили три дни, откакто бях взела това решение, вратата на стаята, в която бях затворена, се отвори, на прага се показа един стражар и ме накара да го последвам. Отведе ме при някакъв началник и той какво мислите ми каза: „Госпожице Анка Стайнова, свободна сте да си отидете“. Не вярвах на ушите си. Аз, която бях заплетена най-много и в различни книжа ми имаше името, изведнъж така да ме освободят! Благодарих Богу в душата си и си излязох.

Тогава първата ми работа беше да отида при Учителя. Когато влязох при Него, Той сякаш ме чакаше, в смисъл, знаеше, че ще отида. Плачейки, аз Му разказах всичко. Той мълчаливо седеше на стола си на няколко крачки от мен и само от време на време поклащаше глава.

Излязла от ареста, аз бях научила, че брат ми и годеникът ми са безследно изчезнали. Едва след една година те се обадиха от Франция, където годеникът ми след време заболял и умрял, а брат ми и до днес е още там. Но тогава аз не знаех това и преживявах непоносими страдания. Струваше ми се, че животът за мене е вече свършен и нямаше повече за какво да живея. Казах това на Учителя, но Той леко се усмихна и ми каза, че именно отсега нататък ще почна да живея...

Когато си тръгнах, Той ме изпрати до вратата и ми каза с тих глас:

– Когато си в нужда, повикай ме.

Аз Му целунах ръка от благодарност и не мислех, че няма да изминат и шест месеца, когато отново щях да Го призова.

Една вечер пишех някакво писмо, когато на вратата ми се почука. Отворих вратата – двама души ми казаха да ги последвам веднага... Бях спокойна, защото откакто бях се срещала с Учителя, не се занимавах повече с никакви комунистически идеи, а бях почнала да чета беседите и се стараех да бъда истински човек. Но когато влязох след тези, които ме водеха в сградата, гдето щяха да ме разпитват, цяла изтръпнах от особен страх и мъка. Чух тихите хълцания и плач на тия, които бяха доведени преди мене, и косите ми неволно настръгнаха. Тогава из дълбочините на душата ми се изтръгнаха думите: „Учителю, помогни ми!“. И в същия миг в тъмния коридор, по който вървахме, се очерта светла фигура и редом с мене тръгна Учителя.

Разпитваха ме, отговарях със странно спокоен тон и чувствах, че това спокойствие и мекота в гласа ми идваха от Учителя. Минавах от стая в стая, от разпит на разпит – и Той, Учителя, вървеше все с мен... Най-после ме върнаха отново в коридора и ми казаха, че съм свободна.

Въздъгнах дълбоко и тръгнах да си отивам. Когато пазачът на пътната врата се взря в мене, неволно извика:

– Как, ти си освободена?

– Да – отговорих му тихо аз.

– Е, Божията ръка е била над тебе – промълви той.

– Да... и това е вярно! – отвърнах му аз, а гласът ми бе тъй тих и мек, както никога дотогава.

– А страх ли те е да си отидеш у дома? – запита ме изведнъж той с някаква братска грижа.

– Не, защото Бог е с мене.

– Сигурно е така, щом са те освободили – отвърна ми той.

Кое беше това момче пазач, никога не можах да узная, но тогава видях, че в сърцата на всички хора имаше един запазен кът, където Бог влизаше и откъдето проговорваше.

Тя замлъкна. Ние продължавахме да мълчим, владени дълбоко в това, което бяхме чули. След малко учителката отново заговори:

– След това ме назначиха в това селце. Хората са добри, природата – прекрасна, животът ми протича като бистрия поток между цветята. Но аз никога няма да забравя на кого дължа живота си... И днес да чета и да прилагам в живота си Словото на Учителя – това е едничката цел и смисъл в живота ми...

Малкият облак, който бе забулил случайно Луната, беше преминал и заедно с последните думи на сестрата учителка верандата се обля отново с трептящата сребърна светлина. От гърдите на всинца ни неволно се отрони тиха въздишка, един от братята вдигна цигулката си и засвири песента на Учителя. Полекичка подхванахме всички... В това време хазяите на учителката тихо насядаха недалеч от нас на верандата. И каква приятна бе за мен изненадата, когато ги чух да пригласят и те на песента...

Ние пеехме, а в душите на всички ни трептеше светлият образ на Учителя, който беше спасил от нещо всекиго един от нас ... и беше ни показал верния път в живота.

Околните върхове сякаш се снишаваха, а горите притаиваха дъх, за да чуят по-добре песента на Учителя. Луната плуваше по небесната шир и по-изобилно струеше сребрилата ѝ светлина. Наистина, в тази нощ имаше чудна красота!

На сутринта, изпратени от сестрата учителка и от нейните мили ученици, ние продължихме пътя си, отнасяйки в душата си хубавия спомен за неочакваната среща и за гостоприемството сред планината.

ЕКСКУРЗИЯ

Беше хубава пролет. Аз и още двама братя решихме да направим голяма екскурзия през планината и да достигнем до другият край на нашата малка родина.

Една утрин ние сложихме раниците на гърбовете си, единият от приятелите взе цигулката, другият – своята неразделна флейта, и като си прочетохме Добрата молитва, тръгнахме на път.

Пътуването беше весело и приятно. Бяхме си взели някои адреси на наши братя и сестри от селата и градовете, през които мислехме, че ще мине нашият път. И благодарение на това ние често се радвахме на радушния братски прием, който ни оказваха братята и сестрите, у които се случваше да пренощуваме.

Някъде, където нямаше наши хора, ние се ръководехме от вътрешното си чувство – и пак се случваше да бъдем поканени от добри хора – и на сутринта, благодарейки на домашните и на Бога, продължавахме нашето прекрасно пътешествие.

Случваше се в някои села единият от приятелите да засвири с цигулката, другият – с флейтата, а аз им пригласях с уста и край нас се събираха множество хора, които ни гледаха с усмихнати очи и с развеселени сърца. В такива случаи предложенията за подслон и поканите за пренощуване се сипеха от всички страни от заобикалящите ни хора. А ние се радвахме и благодаряхме Богу.

Всичко беше така хубаво, бих рекъл – чудесно. Бяхме може би на средата на пътуването си. Вървахме в подножието на Балкана. Времето изведнъж се застуди и задуха остър и пронизващ вятър. Ние си увихме шалчетата около врата,

позатворихме дрехите си и пак продължихме да вървим, пеейки една след друга нашите песни.

Но времето осезателно се променяше и ставаше все по-студено. На един кръстопът ние се подвоумихме накъде да вървим. От планината се беше спуснала гъста мъгла и не можехме да видим на пет метра какво има пред нас. След кратко двоумение тръгнахме по пътя, който водеше надясно от нас, и ускорихме хода си. След час-два мъглата се вдигна от противоположен вятър, който я гонеше към планината. Пред нас се разкриха красиви гледки, макар и помрачени от заоблаченото и мрачно небе.

Отивахме, но къде – не знаехме. Един от приятелите разтвори една карта, потърсихме пътищата и намерихме посоката, по която вървахме, но тя бе с известно отклонение от тая, която си бяхме начертали. Мъглата ни бе отклонила, но ние, като си казахме: „Всичко е за добро“, продължихме да вървим.

Свечеряваше се вече. Времето ставаше все по-студено и заедно с него запрехвърчаха снежинки. Ние крачехме, мълчаливо съсредоточени в себе си. Планината се издигаше висока и тъмна с вековните си гори, от които долиташе постоянното бучене на вятъра, който увиваше клоните на дърветата.

От няколко часа вече очаквахме да видим село, но такова никъде не се виждаше. И ние, вървейки, се вирахме в дрезгавината с тайната мисъл да зърнем някъде селце. И наистина при един завой на пътя ние забелязахме в далечината светлини. Крачките ни инстинктивно се ускориха и ние забързахме към това незнайно за нас селце, което се гущеше в пазвата на планината.

– Къде ли ще намерим подслон? – запита един от приятелите.

– Където ни каже Бог – каза другият – и пак, умълчали се, продължихме да вървим. А снежинките танцуваха около нас и вятърът ни пронизваше.

Бяхме стигнали в началото на селото и всеки от нас

навярно си мислеше къде да похлопаме и да попитаме за пренощуване, когато чухме изведнъж звучен глас да пее:

*Колко съм доволна, че Господ ме люби,
Мъдростта ми дава, знание, богатство...*

Този, който пееше, навярно тичаше и ритъмът на песента се усилваше с ритъма на тичането и на танцуващите снежинки. Ние изведнъж се спряхме, изненадани от внезапното чуване на песента, която продължаваше:

*Че съм живо, здраво, весело си пея,
трудя се, работя, Богу се надея...*

И очите ни, свикнали с дрезгавината, съзряха една фигура, тичаща през широк двор. Тя стигна до малката къщица, която не бе далече от нас, бутна една врата и на нейната рамка благодарение на идващата отвътре светлина се очерта силуетът на младо момиче. Стъпките и на тримата ни се отправиха към малката къщица, а сърцата ни и душите ни бяха възбудени до немай къде.

След няколко минути ние почукахме на същата врата, където бе влязло младото момиче, което продължаваше да пее. За миг песента спря. Бързи стъпки се отправиха към вратата и когато тя се отвори, ние тримата вдигнахме ръка и казахме:

– Няма Любов като Божията Любов.

– Ааа! – извика изненадано младото момиче в първия миг, но изведнъж разтвори широко вратата и каза:

– Само Божията Любов е Любов. Елате, влезте!

Ние влязохме в светла, приветлива стаица, и някаква незнайна радост преливаше в сърцата ни.

Момичето се втурна към една съседна стая и извика:

– Мамо, ела по-скоро, братя дойдоха! – и веднага след това дойде да ни помага да си снемем раниците, за което и не стана нужда, понеже ние ги бяхме свалили вече.

Тозчас тя разпали по-силно печката, тури чайника да кипне вода и ние се почувствувахме в тиха, близка и родна атмосфера.

След малко майката дойде с ведро мляко и ни поздрави сърдечно с грейнала усмивка на лице, като че ли бяхме скъпи близки, които вижда след дълга раздела.

– Боже, колко се радваме – каза майката, като оставяше ведрото до печката, – колко се радваме, че дойдохте! Колко години сме се надявали да дойде някой брат да ни посети, да ни поговори малко за милия ни Учител... А сега така изведнъж...

– Риле – обърна се тя към момичето, – донеси легена и котлето с гореща вода от кухнята... То като че ли някой ме накара преди малко да я туря... Така, рекох си, да се намира топла вода...

Момичето, цяло заруменяло и озарено с чудна усмивка, донесе нов, чист леген, тури в него топла вода и ние един след друг си измихме краката, което бе за нас такава благодат след толкова часове пътуване.

Когато сърбахме след малко топлата вода с бучка захар, на вратата се почука и влязоха селяни и селянки. Всички бяха усмихнати, радостни и ни поздравиха с „Добре дошли, братя“.

Кога момичето беше изхвърчало и съобщило на първите близки братя и сестри, не бяхме усетили. Но не след много малката стаица се изпълни със сестри и братя, които за първи път в живота си виждахме, но които чувствахме близки в душата и сърцата си.

– О, живи бяхме – казваха те, – да видим и ние братя да ни дойдат и да ни кажат нещо повече, че ние тук се събираме и четем беседите на светлия ни Учител, но нали сме прости, какво разбираме... А така, да ни поучи някой, да ни каже нещо човек, който с ушите си е чул Словото на Учителя...

И на всички очите, изпълнени с особена светлина, чакаха да чуят няколко думи от нас, които всеки ден едва ли не бяхме край Учителя... Сърцата им бяха тъй жадни, душите – тъй напрегнати, и аз едва тогава разбрах великата благодат, която имаме ние тук, на Изгрева – да виждаме и

слушаме Учителя всеки ден... А тези хора тъй жадуваха да чуят няколко думи от този, който е виждал Учителя... „О, блажените!“ – мислех си в себе си аз.

Единият от приятелите остави чашата с вода да поизстине и отвори цигулката си. След него и другият взе флейтата и в малката стаица се разнесоха звуците на „Благославяй, душе моя, Господа“, поети в тих хор от всички присъстващи.

Не зная защо, но сълзи бяха изпълнили очите ми... Всичко бе тъй хубаво, тъй задушевно и искрено. След тази песен изпяхме втора, трета, четвърта... И никога по-реално не съм чувствал присъствието на Учителя, както тогава. Той беше и в сърцата, и в душите на всички ни, и във въздуха, и по цялата Земя, и по цялото небе!

На другия ден беше неделя. Невидима ръка бе прогонила облаците, снега, студа, вятъра. Слънцето, прекрасно и величаво, бе посрещнато от всички братя и сестри на това незнайно, сгушено в планината селце.

След това в една голяма стая, където бяха се събрали много други селяни освен нашите хора, прочетохме беседа от Учителя. После отново се заредиха една след друга нашите песни, които издигаха душите ни и ги завеждаха в красивия Божествен живот.

Когато си тръгнахме от това селце, струваше ми се, че съм изживял там някакъв особен празник, какъвто никога дотогава не бях преживял. Сестрите и братята просто не искаха да ни пуснат да си тръгнем. Мнозина ни надариха с какво ли не, за което ни ставаше крайно неловко, но всеки отказ наскърбяваше сърцата им.

Наговарени бяхме с безброй поздравии за Учителя, Когато те не бяха виждали, но обичаха и почитаха с всичкото си сърце и душа.

Когато се сбогувахме далече извън селото със сестричката, която с песента си ни бе открила присъствието на братята и сестрите в селото, тя ни каза:

– Кажете, моля, на Учителя, че една мечта и едно

желание имам в живота си – да Го видя! И след това ако ще и да умра.

– О, не – извикахме едновременно и тримата, – по-добре да живеете...

– Да, така е, по-добро е да живее човек и да изпълнява волята на Бога и на Учителя... О, вие сте блажени, че очите ви могат да Го виждат... А аз тъй бих искала само веднъж... веднъж... да Го видя наистина... – и очите ѝ, изпълнени със светлина, се взираха в далечината, без да мигнат...

– Ще Го видите – казах ѝ по вдъхновение аз.

– Да? – възкликна тя.

– Да! – повторих с увереност.

Цялото ѝ лице просия. Тя ни вдигна за сетен поздрав ръка и ние си тръгнахме. Из пътя дълго не говорихме. Душите и сърцата ни бяха изпълнени с чудната радост, преживяна с братята и сестрите в малкото планинско селце...

ДРУГАРСКИ СПОМЕНИ

Като разтварям сандъчето си, в което пазя разни неща от детинството си, аз намирам бележки, снимки, писма, дневници, хербарии, любимия ми албум, донесен от вуйчо ми от чужбина, и още много други дреболии, които на времето си са ми били ценни и скъпи и които сега не мога да разбера защо съм запазил и скътал така грижливо.

Пръстите ми неволно прелистват лист след лист от албума, очите ми четат написаните стихове или цитираните мъдри изречения, а пред вътрешния ми взор се редуват картините и случайте, при които са написани те.

Оставям албума и сърцето ми особено потръпва, когато виждам тридесетте тетрадки с последното класно упражнение на тема: „Случаи из моя живот”, поднесени ми от моите съученици за рождения ми ден. Тогава това беше весела шега, хрумнала на една от съученичките ми, но тези разкази останаха за мен като скъп и мил спомен за един най-хубаво прекаран рожден ден в живота ми.

Като гледам надписите на тетрадките, пред погледа ми се редуват някогашните ми съученици и съученички от смесената гимназия, които ми се усмихват приветливо, както някога. Животът ги е разпръснал на най-различни страни, но спомените за тях завинаги ще ги свързват в съзнанието ми като едно мило и неразделно цяло, както бяхме тогава в класа.

Разтварям тетрадките и неволно се зачитам.

ЗВЕЗДИЧКА В ЖИВОТА МИ

От колко годишен се помня, не зная, но се помня на улицата и все на улицата. Майка ми беше вдовица и трябваше от сутрин до вечер да работи. Ходеше да пере, да маже, а мене ме оставяше вкъщи, т.е. на улицата, защото аз чаках само тя да завие зад ъгъла, за да изскоча на навън, където се събирах с другите деца. И там се научих да се бия, да лъжа, да крада понякога, да хващам птичета, да се скитам къде ли не и да правя това, което ми се искаше. Никого не слушах, никого не уважавах – и закачеше ли ме някой, ръмжах като малко зверче, което бе готово да се хвърли и да забие ноктите си в противника.

Когато майка ми се връщаше вечер, аз най-често бивах заспал и не помнех кога ме е взела от земята и ме е сложила на леглото до себе си. Сутрин тя излизаше пак много рано, оставила ми храна за през деня, и така се случваше по цели седмици да не мога да я видя, освен в полупробужданията ми през нощта, усещайки я, дълбоко заспала от умора, до мене. А когато ме заварваше буден, цял изчернен, с плява и сено по главата, с разкъсани от борбите дрехи, тя или се разплакваше, или ми се караше и казваше, че от мене човек няма да излезе. Аз я гледах, но в душата си очаквах нещо друго от нея, нещо, което никога не получих, защото тя тъй много работеше, та никога не ѝ оставаше време да помисли за мене. После тя заболя и умря и аз не получих нито една ласкава дума, нито една милувка, за които душата ми жадуваше.

Колкото повече растях, толкова повече сякаш добивах израз на зверче, готово да захапне, да одращи – и другарите ми, като знаеха това, нарочно ме предизвикваха или подтикваха да се хвърля върху някого.

Роднините, у които живеех, ме смятаха за непоправим уличник, както ме наричаха те, и чакаха да завърша четвърто отделение, за да ме дадат на занаят, та дано тогава да се оправя. И това може би щеше да стане, ако именно в четвърто отделение не бе се случило нещо, което даде съвсем друга насока на живота ми.

Помня как една сутрин отивах на училище, разбира се, без книги, само с една смачкана тетрадка, мушната в късото ми изпокъсано палто, и видях двама мои другари, т.е. другари по отделение, а не по години, защото аз в четвърто отделение бях три години по-голям от другарите си, защото все бях повтарял. Тия двама другари, които по поведение бяха подобни на мене, дърпаха едно малко, много хубаво облечено момиченце, и искаха нещо от него. Като стрела прелетях, за да видя какво правят. Когато бях вече съвсем близко, момиченцето повдигна две светли, хубави очи, от които капеха сълзици, и притискаше нещо до гърдичките си.

– Какво има? – попитах аз.

– Едно врабче. Ние го съборихме, а тя го взе и не ни го дава.

Аз я погледнах. Момиченцето ме гледаше с такъв умоляващ поглед, който тъй дълбоко проникна в душата ми, че аз вместо да дръпна грубо птичето, както очаквах другарите ми, внезапно се нахвърлих върху тях и те се разбягаха на различни страни. Когато отново отидох при момичето, то ме погледна през сълзи със светла усмивка, а после – със сериозен и тъжен поглед. Проследих погледа му и видях, че ме оглежда от горе до долу. Тогава и аз за пръв път се видях и страшно се засрамах – да, засрамах се за пръв път в живота си от погледа на това малко, хубаво и чисто момиченце...

Същия ден тя постъпи в нашето училище и в същото отделение, но аз още не знаех това и се бях сбил пак с другарите си, дори бях разкъсал читанката на едного. И когато учителката ме хвана за ухото, а аз се дърпах и исках

да се отскубна, тя ме въведе в класната стая и видях на първия чин да седи същото момиченце, с което бе станала историята с врабчето. Веднага отпуснах ръце и застанах като закован, цял зачервен, потънал в срам. О, аз умирах от срам, тя не трябваше да ме вижда в такова положение!

След свършването на часовете, когато си тръгнахме, моята позната остана назад, настигна ме в момента, когато аз се канех да избягам през другата врата, и ми каза кротко:

– Аз не вярвам това.

– Кое? – попитах аз.

– Че си разкъсал читанката. Ти си толкова добър, защото не позволи да убият малкото врабче. Ти си много добър – повтори тя.

О, това бяха първите благи думи, които бях чул в живота си! „Ти си много добър” – тия думи зазвучаха като топла ласка в моята малка, загрубяла душа.

– Не, скъсах я – промълвих тихо аз, – но вече никога няма да правя това!

Нейните очи пак просветнаха, както сутринта, и ние тръгнахме заедно да си отиваме. Аз се срамувах да вървя с това хубаво дете, облечено чисто и богато, и исках да свърна в друга улица, но тя ме попита:

– Натам ли живеете?

– Не, близко до вас.

Сутринта бях видял къде бе влязла тя.

– Тогава да вървим заедно, че ме е страх от ония момчета...

– Добре – съгласих се аз и в мене нещо се зарадва, че я пазя.

Из пътя тя ми разказа, че баща ѝ е лекар, а майка ѝ – французояка. От два дни са пристигнали тука и тя не познавала никого. Те живеели в други градове, но баща ѝ много искал да бъде в родния си град и затова помолил да го преместят тук. Така, докато тя ми разказваше, ние стигнахме до тях. На вратата аз видях една млада, много

красива жена, към която момиченцето се втурна. Жената го прегърна и целуна. После момиченцето, посочвайки ме, ѝ заговори на непознат за мене език. „Сигурно на френски” – си помислих аз. Разбрах, че бе майка ѝ. Тя ми се усмихна ласкаво и ме повика по-близко, но аз поклатих отрицателно глава и си тръгнах.

От този ден животът ми тръгна в друга посока. Най-напред аз се измих и поисках чисти дрехи, нещо, което изненада много леля ми, но тя не ми обърна внимание и ми отговори: „Да не си се цапал!”. Остра болка сви сърцето ми за първи път в моя живот. Аз наведох глава и вечерта, легнал в леглото си, горчиво плаках – това бяха първите ми сълзи! „На другия ден – помислих си аз – тя пак ще ме види кален, мръсен и изчернен. О, колко тежко, непоносимо тежко беше това!“.

На сутринта не закъснях, както обикновено, а отидох по-рано. Но Янчето беше вече там – тъй се казваше малката ми приятелка, както бях почнал плахо да я наричам в душата си, и ми се оплака, че ония пак я заплашвали, загдето не им дала врабчето. Казах ѝ да не се плаши, докато съм аз. О, за мене бе такава радост да я пазя със силата си!

Тя бе най-силната ученичка в отделението и аз умирах от срам, когато учителката ме изпитваше и не знаех. Тогава почнах да уча. О, и още как! Другарите ми отначало ме подиграваха, смееха ми се, подтикваха ме за бой и ме предизвикваха по какъв ли не начин. Но всякога, когато стисвах зъби и юмруци, за да се нахвърля на някого, пред моя поглед изпъкваха две светли очички, които ме гледаха умоляващо, изпълнени със сълзи. Янчето винаги заплакваше, когато отначало, samozабравил се, налитах на бой. И пред този поглед, и пред тези сълзици аз отпусках ръце, навеждах глава и се отдалечавах от предизвикателите.

За няколко месеца аз станах вече друг – неузнаваем, както чувах да говорят за мен. Никой не можеше да разбере на какво се дължеше тази промяна в мене, пък и аз самият не знаех и не разбирах. Само знаех, че ме е ужасно срам от

това, моята малка приятелка да ме вижда такъв, какъвто тогава бях, затова правех всички усилия да стана друг, че да не ме е срам от нея.

Годината, прекарана в искрена другарска дружба с Янчето, беше най-хубавата, най-светлата в целия ми живот, макар че живеех при същите несгоди, както и преди. Мекият, сякаш кадифен гласец на Янчето, топлата ръка на нейната майка, която докосваше челото ми за лека милувка, хранеха изгладнялата ми за обич душа и там почваше да се ражда нещо хубаво и красиво.

Когато ни раздаваха свидетелствата на края на учебната година, за голяма обща изненада Янчето и аз имахме най-хубавия успех и награди.

На другата година Янчето бе изпратена в пансион. Виждахме се през ваканциите и от всичко най-ме радваше, че тя бе към мен все така добра, както и преди, като че ли никога не виждаше външното различие помежду ни. Какво благородство, какво възпитание бе получила от хубавата си майка!

Аз учех с всички сили, работех ден и нощ, за да мога, когато тя се върне във ваканция, да ѝ бъда достоен другар по успех.

На третата година от нашето запознаване тя отпътува с родителите си за чужбина, където майка ѝ получила наследство, и останаха там да живеят. Но и до днес нашите чисти, другарски отношения с Янчето продължават. Тя ми пише, че в нейното съзнание съм онзи, който е запазил малкото врабче... а после и нея от тия, които искаха с нещо да я оскърбят. Аз също ѝ пиша, но никога не съм ѝ казал, че за мен тя бе малка звездичка, която затрептя в тъмната нощ на моя живот, слънчев лъч, който се докосна до моите очи и ме пробуди за нов живот. И когато си мисля за нея, за малката си приятелка, която е на хиляди километри от мен, аз не мога да не благодаря, загдето тя се яви в моя живот и стана неволна причина за коренната му промяна.

ОБЕЩАНИЕ

Бях в четвърто отделение. Баща си знаех и виждах все пиян. Смътно си спомнях времето, когато се връщаше трезв у дома от гарата, където работеше, или пък когато ходехме тримата с майка на разходка. Това е било може би когато съм била четири-петгодишна или по времето, в което се е родил Росин – малкото ми братче. Но оттогава запомних баща си пиян и все пиян. Това бе страшно, много страшно време. Не мога да изброя всичките онези ужаси, които сме изживели аз, майка и Росин.

Помня, че майка ми през сълзи ни е разказвала колко е бил добър татко, преди да започне да пие, но че другарите му от депото го увлекли и той почнал да пие. А пиянството му бе страшно, много страшно! Той биеше, хвърляше, късаше, чупеше. В такива моменти не мислеше и не съзнаваше, че можеше да нарани някого. Когато го виждахме в такова състояние, ние изтръпвахме от ужас и се криехме кой къде сvari. Но случваше се той съвсем непредвидено да ни сvari vsред стаята. Тогава горката ни майка си изпащаше най-лошо. Ние нямахме възможност да бягаме или да се скрием и той започваше да ни бие. Майка веднага заставаше между него и нас – децата – и тежките му юмруци се стоварваха върху нея. Аз и братчето ми се бяхме наплашили толкова от него, че като го виждахме, веднага бягахме. Той беше станал страшилище за нас.

Аз растях и освен ужасите, които преживявах вкъщи, изпитвах необикновен срам, когато сутрин децата ми се подиграваха, че баща ми се връщал у дома кален и мръсен. Имитираха го как се олюляваше из улиците, крещящ глупости. Имаше случай, когато го виждах да върви,

клатушкащ се из улицата, а след него да вървят цяла тълпа деца. Те се глумяха с него, дърпаха го за дрехата, и когато той, разярен от всичко това, ги гонеше да ги бие, те бягаха на всички страни и някои не се стесняваха да го замерят с улична кал... Аз се прибирах плачешком у дома, умираща от мъка и срам.

От постоянното пиене баща ми бе започнал да не гледа добре работата си и след няколкократни предупреждения го уволниха. Това като че ли не само не го засегна, но и го зарадва. Майка бе принудена да работи по къщите, за да осигури прехраната ни. Баща ми беше изтеглил от спестовната си книжка всичко, което, както казваше майка, бе спестявал толкова години, и го бе пропилил до стотинка. След това започна тайно да изнася от къщи по нещо, за да го залага за пари, а най-често да го отнася направо в кръчмата.

Един ден с Росин бяхме сами въкъщи. Той ми се похвали, че жената, у която работеше майка този ден, му дала пет лева, загдето ѝ пренесъл малко насечени дърва от двора в кухнята. Тъкмо ми ги показваше, вратата на стаята се отвори и най-неочаквано на прага застана баща ми. Той имаше ужасен вид и страшно зачервени очи. Росин в същия момент скри парите в джоба си. Но баща ми види се ги беше забелязал и с прегракнал глас каза:

– Я ти, хлапе – така ни наричаше той, когато биваше пиян – дай тук парите!

Росин мълчеше. Мълчах и аз.

– Дай парите! – изкрещя той и тръгна към нас с вдигнат юмрук. Сигурна бях, че ще пребие Росин от бой, затова му викнах:

– Чакай, ще ти ги дадем.

Но той надали ме чу, защото когато биваше пиян, изобщо нищо не чуваше, и се приближи към Росин. Като видях, че ей сега ще започне да го бие безжалостно, аз заставах помежду им. Но той ме хвана за рамото и силно ме тласна в стената. После хвана Росин, който се мъчеше да

избяга от стаята, и почна да го бие. Аз отново се опитах да застана помежду им, да изтръгна Росин от ръцете му, но не можах, и татко стоварваше тежките си юмруци върху двама ни. В един момент забелязах, че от носа на Росин протече тънка струица кръв. Тогава в мене се пробуди незнайна сила и като се хвърлих през ръцете на баща ми, извиках:

– Бягай, Росин!

Може би от дивия ми вик, може би случайно, ръката на баща ми бе отслабнала, но Росин се изтръгна и побягна. Аз също можах да се откопча и да избягам навън. Чувах как баща ми кряска след нас и като се обърнах за миг, видях, че държеше кухненския нож, заканвайки се да ни изколи до един, ако смеем да се върнем въщи.

Не помня как съм се намерила на улицата, но първата мисъл, която проблесна в съзнанието ми, бе: „Где ли е Росин?“. Никъде не го виждах край себе си. Примрях от страх при мисълта, че той може би е в двора или някъде наблизко край къщи и всеки момент баща ми може да го види. Почнах с всички сили да го викам по име, но никой не се обаждаше. Обиколих целия двор с мисълта, ако е в градината, да го повикам, но напразно – него го нямаше. Тогава ми стана много мъчно и плачешком отидох при мама и ѝ разказах всичко.

– Да сте му дали парите – каза ми тя разтревожена, – да сте му ги дали, а така да ви пребие по-добре ли е?

Аз нищо не можах да отговоря, защото знаех колко много Росин искаше да си купи батерийка за старата електрическа лампичка, която му бе подарила една съседка.

Майка набързо привърши работата си и излязохме да търсим Росин.

Беше почнало вече да се здрачава и майка с тревога ускоряваше крачките си. Като приближихме нашата къща, тя разпита съседите не бяха ли го видели, но никой не можеше да каже нищо точно. Някой го видял да бяга из улицата, но не обърнал внимание на това.

Ставаше все по-тъмно, а Росин го нямаше. Аз и майка

плачехме и го търсехме из опустелите вече улици. Викахме го, молехме го, ако ни чува, да ни се обади – но напразно. Аз се прибрах у едни съседни, а клетата ми майка го търси до полунощ, после и тя дойде при мене. Някой се бе сетил и бе обадил в участъка, но кой бе направил това, и до днес не зная. Едва се бе разсъмнало, когато на вратата силно се похлопа. Майка, която не бе мигнала цяла нощ, изтича първа и след няколко минути доведе Росин и един стражар. Последният ни разказа, че намерил братчето ми, заспало пред прага на една къща в съвсем отдалечен от нас квартал.

Докато стражарят ни разказваше това, майка ми прегръщаше Росин, който беше съвсем блед и цял трепереше от студ.

После заедно със стражаря отидохме у дома. Вратата беше отворена. Влязохме предпазливо. Баща ми спеше дълбоко в спалнята. След около час Росин гореше от температура. Майка се разтича за лекар, а аз не отидох този ден на училище. Сменях студентите кърпи на челото на Росин, а на стола седеше една съседка, дошла да ни пази – да не би татко пак да ни бие.

Състоянието на Росин от минута на минута се влошаваше. Той почна да бълнува, да вика. По едно време искаше да скочи от леглото и да бяга. Жената едва го хвана и го сложи на леглото. Но той, който знае за какво, много се уплаши от това, почна да пищи силно и пак поиска да бяга. Жената едва можа насила да го укроти и да го сложи да легне. На мен ми беше толкова мъчно, като го гледах, че почнах да плача. Той утихна за малко, почна да охка и да диша тежко, но не след дълго отново почна да бълнува и да вика. След това викането се превърна в стенание и плач.

Жената, виждаща, че температурата му е много висока, поиска да намеря чаршаф и да го намокря в студена вода, за да увием с него Росин. Когато донесох мокрия чаршаф, тя почна да съблича братчето ми. То си отвори очите, видя жената и Бог знае от какво уплашено, почна да пищи и

да иска да бяга. Аз също се разплаках с глас. Жената не знаеше кого да утешава и как да го задържи. Странно бе, че Росин, макар и малък, проявяваше необикновена сила и жената с мъка го задържаше.

В това време вратата откъм спалнята се отвори, на прага застана баща ми – разстроен и грозно жълт. Аз много се изплаших и поисках да избягам, но жената, види се, също се стресна и като ме хвана за рамото ми, извика строго:

– Стой тука!

Аз се заковах на стола си, а тя продължаваше да съблича Росин. След това го заобвива в мокрия чаршаф. Но види се на Росин му стана студено и почна да пици с все сила.

Баща ми се приближи към нас и гледайки Росин с втрещени очи, ни запита:

– Какво правите с детето, защо го увивате в този чаршаф?

– Болен е – каза жената – ще изгори от огън. Елате да ми помогнете да го увием, че ми изви ръцете... Не мога самичка да го удържа.

Баща ми се приближи с нерешителни стъпки и с треперещи ръце почна да помага на жената. Най-после Росин притихна, но продължаваше да стене и да охка. Аз сменях кърпите на челото му, които се сгорещяваха много бързо.

Притихването на Росин продължи около десетина минути и той отново почна да бълнува. Баща ми стоеше неподвижен пред леглото, вперил поглед в него. Лицето на татко бе слабо и съвсем жълто. Прошарените му коси бяха надвиснали над челото. Ръцете, отпуснати от двете страни на тялото, трепереха. Изведнъж, без да зная защо, почувствах, че вече не ме бе страх от него. По едно време той се обърна към мен, погледна ме как мокрех кърпата за челото на Росин, и после пак се обърна към него.

В това време вратата се отвори и се втурна майка ми, а след нея вървеше докторът. Тя отначало се стресна, като видя баща ми, но после мина край него и се наведе над

Росин. Сложи устните си над разплаканите му страни и каза:

– Боже, изгоря ми детенцето.

А после се сети и се отдръпна, за да стори място на лекаря.

Докторът извади слушалката си, прегледа го внимателно и каза, че има силна простуда и нервна треска.

– От уплахата е, господин докторе, от уплахата. Цяла нощ го търсих и не можах да го намеря. А то да бяга, да бяга на другия край на града и да заспи уморено на прага на една къща. Земята сега е влажна, нощта е студена и то цяло е замръзнало...

Докторът само изгледа сериозно баща ми и после каза да се сложи топла тухла на краката на Росин, за да не отива температурата в главата, и да се смени чаршафът с друг.

Майка и жената веднага приготвиха чаршафа и докторът сам пожела да им помогне. Росин, който дотогава стенеше, щом го развиха, види се от студа, почна да плаче и поиска да бяга.

– Стой, чедото ми, стой, милото ми – говореше му плачешком майка ми, – стой да оздравееш, маминото момче.

Но Росин сякаш не я виждаше, не я чуваше и ръцете на доктора едва го задържаха.

Баща ми все така стоеше прав. Никои не му обръщаше внимание и той замислено продължаваше да гледа Росин, който се мятеше на всички страни, после отново притихна. Майка ми се навеждаше над него всяка минута и слагаше устните си на челото му. Докторът каза да не се безпокоим, защото децата издържали на висока температура. После, като даде нужните наставления и рецепта, си отиде...

Аз отърчах бързо до аптеката, взех лекарствата и се завърнах у дома. Мама веднага разтри Росин с едно от лекарствата, даде му прах против температура и го зави, за да може да се изпоти. Наистина, след известно време температурата спадна и той заспа. Мама се поуспокои.

Баща ми седя така до леглото с полунаведена глава, дълбоко замислен до вечерта. Когато мама му подаде стол, той само тъжно я погледна и извърна глава. Но най-после, може би уморен, той леко притегли стола и седна.

Росин се пробуди вечерта, но заедно с това майка констатира покачване на температурата. Обзе я отново страх, макар че лекарят я бе предупредил за това.

Не помня до колко часа през нощта стоях заедно с мама. После си легнах, а тя и баща ми са престояли будни цялата нощ. Росин отново бълувал, споменавал за парите, казвал, че са негови, че жената на него ги е дала, и пак искал да бяга.

На сутринта температурата му спадна и той заспа уморен и изтощен. Баща ми стана за малко от стола, изми се, поправи си дрехите и отново седна при краката на Росин. Никой нищо не му казваше, а и той не проговорваше. Майка ми, купила мляко за Росин, му предложи една чаша, но той само извърна глава и не пожела да пие.

Към обед точно се връщах от една съседка, гдето мама ме бе пратила по работа, чух силен писък. Ослушах се. Пищеше Росин. Като стрела се спуснах към неговата стая. Какво ли беше станало? В същото време мама изтича от кухнята с тенджерата в ръце. И двете се спуснахме едновременно към Росин. Той продължаваше да пици до припадък.

После разбрахме, че като се е събудил, е повикал майка. Но тъй като нея я нямало там, баща ми се навел над него да го попита какво иска. Росин, като го видял, започнал да пици... Майка го прегърна и с мъка го успокои. Той си завираше главата в нея и не искаше да погледне към баща ми.

– Ето, тук е какичка, маминото – казваше му майка ми, – ето, виж я!

Но той не искаше да погледне. Тогава аз му хванах ръчичката и му заговорих ласкаво. Той притихна, като стискаше пръстите ми, но пак не искаше да погледне. Тогава видях, че баща ми наведе глава и заплака. На мен ми

стана много жал за него. Погледнах майка си – и нейните очи бяха пълни със сълзи.

Не зная дали от уплахата, която преживя отново Росин, или по друга причина, температурата му се повиши и бузите му отново се зачервиха. Заслагахме му пак компреси. Стана нужда да се вика лекаря. Майка се засуети из къщи разплакана. Една наша съседка каза, че трябва да му се бае за уплаха. Аз отърчах до другата улица и извиках баба Щилияна, която бе прочута баячка в целия квартал. Тя веднага дойде. След като му бая, каза, че е много уплашен.

Температурата се качваше. Росин почна да бълува и да се хвърля. Виждаше се, че се измъчва и страда много. Майка плачеше и го молеше да стои в леглото, като го увещаваше, че никой не го гони. Но той като че ли не я чуваше и продължаваше да прави усилия да стане.

Тогава татко стана, приближи се до главата на Росин и за голяма изненада на мене и майка коленичи до леглото. После хвана ръката на Росин и като я целуна, каза през сълзи:

– Прости ми, Росин, прости ми, мое дете, аз никога вече няма да пия!

Така коленичил, той потърси и ръката на майка ми, но тя бързо го хвана и се помъчи да го изправи. Видях и двамата да плачат, наведени над Росин.

В това време дойде лекарят. Той погледна малко учудено баща ми. След като майка му разказа случката с Росин, той каза на баща ми известно време да не влиза при детето. Баща ми наведе глава и излезе.

Няколко дни татко се осведомяваше за здравето на братчето ми от майка ми. През това време той ходи някъде и след три дни беше възвърнат отново на работа.

След една седмица Росин вече беше добре. Майка лекичко му говореше за татко. Казваше му, че сега е станал добър и че той му праща бонбоните, които тя всеки ден му дава. Росин само слушаше и мълчеше.

Трябва да кажа, че както аз, така и братчето ми твърде

мъчно свикнахме да не се боим от татко. Но дните минаваха и доброто отношение на татко разтопи ледената преграда, която беше застанала помежду ни. Само Росин леко заекваше две години вследствие силното изплашване. Но след време този недостатък изчезна за радост на майка ми и за успокоение на баща ми.

Сега вече мама не ходи на чужда работа. Няма вече страх, няма вече ужас от родния ни баща, има радост и мир в цялото ни семейство. Баща ми сдържа обещанието си.

ПРОГЛЕЖДАНЕ

Когато съм се родил, ме облекли в коприна и дантели, а по-късно се помня с пантофки, обшити със сърма. Всяко мое желание, всеки мой каприз се изпълняваше. Аз бях малкият идол на майка ми, която, коленичила до мене, ми пееше най-хубавите песни. Баща ми се гордееше с хубостта и остроумието ми. От всички близки бях отрупван с ласки, нежности и безброй подаръци, на които бързо се насищах и ги захвърлях.

Колкото повече пораствах, толкова повече в мене нарастваше чувството, че всичко трябваше да става тъй, както аз исках. Затова при най-малкото неизпълнение на някое мое желание виках, сърдех се и не исках да се храня. Майка ме молеше и ми предлагаше какво ли не, но аз се примирявах само когато ставаше тъй, както исках.

Нямах нито брат, нито сестра, затова баща ми трепереше над мене и ме пазеше като зеницата на окото си. И полака-лека в мене узряваше мисълта, че всички трябва да ми се подчиняват. В училището бях образувал малка група от момчета и момичета, на които давах пари или тия от играчките си, на които бях се наситил, а те ми бяха като роби и изпълняваха заповедите ми. Пущах си нарочно молива из двора и после ги карах да го търсят и да ми го донесат. Друг път оставях шапката си в училище и на половината път до дома казвах на един от робите да изгича и да ми я донесе. Той веднага се втурваше, а аз самодоволно продължавах пътя си. Стигнал у дома, карах слугинята да излезе и да вземе шапката от съученика ми.

Колко беше богат баща ми, не знаех, но нямаше нещо, което да поисках и да не ми бе доставено. Двамата ми

чичовци, братя на моя баща, нямаха деца и затова дядо винаги заставаше на моята страна и настояваше да бъде тъй, както аз искам. Но въпреки всичко, което имах и можех да имам, аз бях постоянно недоволен. Майка ми три пъти смени готвачката, само защото не харесвах яденето. И все пак бях слаб, блед, затова майка ми ме гледаше с тревога, а баща ми често пращаше лекар да ме преглежда, за да е спокоен, че съм здрав. Така продължи до преди две години. Летувахме с майка на един планински курорт. Там имаше младежи, дошли от различните краища на страната. Те бяха буйни, енергични, скитаха по планината и често виждахме тяхната група да ни маха от някой връх или чувахме туристическия им вик. Те не познаваха характера ми, нито знаеха как бях живял дотогава, затова при всяко мое желание да застана над тях те избухваха в смях, което ме нервираше до сълзи. Като виждаха това, те още повече се смееха подигравателно.

Макар че много от тях се виждаха за първи път през това лято, те живееха задружно, като да се знаеха от години, а аз стоях чужд и далечен на всички. Те умееха да прескачат препятствия, да се катерят по скалите. Не ги бе страх от дъжд, от вятър и се обличаха съвсем леко, а след мен вървеше постоянно слугинята с палто и закуска в ръка, за да се облека, ако подухне вятър, и да похашна, за да не прегладнея. Всичко това се виждаше смешно на новите ми другари и те ме наричаха подигравателно „маминото детенце”. Това ужасно ме нервираше, наричах ги „невъзпитани”, „некултурни” и още какво ли не, но от това те не се поправяха.

Майка ме утешаваше с нежни думи и ласки, съветваше ме да не им обръщам внимание. И все пак, ако бих бил недоволен само от другарите ми, би било добре, но аз изобщо не харесвах нищо и от всичко бях недоволен и раздражителен.

Един ден в такова състояние тръгнах сам из планината. В съзнанието ми беше мисълта да докажа на другарите

си, че и аз мога да ходя по планината. Беше валял дъжд и се плъзгах на всяка крачка, но аз упорито продължавах нагоре. Исках да се изкача на отсрещната висока скала, като не подозирах, че тя от другата страна свършва отвесно. Катерих се с крака и ръце. Когато бях на няколко стъпки от върха и погледнах бездната, която се разкриваше от другата страна, някой сякаш ме удари в сърцето. То започна силно да бие и ушите ми заглъхнаха. Поисках да се върна. Скалата беше ужасно хлъзгава. Аз се залавях за всяка нейна гънка и усещах как всичко трепери в мен. Не помня след колко стъпки се подхлъзнах и се търкулнах надолу. Къде съм се спрял и какво е станало с мене – не зная. Когато си отворих очите, видях, че всичко наоколо е тъмно. Чух гласа на майка да ме пита как съм.

– Защо не запалите лампата, – запитах я аз вместо отговор.

– Как, детето ми – отвърна тя, – слънце грее, защо да палим лампа?

– Но тъмно е, не е ли нощ?

– Не, скъпото ми – милваше ме майка, а в гласа ѝ трептяха сълзи.

Изведнъж като че ли някой хвана тялото ми и го разтърси силно. Миг след това в съзнанието ми изпъкна скалата, пропастта зад нея, подхлъзването ми – и после... После нищо...

– Мамичко, не виждам – изплаках аз, – ослепял съм!

Нещо се строполи до мене, после чух шум. Влязоха много хора, а аз продължавах да плача. Види се, силите ми са били все още съвсем малко и отново съм изгубил съзнание. Когато се събудих, чух изпълнения с тъга и болка глас на баща ми:

– Какво ти е, детето ми?

– Къде е мама? – попитах аз.

– В другата стая.

– Нека дойде!

– Не може, момчето ми, тя е болна.

Аз пак заплаках. Той милваше челото ми, косите ми и се мъчеше да ме утеши, но аз чувствах в гласа му сподавени сълзи. Когато посегнах към лицето му, то беше мокро.

– Защо плачеш, татко?

– Няма нищо, детето ми, не се безпокой! – и усетих как извади кърпата и избърса сълзите си.

След малко вратата се отвори и влязоха хора. Стъпките им стихнаха до леглото ми. Някой хвана ръката ми и провери пулса ми. Разбрах, че е лекар.

После той ме заобръща на една и на друга страна, прислуша ме и каза:

– Нищо друго, освен че е малко контузен. По тялото няма нищо.

– Но, господин докторе... – чух гласа на баща ми, но той не се доизказа. Може би бе посочил очите ми.

– За това трябва да го прегледа специалист, изглежда има някакво мозъчно сътресение. Очите са мътни. Като се избистрят, може би ще дойде и зрението...

Чух дълбоката въздишка на баща ми.

Дните минаваха. О, ужас, аз бях сляп! Всичко наоколо ми бе безпределна тъмнина. Как да опиша всичките ония състояния на страдания, на безгранична мъка и терзание?

Татко не пожали нищо, за да ми помогне, води ме при много лекари специалисти. Какво са му казвали на него – не зная, но пред мене винаги казваха, че слепотата ще бъде временна и че ще прогледна. Слушах, но това бяха само думи, с които искаха да ме утешат – аз бях сляп, не виждах и това бе страшно страдание.

Дните, утрините, обедите – всичко се бе сляло в една дълга, тъмна, безпределна нощ, в която заспивах със сълзи и се събуждах с болка. О, имаше дни, в които умирах от копнеж по Слънцето... Исках, исках да видя Слънцето! Майка плачеше заедно с мене и не знаеше как да ме утеши.

Времето минаваше, макар и ужасно бавно. Полека-лека аз почнах да притихвам и да се замислям защо ли

стана всичко това. Невиждащ настоящето, аз ясно виждах миналото. Все по-често се замислях върху него и търсех причината за това, което стана. Без да разбирам защо и как, пред моето съзнание като на филм се редуваха картини от детинството ми и всяка една от тях като че имаше език и ме питаше: „Така ли трябваше да бъде?“. Пред погледа ми ясно изпъкваше картината, когато спънах едно момче – така, просто му турих крак. То падна на земята, удари се силно и от носа му потече кръв. Друг път набих детето на перачката, задето си бе позволило да прегърне моето коте. Сълзите потекоха по бузите му, майка му вдигна престилката си, избърса ги и му се скара да не пипа друг път котето. А на мене никой нищо не ми каза. Веднъж блъснах от стълбата момиченцето на вратарката, задето се бе надсмяло на дървения ми кон. Оттогава майка му никога не го пусна да играем на цар и робиня, както обикновено играехме.

И още много, много картини изпъкваха в съзнанието ми и без да разбирам защо, аз се задушявах от мъка. Някой като че ли стискаше до болка сърцето ми и питаше: „Защо, защо направи тогава така?“.

Аз бледнеех от невидимото страдание и челото ми се обнизваше с пот. Всичките болки, всичките мъки и оскърбления, които бях причинил на другите, сега по тайнствен, неизвестен за мене път се връщаха в моето сърце и аз ги изживявах с неопишуемо страдание.

Защо тогава не давах да пипат играчките ми? И изведнъж разбрах – всички те за мене бяха вече безсмислени – аз не можех да ги виждам. За какво ми бяха красивите картини, които украсяваха стаята ми? За какво ми бяха аеропланите, които висяха по тавана, с които се забавлявах като дете, макар да бях ученик в четвърти клас? За мене те вече нямаха значение. За какво ми бяха скъпите дрехи, с които се обличах? Аз не можех да ги виждам... и да им се радвам...

– Мамо – казах един ден на майка ми, – дай голямата ми топка на малкото момиченце на вратарката, а албума с

картините – на момичето на перачката.

– Защо, детето ми? – попита ме тя.

– Така... те не ми трябват вече.

Тя се разплака, но изпълни молбата ми. А в моето сърце затрептя малка радост – първата радост, откакто бях спял.

Оттогава всеки ден молах майка да раздава от моите книги и играчки. Веднъж ѝ казах:

– Мамо, сега разбрах много неща, които по-рано не разбирах, когато имах очи.

– Какво разбра, моето дете? – галеше ме тя.

– Разбрах, че да имам очи, с които да виждам Слънцето, струва повече от всички богатства на Земята.

– Ти си станал много мъдър – казваше ми тя, – не трябва толкова много да мислиш.

А аз не можех вече да не мисля. Сякаш за малко време бяха изминали много години, които ме бяха променили съвсем. Там, нейде дълбоко вътре в мене, нещо разбираше много и много неща, макар и да не можех да ги изказвам всякога с думи.

Тъй минаваха дните един след друг, без сам да ги виждам, но във все по-голямо вътрешно разбиране на нещата. За да разкажа всичко, което тогава научих и разбрах, биха ми трябвали много страници и часове. Сега мога да кажа само, че съм дълбоко и искрено благодарен за цялото преживяно страдание, защото с всеки изминат ден добивах все по-голямо просветление.

После, когато зрението ми се възвърна и аз виждах недоволни лица поради неизпълнение на някое тяхно дребно желание, искаше ми се да извикам: „Братя мои, паднете на колене и благодарете, че имате очи”.

Днес не сме така добре материално, както преди, но за мене няма по-голямо богатство от това, че мога да виждам светлината на Слънцето, синевата на небето, красотата на планините, върховете, горите, полята и всичко, което ме заобикаля. В душата ми е светло, а в сърцето ми някой постоянно се радва, че мога да виждам.

ЗАДАЧКАТА

Аз не помня майка си, защото тя е умряла, когато съм бил на три години, а малката ми сестричка била едва на четиридесет дни. Още едва съзнаващ се, близки и познати ми подшушваха, че тая, която бях научен да наричам „майко“, не ми е по рождение майка, и насаждаха в моята малка душица неприязън към нея. По-късно, когато Беба, сестричката ми, порасна и можехме да си приказваме, най-любимото ни нещо беше да се скрием нейде в голямата ни градина и да не се обаждаме, когато майка ни търсеше. Тя ни викаше, молеше ни да се върнем, където и да сме. Като не получаваше никакъв отговор, тя изтичваше на улицата да види не сме ли там, защото много се боеше за Беба, да не би да я премаже някоя кола. Тогава аз и сестричката ми се смеехме презглава.

Заврели се в някой буренак между дърветата, ние си приказвахме и злословехме за мащехата си. Аз я имитирах как върви, как говори, как се храни, а Беба се смееше и се търкаляше по тревата. Привечер се прибирахме окаляни, изцапани, измокрени от вадата, която минаваше през градината ни.

Всичко, което правеше мащехата ни, ни се виждаше грозно. Мислехме, че ако беше жива майка ни, съвсем друго би било, но какво – сами не знаехме.

Когато бях вече в трето отделение, дойде ни нова учителка. Аз я обикнах още от първото виждане, па мисля – и цялото отделение. Всеки от нас се чувстваше щастлив, ако тя го погледнеше или погалеше. Новата учителка никога не ни биеше и от нея лъхаше такава доброта, че всички я считахме едва ли не като майка, макар да беше съвсем млада.

Тя ни учеше по особен начин, не както предишните ни учителки. За мен бе истинска радост да отивам на училище. Тя ни даваше най-различни задачи, които ние изпълнявахме с радост – да хвърляме трохичките от трапезата на вработенцата, да превързваме удареното краче на някое котенце, кученце или на друго малко животинче, да помагаме на някоя стара бабичка, ако носи нещо тежко, или да вденем иглата ѝ. Също така където намерим изворче, да го изчистим и да посадим цветенца край него. Но най-често новата учителка ни даваше задачи за служение на нашите родители и близки. И винаги с много голямо внимание ни изслушваше, когато разказвахме как сме изпълнили задачката.

Веднъж, не помня как, в разговор между учителката и нас, децата, изникна задачката да измием нозете на родителите ни. Може би някое от децата се бе похвалило, че е направило това, и после то се прие като задача от всички. Като влязохме след биенето на звънеца в отделението, идеята за новата задача се възприе от цялото отделение и още на другия ден тия, които я бяха изпълнили, със светнали очи разказваха с подробности как изненаданите и зарадвани родители им давали пари и други подаръци. Това вдъхнови и другите и на другия ден броят на изпълнените задачата бе още по-голям.

Като слушаше това, което ѝ разправяха децата, учителката спираше върху мен своя хубав благ поглед и аз обикновено навеждах глава. Не, не можех да изпълня тази задача, не можех да измия краката на мащехата си. Аз не можех да понасям присъствието ѝ, камо ли да се докосна до нея и да измия нозете ѝ. Нещо в мене постоянно ръмжеше против нея и в моята душа се беше натрупала неприязън и омраза, които не ми позволяваха да изпълня задачата.

Най-после бяхме останали трима, неизпълнили задачата, а на следния ден – само аз. Учителката ни се приближи до мене, хвана ми ръката и попита:

– Ти не искаш ли да изпълниш задачката?

Аз наведох глава и промълвих:

– Искам, но не мога.

Тогава тя ме потегли за ръката и ме изведе навън. Отидохме в канцеларията. Там нямаше никого, защото всички учители бяха в час. Тя ме притегли ласкаво към себе си, погали ми главата, челото, страните и после съвсем тихичко ме запита:

– Защо моето дете не иска да изпълни задачката?

Нейната ласка, нейният мек тих глас, който като милувка погали душата ми, проникна в мен и някаква тиха топлинка се разля по цялото ми същество. Тя пак ме погали по главата и повтори въпроса.

– Не мога – отвърнах аз. – Тя ми е мащеха, не мога – и заплаках.

Тогава учителката ме притегли съвсем близо до себе си, заизбърсва съзизите ми и ми говори много. Аз слушах и ми се струваше, че нещо се разтапя в мене, някаква твърда буца, която винаги усещах в гърдите си, се разпадаше и ми ставаше все по-леко и по-леко.

– Слушай – говореше ми тя, – ако аз ти бях майка, би ли ме обичал?

– О, да! – възкликнах аз.

– Но нима аз те родих?

– Не, но вие сте друго.

– Не, това само на теб така ти се струва. Виж, малкият ми – помилва ме тя пак по страните, – нима тази жена, която ви пере, която ви приготвя закуската, която се грижи да не настинеш, която стои над леглото ти, когато си болничък, нима тя е виновна, че твоята родена майка е умряла? С какво е виновна тя, че майка ти не е жива? Помисли... тя даже не е от вашия град, нищо не е знаела за вашето съществуване и ето, дошла е да ви помага във всичко, докато пораснете. Може би точно вашата майка, която ви гледа от Небето, да е накарала тази майка да ви обикне и да се грижи за вас. Помисли си за Беба, която е останала на четиридесет дни, какво би станало с нея, ако тая млада добра

жена не бе дошла у вас и не бе я отгледала? Помисли и за тебе – какво би станало, ако нямаше кой да те извика и да те нахрани, облече и измие? Ти би станал мръсно, гладно, невъзпитано дете. И за всичко това, което тя прави заради тебе и сестричката ти, какво ти правиш за нея, с какво ѝ отвърщаш? Ако тя именно е дошла да отмени майка ти, да ѝ помогне, с какво ѝ се отплащаш?

Тя продължаваше да говори, а аз слушах и пред погледа ми неволно се редуваха картини, когато не слушах втората си майка, когато ѝ отвърщах... И колко пъти съм я виждал след това да плаче... Колко пъти с Беба сме се смели, когато направехме някоя пакост и тя се нервираше и измъчваше? И все пак не вдигаше ръка да ни удари, не ни обаждаше на баща ни и винаги казваше:

– Ех, не сте виновни вие, още сте деца...

Тя дълбоко въздъхваше, измиваше ни и сменяше изцапаните ни дрехи.

И за първи път, докато говореше учителката ни, видях, че тя, втората ни майка, вършеше всичко заради нас, и то без грубост, без лошо чувство.

Когато най-после учителката спря да говори и ме целуна по главата, аз се почувствах като окъпан, като възроден. В мене бе светло и радостно, сякаш някакво слънце изгръ и ме обливаше със златистите си лъчи...

Вечерта, когато пожелах да измия нозете на майка и на татко, майка ме изгледа изумена – не можеше да повярва на ушите си. Татко ѝ направи знак да приеме всичко. Аз взех легена, сложих вода и измих и на двамата нозете по ред. Тогава майка не се стърпя, притегли ме към себе си и ме прегърна. От очите ѝ бликнаха сълзи, които бавно се стичаха по бузите ѝ. Аз също я прегърнах и казах тихо: „Майко!“. За първи път ѝ казвах с истинско чувство „майко“.

Татко стана и излезе – отиде в стаята си. Беба, която ни гледаше с недоумение, внезапно се разплака и дойде при нас. Аз я прегърнах и ѝ направих знак да обгърне шията на майка ни. Така стояхме няколко минути и когато се

отделихме, преградата, която винаги съществуваше между майка и нас, бе паднала и ние за първи път се погледнахме с усмивка и светъл поглед.

Оттогава затекоха дни, които продължават и до днес, в които аз никога не почувствах липсата на майка, защото такава вече имам. Тя винаги ме очаква с радост, а и аз гледам да бъда добър син.

И винаги в дни на тиха радост, преживени наедно с Беба и родителите ни, аз не мога да не си спомня за учителката ни, която превърна омразата в сърцето ми в обич.

НАЙ-ГОЛЯМОТО ПРАЗНЕНСТВО

Не зная дали в другите домове старите хора се почитат, но у дома мама никак не обичаше баба. А аз от всичко най-много обичах да отивам при нея. Тя живееше в малката стара къщица в дъното на големия ни двор.

Сутрин, още като ставах от леглото, особено лятно време, грабвах дрешките си и тичах боса, гола, рошава при баба, за да ме умие и облече. Това ядосваше страшно много мама и тя казваше на баба, че ако се разболея, тя щяла да бъде виновна. Не бивало стара жена да кара мене – детето, да прави такива неразумни постъпки. А всъщност баба най-много ме е съветвала да слушам мама, но аз обичах баба и исках да съм при нея.

За да прекрати моето сутрешно излизане, мама заключила вратата и взела ключа. Аз не знаех това и се бях втурнала пак рошава, немита, с роклята си под мишница към малката къщица. Мама излезе от кухнята и ми се скара. Тогава аз се разплаках и казах:

– Като не искаш да изстивам, защо баба не живее при нас?

– Тя ли те учи на това? – ядоса се още повече мама и като ме плесна, което се случваше много рядко, ме заведе в кухнята.

Аз не исках да закуся, но тя ме наби както никога така хубаво, че през целия ден ми беше мъчно. Но когато отвори вратата, аз веднага избягах и отидох при баба. Горката ми бабичка, мама се беше карала и с нея. Тя ме посрещна с думите:

– Недей, бре чеденце, слушай майка си, бре сине! Не видиш ли, че с неслушане не върви. Майка се обича и почита.

- А тебе защо не те обичат? – запитах я аз.
- Е, аз съм вече стара.
- А те няма ли да остаряят?
- Ех, може да остаряят, но това време е още далечно.
- Далечно, далечно – повтарях си аз, – но нали един

ден ще дойде? И нея тогава ще я турят в малката къщичка и няма да я искат в голямата. Тогава на батко жена му ще казва: „Не мога да я понасям. Нервира ме самото ѝ присъствие!“.

И батко ще мълчи с наведена глава, а в сърцето му може да му е мъчно... Когато той ще се връща вечер, няма да смее да похлопа на малкото осветено прозорче на старата къщица, защото жена му ще му се разсърди, както мама прави сега...

Чудно беше, че колкото мама не ме пускаше да отивам при баба и ми се караше, толкова повече аз обичах баба и исках да стоя при нея. Тя ми разказваше най-често за детството на татко. Той е най-малкият ѝ син и се е родил в същия ден, когато убили дядо на войната.

– Може – казваше ми тя – затова и да ми е най-свиден на сърцето, защото с него се утешавах.

Разказваше ми как е ставала рано, в 3–4 часа сутринта, и до късно през нощта е тъкала чужди платна, само и само да го изучи. Двамата ми чичовци и трите ми лели не са завършили училище и досега казват, че баба е положила най-много грижи за татко. Но тя не само е работила толкова много за него. Веднъж като студент той се разболял много лошо. Трябвало да му се прелее кръв. Баба отишла при лекарите и казала да вземат ако ще всичката ѝ кръв, само да спасят него. И наистина след преливането на кръвта баба е изстрадала много и затова и досега е такава слабичка и мъничка.

Когато бях в трето отделение, както винаги по Коледа щяха да ни дойдат много гости. Но важното беше, че щеше да дойде един татков приятел, професор по музика, и аз щях да пея и да свиря на пиано пред него, защото мама

мечтаеше да следвам музика.

През тази Коледа ми е било най-мъчно за баба, защото не я поканиха при нас, както е бивало на други големи празници. Аз ходех и ѝ занасях скришом това, което можех, и стоях повече при нея. Ясно виждах, че на баба ѝ беше много мъчно и беше по-мълчалива отвсякога. Седяхме двете и гледахме през малкото прозорче залязващото зимно слънце. Аз бях долепила бабината ръка на бузата си и чаках като друг път да ми разкаже нещо за едно време или пък някоя дълга приказка за крилати змейове, но тя мълчеше. В това време видяхме татко, който влезе от главния вход, тръгна по пътечката за към малката къщичка, но в това време прозорецът на кухнята се отвори и мама се показа на него. Татко изведнъж възви и се отправи към голямата къща.

Усетих как трепна бабината ръка на бузата ми. Погледнах я. От очите ѝ капеха сълзи, които се стичаха по увехналите ѝ страни. Изведнъж си спомних, че тези бузи са така повехнали, защото баба е дала всичката си кръв за татко. Стана ми много мъчно за нея и ми се искаше да я утеша, но не знаех как. Само милвах мокрите ѝ от сълзи страни и повтарях:

– Ще видиш, бабичко, ще видиш...

Не знаех дали тя изобщо ме чуваше и дали разбираше какво влагам в тези думи.

В това време мама ме извика. Отначало се подвоумих дали да отида, но баба ми пошепна:

– Иди, чедо, майка ти те вика.

Станах и отидох. Като влязох в столовата, мама каза да се облека и приготвя, защото гостите скоро щели да дойдат. Тогава аз застанах всред стаята и казах:

– Нито ще пея, нито ще свиря, нито ще се облека!

Цялото ми тяло беше опнато като струна. Чувствах, че очите ми блестят, а страните ми бледнеят.

Мама, която поправяше цветята в една ваза, се обърна и ме изгледа.

– Защо? – попита ме тя, но видях как цветът на лицето ѝ се промени.

– Защото не искам!

– Как може да не искаш!

– Така, не искам! – отговорих ѝ твърдо аз.

Татко, който четеше близо до стенната печка, повдигна главата си и ме погледна. Стори ми се, че очите му бяха тъжни, и знаех, че е заради баба. Но вместо да ми стане жал за него, аз му казах:

– И ти не обичаш баба, както и мама не я обича. Но аз я обичам и ще отида да живея при нея. Баба там плаче, а аз тука ще пея и свиря! Не!

И аз, като се разплаках отведнъж, отворих вратата и излязох. Отидох плачешком при баба. Тя все още седеше до прозореца, вгледана в привечерния здрач.

– Бабо – казах ѝ аз, – ще остана при тебе, няма да се връщам вече в голямата къща.

В здрача не можах да видя погледа на баба, но по треперещата ѝ ръка, която тя сложи на главата ми, разбрах колко е развълнувана.

– Недей, чеденце, не прави така, ще ядосаш майка си.

– Не, аз не я обичам вече, както и тя не обича тебе – казах ѝ аз, без да мисля какво говоря.

– Не бива така, чедо, не бива, сине – молеше ме баба и ме увещаваше да слушам мама.

Точно в това време се чу някакъв писък. Трепнахме и двете.

– Стана нещо – каза баба. – Тичай да видиш!

И самата тя си наметна шала и забърза към вратата. Аз като стрела прелетях през малкото тъмно коридорче и изтичах по пътечката към нашата къща. Тогава видях татко да вдига мама като примряла от земята. Никак не разбрах какво е станало и бях много изплашена. Татко занесе майка на дивана и като я сложи на него, поиска да я свести, но не можа. Тогава извика по телефона лекар. След десетина минути той дойде. Разбра се, че мама, като слизала по

стълбите, се хлъзнала, паднала и силно си навехнала крака. От голямата болка изгубила съзнание.

Като казах това на баба, тя си наметна пак шала и каза:

– Да отида да я видя, че то навехнато много боли.

– Бабо, бабо – прошепнах си на ума аз, – добричка бабо!

Тръгнах с нея, като я водех за ръка по отъпканата снежна пътечка. Но тревога изпълваше сърцето ми, да не би като я види, мама да ѝ каже да си се прибере в малката къщичка.

Но за чудо мама, която лежеше със затворени очи, прошепна:

– Ване, баба ти ли е тука?

– Да – казах аз.

– Нека дойде до мене.

Баба се приближи, сложи майчински ръката си на челото ѝ и грижовно я запита:

– Много ли те боли, сине?

Видях как сълзи се стекоха по ъглите на очите на мама. Тя хвана ръката на баба и я целуна.

Гостите тази вечер не дойдоха, защото татко им бе съобщил за станалото по телефона, но когато аз си лягах вечерта, мислех си, че съм била на най-голямото празненство в живота си. Така светло, радостно и хубаво беше в душата ми.

Баба остана до леглото на мама цялата нощ... Оттогава тя живее при нас, а не в малката къщица.

ЖИВОТЪТ

Когато гледам синевата на небето, високите върхове на планините, красотата на горите и цветята, не мога да не се радвам на живота.

Излизайки по планината, изпитвам особена радост да виждам, че Слънцето грее, че ме облива с благодатните си лъчи и че тези лъчи носят живот, пълни са с живот. Гледам буболечиците, които пълзят и се суетят за нещо, милвам нежната тревица, която също като мене се радва на топлите слънчеви лъчи, и неволно в душата ми зазвучава химн – химн на живота.

Обичам живота и изпитвам най-голяма радост, че живея. Струва ми се, че най-хубавото чувство у човека е, че живее. Драго ми е да гледам как навсякъде блика живот. И водата, която пия, е пълна с живот; и хлябът, който ям, е пълен с живот; и плодовете, които са нависнали по клоните, са пълни с живот. Какво изобилие от живот!

Трябва да разкажа нещо из моя живот, някоя случка, но ми се струва, че животът е река, която тече непрекъснато в мене и във всички живи същества. И да разкажа една случка, значи да гребна една шепа от тази велика река – Живота – която е без начало и без край, и да я поднеса на другите.

Често си мисля за страданията, които хората приписват на живота. Но струва ми се, че страданията са вметнато изречение в живота и че той сам по себе си е най-прекрасното нещо, на което човек може само да се радва.

Веднъж беше дошла у дома приятелката на сестра ми. Аз седях в стаята и четях. Те не ми обръщаха внимание – едно, че ме считаха може би за малък, и друго, че бях зает с

четенето. Приятелката на сестра ми беше натъжена и плака, много плака. Сълзите капеха от очите ѝ и тя със сподавен глас разказваше, че този, когото обичала, я е изоставил. Тя беше отчаяна, безутешна, за нея повече животът нямал смисъл, защото бил горчив, тежък и пуст.

Като слушах тези и още други подобни думи за живота, стори ми се, че някой хвърли кал върху любимо същество. Оставих книгата и като станах, заговорих. Сърцето ми беше изпълнено с юношески жар, думите ми се лееха като песен и сам цял сияех от вътрешна радост, че говоря за това, което най-много обичам – за живота. Отначало приятелката на сестра ми ме гледаше с очи, пълни със сълзи, но после в тях започна да просветва особена светлина и устните ѝ се усмихнаха.

Какво съм говорил тогава, и до днес не помня, само зная, че за пръв път говорих така вдъхновено за живота. Сякаш самата ми душа говореше, а не аз.

Оттогава сестра ми и нейната приятелка почнаха да излизат с мене из планината. Аз им показвах във всяка тревичка, във всяко цветенце бликащия живот. Когато се спирахме пред някой ручей, когато потопявахме устни в кристално бистър извор, аз им сочех да видят в тях живота.

И наистина това момиче се промени, престана да тъгува и светлина заблика от очите му. Често ми казваше, че когато за първи път съм говорил за живота, думите ми са проникнали дълбоко в душата ѝ и са направили това, което много утешения не са могли да направят. А аз се радвах, че възторгът и обичта ми към живота са се прелели в друг човек, и никак не мислех, че с това съм могъл да ѝ помогна.

След време на една студентска забава същата девойка е трябвало да произнесе някакво слово и тя е говорила за Живота. Буря от ръкопляскания са я последвали, когато е свършила. При нея тогава дошъл да я поздрави и този, който някога я бил изоставил. Поискал отново дружбата ѝ

и я попитал не е ли престанала да го обича вече.

– Не – отговорила тя, – аз се научих да обичам живота навсякъде, следователно и тебе, където и да си ти.

Напразно тя ми благодари тогава толкова много за върналото се при нея щастие. Аз мисля, че трябва да благодари само на Живота, защото той е, който носи радостта сам в себе си.

МАЙЧИНО СЪРЦЕ

Колкото повече си мисля какво е майчиното сърце, толкова като че ли някакви необятни простори се разтварят пред мене и аз не мога да ги обходя.

Понякога ми се струва, че майчиното сърце е извор, кристално бистър извор, който никога не се уморява да извира и най-голямата му радост е, когато има кой да пие от водите му.

Ние сме четири деца, а аз съм най-големият. Баща ми бе вдигнат от един каиш във фабриката, където работеше, и си отиде рано от Земята, като остави майка ми да се грижи за всички ни. Сега тя е перачка, но когато я гледам, чета по деликатните ѝ черти нейния произход, за който тя никога не говори. Била е от богато семейство и е избягала с татко, защото го е обичала много.

Ние сме за мама сега едничката цел и смисъл в живота. Голямата скръб по баща ми отбеляза по челото и по лицето ѝ няколко дълбоки бръчки, но тя не ги забелязва. Този, за когото би искала да изглежда хубава, го няма вече на Земята.

Аз знаех, че майка много ни обича. Знаех и виждах това в нейните хубави, меки очи, в непрестанните ѝ грижи около нас, в неуморната ѝ работа от тъмни зори до късна вечер, но никога не знаех колко голяма и безгранична е била тая нейна обич.

Когато вечер се завръщаше от работа, обикновено ни донасяше нещо за ядене, дадено ѝ от хората, гдето бе работила. Ние се радвахме на донесеното, радваше се и тя, като ни виждаше безгрижни и весели край нея. И случваше се, когато ние ядохме, тя да си намира работа за

това или онова из двора или из другата стая, и най-често се завръщаше, когато бяхме изяли това, което беше донесла.

Може би защото аз бях още твърде малък, но това минаваше през погледа ми, оставаше за миг в ума ми и после изчезваше с редица други неща, като не оставяше трайни следи в съзнанието ми.

Но веднъж яденето за вечеря беше съвсем малко. Това бе преди около две години. Още щом сложихме трапезата, майка каза:

– Вие яжте, аз ей сега ще дойда.

Ние почнахме да ядем, но тя не идваше. Това ми направи впечатление.

– Хайде, мамо – викнах ѝ по-високо аз, за да ме чуе от съседната стая.

– Сега, сега – отвърна тя, – яжте вие, аз ще дойда.

Продължавахме да ядем, но като виждах, че яденето почти се свършва, повторно я повиках.

– Добре де, нахранете се, имам малко работа – отвърна тя.

Изведнъж разбрах, като светкавица ми мина през ума мисълта защо тя не идва. Станах веднага от масата и тихо отидох в другата стая. Мама държеше портрета на татко и го гледаше с очи, от които безмълвно избликваха сълзи и се стичаха по бузите ѝ.

Като ме видя, тя трепна изненадано. Аз отидох и коленичих до нея. Взех ръката ѝ и я целунах, тъй както се целува ръка на светица. Защото тя наистина бе мъченица – светица – отказваше се от всичко, само ние да сме нахранени и да сме добре. Майка отначало ме погледна учудено, после ме прегърна и двамата заплакахме.

Оттогава никога вече не ѝ позволявам да си намира работа, когато ние се храним. И често пъти си мисля дали има същество, което да умее да обича повече от майката. Много и много пъти виждам, че колкото и да обичам майка, все пак моята обич е тъй малка в сравнение с това, което тя прави за мене и за моите сестрички и братче.

Все живея с мисълта, че някога, когато имам възможност, ще се постарая да направя поне старините ѝ безоблачни и слънчеви. Дано никога не забравя нейните големи жертви и дните, когато тя стоеше гладна, за да сме нахранени ние.

Наистина, каква голяма, безпределна обич трябва да изпълва това майчино сърце, за да обича децата си повече от себе си. О, колко щастлив бих бил, ако можех поне с малко да отвърна на тая голяма обич!

ОРЛОВА СКАЛА

Да опиша една случка от моя живот, но коя? Може би защото от дете съм турист и син на родители, които обичат природата, затова различните случки в моя живот ми се струват като малки букетчета цветя, в които има и отровно биле, и сини незабравки, и ароматни теменужки...

Искам да избира една случка от многото, но те всички ми се усмихват, изничат като цветенца една през друга и всяка иска нея да опиша. А где бих имал толкова време...

Ако бях художник, по-лесно би било. Бих ги нарисувал, като бих искал да нарисувам онези няколко стръка диви карамфили над синия вир, израсли на ронлива скала, нарочно сякаш, за да не ги докосне ничия човешка ръка. А те – наведени леко, като че ли се вслушват в това, което им разправят пенливите потоци, вливащи се във вира.

Струва ми се, че музиката и живописата по-лесно могат да изобразят едно преживяване, защото поезията, която като мелодия се разлива в човешкото сърце, не може да се предаде с обикновените човешки слова.

И тъй, ще избира едно малко букетче преживени моменти и ще ги опиша.

* * *

Един ден, когато Слънцето обилно разливаше своята светлина и небето бе синьо, ние, малка група другари, тръгнахме към планината да прекараме няколко дни там.

Горе, в хижата, заварихме компания от младежи – момчета и момичета. Те ни посрещнаха с весело махане на ръка, като че ли бяхме отдавна познати, и ние им отвърнахме с другарския туристически поздрав.

На другия ден общо двете групи потеглихме за Орлова скала, като огласявахме околните върхове с нашите

викове и песни. Аз за първи път отивах на това място, за което се носеха легенди за заровени богатствата от стари хайдутини. Самият връх Орлова скала бил крайно недостъпен и скалист, а зад него имало бездънна пропаст, в която трябвало да се слезе, за да се извадят богатствата. Някои са имали смелост да се изкачат на скалата, но никой не е бил достатъчно безстрашен да слезе в пропастта и да извади несметните богатства.

Всички тези слухове дразнеха въображението ни и мисълта за едно огромно богатство караше сърцата ни по-бързо да бият, а краката – да не усещат умора.

Минахме през много красиви, а някъде и много опасни места, но когато доближихме до Орлова скала, всички, които за първи път отивахме, ахнахме. Беше повече, отколкото можехме да си представим. Имаше две огромни каменни скали, разделени помежду си с тясна, но страшно дълбока пропаст. Над пропастта бе простряна проста дървена стълба, която съединяваше двете каменни скали. Стълбата бе само подпряна, но с нищо не бе закрепена за скалата.

Всички предпазливо се отдръпнаха и насядаха на околните скали. Седнах и аз, но в ума си пресмятах за колко секунди бих могъл да се изкача по стълбата.

Може би от желание да се покажа по-смел от другите, може би от дълбоко затаената в подсъзнанието ми надежда за несметно богатство, но като гледах дървената стълба, отведнъж скочих и се закатерих по нея. Сърцето ми лудо заби. До слуха ми достигна общ вик на изненада от насядалите по канарите. Аз не виждах нищо, освен дръвчето, което бе израснало самотно на самия връх на скалата. Как съм се изкачил, един Бог знае, но когато прилепих ръцете си о малкото дръвче, те бяха целите мокри от пот. Отпочинал си един миг, аз с треперещо сърце пропъзлях нагоре по скалата, за да надникна от другата страна. И о, ужас! Едва ли не ми се замая главата. Под мене зееше страховтна пропаст. Усетих как коленете ми се пресеяха и започнаха да треперят.

Инстинктивно пропълзях назад и отново прегърнах малкото дръвце като верен приятел. След няколко минути дочух гласовете на другарите ми, които ме викаха. Нямах сили да им се обадя. Отпочинах си малко и тръгнах обратно да слизам. Когато наближих стълбата и погледнах надолу пропастта, примая ми на сърцето. Усещах как цялото ми тяло трепери, но нямаше никакъв друг изход и трябваше да слизам.

За моя изненада едно от момичетата стана и хвана стълбата в момента, когато боязливо протягах крак, за да го сложа на най-горното стъпало. Момичето се усмихна приветливо, очите му ме гледаха светло, от тях сякаш струеше някаква сила и аз усетих, че смелост изпълни сърцето ми. В същия момент стълбата леко се заклати и слабо се плъзна по скалата. Аз примрях! Сърцето ми сякаш престана да бие. Пропастта зееше под мене, чакаща да ме глътне. И отведнъж чух гласа на момичето:

– Слизай, не бой се! Нищо няма. Аз държа!

Нейният вик сякаш ме свести, съживи ме и ми даде нови сили. Погледнах я. Очите ѝ излъчваха особен блясък. Сам не зная как заслизах бързо, много бързо. В момента, когато скочих на отсрещната скала, стълбата отново се плъзна, но аз вече държах протегнатите ръце на девойката, далече от всяка опасност. Благодарих ѝ и тогава забелязах, че от очите ѝ бликат сълзи.

– Обещайте ми, че никога друг път няма да правите подобно нещо! – замоли ме тя.

Обещах ѝ, но и да не бях сторил това, надали друг път бих имал смелостта още веднаж да изложам живота си на подобна опасност.

Цялата компания ме заобиколи и всички застискаха ръката ми за големия ми героизъм. Но те не знаеха, че ако не бе ободрителният вик на момичето, аз бих полетял в пропастта.

Оттогава обикнах живота много повече и струва ми се, че за никакви богатства не бих могъл да го изложам на подобен риск.

ГЕРОЙ

Някога съжалявах много, че не съм се родил в страна, която да ми даде възможност да извърша всички онези подвизи, за които постоянно мечтаех. Ако живеех например в страна сред девствени лесове и джунгли, там бих имал възможност да срещам всякакви диви зверове и да се проявя като истински герой. Или пък ако бях се родил сред дивите племена, какви битки, какви сражения щях да имам с тях – и всякога аз щях да бъда победител. И неведнъж мечтаех, като порасна, още при първа възможност да се впусна в някое пътешествие из топлите страни.

Бях вече в трети клас и все още имах навика да си въображавам разни непознати за мен страни, в които извършвах какви ли не геройства.

Един ден мама беше отишла у лелини на гости. Аз и слугинчето ни, което беше почти моя връстница, останахме у дома. Вън времето беше много студено и прехвърчаше сняг, а в стаята печката гореше и приятно разстиляше своята топлина. Бях седнал на канапето и бях облегал главата си на една възглавница. Очите ми бяха взрени в горния ъгъл на стената и аз гледаха не ъгъла, а редуващите се странни картини пред въображението ми. Чудното бе, че картините бяха съвсем ясни и реално оцветени, като истински.

Топси, както наричах слугинчето ни, защото имаше черни блестящи очи и къдрави като на негърче коси, седеше до печката и кой знае за какво си мислеше. Аз продължавах да гледам картините и от зрител се преобръщах в деец. Пред мен се разтваряха непроходими джунгли с красива тропическа растителност. Виждах се въоръжен от глава до пети с разни индиански оръжия. Изведнъж от

страничните пътеки наизскачваха червенокожи индианци, а след тях и черни арапи. Всички налетяваха върху мене, но аз с нечовешки сили отблъсквах нападението и започвахме неравна борба. Те налитаха, но аз им отговарях с неизказано безстрашие и сила. Най-после се оглеждах наоколо – бях победител! Едни от диваците бяха нападали в неравната борба, а другите бяха страхливо побягнали. Изправен и горд, аз се усмихвах на своите подвизи и геройство.

Точно в този момент чух като издън земята гласа на Топси:

– Милко, чуй, Милко!

– Какво? – сепнах се аз най-после.

– Милко, чуй!

– Какво? – викнах ѝ ядосан, задето ме бе прекъснала в най-интересния момент.

– Чуй, има някой горе. Човек има сякаш...

– Ами, има. Вятър! – отвърнах аз, но неволно се вслушах.

– Слушай! Не чуваш ли някакви тихи стъпки?

– Само ти ги чуваш!

– Слушай де, слушай! – и тя, притаила дъх, ме гледаше с очи, изпълнени със странен блясък.

Неволно се вслушах и чух съвсем тихи стъпки, които ходеха горе по коридора, слизаха по стълбата и после пак се качваха горе. Сърцето ми почна лудо да бие и аз прехапах устни.

– Видиш ли? – пошепна ми тихо Топси. – Аз откога ги чувам, че най-после рекох и на тебе да кажа! Да запаля ли лампата?

– Не, недей, така е по-добре!

Седяхме с примрели сърца и притаен дъх, а горе стъпките продължаваха да вървят все така тихи. Ужасни картини преминаваха през съзнанието ми и ме вледеняваха.

– Милко – започна пак Топси, – да идем да видим кой е...

– Ти луда ли си? – извиках ѝ с пресипнал глас, разбира

се, пак шепнешком. – Я си стой тук. Няма нищо, от какво се боиш? – исках да я успокоя аз, а сам усещах как косите ми настръхваха.

– Милко! – пошепна пак Топси.

– Млъкни! – извиках ѝ аз. – Млъкни! Стой мирно, не мърдай!

Тя се присви на другия ъгъл на канапето и си завря главата в една възглавница. Настъпи тишина като в гроб. Само тихите стъпки отекваха равномерно ту насам, ту натам, спираха за малко, после отново пак започваха.

Изведнъж звънецът силно иззвъня. Аз и Топси неволно трепнахме и извикахме в уплаха. После се втурнахме да отворим на мама, която влезе, цяла обсипана със сняг.

– Защо не сте запалили лампата? – попита тя.

– Има някой горе, ходи – казахме ние вместо отговор.

– Ами, има, кой ще е?

– Има, слушай! – и ние я потеглихме към стаята. Ослушахме се и тримата. Същите тихи стъпки, които слязоха чак долу по стълбата.

– Котката е това – каза мама, – котката! И без да чака, тя тръгна и отвори вратата, която затваряше стълбите за втория етаж.

– Мяууу – измъучи котката и премина между краката на мама.

– Видяхте ли? Нали ви казах, че е котката – весело се засмя мама.

Почнахме да се смеем и ние. Наистина, една котка ни изплаши толкова много! Върнахме се в столовата и аз седнах на канапето. Неволно си спомних за геройските си подвизи и за борбата ми с диваците сред джунглите. Какъв герой бях там и какъв страхливец – тук! Тогава за пръв път тайно в душата си благодарих, че не бях се родил в някоя страна, в която би трябвало на всяка стъпка да показвам смелостта и геройството си.

СЕСТРИНСКА ОБИЧ

Когато видя някъде дечица, братче и сестричка, винаги си спомням за моята мила сестра. Тя сега е голяма, нейният портрет стои на масата ми и кара често приятелите ми студенти да ме питат коя е тази млада селянка, която изглежда, че толкова много обичам. Но на мене ми се струва, че моята обич никога няма да достигне нейната към мен. Това го виждам сега много ясно, но когато за първи път го видях, бях малък, пък и сестра ми беше малка. Тогава аз бях в първи клас, а тя в трето отделение.

Помня, че веднъж се организираше екскурзия до София. Разбира се, организираха я учителите. Тогава се бе случило, че мене ме нямаше вкъщи. Когато се завърнах от планината, където бях ходила по работа, сестричката ми ме посрещна радостна и ми каза, че нейната учителка измолила татко да я пусне на екскурзия. Той я пуснал и ѝ дал да внесе парите. Веднага, помня, черен облак се спусна в душата ми. Стана ми много мъчно и се разплаках. Видях как сестричката ми се смути, после се натъжи и предложи да попитаме татко – може би той ще пусне и мен. Но татко каза, че може да изпрати само един от двамата ни. Наистина, тогава ние не бяхме богати и татко нямаше много пари. Знаех, че не обича да го молят и че това, което каже – това ще е, затова аз вместо вкъщи, отидох в плевника и там се разплаках по-силно.

По едно време гледам – вратата се отваря и при мен дойде съвсем нажалена сестричката ми. Тя ми каза, че досега е молила татко да ме пусне, но той не се е съгласил, затова и тя е отказала да отиде на екскурзията.

– Защо? – попитах я аз.

– За да не ти е мъчно – отговори ми тя.

Аз я погледнах и спрях да плача.

– Наистина ли? – попитах я аз.

– Наистина. Ела ако искаш да отидем при нашата учителка да си взема парите.

– Добре – казах аз и като изтрих съвсем сълзите си, тръгнахме към училището.

Като стигнахме там, заварихме много деца, които си внасяха сумата за пътуването. Имаше и много мои другари. Като ме видяха, дойдоха при нас и ме запитаха ще отида ли. В това време излезе учителката на сестричката ми и като ни видя, каза:

– Е, Богданче, пригответи ли се?

– Аз няма да ходя – отговори тя.

– Защо? – попита учудено учителката ѝ.

– Защото на батко му е много мъчно, пък татко не дава пари и за него. Дойдох да си взема парите.

– Богданче – казах ѝ аз цял развълнуван, – дай ги на мене, аз да отида.

– Вземи ги – каза тя, – вземи ги!

Възсиях от радост. Не помня как съм взел парите от Богданкината учителка и как тичешком съм ги занесъл на нашата класна, която не беше по това време в училището. Вечерта казахме на татко. Той само се усмихна и видях как погали главичката на сестричката ми.

Мама и Богданчето ми пригответиха кошничката, в която щях да си взема нещо за ядене. Не мигнах цялата нощ от радост. На другия ден всички екскурзианти, наредени двама по двама, щяхме да тръгнем за близкото село, отдето щяхме да се качим на влака. Изпращаха ни много деца. Между тях беше и моята сестричка. И когато тръгнахме, аз я видях усмихнато да ми маха с ръка, но същевременно видях как две бистри сълзици бликнаха от очите ѝ и капнаха на другата ѝ ръчичка, която тя притискаше до гърдичките си. Но в следния миг личицето ѝ се озари от още по-хубава усмивка и още по-силно ми замаха с ръчичката си.

Децата извикаха „урааа“ и ние излязохме от училищния двор.

Из целия път, не зная защо, но каквото и хубаво нещо да виждах, пред мен изпъкваше засмяното личице на сестричката ми и двете бистри сълзици на очите ѝ.

В София и по време на цялата екскурзия изкарахме много весело. Другарите ми си купиха някои неща за спомен или пък за ядене. На мене мама, скришом от татко, ми бе дала малко пари да си купя нещо, ако ми се прияде. Но аз нищо не купих за себе си. С всичките пари, които имах, купувах различни неща само за Богданчето.

Когато се завърнахме, на гарата бяха дошли да ни посрещнат наши другари заедно с една от учителките, която бе останала на село. Между очакващите ни деца беше и сестричката ми. Не помня някога да съм се зарадвал толкова много, че я виждам, както тогава. Тя като ме видя, разскача се от радост и завика:

– Батко, батко!

Още по пътя за нашето село ѝ дадох всичко, което ѝ бях купил. Тя се радваше с цялото си сърчице. Но не зная защо ми се струваше, пък и досега така ми се струва, че колкото и много неща да бях ѝ купил, все пак те бяха нищо в сравнение с нейното засмяно личице и двете бистри сълзици на очите ѝ.

Сега аз съм студент по медицина последна година. Тя израсна и се учеше по-добре от мене, но в нейното съзнание стоеше мисълта, че батко ѝ ще учи и ще следва, а не тя... И никога няма да забравя нейната безгранична радост, когато съм се завръщал през ваканциите.

После тя се омъжи, макар и много млада, защото бе рядко хубава. Има си и детенце. Когато отивам у тях, аз нося на нея и на детенцето ѝ разни подаръци, на които тя не може да се нарадва. Но когато ги сравня с някогашните бистри сълзици на озареното ѝ с усмивка личице, пак ми се виждат малко.

Товага разбрах, че обичта се мери само с обич.

СНЕЖКА

Денят беше ужасно студен. Хората минаваха край мене, поглеждаха ме и отминаваха. Моят пресипнал от студ и глад глас следваше за малко стъпките им, а после сякаш студът го изпиваше и той изчезваше.

– Моля, купете си шоколади... Шоколади пресни... за левче, за два – повтарях почти механически аз и да имаше, и да нямаше минавачи край мене.

Тия от година повтаряни фрази така се бяха врязали в мозъка ми, та мисля, че и след 20 години бих ги повтарял и насън без погрешка.

Късият зимен ден преваляше, а аз не бях продал нито един шоколад. Сълзите ми, извикани от студа, от мъката и от горчивата болка, избликваха топли от очите ми и замръзваха в следния миг по заледените ми бузи.

Беше започнал да подухва студен пронизващ вятър. Аз продължавах да стоя на един от тротоарите и да повтарям с гърло, присвито от сдържани ридания:

– Моля, купете си шоколад. Пресен, пресен... за левче, за два...

А пред замъгления ми поглед и разплаканото ми сърце се редуваха картина след картина, които още по-здраво заковаваха малките ми нозе върху заледения тротоар. Там, у дома, майка ми – болна. Дробовете ѝ ден след ден остават без кръв, без сили. И може би тя скоро ще си отиде от Земята, защото няма кой да се погрижи за нея. До прозореца в полутъмната стая стои малката ми сестричка и ме чака. Крачетата ѝ са заледени, бузичките и ръцете ѝ са посинели, но в нейното малко сърчице има една топла искрица от надежда – че ще се завърна по-скоро и ще ѝ занеса хляб. Тя

не е хапнала от сутринта, а аз не бях ял вече втори ден.

Но ако бяха само гладът и студът, бих прегърнал малката си сестричка, бих ѝ дал едно шоколадче като сутринта и тя би заспала с хубавата надежда, че на другия ден ще има какво да яде. Но там, зад глада и студа стоеше един, изгубил образ и подобие на човек, със зачервени очи и вдигнат над главите ни юмрук. Някога знаех, че той беше моят баща, но после той стана бавен убиец на майка ми и на мене.

Майка винаги го защитаваше, дори и тогава, когато я съсипваше от бой. Не бил виновен той. Една несполука в живота му, в която била замесена нечестната постъпка на съдружника му, го накарала да стане пияница. Но в моята душа и в тая на сестричката ми имаше не жал, а ужас и страх от този човек, който се бе превърнал на звяр.

Вятърът продължаваше да ме пронизва, леден и студен, краката си не усещах. Аз продължавах да викам механически, а в ума си мислех: „Защо ли да се връщам у дома? И без това нищо не съм продал и няма какво да занеса. Баща ми, като се завърне и разбере, че не съм му занесъл нито лев, ще се нахвърли да ме бие. Сестричката ми ще писне, болната ми майка ще се помъчи да стане от леглото да ме спасява. Коровият юмрук на баща ми ще се стовари върху нея, от устата ѝ ще бликне алена кръв, заедно с която ще изтича и самият ѝ живот“. При тая мисъл аз заплаках. Горещите ми сълзи обливаха заледените ми бузи. Здравач бе забулил вече града. Запалените лампи издаваха бледа светлина през мъглата.

Аз се сврях до вратата на една къща и всичката набрана мъка, страдание и болка заразгърсваха из основи гърдите ми. Глухи ридания се изтръгваха от тях.

Колко съм плакал до тая непозната врата, не зная, но по едно време някой ме хвана за рамото и една глава, сложена близо до моята, ме запита:

– Защо плачеш, дете?

Вместо да отговоря, аз се разплаках още повече. В

гърдите ми всичко се бе превърнало в сълзи, раждащи се от безпределната ми мъка.

Тогава сложената на рамото ми ръка погали главата ми, спря се на гърба ми и като ме побутна леко, каза:

– Ела с мене.

Без да мисля, аз тръгнах. Изкачихме се по стълби, стигнахме до някакъв етаж и спряхме пред една врата.

След кратък звън, който се разнесе близко до коридора, вратата се отвори. Аз се намерих в хубаво отоплен светъл вестибюл. Като се обърнах, видях, че ръката, която се бе сложила на рамото ми, бе на млада, много красива жена. Тя подаде връхното си палто на слугинята, хвана ме за ръката и ме поведе със себе си. Докато преминавахме вестибюла, аз си мислех защо тая жена има такъв тъжен поглед? Продажбата на шоколади ме бе научила да наблюдавам хората и да ги изучавам.

След малко влязохме в голяма светла стая. От топлината пръстите почнаха да ме болят ужасно, но аз бях привикнал да търпя. Стаята бе много хубаво наредена, но най-особеното в нея бе един лежащ стол и върху него – едно момиченце. Неволно в детския си ум побързах да пресметна кой от двамата ни беше по-голям – аз или то. Спрях се и се загледах в него. Стори ми се, че то не е жив човек, а някакво същество, излязло от приказките, което ме гледаше с чудно хубавите си очи. Като че ли бе току-що пробудилата се Снежанка, излязла от стъкления си ковчег, където джуджетата я бяха сложили. Косите ѝ бяха съвсем златни и се спускаха до раменете.

– Снежка – обърна се за моя голяма изненада жената към момиченцето, – вода ти другарче.

Снежка разтвори по-широко очите си и ме погледна продължително. И тогава, не зная защо, тя ми се стори много умна, по-умна от мене и от много други. Като че ли знаеше повече от всички ни на нейната възраст. Погледът ѝ премина от очите ми върху дрехите ми, върху ръцете ми – и тогава видях, че още държа дървената кутия с шоколади.

– Продавам шоколади – промълвих аз за първи път като в отговор на нейните въпросително впити в мен очи.

– Защо? – попита тя и гласът ѝ ми се видя чуден като самата нея.

– Защо ли? – повторих неволно въпроса ѝ. – За да купя хляб на малката ми сестричка. Сега тя стои и ме чака и сигурно пак ще си легне гладна.

Очите на момиченцето се разтвориха отново широко, като че ли за първи път поглеждаха в непознат за тях свят.

– А баща нямаш ли? – намеси се майката, която беше приседнала на едно канапе близо до нас.

– Имам, но той само пие и ни бие.

– А майка? – попита Снежка.

– Тя е болна, много болна.

– Ами ти ял ли си днес? – запитва майката.

Аз замълчах. Кой знае защо винаги се срамувах да говоря за себе си. Изведнъж се почувствах изморен, краката ми едва ме държаха. Топлата стая ми показва колко съм изтощен и ми се струваше, че ще падна. Майката може би видя изморения ми вид и ме накара да седна. Снежка продължаваше да гледа ту мене, ту шоколадите. Тогава аз съвсем несъзнателно станах и като се приближих до нея, повторих механизиралата се вече в мен фраза:

– Моля, вземете си шоколади, за левче, за два.

Тя протегна белоснежната си ръчица, взе пет-шест шоколада, после отвори една малка красива чангичка и ми даде 10 лева. Казах, че нямам да ѝ върна, тъй като взетите от нея шоколади бяха по един лев. Майката се засмя и каза, че няма нужда да ѝ връщам. После тя ме запитва:

– А ти ядеш ли шоколади?

– Не, аз само ги продавам.

– Не ги ли обичаш?

– О, много ги обичам, но ако ги ям, какво ще продавам?

– Дай и на мене пет – каза ми тя.

Поднесох ѝ дървената кутия. Тя избра от по два лева и ми даде 20 лева. Поисках да ѝ дам десетте лева, които бях получил от Снежка, но тя ме погали по главата и ме накара да прибера парите. Сърцето ми подскочи от радост. Толкова пари! Искях да изтичам да купя хляб и да го занеса у дома. Но в това време майката тикна шоколадите в ръката ми и каза, че са за мене. Бях тъй гладен, че веднага обелих единия и докато се усетя, той изчезна в гърлото ми. В същия миг срещнах очите на Снежка, които ме гледаха, без да мигнат. После ръцете ѝ почнаха да белят един от нейните шоколади и тя също го изяде.

Тогава никак не можах да разбера защо майката дойде при мене, хвана ми главата с двете си ръце и ме целуна по челото. В следния миг повика слугинята и ѝ каза да донесе нещо за ядене.

– Тук ли? – попита тя с видима изненада.

– Да, тук! – отговори жената.

Тогава ми донесоха най-чудни ястия, които никога в живота си не бях ял. Имаше и плодове и аз наистина не знаех към кое да посегна. След един насърчителен поглед на майката аз започнах. Тъй като не бях ял втори ден, ядях с голяма охота. В един миг повдигнах неволно главата си и срещнах погледа на Снежка. Очите ѝ приличаха на две ясни звезди, блестящи със златен блясък. По лицето ѝ играеше някаква странна усмивка. След няколко мига тя се обърна към майка си:

– Мамо, и аз съм гладна.

– Добре, детето ми – каза много нежно майката, – какво искаш да ядеш?

Снежанка посочи мен и масата, на която бяха сложени разни чинии. Тогава преместиха масата близо до нейния стол и тя почна да яде. Но помня, че винаги, когато я поглеждах, виждах нейните очи, приковани в мене, а слабите ѝ нежни ръчички поднасяха бавно храната към устните.

Майката ме покани да изям една хубава червена ябълка.

Аз казах, че съм се нахранил и че ябълката искам да занеса на сестричката ми. Тогава тя даде друга за сестричката ми и пак настоя да изям червената ябълка. Не чаках повече да ме кани – впих зъбите си в ябълката и захрусках с такава сладост, че майката и Снежка се засмяха. Най-последно поисках да си отида, тъй като мисълта за гладната ми сестричка и болната ми майка стягаше сърцето ми.

Като си тръгнах, аз се обърнах при вратата и още веднъж погледнах Снежанка. Тя ме гледаше все така особено. Майката ме изпрати до стълбите и ме помоли на другия ден пак да отида у тях.

Аз изтичах на улицата, купих от първия магазин сирене и хляб и се втурнах с все сили към дома.

Заварих майка крайно разтревожена и измъчена поради закъснението ми. Росица, сестричката ми, си беше легнала, но още не беше заспала. Тогава сложих пред тях това, което бях им донесъл за ядене, и докато те вечеряха, им разказах всичко. Майка много се зарадва и благодари на Бога от сърце. Баща ми не бе се завърнал и ние побързахме да си легнем, за да ни завари заспали. През нощта той също не се завърна и на сутринта съседите го донесоха замръзнал. Навярно, когато се е връщал у дома пиан, бе паднал на улицата, не бе могъл да стане и тъй бе премръзнал.

Не зная тогава дали скърбях, или се радвах. Само горката ми майка плака много. Но сега, като мисля за него, ми е жал, защото той все пак беше един нещастник и си отиде от Земята твърде млад. А би могъл да живее и да бъде полезен за себе си и за нас.

През този ден не ходих да продавам шоколади. Но на следния, като свършихме часовете в училището, взех дървената кутия и краката ми сами се отправиха към тротоара на Снежанкината къща.

Като стигнах там, ме беше срам да се изкача горе и да позвъня, затова почнах да се разхождам и да викам:

– Моля, купете шоколади, пресни, хубави...

И за чудо тоя ден мнозина се спираха и купуваха. Аз

се радвах, прибирах парите и все си мислех за малката нежна Снежка. Какво ли правеше тя? Колко прозрачна и слабичка беше! И тъкмо си мислех така, един прозорец от горния етаж се отвори. Знаех, че това е Снежкиният етаж, и сърцето ми трепна от радост. Наистина, слугинята се показа на прозореца и извика:

– Ей, момченце, качи се горе, Снежка те вика.

Отърчах веднага и на един дъх изкачих стълбите. Слугинята ме чакаше, отворила вратата. Влязох и не знаех защо ми бе радостно на сърцето.

Майката ме посрещна във вестибюла и ме запитва защо не съм отишъл предния ден. Казах, че защото баща ми бе умрял. Тя ме погледна тъжно и ме погали по главата, навярно за да ме утеши. Но на мене никак не ми бе жал за него и по-скоро исках да видя Снежка. Навярно майката схвана нетърпението ми и веднага отвори вратата на Снежкината стая. Там, на стола, в бяла рокличка, както предната вечер, полулежеше Снежка. Като ме видя, поизправи се и ми се усмихна като на стар приятел. Аз съвсем свободно се приближих до нея.

Тя ме запитва колко шоколади съм продал през този ден и ми каза, че се била молила да продам повече. Аз се засмях и се разприказвахме. Тя ме разпитваше за различни неща и когато ѝ говорех, гледаше ме в очите, като че ли ѝ разказвах най-хубавите приказки.

Поисках да ѝ подаря шоколад, нямаше вече баща ми да ги брой и да ме бие, когато липсва макар и един. Снежанка ме гледа няколко мига, позамисли се и после прие скромния ми подарък. После взе от масичката една кутия и ми даде два големи шоколада, за които знаех, че са от най-скъпите.

– Това е от татко – ми каза тя. – Той ми ги даде за тебе. Аз му разказах всичко. Той иска да те види, но се връща вечер късно от работа. Затова каза да дойдеш в неделя.

– Твоят баща пие ли? – запитах я аз.

– Какво да пие?

- Ракия, вино.
- Не.
- И никога не те бие?
- Тя се усмихна и каза:
- Не, никога.
- О, ти живееш като царските дъщери в приказките.

Тя леко въздъхна и замълча. И пак ми се стори, че е много по-умна от мене. Беше малка на години, може би колкото мене или по-малка, а беше умна като големите.

Тогав аз не знаех, че хората, които дълго страдат, стават по-мъдри от тия, които не познават големите страдания в живота.

Така прекарахме заедно до вечерта. Пак заедно се хранихме и Снежка бе по-приказлива и по-весела от вечерта, когато за първи път я видях. А когато си тръгнах, слугинята дойде у дома с мене и донесе една кошница с разни неща за ядене и с мляко за майка.

На другия ден след училище пак взех шоколадите и тръгнах за Снежанкини. Тя изрично ми бе поръчала да отида у тях. Из целия път до тях аз виках и продавах шоколади. И най-чудното бе, че те се продаваха толкова лесно, както никога дотогава. Без да искам, го отдавах на Снежкината молитва.

Вървах и в сърцето ми бе весело, въпреки че бе студено, имаше голям сняг, а обувките ми бяха скъсани.

Най-после позвъних у Снежкини. Тя ме очаквала с нетърпение. Заговорихме се. Показа ми разни книжки с картинки, списания, вестничета – и от това разбрах, че бе чела много. Обеща да ми ги дава и аз да ги прочета. А майка ѝ пак донесе различни неща за ядене. Аз ядях винаги с радост и апетит, а покрай мене и Снежка ядеше, макар и съвсем по мъничко.

Така почнах да ходя всеки ден у тях. Снежка най-много обичаше да ѝ разказвам какво съм видял по улиците, какво съм правил в училището, у дома и как съм живял дотогава. И аз ѝ разправях какви ли не истории, в които покрай

истината вземаше участие и моето голямо въображение. Снежка ме слушаше захласната. Разказвах ѝ за мои бедни другари, за училището, за сестричката ми. Но с най-голям интерес слушаше, когато ѝ разказвах за пазара в петък. Колко викове има там, колко крясъци. Едни това викат, други – онова. Малки, дори по-малки от мен деца викат, дерат си гърлото за да продават карфици, пликове, клечки за зъби и още какво ли не.

Лятно време е много весело. Хората се блъскат, кряскат. Всеки иска да продаде или да купи нещо. Но зимно време е много мъчно. Студено е, особено когато пък човек е и гладен. Ръцете посиняват, лицето се зачервява и боли от студ. Малките продавачи се връщат вечер с вкочанявали ръце и крака. И като влязат вкъщи на топло боли, ужасно боли... Идва ти да ревнеш, че да плачеш, да плачеш... И когато, увлечен от това, което ѝ разказвах, вдигах очи и поглеждах Снежка, виждах нейния неподвижно вперен в мене поглед, но сякаш без да ме вижда. После тя отпуцаше глава и дълбоко въздъхваше.

Тъй минаваха дните. Не помня кой ден Снежка стана от лежащия стол, за да ме причака на прозореца права. На мен това не ми направи особено впечатление, защото тогава не знаех много работи. По-късно научих, че Снежка боледувала от пет-шест години от някаква си странна анемия. При тая болест човек изгубвал всякаква охота за ядене и всеки ден силите му изтичали по неznайни пътища. Лекарите през всичкото време я крепели с лекарства, с инжекции, без да могат да възвърнат здравето и желанието ѝ да яде. Всяка хапка или лъжичка мляко е коствало много сълзи на майка ѝ. Но с моето тъй неочаквано появяване в онази мразовита вечер, когато самият мой живот беше на косъм, гледаща ме как аз като гладно зверче ядох толкова много, в нея, кой знае как, се възвърнало желанието да яде. А заедно с това и самият живот почнал да се влива в жилите ѝ.

На другия ден след прохождането на Снежка аз бях облечен с нов костюм, подарък от нейните родители.

По-после те изпратиха майка на лечение в санаториум за гръдоболни. Сестричката ми имаше топло палто и нови обувки, на които не можеше да се нарадва.

Аз продължавах да продавам шоколади, но за тях отделях съвсем малко време. Бащата на Снежка ми казваше, че трябвало да уча, а когато порасна, тогава да работя много.

Докато майка беше в санаториума, аз и сестричката ми живеехме у Снежкини. Животът ми там ми се струваше като хубава приказка.

Когато Снежка за първи път слезе долу, на улицата, бе като истински празник. Нейната майка ме целуна разплакана от радост, а на Росица подари голяма кукла. Следобед татко ѝ ни заведе с автомобил на разходка в полето, гдето бяха нацъфтели първите пролетни цветя. Денят бе слънчев и ние тичахме и играхме до насита.

Лятната ваканция прекарахме със Снежкини в едно хубаво планинско село. Това бе първата ми най-хубава ваканция в живота. Снежка беше вече здрава и тичаше, играеше заедно с нас. Към края на лятото дойде и майка с много подобро здраве. Следващите две години тя пак ходи в санаториума и оттогава е добре и може да работи, както по-рано.

Сега, като отивам у Снежкини, ми се радват като на неин роден брат. Майка ѝ никога не забравя да сложи с нежна ласка ръката си върху главата ми и в очите ѝ винаги виждам изразена дълбока благодарност. Те всички мислят, че аз съм причината за нейното оздравяване, но и аз мисля, че дължим на тях живота на трима ни – на мене, на майка и на Росица.

УЧИТЕЛКАТА МИ

Всички казаха, че не съм добра ученичка, и аз мислех също като тях. Татко намираше, че учението не било за момичета – хурката и вретеното били за тях. И той се чудеше защо са направили обучението задължително до 14 години.

Брат ми, който беше само година и половина по-голям от мене, ме гледаше отвисоко поради това, че беше се родил мъж, и най-вече, че него го хвалеха всички. Сестра ми тикваше чорапа в ръцете ми и ме прашаше с говедата.

Не мога да кажа, че някъде дълбоко в душата ми това не ми тежеше, макар че да не учиш е по-лесно, отколкото да учиш. Аз чувствах някакво стеснение от околните и затова пасях говедата винаги сама. Другарките ми разговаряха весело, разказваха си понякога уроците или четяха приказки, а аз нямаше какво да кажа. Седнала на някоя канара, плетях чорапа, наглеждах говедата и най-много обичах да гледам реката, която буйно се спускаше към дълбокия дол под селото ни, цветята, които цъфтяха наоколо ми, слънчевата светлина, която позлатяваше всичко, което докосваше.

Не зная защо, но винаги, когато имаше слънце, ми се струваше, че е празник. Тогава водата по-весело клопочеше между камънаците, цветята по-хубаво цъфтяха, а птичките се надпреварваха да пеят. Моето сърце ликуваше и очите ми гледаха с радост чудното празненство на природата. А когато биваше облачно, всичко ми се струваше посърнало. Посърваше и моето сърце, което тъгуваше за Слънцето и за неговите благодатни лъчи.

Ние нямахме майка, а в село да нямаш майка е много по-лошо, отколкото в града. Имахме въшки и бълхи, аз бях

облечена в дрипи, защото кака, която беше четири години по-голяма от мене, не можеше да смогне с цялата домакинска работа.

Татко ореше, сееше, жънеше... Разбира се, във всичко му помагахме и ние, но той винаги мърмореше и казваше, че то като няма в една къща домакия, така е.

Аз не зная дали чувствах нужда от майка, защото не можех да си представя какво друго бих правила, ако не това, което вече правех – да паса говедата. А да се пасат говедата не е никак лошо. То е да скиташ из планината, да се завираш из шубраците, да газиш реката, а тя, трептяща като живо злато под слънчевите лъчи, да се провира край краката ти; да дишаш напролет изпълнения с аромата на диви теменуги и други цветя въздух и наесен да се връщаш с пълна торба лешници, дренки, киселици и дребници круши.

Но най-после татко беше намерил майка за дома ни и ние се преселихме в друго село при нея. Аз бях тогава за трета година във второ отделение.

Това, което най-много ми хареса след преместването ни, не бе голямата хубава къща, в която влязохме, нито че нямахме вече въшки, а бълхи си има навсякъде по селата, нито околността на селото, която беше така хубава, както и на нашето, но беше нашата учителка. Като минаваше край чиновете, а аз бях на последния, тя си сложи ръката на главата ми и като ме погали, каза:

– Ти, детенце, момче ли си, или момиче?

Отведнъж ми се стори, че Слънцето изгря, че потокът блести под лъчите му, че птичките пеят и цветята са изпълнили целия въздух с аромата си. А моето сърце трепти, трепти, ще изхвъркне от радост. Повдигнах главата си и погледнах учителката. Тогава тя каза:

– Ах, какви чудни очи, като звезди! Как ти е името, момиченце?

– Иванка – промълвих аз и усетих как обикнах изведнъж и завинаги учителката си.

– Трябвало е да те кръстят Звездина – усмихна се тя и пак погали главата ми, която беше остригана като на момче. Майка беше направила това заради въшките.

Оттогава ми беше тъй приятно да ходя на училище, както и да се катеря по чукарите, да се завирам из храстите и да слушам песента на птичките.

Учителката намираше в мене все нови и хубави неща и аз се връщах у дома с препълнено от радост сърце. Най-първо тя каза, че пиша много хубаво. Някои от децата казаха, че това е, защото съм трета година повтарачка. Учителката отговори, че това нямало значение. Имало ученици и в прогимназията, които не умеели да пишат хубаво. Аз, която в първия момент бях потънала в срам, я погледнах с безпределна благодарност. Чувствах, че страните ми горят и очите ми блестят, както блести потокът, когато го огрее Слънцето.

Но когато тя показва рисунката ми пред цялото отделение, като се връщах у дома, не стъпвах на земята от радост, не можах и да обядвам. По-скоро взех торбичката, в която скрих читанката си, и тръгнах към планината. През всичкото време, докато пасях, четях на глас урока си на птичките, на цветята, на канарите, на потока, за да се радват и те с моята радост. Те бяха моите приятели и аз вярвах, че вземат участие в радостите и скърбите ми.

С какво старание започнах да приготвям уроците и домашните си, един Бог знае. На сутринта, когато учителката минаваше край столовете, за да преглежда тетрадките ни, моето сърце тръпнеше, а дланите ми се изпотяваха.

– Ще намери ли учителката домашната ми работа хубаво написана, ще сложи ли ръката си върху главата ми? – питаше с всеки свой удар сърцето ми.

И когато тя, навела се над мене, прошепваше нещо много хубаво, и когато почувствах топлата ѝ длан да минава в милувка по остриганата ми глава, стопявах се от радост.

Но една вечер бях най-щастлива. Майка се върна от чешмата и като остави менците, каза на татко:

– Димитре, срещна ме Ванкината учителка. Много я хвали. Аз имам в сандъка тъкани работи. Трябва да отидем утре в Бориково при шивачката и да ушием на Ванка една рокля.

Татко се позакашля и рече:

– И на мене тъй дума учителката, че Ванка много се учела. Пък аз мислех, че жените не ги бива за учение. Но види се, сега ще трябва...

– Как да не ги бива за учение – енергично се противопостави майка, – ще изучим момичето, така за нищо не се хвали човек наред мегдана пред толкова много хора. Онзи ден и на хорото ми каза същото. Всички чуха...

Похвалата на учителката ми пред толкова много хора ми се стори, че е най-голямата радост, която може да преживее човек. И благодарение на тази нейна похвала сега съм тук ученичка.

БАЩИН ДОМ

Сега щях да съм в чужбина, щях да живея в богатата къща, заобиколен от нежните грижи на високо интеллигентни хора. Но ето, че не съм в чужбина, а тук...

В нашето хубаво планинско село винаги идват да летуват хора от различните краища на страната ни. През едно лято, когато бях преминал за трето отделение, пред чичо Любеновата къща, която е най-хубавата в селото ни, спря една много луксозна кола. Веднага ние, децата, я заобиколихме и любопитно загледахме както нея, така и пътниците, които заслизаха.

Господинът, който подаде ръка на жената, беше с прошарени коси, а тя бе млада, много красива, но цялата в черно.

Като слезе от колата, тя тъжно ни изгледа и когато очите ѝ се спряха върху мене, отведнъж се разшириха, просияха и като се приближи бързо, жената поиска да ме погали по главата, но аз засрамен се отдръпнах.

– Гледай, Жорж – обърна се тя към господина и продължи на чужд, непознат за мене език. – Как се казваш, момченце? – запита ме тя, след като господинът кимна утвърдително глава на това, което му бе казала.

– Владимир – отвърнах аз, цял зачервен от срам.

– Владимир – повтори името ми тя и поиска пак да ме погали, но аз отново се отдръпнах.

– Не се плаши – каза ми тя, – аз имах момченце колкото тебе – и отведнъж се разплака.

Мъжът ѝ веднага дойде, каза ѝ нещо на чуждия език и поиска да я отведе. Но тя се обърна и още веднъж посегна

да ме погали. Този път не се отдръпнах, защото гледах съзизите, които се отронваха от очите ѝ.

Следобед тя дойде със стринка Вана, в чиято къща се бяха установили на квартира. Мама ги покани в приеманата и говориха много. След това ме повикаха и жената, като сложи един голям шоколад в ръката ми, задържа ме при себе си и не преставаше да гали рошавата ми глава – не бях се стригал, откакто ни бяха разпуснали. Очите ѝ все плуваха в съзиза, които се отронваха, когато тя примигваше с дългите си мигли. Мама я гледаше нажалено, а стринка Вана, на която наскоро ѝ беше умряло дете, Петърчо, вдигаше престилката си и бършеше изобилните си съзиза.

– Добре – каза мама, когато жената стана да си ходи, – нека идва. Дете с дете си приличат. Душици! Господ ни ги дава, Господ ни ги взема. А щом като Владко толкова прилича на вашето дете, радвайте му се.

Оттогава жената идваше да ме вземе със себе си или пък пращаше Пенка, момичето на стрина Вана, да ме повика, защото аз не преставах да се срамувам и не можех да отида сам.

Чичо Жорж, особено леля Зорница – както бяха ме научили да ги наричам – ме отрупваха с подаръци. Купиха ми нови дрехи и обувки, за които децата ми завиждаха. Но аз не можех да се радвам, защото леля Зорница често ме питаше не бих ли искал да отида да живея при тях – нещо, което внасяше смут в душата ми.

Една сутрин, преди да си тръгнат, добрата жена дойде у дома и говори много с мама. Татко го нямаше – беше на гарата, гдето работеше, и чух мама да ѝ казва, че той може да разреши този въпрос.

Вечерта леля Зорница пак дойде. Говориха и с татко. Аз не знаех за какво говорят, но някаква тревога се промъкваше в сърцето ми и прекарах много неспокойна нощ.

На другата сутрин луксозният автомобил на чичо Жорж спря пред нашата къщичка. Тогава мама и татко ми казаха, че леля Зорница искала да отида и да живея при тях. Щяло

да бъде много хубаво. Аз се разплаках – не, по никоя начин не исках да отида! Леля Зорница ме прегърна и ми обеща какви ли не неща, само да се съглася.

Татко и мама за моя изненада също ме увещаваха. Мама ме изми и облече, но аз не преставах да хленча. Тогава татко, макар че винаги е бил много добър към мене, ми се скара и каза за пет минути да съм готов. А мама, която беше всякога нежна и любяща, не взе моята страна и не ме защити.

Аз притихнах и добрата жена, хванала ме за ръка, ме поведе към колата. Чичо Жорж ни чакаше и като ми помахаша приветливо с ръка, помогна ми да се настаня в колата. Той беше чужденец и мъчно говореше български език.

Леля Зорница седна до мене, усмихна се и ме прегърна през рамото. Аз се разплаках отново.

– Ще свикне – каза тя, като погали подстриганите ми от нея коси.

– Ще свикне – отговориха едновременно татко и мама и като се сбогуваха отново, автомобилът потегли.

Вечерта се намерих в богата като в приказките къща. Големи огледала, маси, столове, в които се потъва, и още какво ли не, което не бих могъл даже да сънувам. Всичко лъщеше, подът се хлъзгаше, като стъпех по него.

Облякоха ме с много хубави дрехи. И странно, гостите, които идваха, изказваха учудването си от голямата ми прилика с умрялото наскоро момче на леля Зорница, чийто голям портрет красеше столовата, а много други имаше навсякъде из голямата къща.

Всичко беше много хубаво, но аз не можех да се помирям. Умирах от тъга по малката си сестричка, с която постоянно играехме. Копнеех по хълмовете и горите, които заобикаляха селото ни; плачех за високите чукари, където се катерехме с другарите, когато пасяхме козите.

Вечер, легнал на пухените дюшеци, покрит с юргани от светлосиня коприна, аз плачех за грубите селски черги, с които ни завиваше мама на голямото кораво легло, гдето

спяхме със сестричката ми и с малкото ми братче.

Пред моите затворени, пълни със сълзи очи, изпъкваше вирът на буйния планински поток, в който се борехме и плувахме през цялото лято заедно с другарите ми. Не можех да си представя, че ще отпътувам някъде далеч и никога няма да ги видя вече. Ливадите сами изникваха пред очите ми и аз се виждах бос, с разгърдена риза да тичам като птица свободен из тях...

Дните минаваха, а аз не можех да свикна. Напротив, тъгата ми по село растеше и аз писах на мама, че не мога да живея в този богат, но чужд за мене дом. Никакъв отговор не получих. Тогава намислих да избягам. Всяка вечер заспивах и всяка сутрин се събуждах все с тази мисъл – да си отида у дома.

А хората, които ме бяха взели, се чудеха с какво да ме зарадват. Трапезата сутрин, на обед и вечер биваше препълнена с различни ястия и сладкиши, а аз през сълзи мислех за сладкия фасул, който мама така хубаво умее да готви, за лютите пиперки, за праза лук, за туршията зиме... Дори коравият къшей хляб, който отчупвах в торбичката си и слагах набързо в устата, тичащ подир говедата, бе по-сладък от всички сладкиши, които ядях всеки ден. Леля Зорница бе към мене много добра и ласкава. Но когато нейните деликатни ръце погалваха лицето ми, аз мислех за коравите от труд и работа ръце на мама, с които тя от време на време погалваше страните ми, и сърцето ми се обливаше в сълзи.

Не, не можех да свикна! Щях да се разболея. Душата ми копнееше за всичко, което беше у дома. Аз тъгувах за постлания с камъчета и плочки двор, за малката градинка с цветя, за кладенеца, от който вадехме вода.

В богатата къща всичко бе хубаво, деликатно, красиво. На село всичко бе грубо, но то сякаш бе в сърцето ми и ми бе скъпо като самия живот.

И една нощ избягах. Слязох през прозореца, прескочих ниската желязна ограда и се намерих на улицата. Изведнъж

почувствах, че някакъв огромен товар се смъкна от мене и аз въздъхнах свободно.

Отидох на гарата. От службата на татко по влаковете бях запознат с тях и затова ми бе много лесно да пътувам сам. Купих си билет – пари имах, давах ми постоянно – и се качих на влака. На леглото вкъщи бях оставил бележка, че си отивам у дома.

На другия ден мама, като ме видя, плесна ръце от изненада, затича се към мене и ме прегърна. Татко, от когото най-много се боях, само се усмихна и погали страната ми. Сестричката ми се хвърли на шията ми и цял ден не се отдели от мене. Само малкото ми братче не беше разбрало какво бе станало.

Татко веднага писа и се извини за постъпката ми пред добрите хора, но на мене никога не се скара. Мама се радваше, като да бях умрял и отпосле възкръснал. Те мислели за мое добро, но като не съм могъл...

След няколко дни получихме от добрата госпожа писмо, с което ме викаше отново. Аз ѝ писах, че не мога да се отделия от дома.

После те отпътувах за чужбина, където и без това са си живели. И оттам тя никога не ме забрави. За нея аз винаги ще остана нейния оживял син, който не иска да се върне при тях.

Те си имат друго дете, момиченце, което е вече петгодишно. Когато то ми изпраща снимки, надписва ги, като да съм му роден брат.

Понякога си мисля дали не сгреших, като не останах при тия добри хора... Може би тогава щях да бъда по-полезен на родителите си. Но като надникна в сърцето си, виждам, че и днес бих постъпил, както тогава.

КРАСОТАТА

Откакто се помня, обичам красотата. Може би това е наследство от моята нежна, мила майка, която малко помня. Тя е обичала хубавото и на нейната любов към красотата се дължат високо художествените картини, с които са обкичени стените в салона ни. С часове е стояла, както казва татко, да гледа синьото небе, високите планини и най-вече напролет разцъфналите цветове на дърветата.

На мене също ми прави голямо удоволствие да гледам златистите багри на изгрева, които предвещават хубав ден, зелените борове, които се издигат стройни в своята вечна младост и всичко, всичко, в което има хармония и красота.

Преди три години татко, посъветван от лекаря, поиска да изпрати мене и сестричката ми на море. Тя е твърде слабичка и със своето нежно здраве винаги създава особени грижи и безпокойствие на татко.

Когато той ни събщи намерението си да ни изпрати на море, аз неволно потръпнах, обхваната отведнъж от някакъв странен, непонятен страх. Като че ли това огромно море ме заплашваше и се заканваше да ме погълне с хилядите си вълни. Вечерта си легнах с този страх и прекарах нощ, изпълнена с кошмарни сънища. Всеки изминат ден страхът ми се увеличаваше и аз не исках да отида по никой начин на море. Когато изказах страха си на леля, тя се засмя, а на татко не смеех да кажа, защото знаех, че ще ми рече, че съм глупаво момиче. А при все това страхът навлизаше дълбоко в сърцето ми и рисуваше всевъзможни страхотни картини. Огромното зелено море се издигаше до небето, отваряше уста като самата бездна, захилваше се и искаше да глътне мене и сестричката ми.

Почнах да слабея от този невероятен и необясним страх. Татко, като виждаше, че не изглеждам добре, побърза с изпращането ни, като не подозираше, че тъкмо това отиване ме измъчва толкова много.

Всичките ми тайни молитви да се случи нещо, което да попречи на пътуването ни, не се изпълниха и един ден се намерих на гарата между многото куфари и чанти, Ленето – сестричката ми, леля и свако.

Татко ни целуна за сбогом и когато влакът потегли, той дълго ни маха с шапката си.

Целия ден през време на пътуването се мъчех да забравя страхотните картини, които рисуваше страхът ми, и изправени глава до глава с Ленето, ние гледахме чудните картини, които тичаха пред нас. Тя пляскаше с ръце от радост, когато виждаше стада от агънца, възкликваше по козичките, които се катереха по скалите, и запяваше песенчица, когато влакът минаваше край бистра рекичка.

Късно вечерта стигнахме в крайморския град. Настанихме се на хотел и си легнахме. Заспала съм веднага, защото бях много уморена. На сутринта, о, никога няма да забравя сутринта, се събудих рано, едва се зазоряваше. Както лежах в леглото, погледнах към прозореца. Видях небето на изток, обагрено със златисти багри. Скочих от леглото и погледнах през отворения прозорец. Останах закована на мястото си от възторг. О, такава красота никога не бях очаквала! Морето се разстилаше огромно, велико, безкрайно. Изгряващото Слънце му даваше своите краски и го правеше вълшебно.

– Бистра – чух да ме вика сестричката ми, – какво гледаш?

– Ела да видиш! – казах ѝ аз.

Тя скочи с бялата си нощничка и дойде при мене. Качих я до себе си на стола и тя обгърна с ръчички шията ми. В следния миг видях очите ѝ да се изпълват с възхищение от гледката, която се разстилаше пред нас.

Продължавахме да стоим така и да гледаме. Чайки

прехвърчаха над морето и кацаха по вълните му. Слънцето се изкачваше бавно и струеше потоци златиста светлина върху къдрещата му се повърхност. Аз гледах, без да мога да откъсна погледа си. Такова вълшебство, такава красота никога не бях виждала!

Когато след няколко часа ние се носехме с малка ладия по леко къдрещите се вълни на морето, аз се питах къде отиде страхът ми. И разбрах – той бе победен, бе изпъден от красотата. Тогава неволно повторих думите, които бях чела някъде и които после научих, че са от Достоевски: „Красотата ще спаси света!“.

ВОДА

Миналото лято бях у вуйчови на село. Цялата ваканция прекарах много хубаво, но накрая едва не изгубих живота си.

Вуйчо е горски и на мене, и на братовчед ми Мони – Симеон – най-приятно ни беше да издебваме моменти, когато пушката на вуйчо стои зад вратата, а той самият не е наблизо. Тогава я вземахме и Мони ми показваше как се слагат патрони, как се вадят, и обещаваше да ме научи да стрелям при случай, че ни попадне пушката за по-дълго време. Вуйна изрично ни беше забранила да си играем с нея, защото „дяволът си нямал работа“, а вуйчо бе казал, че ще ни набие като магарета и двамата. Но на нас всичко това ни се виждаше шега и един празник, когато вуйчо и вуйна бяха отишли на гости у техни роднини в едно съседно село, ние взехме пушката и излязохме извън селото, гдето щяхме да се обучаваме в стрелба. Но от самото начало имаше засечка, пушката не искаше да стреля. Мони се зае да търси причината и аз се надвесих над него. Но въпреки старанията си той не можеше да оправи работата. Тогава казах:

– Дай на мене – и хванах пушката.
– Остави – рече той, – какво разбираш ти от пушка... – и я дръпна силно.

В същия момент пушката гръмна и аз повече нищо не помня.

Когато се пробудих, първото нещо, което изпитвах, беше неопикуема жажда.

– Вода! – пошепнах аз. – Вода!
– Никаква вода! – чух някакъв дебел глас. – Никаква

вода, ако искате да остане жив.

В същия момент почувствах страхотна болка в гърдите си и заедно с болката ми се стори, че изчезвам в някаква черна бездна. Когато отново се пробудих и можах да отворя очи, видях разплаканите очи на мама.

– Вода! – прошепнаха засъхналите ми от жажда устни.
– Вода!

Усетих как нещо влажно премина по устните ми.

– Дай ми да пия! – изплаках аз. – Не ме мъчи така!

– Не може, детето ми, не бива.

„Не бива, не бива“ – чувах винаги все този отговор на мама, когато я молех за водичка. А това беше ужасно мъчително, по-мъчително от огнената болка в гърдите ми.

– Мамо, само една глътка – молех я аз.

Разплаканите ѝ очи ме гледаха с безгранична любов, но устните ѝ отговаряха: „Не бива!“.

Тогавя притварях очи и ето, виждах се – вървя из планината. Нападала шума и под шумата нещо клокочи. Цялото ми същество се изопва – чувам най-сладкия звук на света – чувам, че тече вода! Задъхан се спирам и виждам да протичат сребърни струи между нападалата шума.

„Вода! Вода!“ – извиквам с възторг аз и се навеждам да пия. В същия миг се пробуждам и виждам надвесеното лице на мама.

– Сънуваш ли нещо, детето ми? – пита ме тя.

– Жаден съм!

– Знаем. Имай още малки търпение – и тя наквасва с памуче почернелите ми от жажда устни.

Не зная колко време прекарах в такава мъчителна жажда, но нямаше извор в планината, нямаше поток, който бях виждал в живота си и който не заставаше пред затворените ми очи по-реално от самата действителност, която ме заобикаляше.

Ето, Слънцето грее. Ние сме няколко другари в планината. Вървим край буен планински поток. Водите му се удрят в гладките заоблени камъни и се преобръщат

на бяла пяна. Коритото на потока се вдълбава в хубав вир, който трепти като злато под слънчевите лъчи.

– Да се окъпем тук – казват другарите и хвърлят раниците.

Аз стоя захласнат, взрян с цялото си същество във водата. Някаква чудна премала ме обхваща.

– Какво стоиш – виква ми един от другарите, – събличай се!

Аз искам да се съблека и не мога. Цялото ми същество е събрано в гърлото ми, което гори от жажда, и в очите ми, които неподвижно гледат струящата се вода под златните ласки на слънчевите лъчи. Искам цял, така, с дрехите, да се захлупя във вира, да отворя устата си и да гълтам, да гълтам тези Божествени струи вода, а странното вцепеняване не ми позволява да сторя това и страшна мъка се набира в гърдите ми.

– Защо плачеш, детето ми? – чувам гласа на мама.

Отварям очи. Лицето ми е цяло обляно в сълзи. Памучето мокри засъхналите ми устни. Мама не ме пита вече, тя знае за виденията, които спхождат затворените ми очи.

– Успокой се – гали тя челото ми, – още малко остава.

Нейната ръка наистина има странно въздействие – винаги ме успокоява. В мене всичко притихва и аз отново притварям очи.

Ето ни с Мони. Крачим бързо из шумата на голяма, вековна букова гора.

– Жаден съм – казвам аз.

– Ей сега ще те заведа на един чудесен извор – отговаря ми той и ние отново крачим. Шумата, напластена кой знае от колко години, издава особен шум.

– Близко ли е? – питам аз.

– Близко е. Сега... като излезем от гората.

Виждат се последните дървета на гората и небето, което прозира през тях. Ние вече сме на заоблената полянка. Това място ми е познато. Аз сам се втурвам надолу към голямото

дърво, от чийто дънер зная, че извира буен извор. Чувам отдалече вълшебната музика на потока. Тичам като луд. Ето го извора, как буйно извира! Очите ми са неподвижно вгледани в него, цялото ми същество е стремеж! Отведнъж коленете ми се пресичат и аз падам с ръце, протегнати към извора... Остра болка пронизва гърдите ми и аз почвам да стена.

Чувствам милувката на майчината ръка по челото ми. Отварям очи. Лампата свети. Мама седи на стола до мене. Това внася чудно успокоение в цялото ми същество. Мисълта за някаква сигурност отпуска членовете на тялото ми.

„Мама – мисля си аз, – мама, чиято милувка усещам и денем, и нощем в полусън. Само мама може да накара да притихне изгарящата ме жажда.“

Имаше време, когато не знаех дали съм буден, или спя, дали виждам наистина, или насън. Ето, вървя сам из една голяма планинска поляна. Слънцето така хубаво ме гали, че бих се чувствал щастлив, ако страшна жажда не гори гърлото ми, гърдите ми, цялото ми същество. В съзнанието си зная, че по тази поляна протича поточе, и бързам към него. След няколко мига виждам водите му да трептят и да се извиват като златиста лента.

– Вече ще пия – казвам си аз и се втурвам към поточето.

Ето, съвсем близо съм... на две стъпки, на една... Ето ме, коленичил до него. Навеждам се и потопявам устни. О, велика благодат, о, Божие благословение! В засъхналото ми гърло протича глътка вода. Това, което изпитах, никога не може да се опише. Не, не пих вода – в гърлото ми не протичаше глътка вода, а самият живот!

Но колко странно – планината и Слънцето изчезват, потока го няма – и виждам мама с лъжичка в ръка пред мене. Аз съм сънувал с отворени очи.

– Лекарят позволи – казва ми усмихнато тя, – сега вече ще ти бъде по-леко.

Аз затворих очи и съм заспал първия си здрав и благодатен сън.

Когато бях вече добре, научих, че Мони цяла неделя бил по кошарите из планината, несмеещ да се завърне на село, за да не научи някаква страшна новина за мене. Едва когато го уверили, че съм добре, се завърнал у дома. Когато се видяхме, той бе слаб едва ли не колкото мене. Измъчил се беше ужасно. Но оттогава аз ценя водата като самия живот.

МИМИ

Зададената тема по литература от нашия любим учител е много хубава – да опишем случка от нашия живот. Но тя подхожда за тези, чийто живот е весел и приятен, а моят е тъжен, много тъжен.

Татко и майка са разведени. Не зная кой от двамата е виновен – нали винаги в такива случаи се търси вината, но зная само, че за мене е страшно тежко, откакто я няма мама. Може би тя щеше да ме вземе със себе си, което сигурно би било по-хубаво, но татко тогава така лошо я наби и я изхвърли на улицата, че тя в момента надали си е помислила за мен. На другия ден той ме изпрати на село при баба и оттогава никога не я видях вече. Научих после, че отишла някъде много далече, на другия край на страната ни, но никога не ми казаха къде точно е тя. Може би татко не позволяваше да ми кажат или майка ме е забравила?

Като се завърнах от село, в съседната стая имаше нови квартиранти. Бащата беше сляп и свиреше на улицата, гдето ставаше пазарът, майката ходеше на работа в една фабрика, а въщи оставаше тяхното момиченце Мими.

Още като я видях, я обикнах. Нямах нито брат, нито сестричка, затова Мими заемаше мястото и на двамата в сърцето ми.

Често съм си мислил защо хората са толкова различни? Например татко с всички се кара, а Мими – Мими беше най-доброто същество на Земята. При нея можех да стоя с часове и все едно, че не съм стоял никак – така леко и светло беше на душата ми. Тя се усмихваше и цялото ѝ лице се озаряваше със светлина. Нямахме нищо, което да не беше готова да даде, и нямахме страдащо същество, за

което тя да не пожали.

Веднъж една каруца щеше да ѝ премаже ръката, защото Мими поиска да спаси едно котенце. Крачето му беше счушено и после с каква нежна грижа го обграждаше тя, докато то оздравее!

Докато Мими бе на Земята, не ми беше толкова тежко, защото с нея си приказвахме по разни въпроси. Тя беше малка, но много умна. Веднъж си говорихме кое е по-лошо – да си сляп като баща ѝ или да си нямаш майка. Тя ми каза, че да си сляп е по-лошо. Много, много пъти си беше затваряла очите, защото искала да види как живее татко ѝ. И разбрала, че е много страшно.

– Но и да си сляп, ако имаш майка – казах ѝ аз, – нали тя ще се грижи за всичко? Освен това ще те милва, ще те гали.

– Да – отговаряше тя, – но няма да виждаш Слънцето, цветята. Няма да виждаш нищо, нищо... И ще бъде тъмно, все тъмно, и то завинаги.

Права беше Мими, но все пак тя имаше майка и не можеше съвсем добре да ме разбере. А може и да ме разбираше, но да искаше да ме утеши.

Всички тези разговори наистина са съвсем детински, но за мене са така скъпи, както ми е скъпа и моята сестричка Мими, с която са свързани те.

Мими боледуваше често, но откакто тръгна на училище, почна да боледува още по-често. Макар и да не ходеше на училище, тя знаеше да чете и да пише, защото бивах край нея и винаги ѝ помагах. В трето отделение тя заболя много сериозно и я отнесоха в болницата. Оттам тя не се завърна у дома и това беше най-страшното нещо в живота ми. И не само в моя, а и в живота на майка ѝ и татко ѝ, който никога не бе я виждал, само бе чувствал нежните ѝ грижи и деликатните ѝ ръчички, които се увиваха около шията му.

Колко празна, колко безгранично пуста беше къщата без Мими, само един Бог знае!

Когато отивах при нея в болницата, очите ѝ просияваха

в светлина и хубавата ѝ усмивка озаряваше личицето ѝ. Аз ѝ говорех, че като оздравее, пак ще я водя за ръчичка на разходка извън града, както бе препоръчал лекарят. Тогава ще тичаме из ливадите и ще се радваме на разцъфналите цветя. Тя ме гледаше. Очите ѝ ставаха големи и замислени. Знаеше ли тя, че никога няма да стане това, което ѝ говорех? Понякога мисля, че да.

Няколко дни преди да ни напусне, тя ми каза:

– Батко, какво мислиш, ще ме е страх ли самичка там?

– Не. Аз ще идвам всеки ден при тебе – казах аз, без да мисля какво говоря.

В следния миг се съвзех и казах:

– От какво има да се страхуваш? Нали у дома сме всички?

Тя само се усмихна с усмивка, която казваше: „И ти знаеш това, което аз зная, защо искаш да го прикриеш?“. После каза:

– Книгите ми сигурно няма да ми трябват там. Вземи ги ти – и отново се усмихна с най-хубавата и лъчиста усмивка.

В това време звънецът на болницата иззвъня. Сестрата ми каза, че е време да си ходя. Това беше последният спомен от Мими – нейната лъчиста усмивка. Последните два дни тя беше в безсъзнание и не пускаха при нея никой друг, освен майка ѝ.

Аз удържах обещанието си и ходех всеки ден при нея. Но татко е железничар и го преместиха. Трябваше да дойда и аз с него тука.

Много пъти съм искал да разкажа на някого за моята малка сестричка Мими – и не е имало на кого. А ето, сега ми се отдаде такъв случай.

Сега вече нямам никаква друга мисъл, освен тази – като завърша гимназия и почна да работя сам, да намеря мама.

ЧУДНАТА ПОМОЩ

В живота ми има един паметен ден, в който се случи най-невероятната, но затова пък най-интересната случка. Колкото повече мисля за нея, толкова нещата се преплитат и ми стават по-необясними.

Татко е краен атеист – безбожник. За него не съществува нищо друго, освен това, което може да констатира с петте си сетива. Майка – точно обратното, прекалено е вярваща. Но въпреки че татко често се шегува с нейната вяра, аз зная, че дълбоко в душата си искрено я почита.

А аз, като не знаех дали да вярвам в това, което говори майка ми, или да се ръководя от философията на татко, от малък обикнах природата и най-вече да се катеря по планини и скали.

През миналото лято с един другар отидохме в планината за една седмица. Татко харесва моята самостоятелност и винаги е съгласява да ме пуска на излети сред природата. Бяхме се установили в една хижа и оттам, като се присъединявахме към големите туристи, или пък само двамата с другаря ми Илия, предприемахме различни екскурзии из планината.

Една сутрин станахме, но не можахме да познаем дали се е съмнало. Мъгли забулваха всички околни върхове и от време на време надвисваха над самата хижа. Тогава не се виждаше и на пет крачки.

Проектираната за този ден екскурзия не се състоя поради лошото време и едни от туристите започнаха да играят различни игри, други запяха с импровизирания от мандолини и китари оркестър.

Към обед малко се разясни. Слънчицето надникна през

тънки воали облаци и заблестя на парче синьо небе.

– Хайде да отидем двамата на върха – подкани ме Илия.

– Да отидем – съгласих се аз.

Взехме си въжетата и всичко необходимо за катерене по скалите, тъй като ние си бяхме поставили специална задача това лято да се специализираме в катеренето по скалите – и тръгнахме. Остър ветреца режеше лицата ни, щипеше ръцете ни, но за нас, като си припомняхме това, което бяхме чели за големите туристи, които се катерят по Алпите и Хималаите, естествено това не беше нищо.

Валялият през нощта дъжд от внезапния студ се бе превърнал в поледица и се хлъзгаше ужасно. Но в последния филм, който бяхме гледали с Илия, двама приятели се катереха из такива високи заледени скали и минаваха през такива страхотно опасни места, че поледицата и скалистият връх, на който искахме да се изкачим, ни се виждаха играчка.

Започнахме да се катерим по скалите. Ядливият ветреца свиреше между канарите и сякаш се надсмиваше над детинската ни смелост. Слънчицето явно желаше да ни съпътства и ни огряваше ласкаво на няколко пъти, но един сърдит облак го закри и ни изгледа грозно. Околните облаци това и чакаха. Присъединиха се към него и за миг забулиха всичко.

Катерихме се крачка по крачка без път и без пътека, като се залавяхме с ръце по заледените скали. Ръцете ни почваха да премръзват и студът не позволяваше да правим дълги почивки. Вървахме направо нагоре по скалите, без да помислим как ще се върнем. Канарите страшно се хлъзгаха и най-малкото невнимание би ни коствало живота. А мъглите ставаха все по-гъсти и не можехме да видим какво има на един метър.

Най-после стигнахме до една каменна площадка и си починахме малко.

– Да се връщаме – каза Илия – опасно е.

– Да се върнем – съгласих се веднага аз, тъй като сам виждах безумието на постъпката ни, но не исках да кажа пръв, за да не мина за страхливец.

Тръгнахме назад, но още при първата стъпка се хлъзнах и ако не бе другарят ми, не знам какво би станало с мене. Илия поиска да тръгне, но и той се хлъзна. Невъзможно беше да се върнем по същия път.

– Може би, ако повървим още малко нагоре – каза Илия, – по билото ще има пътека.

– Добре – съгласих се аз и продължихме нагоре.

След няколко крачки пак спряхме. Напред и назад нищо не се виждаше. Ние бяхме всред море от облаци. Седнахме пак.

– Чакай – казах аз на Илия – да отида малко напред да проверя възможно ли е за вървене и ще те повикам. Но в същия момент, когато се канех да направя крачка напред, усетих как някой ме натисна да остана на мястото си. Почудих се. Поисках пак да стана, но същото усещане се повтори. В момента, когато исках да споделя с Илия странното чувство, някаква жълта светлина се разля наоколо ни, мъглата като с нож се проряза, раздели се и ние, взиращи се с недоумение и уплаха, видяхме отвесно под нас езерото, за което ни казваха, че било от другата страна на върха. Останахме като заковани от ужас. Първата крачка напред щеше да ни заведе към смъртта.

Още стояхме залепени за канарата, когато чудната светлина се разпротря наоколо ни и ние съзряхме отдалеч по билото туристически знаци за път. Никога няма да забравя какво преживях в този момент. По топлината, която почувствах по лицето си, разбрах, че горещи съзри обливат страните ми.

Най-после се посъвзехме и тръгнахме. Погледнах още веднъж тъмнеещото се долу на стотици метри езеро и всичко в мене потръпна в ужас. После полека и внимателно заслизахме надолу.

Странната жълта светлина, която идеше незнайно

откъде, се простираше на няколко метра от нас и ни даваше възможност да виждаме къде вървим.

Когато най-после се върнахме живи и здрави в хижата, всички се почудиха. Намислили били вече да изпратят спасителна команда да ни търси. Ние им разказахме за чудното си избавление. Едни казваха, че светлината, която сме видели, била наша илюзия. Други, напротив, почнаха да си я обясняват с някакви си електрично-магнетични явления. Имаше студенти, които до късно вечерта продължиха да спорят и да развиват всевъзможни теории върху случилото се.

Като се върнахме у дома, татко каза, че това е някакво си физично явление, от рода на миражите в планините. Тези явления се случвали често поради нееднородния състав и гъстота на въздушните пластове по големите височини. Майка твърдеше, че невидимите същества са ни помогнали, като не признаваше никакви физически явления.

Ние с Илия не знаехме какво да мислим за случилото се – за нас бе важно, че се избавихме от явна смърт.

ПЪТЕПИС

ОТ МОНАСТИР¹⁰ ДО САХАРА

Много пъти се спори дали езикът есперанто @ е необходим и има ли някаква полза от него, когато има езици като английския, френския, немския, чрез които човек може да се разбира, ако се случи да отиде в чужбина. Това е истина, но ако човек знае немски и отиде в Германия или ако знае английски и отиде в Англия, никой няма да му обърне внимание. Но ако знае есперанто и се срещне с есперантисти от която и да е чужда страна, то идейната основа, на която лежи езикът есперанто, веднага ги сближава и макар да се срещат за първи път, те се чувстват приятели и са готови да си услужат един другиму с всичко, което им е възможно.

Тази идейна спойка, която свързва есперантистите от цял свят, така ясно почувствах тук, в Тунис, където съм от близо седем месеца. С лекаря поляк, когото срещнах случайно на улицата, говорихме като отдавна познати. А хубавото, приятелско отношение на французина есперантист Ж-кел, дошъл да прекара отпуската си в Тунис – в Монастир, с когото бях разменяла писма от няколко години, наистина ми показва, че идейният език на Заменхов @ и вложената в него мисъл за мир и братство между хората и народите може да се реализира между есперантистите, независимо в коя част на земното кълбо ще се срещнат.

И дошла в Тунис, в гр. Монастир, имах възможност да науча, че този есперантист, след като е бил в България на

Международния есперантистки конгрес през 1964 година, се е върнал в родината си с най-прекрасни чувства и впечатления от нашата родина. Според него, а не само според мен, България е най-хубавата страна в света, тъй като, както разказва, той е пътувал много и е имал случаи да посети много други страни. Заменхов е възхитен от нашия работлив и ученолюбив народ. Българската народна песен му е станала любима.

Аз се радвах както на хубавите му изказвания за нашата страна и народ, така и на езика есперанто, който именно му бе дал възможността да опознае България, а също така и да го доведе тук, в Тунис, за да направим една от най-хубавите екскурзии, които съм правила в живота си – от Монастир до Сахара и обратно.

Да се отиде до Сахара през лятото е мъчение поради горещината, въпреки приятното изживяване да види човек това, което оставя неизгладимо силно впечатление в душата на човека, който за първи път я вижда. Но една екскурзия през зимата е неизказано красива, защото времето е топличко, но не горещо, понякога приятно прохладно, но не студено.

Тръгнахме от Монастир с наета кола не в девет и половина часа, както мислехме, а в десет и половина, защото винаги все нещо се случваше, което малко да ни забави, още повече, че нямаше да пътуваме с влак, за да го изпуснем, и не бързахме припряно, както обикновено става, когато човек ще пътува за някъде. Групичката ни беше от четирима души, а колата се шофираше от гост есперантист. Ние, които живеехме по-отдавна в Тунис, се считахме домакини.

Съвсем не усетихме кога стигнахме до град Сус, който е на 20 км от Монастир. Тъй като често сме били в него, преминахме през улиците му без особен интерес, макар да е хубав крайморски пристанищен град. В него има доста българи лекари, инженери, архитекти, защото градът е голям и има много обекти, които се нуждаят от специалисти

в различните отрасли на науката и техниката.

От Сус вървим вече по непознат за мене път към град Керуан. Казвам непознат, макар много пъти да бях чувала за него. Когато прекият път между Монастир и Тунис беше прекъснат през време на наводнението, причинено от проливните дъждове, незапомнени в Тунис от 90 години, много пъти казваха, че може да се отиде в столицата, макар да се заобикаля доста, само праз Керуан. Но после и този път беше прекъснат, защото и тази област беше лошо засегната от наводнението. Тогава бе останала само самолетната връзка между наводнените области и Тунис.

Колкото повече приближавахме Керуан, толкова повече се виждаха следите от наводнението. От двете страна на асфалтираното шосе земята беше покрита с довлечен който знае откъде пясък.

Слънцето приятно грееше, аз гледах обширната равна, пясъчлива земя, и отведнъж пред нас блеснаха води, в които шосето се губеше. Колата спря. Беше езеро, създадено от проливните дъждове през есента, по чието дъно лежеше пътят за Керуан. Както то, така и всички други води, останали тук и там по ниските места в страната като реки и езера, ще изчезнат, когато една част от водата се поеме от земята, а другата я изпият горещите слънчеви лъчи...

Завихме надясно до утъкания от минаващите коли нов път и доста обикаляхме, докато излязохме на асфалта.

Керуан не е малък град, но не е така модерен и сградите му не са така високи и хубави, както в Сус. Но още едва влезли в града, прочетохме върху заградено строително пространство с едри букви имената на български строители. Ние не ги видяхме и не разговаряхме с тях отвън, но ги срещаме с радостта на нашите сърца. Изведнъж градът ни се видя близък, роден с белите си сгради, защото в него работеха, строяха наши българи.

Тунизийците изобщо са много любезен народ, но особено в градовете и селата, които се посещават от туристи, хората, предимно младежите, сами предлагат

услугите си да посочат забележителностите на града. Ние не разполагахме с много време, но не можахме да откажем на любезната покана на един младеж непременно да видим килимарското изкуство на града, събрано в един магазин. Веднага ни поканиха да седнем на канапе, тапицирано с червен плюш. Докато се усетим, ни беше поднесено кафе, а в това време две млади момчета разгъваха пред нас един след друг килими, чиито багри преливаха в най-различни нюанси и ни караха гласно да изказваме възхитата си. Пред нас ту се изсипваха от килима цветовете на южни цветя, ту се виждаха от майсторска ръка втъкани творческият замисъл и въображението на незнайни творци на битовото изкуство, в които според времето или епохата, тоновете са ту тъмни и сериозно очертани, ту свежи, пъстри, жизнерадостни, изразяващи бликналото щастие от сърцето на твореца им.

Може би защото видяха искреното ни възхищение, младите момци разтваряха все нови и нови килими, докато на нас ни стана съвестно и намерихме за необходимо да им кажем, че ние сме само минаващи туристи без намерение да купуваме.

– Нищо – отвърна седналият по турски върху куп килими стопанин, – на нас ни е приятно да видите нашето тунизийско килимарско изкуство.

Разбира се, и кафето беше израз на тяхното гостоприемство.

Излезли от магазина, аз си мислех за спокойствието и търпението, което този народ е изработил в себе си, за да може да приема и да изпраща не само хората, които биха купили килими, но и тези като нас, дошли само да гледат.

Времето напредваше и ние трябваше да продължим нашето пътуване към град Гафса. Отново се настанихме в колата и потеглихме по асфалтирания път. Колкото се отдалечавахме от Керуан, толкова по-често срещяхме белезите, оставени от наводнението. Много пъти трябваше да се отклоняваме от редовния път и да вървим по пясъците,

останали след попилите вече в земята води, защото каменните мостове, които са съединявали двете страни на някои обикновено сухи дъна на реки, бяха отнесени на няколко метра от местата им от внезапно придошлата водна стихия. На други места стояха пречупени железни пирамиди – стълбове, които са крепели електрическите далекопроводи.

Пейзажът беше пустинен, гол, без растителност, освен ниските треви, поникнали след обилния дъжд. От двете ни страни в далечината се забелязваха ниски планински хребети. Тези от дясната ни страна се приближаваха към нас и аз ги гледах, приковала поглед в тях. Смълчани под топлите слънчеви лъчи, те бяха в един тон с цялата околност, имащи песъчливо червеникав оттенък без никакво дръвце, без никакъв храст. И може би точно тази пустинност на хребета, който вървеше не много далече заедно с нас покрай колата, придаваше някакъв неизказан чар на пейзажа, особено когато беше облян от удължилите се вече лъчи на залязващото Слънце.

Може би това, че тук няма никаква растителност, която с растежа си да показва вървежа на дните, месеците, годините, и странната тишина, която прониква и изпълва равната песъчлива земя и планинските хребети, лежащи от векове или хилядолетия под знойното Слънце, кара на това място човека да не бърза, да е спокоен и да се унася в спрялото време. Или не в спрялото, а в слялото се със самата вечност време. Тази упойваща тишина, този необикновен чар на заобикалящата ме необикновена за мен природа, ме караше да губя чувство за реалността и да виждам живота в някакъв унес, който може би тук е бликал преди хиляди и хиляди години...

Съвсем неочаквано пред нас се появи зеленина – начало на палмови гори. Животът изведнъж надви себе си с разлялата се протичаща рекичка. Вода! Вода – значи живот! Тук най-добре може да се разбере това. Очите ми жадно гледаха блесналата под последните лъчи на

Слънцето вода и нагазилите в нея боси хора, които миеха огромни вързопи моркови. Слънце и вода – факторите на живота, които раждат изобилието и поддържат живота на хората.

Гафса е доста голям град във вътрешността на Тунис. През лятото в него горещината достигала до 50 градуса, но предпоследният ден на декември ни предпазваше от тези палещи милувки на Слънцето. Преминахме града няколко пъти с колата, докато намерим препоръчания ни от по-рано хотел за пренощуване. Нямахме много време да разглеждаме града, защото вече се смрачаваше, а и другарят, който шофираше колата, беше много уморен. Пътят за хотела водеше направо към червеникавите голи хребети. И когато бяхме съвсем близо то тях, всред един прекрасен парк от цветя и палми, пред нас се откри необикновено хубав модерен хотел. Едва влязохме вътре, и докато се уредят работите с паспортите ни и ни впишат за нощуване, един младеж ни поднесе леко горчив портокалов сок. Това бе израз на тяхното гостоприемство. После ни отведеха в приятно отоплените стаи, защото с настъпването на нощта тук става не само хладно, но и студено.

Салоните както на всеки луксозен хотел са големи, цените – скъпи. Но нали човек не ходи всеки ден на екскурзии, можем да позволим на очите си, гледали досега пустинния пейзаж, да се спрат с радост и да отпочинат върху културните придобивки на нашия век, изразени в белоснежните покривки върху масите, меките столове и приятната музика, която изпълваше осветените с изобилна светлина салони.

На другия ден продължихме към града Тозьор. Палмовата гора бързо изчезна и природата придоби все повече подчертан пустинен характер. Другарят есперантист често спираше колата, за да запази завинаги невиджаните от него досега гледки върху филмовата си камера.

И тук по пътя трябваше да се отбиваме, защото наводнението на много места също е прекъснало шосето. Някъде

имаше още останали непопити от земята води, а някъде колата преминаваше през истинска разляла се рекичка, а не само по сухото ѝ корито, каквито са обикновено реките в Тунис – речни корита без вода. Само когато ваят обилни, поройни дъждове, както през тази година, реките се събуждат и оживяват от бликналия в тях живот.

Гледам през прозореца на колата и виждам пясък, пясък и само пясък с някакви сухи, високи треви по него. Може би веднага след дъждовете да е бликнал по този пясък живот, разцъфтял е бързешком, за да остави семената си, които ще чакат други дъждове да ги събудят и да разцъфтят.

Тозьор е малък град пред вратите на огромната пустиня Сахара. Най-напред трябва да си осигурим място за нощуване. Хотелът не е първокласен, но обещават да има отопление и течаща топла вода. В него ще посрещаме Новата 1970 година. Хората са весели и дружелюбни.

Всичко е уредено и ние тръгваме – този път вече направо за пустинята. Из улиците вървим бавно, защото от двете ни страни тичат деца – момчета, които си предлагат услугите да ни станат водачи. Не само в града, но и по пътя често виждах да тичат отдалече деца към колата не само от желание да ни покажат чудесата на Сахара, но и само така – да ни поздравят, да ни помахат с ръка.

Още като излязохме от Тозьор, пред нас се появиха първите хълмове от пясък, в чиито основи живееха хора в къщи само от стени без прозорци, без покриви, само с врати. Срецахме жени и деца със стойки на главата – носеха вода навярно отдалече.

Беше зима – последният ден на декември, а Слънцето пареше. Пътят през пустинята беше прав – бяла лента, която прорязваше вечния пясък. Аз гледах този разстилащ се, догдето ми виждат очите, пясък и си мислех какво ли е било тук преди хиляди и милиони години? Може би е кипял живот, хора са се радвали, страдали са, копнеели са, а сега всичко това е смълчано под огромния пласт пясък, за да бъде открито случайно от някои изследователи.

Някога, пък и сега, има хора, които преминават пустинята с камили. Преминаването е траело или трае с дни и седмици, но автомобилът лети по хубавото шосе и бързо достига и отминаваме градчето Нафта. В него ще се отбием на връщане, за да търсим филми за фотокамерата на есперантиста. А сега продължаваме към големият оазис, чиито палмови гори се зеленят така странно сред пустинния пясък.

Пътят бавно се изкачва по пясъчлива скалиста височина. Като от земята изникват деца, които весело ни махат. Те се радват на всеки нов човек, когото виждат, защото може би това за тях е едничкото разнообразие.

При един малък завой пред нас изпъква хотелът „Сахара“. Спираме колата, но не влизаме в него. Нас ни привлича оазисът сред пустинята със зеленеещите се палмови гори.

Долу, на пясъка пред хотела, има разпънатата шатра. В нея по ориенталски са насядали върху възглавници много младежи. Синът на президента е дошъл да се повесели с приятели. Те пият и вдигат чашите, всеки по свой начин изразява радостта си... Но ние и в градовете сме виждали весели млади хора.

Очите ни се привличат от стръмната пътека, която води надолу към палмовите гори. Едва сме тръгнали по пътеката и от двете ни страни притичват деца. Всяко едно от тях иска да ни покаже оазиса, да ни каже колко хиляди палмови дървета има в него, да ни заведе до изворите, от които бликат бистрите струи вода, поддържаща живота на палмовите гори и на хората, обитаващи тези места.

Долу, в гората, е прохладно. Във всяка равна площ има засети някакви зеленчуци, току-що поникнали. Надолу под гъстите сенки на дърветата пътеката е широка и приятна. Тя криволичи край потока, който е дълбоко под нас, и ние стигаме до изворите му. После пътеката отново почва да се изкачва – води към селището, построено на височината от другата страна на оазиса. Гората остава ниско. Пътеката е стръмна и минава по сухи, пясъчливи скали. С всяка крачка,

която ни приближава до селището, групата деца ставаше по-голяма. Всяко едно от тях искаше да ни заведе в тяхната къща. Децата – момичета и момчета, говорят френски. Те имат училище. Мисля си за хората, които са дошли да учат децата в този край... Нали и аз съм била учителка? И зная – в сърцето на човека има обич към децата... и затова той им става учител и е готов до отиде и в планината, и в пустинята да ги учи...

Често се спираме, защото височината и горещината ни уморяват. Най-после влизаме в селището. Някаква горчива болка свива сърцето ми. Любезните домакини отварят външните врати и ние влизаме в дома им – един зимник без прозорци, за да не влиза през тях топлината, а светлината влиза през другия отвор – през вратата, която води към квадрат от няколко метра земя, оградена с високи стени без прозорци. Но те не са и необходими, защото синьото небе е покривът. Може би това е или холът, където гостите насядват направо на земята, или дворът им? От него се отива в стаите. Влизаме в спалнята, голяма колкото е сложеният в нея одър, върху който спят нощем сред дрипи някои от членовете на семейството. Естествено, няма прозорци. Но няма и нужда от тях – през нощта не е необходима светлина, а ако трябва за през деня, тя може да влезе през вратата. Нещо свива гърлото ми, а домакинята, която ни развежда, се усмихва приветливо.

Когато се връщаме там, отдето влязохме – преддверието, където беше огнището, в неговата полутъмнина виждаме жена, седнала на земята, да прави кускус – основната и най-приятна храна на тунисците. Това преддверие вече е изпълнено не само със съпровождащите ни деца, но и с жени, носещи на гърдите си кърмачета, а за полите им са полепнали по-големите, раждани всяка година или през година деца. Косите на момиченцата се сплъстени, но лицата и очите им, както лицата на всички тунизийски деца, са хубави. Младите са също хубави, но многото раждания и трудният живот бързо ги изтощават.

Всички бяха весели, усмихнати, а на мен ми бе тъжно. Гледах множеството деца, техните майки, носещи в утробата си или над нея деца, и си мислех с какво и как живеят тези хора на този сух, скалист хребет, където нямаше тревица, нямаше цветенце, нямаше нито един храст...

Вървахме из тесните улици на селото между високите стени без прозорци, само с врати тук и там, водещи към тъмното преддверие на къщата и към вътрешното разпределение на жилището без покрив.

Излязохме на пясъчлива камениста площадка. Долу, ниско под нас, беше оазисът. Оттам по тази стръмна пътека хората изнасяха водата, необходима за техния живот... и за тяхната хигиена... Може би затова ми беше така потиснато за тях...

Надолу все пак по-лесно се върви, отколкото когато се изкачваш нагоре. В прохладните палмови гори споменът за бедното, мизерно селище престана да ме мъчи така силно. Някои от децата, искащи да ни покажат геройството си или това, че са били помагачи на родителите си в отсичането на клонките с фурмите, се катереха като майmunки по високите палмови дървета и достигаха короната от клони на върха им.

Отново минахме високо край изворите и вървейки по пътеката край потока, излязохме от гората. Горе ни посрещнаха горещото слънце, пясъкът и големият хотел, изправен на височината. Този път влязохме в него. Още като прекрачих прага му, стори ми се, че влизам в някакъв приказен ориенталски дворец. Много ми е трудно да опиша всичката пищна красота на този хотел „Сахара“. Наистина в него тази вечер щеше да се посреща Новата година и той беше специално украсен, но все пак аз за първи път в живота си виждах такова съчетание на багри, полилеи, завеси, които те карат да мислиш, че си влязъл в двореца на някакъв дивен султан – впрочем не дивен, а съвременен... Имаше салони, чиито кресла бяха само от бял плюш, други – от розов, трети – в резеда, четвърти – златисти... и т.н.

Стъклените стени на тези салони откриваха красотата на оазиса. А зад него... намираха сили да се радват на живота и хората от селището на отсрещния хребет. Два свята в едно и също време... Но хората бяха еднакво любезни към нас. Едните, защото навярно искрено се радваха на разнообразието да видят нови, непознати хора, а другите – от навика да бъдат любезни с посетителите... А може би и така, по природа, са любезни. Осведомиха ни колко ще струва пребиваването в хотела заедно с новогодишния куверт за тази нощ. Намираха, че не е много – 8–9–10 динара. Това значи около 30–40 лв. Е, не е много за чужденци, които не са дошли като нас само да гледат, а и да останат... и да има къде да изразходват парите си...

Сбогувахме се с любезните домакини, които, за да ни направят удоволствие, казаха, че са чували за нашата хубава страна, а също така, че добрата лекарка в Тозьор е българка. Но въпреки голямото ни желание не можахме да я видим, защото се върнахме вечерта късно и в навечерието на празника не беше удобно да я търсим.

Излизайки от хотела, още веднъж погледнах голямата тераса долу пред него, където, излегнати на шезлонги или на столове пред масите, посетителите се радваха на палмовите гори, разстлали се ниско пред тях. И съвсем без да искам погледът ми се плъзна по насрещния склон, на който се белееха голите стени на малкото селище...

Децата, които искаха да ни бъдат водачи, изскочиха из пясъка зад хотела, защото в неговия район не им се позволяваше да безпокоят посетителите с предлагане на услугите си за водачество. Но само едно дете имаше щастието да се качи в колата да ни бъде водач, защото нямаше място за всички. Другите получиха по някоя монета заради доброто им желание...

Момченцето, дошло с нас в колата, щеше да ни покаже шатрите на бедуините, разпънати в пустинята.

Изкачихме се с колата по доста стръмен, скалист път и пред нас се откри море от пясък. Слязохме от колата,

защото се страхувахме да не заседне в пясъците. Тръгнахме пешком.

– Това е Пустинята – мислех си аз, – огромна, необятна!

Спрях се и я загледах. Подухваше вятър, който раздвижваше смълчалата се тишина. Притаила дъх, усетих красотата на пустинята и разбрах защо хората, обикнали я, живеят всред нея и не могат да се разделят с нея, както морякът не може да се раздели с морето въпреки опасността, която го дебне всеки миг...

Пустинята сякаш говореше с хилядите затаени в безмълвие гласове. И когато човек се вгълби в себе си, за да ги чуе, долавя нейния необикновен чар, който по невидими пътища прониква в душата му и оставя най-странния по красота спомен за през целия му живот. Може би тъкмо този чар е, който привлича хората от близко и далече да отидат и да видят безбрежните ѝ пясъци.

Отдалече видях да идват разноцветни петна към нас. Това са бедуинките със силно обагрените си дрехи. Съзрели чужденци отдалече, идват да ни се представят и естествено, очакват да сме богати пътници – да сложим монети в протегнатите им ръце, защото те считат, че са частица от Сахара и за да ги видим, трябва да заплатим нещо.

Но предполагам, че останаха малко разочаровани от това, което получиха от нас, защото в нашия екскурзиантски билет не бяха предвидени суми за подобни случаи.

Бедуинките ни заобиколиха – весели, смеещи се с белите си здрави зъби, накитени навярно с всичките си украшения, облечени в силно морави, сини, червени, зелени роби. При най-малкото им движение подрънкваха гривните на нозете им и евтините, натрупани една върху друга, огърлици с разноцветни камъни. Имаха огромна обеци, които висяха до раменете им и навярно с тежестта си бяха откъснали ушите им, ако не бяха завързани със здрав конец, минаващ през темето им, за да ги поддържа.

Те ни обърнаха внимание към малките бели пустинни

цветенца, които може би се бяха родили и нацъфтели след неотдавнашните дъждове. Извадихме си за спомен – единственият живот по пясъците на пустинята.

Докаго приятелите правеха снимки, аз гледах безбрежните пясъци – като затихнали, засъхнали морски вълни, и отново изпитах тайнствения чар на Тунис и специално на пустинята, която ме обгръщаше, изпълваше и притегляше към себе си с някаква неизказваща се с думи красота. Тъкмо затова може би бедуините живеят така щастливо в своите шатри в сред нея.

Бих стояла така с часове, бих се оставила да ме унася този странен чар, но трябваше да тръгваме. Последният ден на декември не беше много дълъг.

Когато се настанихме отново в колата, пред очите ми все още бяха веселите лица на бедуините. За разлика от другото тунизийско население по селата и градовете, те ходеха с открити лица. Може би защото бяха свободните, любимите деца на пустинята. Гледах ги в съзнанието си и си мислех за оскъдните условия, при които се намират, и ги сравнявах с нас, които живеем при всички изисквания на културата и хигиената. Тогава защо ние сме вечно недоволни, нерадостни, а те – засмени и щастливи? Може би защото са доволни от това, което имат, и изискванията им не растат с всеки изминал ден? Или изпълващият ги чар на пустинята им даваше външната и вътрешна красота и ги караше да умеят да се радват на всичко? Не зная...

В Нефта не намерихме търсените ленти за фотокамера. Градчето беше съвсем малко и навярно на хората не им беше дошло наум, че биха могли да снабдяват екскурзиантите с ленти... Но съвсем неочаквано за нас станахме обект на множество жени, насядали на земята, облечени празнично, в рокли със силно наситени цветове, между които преобладаваше тъмноморавият. Може би имаха някакво празненство? Никога не бях виждала събрани на открито толкова много жени в Тунис.

Те заобиколиха колата, като се бутяха и притискаха

една в друга. Всяка искаше да се доближи до нас, да ни се усмихне и по този начин да изкаже своята любезност. В един момент дори си помислих, че ще бъде невъзможно да се измъкнем от странната прегръдка и че колата може да бъде обърната от натиска на множеството жени. Но есперантистът, като кимаше с глава на всички страни за довиждане, смело подкара колата и любовта на жените трябваше да отстъпи пред модерното превозно средство.

Отново пред нас се простря белият път всред златистия пясък. Не зная защо на връщане пътят ми се видя по-кратък и ние отново пристигнахме в Тозьор. Още от първите му улици към колата се прилепваха тичащи деца – момчета водачи.

Едни предлагаха да ни покажат „Парадизо“ – раят на земята, други – да ни заведат да видим залез в пустинята от една скалиста височина, трети – да видим миражите в пустинята. Всичко за нас беше интересно, но нямахме време. Денят беше превалил, затова решихме да видим красотата на залеза в пустинята. Но за съжаление видяхме само сиянието, което Слънцето бе оставило след себе си на небосклона, защото не бе поискало да ни почака и беше отминало от другата страна на земното кълбо, когато се бяхме изкачили на скалистата височина.

Върнахме се в хотела, за да отдъхнем и да се приготвим за посрещането на Новата година.

Салонът, в който слязохме, беше скромнен, но мил в своята празнична украса. На мен ми беше интересно да гледам събралите се хора от различни народности и раси. Тунизийски оркестър едва не спукваше стените на сградата със силните звуци на инструментите и биенето на тъпана. А когато се прибавеше и песента на няколкото певци, то трудно беше да чуеш какво ти казва съседът, седнал пред масата досами теб. Тъпанът, навярно искащ да покаже надмощието си, толкова силно бухтеше, че за да чувам него и целия оркестър в по-меки тонове, трябваше да притискам с длани ушите си. Младежите, които играеха най-новите

танци, навярно намираха музиката за нежно гальовна, а може би и я чуваха толкова, колкото да оправят стъпките си, защото слушаха шепота на наклонената главица до гърдите им.

След вечерята бяха запалени свещите, поставени предварително на всяка маса. Келнерите минаваха тържествено и оставяха напитки и разни други изненади, завити в разноцветни книжки. Тъй като на нашата маса нямаше любители на алкохола, за наздравица стояха няколко шишета с кока-кола.

Силен гърмеж, който трясна в ушите ми, накара силата на оркестъра и на тъпана да избледнее. Новата година! Всички станаха прави и започнаха да си честитят едни други. Лицата бяха усмихнати, очите блестяха в светлината на свещите. Аз съм сигурна, че всички очакваха хубавото, което не бяха получили през старата, непременно да им бъде поднесено от Новата година, която едва бе сложила пръста на нозете си върху прага на залата.

Разноцветните пакетчета се отваряха, а през масите започнаха да прехвърчат тънки цветни ленти, които достигаха до този, към когото биваха отправени. Конфети също не липсваха и щедро се сипеха по косите на момичетата.

В празника всички са чувстваха познати, близки. Смееха се весело, чистосърдечно. Естествено, в такива случаи стават нови запознанства – сърцето повече от всякога е готово да откликне на всяко кимване, на всяко внимание, усмивка или поглед.

Бяхме пътували целия ден, а на другия също ни чакаше път, затова оставихме събралите се в салона да продължат новогодишното празненство и се прибрахме в стаите си.

Утринта беше ясна и хладна, даже студена, но обещаваше хубав слънчев ден. Момчето водач, с което се бяхме уговорили от вечерта, стоеше пред вратите на хотела, за да ни води да видим рая „Парадизо“, а след това и миражите. Миражите, както всички миражи, вълнуват човека повече

дори и от възможността да види рая на Земята. Но тъй като миражите бяха по-далече, а Раят – съвсем близко, то естествено беше да отидем и да видим най-напред него. Пътят беше приятен, тъй като минаваше през палмовата гора на оазиса непосредствено до града. Потокът приятно галеше окото и внасяше своята ведрина в околността.

Пред вратите на рая „Парадизо“, където всъщност нямаше врати, а само стълбички, ни очакваше едър, снажен, добродушен тунизиец, владеещ добре френски, а също така притежаващ и френската любезност. Едва започнали да слизаме по стълбичките, а не да се качваме, както се очаква, за да се отиде в рая, и домакинът започна да изрежда имената на различните цветя, дървета и птици, които той бе пренесъл от разни страни и бе успял да аклиматизира тук. За нещастие ние бяхме дошли в сезон, през който цветята не цъфтяха, и той ни показва само стъблата на многобройните видове рози. Също така изреждаше имената и качествата на разни зелени храста с чудни цветове, но цветовете, разбира се, липсваха. Не беше виновен той – виновни бяхме ние, че бяхме отишли в неподходящ момент. Ала все пак напругахме слуха и въображението си, за да си представим всичката им красота, но не с голям успех, защото той говореше много бързо.

Като направихме стотина-двеста крачки, пазителят на рая „Парадизо“ бе изчерпал всичкия си репертоар и ние, промъквайки се между храстите, трябваше да се върнем обратно.

Компанията се смееше весело. Очакванията ни бяха много по-големи, отколкото това, което видяхме – един парк, който може да се види във всяка страна, във всеки град на Европа. Аз гледах по посока на парка, който се намираще в края на оазиса – наистина той беше рай за тукашните жители, защото не се среща често в Тунис, а още по-малко или почти никак там, където от едната страна е оазис, а от другата – пустиня, както беше в случая.

Дойдоха нови любители на рая, навярно с нашата

надежда да го видят на Земята. Домакинът ги прие с присъщата си любезност и още преди да са стигнали до стълбичките, започна своето красноречиво описване на красотата, която трябваше да видят...

Нашият поглед отново беше привлечен от пустинята и от шатрите на номадите недалече от нас.

По топлия пясък тичаха рояк деца – картина, твърде обикновена за тази страна. Като видяха, че се приближаваме, децата се втурнаха да ни посрещнат, а след тях дойдоха и жените. Странна е хубостта на тези жени, обгаряни от горещите лъчи на Слънцето, обруляни от пустинния вятър. Где е изворът на тяхната хубост? Може би в тяхното безгрижие или във всеотдайността им пред силите на природата?

Никога не бих си помислила, че в двайсти век има места, където жени тъкат върху пясъка с най-примитивни станове, които може би човешкият ум беше измислил преди хиляди години. Наистина бях виждала стари домашни станове, но те в сравнение с тези, които видях върху пясъка, изглеждаха едва ли не ултрамодерни и сложни. Станът, на който тъчеше номадката, беше на една педя от пясъка и представляваше две дъски, а за да прекръстоса жиците на основата, след като беше провряла напречната жичка, тя ги издърпваше с пръсти – едните нагоре, другите надолу. После вземаше една трета дъска, провираще я и с нея втъкаваше, колкото беше възможно, втъка – напречната жичка.

Стоях и гледах шарената тъкан, която така бавно, с толкова труд се тъчеше изпод сръчните ръце на номадката. Тя вдигаше от време на време глава и ни се усмихваше, навярно доволна от изкуството си и от нашето внимание.

Естествено, че я съжалявах в момента, но после, като разсъдих, видях, че по този начин тя запълва дните, месеците и годините си с нещо полезно и допринася за издръжката на семейството си, чиито нужди бяха съкратени до минимум...

После, когато се върнахме в малката къщичка на

пазителя на рая „Парадизо“, за да се сбoguваме и да впишем в отворената дебела книга впечатленията си от видяното, ние видяхме изложени чанти, направени от шарената тъкан, изработена с примитивните станове на номадката.

Малкият ни водач, щастлив, че ни е показал „Рая“, седна отново при нас в колата, за да ни покаже този път солените топли езера и миражите в пустинята.

Този път бяхме оживени от преживяванията, които ни предстоеше да изпитаме. Наистина, чели сме за миражите, но да ги изпитаме, да ги видим с очите си, щеше да бъде наистина нещо изключително. Само не знаехме дали миражите стоят на едно място, за да могат всички чужденци, които идват, да се насладят на чудесата, които ще съзрцават очите им. Решихме, че не сме чели достатъчно по въпроса, и счетохме за необходимо, когато се завърнем в базата си, да обогатим знанията си за тези тайнствени явления в природата.

Колата летеше по хубавия път, после започна да се изкачва по леко хълмиста местност, от двете страни на която спокойно си почиваха пясъци от хиляди години. Впрочем и пясъкът невинаги е почивал. Хората от хотел „Сахара“ ми казаха, че през пролетта по тези места ставали такива бури, че вятърът носел облаци от пясък, които засипвали всичко, което им попадне. Хотелът по каприза на пустинята би могъл като мираж да изчезне от хълма, гдето е построен, и на сутринта слънчевите лъчи да огреят само притихналия върху него пясък.

В усмивката на устните, които ми казваха това, имаше примирение, примесено с малко горчивина. Може би затова тези хора разчитаха така много на съдбата? Добре, че ние бяхме предприели екскурзията през спокойните, тихи, слънчеви дни на зимата.

Приятелката ми непрекъснато питаше момчето водач кога ще се появят миражите. То се усмихваше и показваше в далечината ивица вода, блестяща под слънчевите лъчи. Ивицата ставаше все по-широка и пред нас пробляскваша

водите на топлите солени езера.

– Къде са миражите? – запита отново нетърпеливо приятелката ми.

Момчето посочи в далечината на хоризонта силуета на някакви дръвчета. То каза, че всъщност те не съществували, че са само илюзорни. Гледахме ги щастливи – най-после видяхме миражите! Но в основата си това щастие беше малко подронено от разочарование, което не искахме още да признаем, защото всъщност не знаехме дали това, което гледаме, е мираж... или не. Нямахме никаква възможност да го проверим и затова беше най-добре, заради пътя, който бяхме изминали, и заради времето, което бяхме употребили, за да дойдем до тези места, да ги приемем наистина за миражи.

Колата спря и ние слязохме да се полюбуваме на красивата гледка – на топлите солени езера, забулени в далечината от леките воали на водните пари, издигащи се от топлите води.

Малкият ни водач получи уговорената сума за показаните ни от него чудеса и на кръстопътя слезе, за да вземе някой минаващ автобус за Тозьор, а ние поехме обратно за Гафса.

Наистина Земята не е голяма! Слезли в този град, за да търсим филми за фотоапаратите, ние чухме българска реч. Така необикновено е да срещнеш сънародник в далечна чужбина! Двама български лекари и ние имахме голямата радост да поговорим няколко минути, защото тях ги чакаше служебният им дълг, а нас – пътят, определен за този ден – да стигнем крайморския град Габес. С весели махания на ръка ние се отдалечихме едни от други с радостното чувство, че сме видели свои, наши, родни хора в далечната вътрешност на Тунис.

Трябва да кажа, че нашите специалисти – лекари, инженери, архитекти, се ценят високо в Тунис заради тяхната работливост, скромност и отзивчивост да бъдат полезни с всичко, което е в техните възможности.

По пътя за Габес между пясъчните полета често виждахме и гори от маслинови насаждения. А също така имаше и повече треви и храсти.

Габес е голям, модерен, хубав крайморски град. Пристигнахме в него привечер. Улиците и магазините бяха оживени от множество минувачи и купувачи. Преди да потърсим хотел, за да отпочинем след дългото пътуване, трябваше да си осигурим филми за фотоапаратите, тъй като на другият ден щяхме да отиваме в Матмата, селище, чиито жители в по-голямата си част живеят под земята, или по-право, в земята. Това бях чувала за Либия и наистина то представляваше интересен обект за разглеждане.

На другия ден рано сутринта ние потеглихме за Матмата. Времето, както през всичките дни на екскурзията ни, беше приятно, топло и създаваше хубаво настроение. Есперантистът бе весел и остроумен в шегите си. Разбира се, официалният език в колата беше, както говореха в Тунис – френски, защото не всички от компанията разбираха и говореха есперанто.

Пътят отново минаваше през пустинни пясъци, обрасли със сухи треви. След това той започна да се изкачва по леко хълмиста местност. Пристигнахме в селището. По голите, сухи хълмове видяхме само няколко къщи и множество дупки на изоставени сякаш рудници в земята. По-после разбрахме – тези дупки бяха входовете на подземните жилища на населението от Матмата. Макар да бяхме подготвени, все пак тези дупки, от които излизаха и влизаха хора, изглеждаха много странни... Може би самата хълмиста местност и твърдият пясъчник, от който се състояха те, позволяваше да се дълбаят подземните жилища без всякакви подпори и без опасност от срутване...

Двата подземни хотела, обекти на екскурзианти, дават най-добра представа за подземните жилища, тъй като могат да бъдат разгледани свободно и човек не се смущава от мисълта, че безпокои хората, като иска да влезе и да разгледа едно подземно жилище.

Колата спря на пясъчната площадка пред вратата, т.е. пред входа на един от хотелите, който представляваше вход на пещера, само че широк, с няколко стъпала, водещи навътре и надолу в хотела. Домакините, знаейки интереса на чужденците, веднага ни обградиха със своята любезност, готови с разположение да ни покажат хотела, който предлага на пътниците приятна, прохладна почивка, а за домакините е източник на препитание в сухата безводна местност. Но тъкмо може би сухотата и безводността на тази почва дават възможност на хората да си изкопават жилища в земята без никаква опасност от влага.

След като преминахме изкопани в земята малък коридор, излязохме в квадратния двор или хол, не зная как да го нарека, без покрив. Стените бяха високи – стени не иззидани, а така... естествени, от самата почва изсечени. Над тях високо синееше небето. От четирите страни на този своеобразен хол малки каменни стълбички водеха за спалните на хотела от първия етаж. До втория етаж се стигаше посредством възжени стълби, от които се ползваха навярно само младите или смели гости на хотела, за които изкачването по тях беше не само интересно, но и забавно. Навярно то се съпровождаше с много смях и създаваше весело настроение на посетителите до късно през нощта.

Изкачихме се по тесните и стръмни каменни стълбички, за да видим някои от спалните на първия етаж. Имаха само врати, както всички жилища, изкопани в земята, без прозорци. През деня отворената врата осветяваше спалнята, а нощем слънчевата светлина се заместваше от поставената на малка масичка свещ. Стените на спалнята бяха варосани – бели, подът – добре изметен, а до стената – едно или две легла, според това с колко легла е спалнята.

След това ни показаха други такива холове. Стените им също бяха високи, защото представляваха стени на двуетажен хотел. Разбира се, таваните на спалните не бяха особено високи. Струва ми се, че бяха на брой повече от двайсет. В хотела не липсваше ресторант, а също така и

течаща вода. Чешмите и умивалниците бяха по всичките изисквания на културата и хигиената, разбира се, според условията, при които се намираше хотелът. С приятност си измихме ръцете, за да седнем пред дългите маси в ресторанта, чийто покрив беше небето, когато времето е хубаво, а имаше и салони, изкопани в земята, постлани с рогозки, при случай, че времето е студено – обикновено нощем. Тогава наставаше внезапен хлад, а дори и студ. Тъкмо затова, обясни ни един от служителите в хотела, хората тук живеят в подземни жилища, защото те денем са хладни, а нощем – топли, без да имат нужда през деня от вентилация и през нощта – от отопление.

Тъй като беше зима, а не лято, то ресторантът долу със своята прохладност не предразполагаше към дълга почивка и аз побързах да изляза на слънчице. Заинтересувах се откъде идва водата за хотела, тъй като наблизо виждах само голи червеникави баири без никаква растителност. Не се виждаха никакви палмови гори – белег за оазис. Тогава любезният тунизиец ми каза, че тук, на околоръст от двайсет километра, няма никаква изворна вода и че населението се ползва само от дъждовната вода, която се съхранява дълбоко в земята в подземни резервоари. Всеки дом си има свой собствен резервоар, който се пълни, когато ваят проливни дъждове. И той ми показа старателно направените по близката височина край хотела подземни резервоари, които улесняваха втичането на водата по време на дъждовете. Оттам с подземни тръби водата отиваше долу, в ресторанта. Тъй като човекът забеляза интереса ми към водната инсталация, той ме заведе при нещо като каменен комин във форма на квадрат – метър на метър. Надникнах. Само в нашите мини съм имала случай да видя такива отвесно изкопани шахти, по които миньорите слизат и се качват с въжета. А тук тази отвесна, издълбана може би повече от десет метра шахта служеше само през нея да мине тънката водосточна тръба, за да снабди хотела с вода. Помислих си за всички този примитивен труд, който е

отнел кой знае колко време за прокарването на водната канализация. А при днешните модерни средства колко бързо и лесно би било това! Но ако те разполагаха с тях, сигурно не биха живели под земята...

Излязохме, за да разгледаме околната местност, осеяна с дупки – входове на подземните жилища. Примамваше ни не много далечният най-висок връх в тази лишена от извори местност, на която природата дарява обилни дъждове и така създава възможност да живеят хората от това селище. И не само да живеят, но и да го обичат и да не могат да се разделят с него...

Върхът, стръмен и скалист, разкриваше красотата и чара на тази надиплена надлъж и шир хълмиста местност, от която като от мравуняк тук и там излизаха от земята хора – деца, жени – и пак хубави, странно хубави и добри. Може би бяха хубави, защото бяха добри? Но кое ги правеше добри? Чарът на пустинята? Този чар чувствахме и ние, защото твърде мъчно се откъснахме от тези места, за да се върнем обратно в града.

Но преди да влезем в Габес, искахме да посетим големия оазис край него. Колата вървеше през хубава палмова гора. Отново към колата притичваха водачи, за да ни покажат чудесата на оазиса – малките и големи каскади на буйният поток, който минаваше през целия оазис. Но нашите не особено големи парични средства бяха почти на изчерпване и предпочитаме само да питаме, без да вземаме водач. Тогава видях, че хората бяха любезни и бяха готови да ни упътват от любов към чужденците и от желание да ни покажат невижданите приказни каскади.

– Близо ли са?

– Близо.

Слязохме от колата, но трябваше да вървим повече от час и все да питаме, да изкачваме стръмни пътеки по скалисти височини, докато стигнем най-последно до каскадите. Не зная те какво разбират под каскади, но от скалистата височина видяхме долу да се синее извиващият се всред

зеленина поток... Наистина бе много красив, но ако това беше каскади?

Заяляващото вече Слънце, палмовата гора, разстлала се ниско встрани под нас, виещият се поток под отвесно високите скали, създаваха наистина една специфична красота, която с неизказана нежност навлизаше в човешката душа.

Но заедно със заяляващото слънце задуха вятър. Забързахме надолу. Минахме всред селището, което се бе настанило на една от височините всред оазиса, и побързахме да достигнем мястото, гдето бяхме оставили колата.

И този път се върнахме в града привечер и не можахме да го разгледаме. Но всъщност градове имаше навсякъде – и по-големи, и по-хубави, а целта на екскурзията ни беше да видим това, което другаде не бихме могли да срещнем и да видим.

На следващия ден трябваше да се върнем в Монастир, защото един от компанията – ученик, трябваше да се прибере в Ламарса – училище пансион, където учеха всички български деца, живеещи из цялата страна. Приятелката ми трябваше да бъде на работа – петдневният ѝ отпуск свършваше.

Пътят ни от Габес минаваше през хубавия голям град Сфакс – пристанищен град със заводи и рафинерии за маслиново масло. В града имаше много хубави сгради с арабска и европейска архитектура. Арабският град в него се нарича *старият*, както във всички други градове. Някогашният град, заграден с високи крепостни стени, тук беше доста голям и ние влязохме с колата, за да го разгледаме.

Видяхме препълнени магазини със стоки, пред които любезните стопани чакаха купувачи. Пазарът бе препълнен и претрупан с най-различни зеленчуци и плодове. Едри големи моркови, чудно зелени китки магданоз, пресен грах – а си мислех, че е януари – карфиол и всякакви видове зелени листа, които населението употребява за храна.

Каква разлика между селцето на голия хребет зад оазиса в Сахара и изобилието на този град!

Може би защото имахме повече време за разглеждане на града, на мен той много ми хареса. Всъщност това е един от най-големите градове в Тунис.

В този град чужденците наемат файтон, който срещу съответна такса ги развежда из целия град, като посочва забележителностите му. Ние също направихме така, за да доизхарчим парите, които ни бяха останали, и да изпитаме приятността, която са имали хората преди нашето столетие, когато файтоните са били най-люксовото превозно средство.

Но все пак аз не трябваше много да разочителствам с времето си, защото ни чакаше доста път до Монастир. И ние тръгнахме отново. Пустинята вече изчезна – преминавахме през големи маслинови гори, зелени поляни, храсти и цветя.

Пътят ни минаваше праз селището Ел Джем, край което бе запазен стар римски амфитеатър, от чиито тераси изпратихме залязващото Слънце.

Разбира се, не ни липсваха водачи, тъй като се заплаща съответна такса, за да се разгледа амфитеатъра, който беше на няколко етажа. Качихме се на втория етаж по широки каменни стъпала. Показаха ни ложите, отгдето някога, преди столетия, са гледали зрелищата големците, а също така и местата, които е заемал народът. Макар всичко да е полуразрушено, все пак този амфитеатър е най-грандиозният, който съм имала случай досега да видя, запазен от римско време.

Слязохме долу. Ето вратите, от които са излизали лъвовете от техните подземни клетки... и стената, която ги е разделяла от публиката.

Кой зае защо на такива места, особено в привечерните часове, на човек му се струва, че старинните сгради отново оживяват с живота на тези, които са изпълвали залите – и са дишали, живели, копнели... Разменяли са дълги погледи

иззад ветрилата... и се е долавя техният шепот, останал в развалините...

Вече е здрач. Смълчани гледахме сиянието на небето на запад след вече отдавна залязлото Слънце. Когато потъмнява и то, остават само дългите струи светлина от фаровете на колата, които прорязват тъмнината далече пред нас по пътя.

Може би защото е вече късен привечерен час, може би защото сме уморени от пътуването, всеки от нас се отдава на това, което е видял и преживял в него, и в колата вече никой не пее, не се разменят весели шегги, здрачът идва като приятна отмора за тялото и душата. Само есперантистът, който шофира колата, гледа напрегнато осветения от фаровете път, за да ни върне здрави и живи в Монастир.

Вече е съвсем тъмно. Минаваме през градчето Джемал. Но няма ще го отминем, без да се отбием в него? Та там са наши приятели българи, лекари. Да ги отминем, значи да отминем възможността да свърнем за малко в родината си, защото всяка среща с българи, всеки разговор на български в чуждата страна ни връща в България.

Ето дългата бяла болница на Джемал. Приятелката ми слиза да види дали нашите приятели са там. Разбира се, че са там. Лекарското семейство излиза да на посрещне. Не, в никакъв случай не може да не слезем и да не останем малко при тях... И ние слизаме от колата. Двете им хубави момиченца ни посрещат на прага с големите си кукли в ръце...

След приятния престой между нашите родни близки ние най-после летим към Монастир... Ето ни пред блока, в който живеем. Колата спира. Снемаме багажа. Сбогуваме се и благодарим на есперантиста за така необикновената екскурзия, която можахме да направим.

Гостът есперантист сяда отново в колата, за да отиде в хотела, а ние вземаме багажа си и се изкачваме по стълбището на блока.

Да се пътува е много приятно, но също така е безкрайно

ПРИЯТНОСТИ НА ОСТАРЕЛИ И ЧУЖДИ ДУМИ

алтъни *тур.* Жълтици, злато.

ашлама *тур.* Клонче за присаждане.

бедуини *ар.* Арабски чергари от скитнически племена в Арабия и Северна Африка.

бохча *тур.* 1. Четириъгълен къс платно за увиване. 2. Вързоп, увит в такъв плат.

всинца *рус.* Всички.

вътък *ост.* Нишки, които при тъкане се преплитат с основата.

глумя *рус.* Подигравам се.

епитрахил *черк.* Част от свещеническите одежди във вид на широка и дълга лента, която се надява на врата по време на служба.

комшулук *ост.* Вратичка между два съседни двора.

наполеон *фр.* Златна монета от 20 франка с образа на Наполеон.

номади *гр.* Чергари от скитнически племена, които обикновено са скотовъдци.

пасажер *фр.* Пътник.

рахатувам от **рахатлък** *разг.* Спокойствие, охолство, блаженство, безгрижие.

рубе *тур.* 1. Дреха от домашен плат. 2. Момински чеиз, който предимно се състои от дрехи, кърпи, чорапи и покривки.

стобор *ост.* Ограда от дървени колове и дъски.

странство *ост.* Чужбина.

солук *тур.* Дъх.

сутерен *фр.* Подземен или полуподземен етаж.

хаир *тур., разг.* Добро, благодееяние, благополучие.

хас *ост.* **Струвам хас.** Обръщам внимание.

ОБЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ

¹ Разказите са публикувани в сборника *Всичко е за добро*, София, 1947 г., Печатница „Житно зърно“, Изгрев.

² Разказите са публикувани в сборника *Има ли друг свят*, София, 1941 г., издателство „Братство“, Севлиево.

³ **Феб Аполон** е бог както от древногръцката, така и от римската митология и религия. Син е на Зевс и Лето. Той се счита за бог на музиката, танците, поезията, медицината и пророчествата. Аполон е предводител на музите. В изкуствата е представен като красив млад мъж, често с лира в ръка, бил окичен с лаврови клонки. Децата му също били много известни и уважавани: Асклепий – богът лечител, и Орфей – прочутият певец. На остров Делос – родното място на Аполон, веднъж на всеки 4 години се устройвали празненства, в които участвали представители на цяла Гърция.

Сюжетът на разказа е взет от истински случай (бел. авт.).

⁴ Разказите са публикувани в сборника *Когато любовта заговори*, „Модерна домакиня“, изд. 1940 г., Печатница „Братя Миладинови“.

⁵ Разказите са публикувани в сборника *През очите на обичт*, София, 1938 г.

⁶ Разказите са публикувани в сборника *Случайност или съдба*, Скопие, 1943 г., Печатница „Българско дело“.

⁷ **Татковите приказки за Нея**, 1935 г., Печатница „Задруга“, София.

⁸ **Чамкория** – старото име на курорта Боровец.

⁹ Спомените са публикувани в сборника *Има ли друг свят*, София, 1941 г., издателство „Братство“, Севлиево.

¹⁰ **Монастир** (ар.: *al-munastir*) е град в Тунис на брега на Средиземно море. Манастирът, който дава името на града, е построен от ислямистка религиозна група през 797 г., за да защитава града от скитащите номадски племена и византийските бойни кораби. Градът е смесица от традиции и съвременност, характерна за Тунис. Днес Монастир е курорт и предлага база за морски туризъм. Внутрителната кула *Рибат* със своите каменни стени, построена преди 9 века, е превърната в музей на ислямското изкуство и бит.

¹¹ **Есперанто** (*Esperanto*) е най-разпространеният изкуствен международен спомагателен език. Първоначалното име на езика е *Internacia Lingvo*, а днешното му наименование идва от *Doktoro Esperanto* – псевдонима, под който полският филолог Людвик Заменхоф публикува *Първа книга* – първото описание на новия език (1887 г.). Намерението на Заменхоф е да създаде лесен за научаване и политически неутрален език, който да служи като помощно средство в международното общуване, насърчавайки мира и разбирателството между народите. Първият международен есперантистки конгрес се провежда във френския град Булон сюр Мер през 1905 г. В България още в края на XIX в. се появяват първите есперантски дружества, а през 1907 г. в Търново е основан

Българският есперантски съюз. Езикът през 1954 г. с резолюция получава признание от ЮНЕСКО.

¹² **Заменхоф, Людвик** (1859-1917) е полски лекар от еврейски произход и създател на изкуствения език есперанто. Той произхожда от многодетно еврейско семейство. Детството му преминава в многонационалния град Бялисток, в който живеят поляци, беларуси, евреи, руснаци и немци. От малък Заменхоф знае няколко езика и смята, че различните езици са пречка за общуването между хората, затова още като гимназист създава първата примитивна версия на свой изкуствен общ език, наречен *Lingwe Uniwersala*, като постепенно го усъвършенства. През 1885 г. приключва проекта си за международен език, познат днес като есперанто, а през 1887 г. издава първо на руски пособието *Първа книга* за правилата на този език. Скоро към учебника е проявен огромен интерес в целия цивилизован свят. Започва създаването на клубове от симпатизанти на есперанто и се появяват преводи на най-популярните произведения на литературата. По инициатива на Заменхоф се създава международното есперантско движение.

Съдържание

За автора.....	5
Предговор.....	7

Разкази

Всичко е за добро	11
Копнеж по родината	19
Доброто не се забравя	22
Заветът	31
Втора майка	36
Лъжлива клетва.....	39
Делба	46
Сивушка.....	51
Нина.....	54
Зовът на равнината.....	60
Чута молитва	62
Три писма	69
Добре, че учи, добре, че остана на село.....	78
Има ли друг свят	84
Истинска приказка.....	84
При болния.....	88
Легенда	96
За какво ме обичаш	98
Грижа от другия свят	103
Молба	109
Когато любовта заговори.....	113
Ренета	118
Писмо	121
Майчини сълзи	125
И тя има сърце	129
Той не е виновен	134
На конференция	142
Сърцето не остарява	147

Недочетената книга	152
Селски театър	158
През очите на обичта.....	162
Сълзиците	169
Светла	175
Идол.....	181
Кое прави товара лек	186
Непогалените главици	188
Очакване	195
Майчина жертва	199
Най-малката снаха.....	203
Душата си превърнах	206
Кое е най-силното на света	208
Случайност или съдба	216
Тя	223
Обич.....	230
Людмила.....	250
Една целувка	260
Моята малка самодива.....	265
Заради нея	270
Татковите приказки за нея.....	282

Спомени

Как намерих Учителя	323
Случки със сестра	327
София Попова	327
Случаят със сестра Ж-а	344
Има ли друг свят	352
Неочаквана среща	364
Екскурзия	375
Другарски спомени.....	381
Звездичка в живота ми	382
Обещание	387
Проглеждане	396
Задачката.....	402

Най-голямото празненство	407
Животът	412
Майчино сърце	415
Орлова скала	418
Герой.....	422
Сестринска обич	424
Снежка	427
Учителката ми	437
Бащин дом	441
Красотата.....	446
Вода.....	449
Мими	454
Чудната помощ.....	457

Пътепис

От Монастир до Сахара.....	462
Приложение	488

Невена Неделчева

ЧУТА МОЛИТВА

Редактори
СПАСКА МИХОВСКА
ИВАНКА СОФРОНОВА

Художник на корицата
НЕЛИ ДИМОВА

Дизайн на корицата
МИРА ВАСЕВА

Предпечатна подготовка
ЖИВКО СТОИЛОВ

Издателство „Бяло Братство“
София, ул. „Ген. Щерю Атанасов“ 2
Тел: (02) 418 0110; 0897 847 641

Отпечатано в Университетска печатница

izdatelstvo@bialobratstvo.info
www.bialobratstvo.info
www.beinsadouno.org